

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมธ) (Chob Sumedho)
A LEADERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNITY
OF PHRAKHRUPISALPRACHANAT (CHOB SUMEDHO)

พระครูสังวรภัทรพรหม อภิญาโณ (กุลทอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

พระครูสังฆรักษ์พรพรหม อภิภูจโน (กุลทอง)

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษา
ตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
บัณฑิตวิทยาลัย
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๔

(ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย)

A LEADERSHIP IN THE DEVELOPMENT OF THE COMMUNITY
OF PHRAKHRUPISALPRACHANAT (CHOB SUMEDHO)

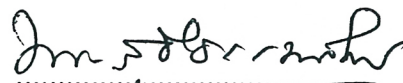
Phrakhrusangkharakpornprom Akinjano (Kulthong)

A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of
The Requirement for The Degree of
Master of Arts
(Buddhist Management)

Graduate School
Mahachulalongkornrajavidyalaya University
Bangkok, Thailand

(Copyright by Mahachulalongkornrajavidyalaya University)

บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย อนุมัติให้บัณฑิตวิทยาลัยนี้เป็นส่วน
หนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

(พระสุธีธรรมานุวัตร, ผศ.ดร.)

คณบดีบัณฑิตวิทยาลัย

คณะกรรมการตรวจสอบวิทยานิพนธ์

ประธานกรรมการ

(พระครูปลัดสุวัฑฒ์ สิริปญโญ, ดร.)

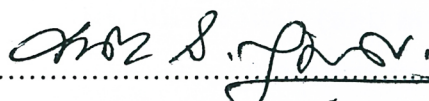
กรรมการ

(อาจารย์ ดร.สุภกิจ โสทัต)

กรรมการ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)

กรรมการ

(พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปญโญ)

กรรมการ

(อาจารย์ ดร.พีเชฐ ทั้งโต)

คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม ประธานกรรมการ

พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปญโญ กรรมการ

อาจารย์ ดร.พีเชฐ ทั้งโต กรรมการ

- วิทยานิพนธ์ : ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ
(ชอบ สุเมโธ)
- ผู้วิจัย : พระครูสังฆรักษ์พรพรหม อภิณฺจโน (กุลทอง)
- ปริญญา : พุทธศาสตรมหาบัณฑิต (การจัดการเชิงพุทธ)
- คณะกรรมการควบคุมวิทยานิพนธ์
: ผศ.ดร.สุรพล สุยะพรหม	ป.ธ.๔, พ.ม., พธ.บ., M.A.,
Ph.D.(Pol. Sc.)
: พระครูสังฆรักษ์เกียรติศักดิ์
กิตติปัญญา	น.ธ.เอก, ประโยค ๑ - ๒,
พธ.บ.(เกียรตินิยมอันดับ ๑),
ศศ.ม.
: ดร.พิเชฐ ทังโต	พ.ม.ช., พธ.บ., M.A.,
Ph.D.(Public Admint.)
- วันสำเร็จการศึกษา : ๒๕ กรกฎาคม ๒๕๕๔

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์ คือ ๑) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา ๒) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของประชาชน และ ๓) เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) การวิจัยดำเนินการโดยวิธีวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยกลุ่มตัวอย่างเป็นประชาชนในชุมชนหนองขนาน ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จำนวน ๓๘๒ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถาม แบ่งเป็น ๓ ตอน คือตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยมีค่าความเชื่อมั่น ทั้งฉบับเท่ากับ ๐.๙๗๓๖ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t-test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way analysis of variance) และทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD)

ผลการวิจัย พบว่า

๑. ประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้งด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์และด้านการศึกษาสงเคราะห์พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) อยู่ในระดับมากทั้งสองด้าน

๒. ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล พบว่าประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษาและอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนประชาชนที่มีอายุและรายได้ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้

๓. ปัญหาและข้อเสนอแนะต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) พบว่าภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการสงเคราะห์ไม่ค่อยทั่วถึงและครอบคลุมต่อเนื่อง เพราะหลวงพ่อกำลังมีสุขภาพไม่ดี ประกอบกับขาดบุคลากรที่จะมาช่วยงานและสนับสนุนประสานงานดำเนินงานให้จึงทำให้การช่วยเหลือประชาชนขาดความรวดเร็วและทันต่อความต้องการ ในด้านการส่งเสริมอาชีพที่มีความมั่นคงยั่งยืนและรายได้ที่เพียงพอให้กับชุมชน ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในลักษณะของเครือข่ายยังมีน้อย ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน

ดังนั้น ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้หลวงพ่อดูแลรักษาสุขภาพให้ดี เร่งสร้างและสนับสนุนบุคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยทำงานอย่างครอบคลุมทุกพื้นที่และมีความต่อเนื่องยั่งยืน ควรมีการนำเทคโนโลยีและเครื่องมือสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาช่วยงานเพื่อลดความล่าช้าในการทำงาน ควรมีการส่งเสริมอาชีพที่ดีและมั่นคงแก่คนในชุมชน ตลอดจนมีการร่วมมือและทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่นๆ อย่างมีประสิทธิภาพ งานในการพัฒนาชุมชนก็จะประสบความสำเร็จอย่างมั่นคงแน่นอน

**Thesis Title : A Leadership in the Development of the Community of
Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho)**

Researcher : Phrakhrusangkharakpornprom Akinjano (Kulthong)

Degree : Master of Arts (Buddhist Management)

Thesis Supervisory Committee

: Assistant Professor Dr. Surapon Suyaprom B.A., M.A., Ph.D. (Pol.Sc.)

**: PhrakhrusangkharakKiettisak Kittipanno B.A. (1st Class),
M.A. (Soc.Dev.)**

: Dr.Phichet Thangto B.A., M.A., Ph.D.(Pub.Admint.)

Date of Graduation : 25 July 2011

ABSTRACT

The main objectives of this research are (1) To study the Leadership in Buddhism (2) To study the Leadership for community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho) in the general opinion of the people (3) To study the problems, obstacles and guidelines of the people toward community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho). To perform this research by survey with 382 samples of the people in Nongkhanan Community , Nongkhanan Sub-District, Muang District, Phetchaburi Pprovince. The tools to collect the data for in this research were the questionnaires. It was classified into 3 parts. The first part was the general data of the people or interviewees. The second part was the questionnaires about the opinions of the people toward the Leadership for community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho). The rating scale and open-structured questionnaire with reliability value equal to 0. 9736 was used for data collection. The data analysis by frequencies, percentage, average, standard deviation, t-test, one way analysis of variance and compare the least significant difference: LSD.

The results of this research found that:

(1) In the general opinion of the people towards the Leadership for community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho) was a high level. In an average was 3.68 for social welfare and an educational welfare was also a high level.

(2) The Leadership for community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho) in the different personal status such as sex, education and career had the different opinions toward the Leadership for community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho) so that the relevant hypothesis set forth could be accepted. But, those of the ones with different age and revenue, as a whole, were not of statistically significant difference so the relevant hypothesis set forth could be rejected.

(3) The problems and suggestions to Leadership for community development of Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho) was not generated to all because he is not healthy to work and he lacks of the staffs to support his works so his works go on slowly and inconveniently but for career supporting side is sustainable and he has enough financial support for community. Lastly, he can not cooperate with the government offices and private entrepreneurs nicely and smoothly about small network. It impacts on the work efficiency.

Therefore, the people who answered the questionnaires, would like Phrakhrupisalprachanat (Chop Sumedho) to take care of his health nicely and try to encourage the high quality people to help his work in every area continuously. He also should bring the modern technology to support his work because it can work very fast and should support the good and stable careers for community including to cooperate with other organizations efficiently for successful and sustainable community development.

กิตติกรรมประกาศ

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี ด้วยความเมตตาอนุเคราะห์ของคณะกรรมการ
ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์ อันประกอบด้วยผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม อาจารย์พระครู
สังฆรักษ์เกียรติศักดิ์ กิตติปัญญา และอาจารย์ ดร.พิเชฐ ทังโต ที่ได้กรุณาให้คำปรึกษา แนะนำ
ช่วยเหลือในการปรับปรุงแก้ไขงานด้วยดีตลอดมา ขอขอบพระคุณ ดร.พระครูปลัดสุรัฏฐ์ สิริปัญญา
ประธานกรรมการสอบ และ ดร.สุภกิจ โสทัต ผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้วิจัยขอขอบคุณเป็นอย่างสูงมา ณ โอกาสนี้
ขอเจริญพรขอบคุณ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.โกนิฐฐ์ ศรีทอง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.
ภัทรพล ใจเย็น ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.รัชชนันท์ อิศรเดช ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.เต็มศักดิ์ ทอง
อินทร์ และผู้ช่วยศาสตราจารย์ เสนีย์ พวงยาณี ที่กรุณาเสียสละเวลาอันมีค่า เป็นผู้เชี่ยวชาญ
ตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการดำเนินการวิจัย ให้สมบูรณ์และสำเร็จได้ด้วยดี

ขอเจริญพรขอบคุณ คุณธิดิฎฐิ หมั่นมี ที่ช่วยแนะนำเกี่ยวกับเอกสารแบบฟอร์ม และ
ได้ตรวจรูปแบบวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ เพื่อให้มีความสมบูรณ์มากยิ่งขึ้น และขอขอบคุณอาจารย์ทุกรูป/
คน เจ้าหน้าที่หน่วยวิทยบริการ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
วัดหลวงพ้อสตรธรรมกายาราม อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี ที่ให้ความช่วยเหลือเป็นอย่างดี
เสมอมาและให้ความรู้ประสิทธิ์ประสาทวิทยากร ประสบการณ์ รวมถึงให้ความเมตตาเอื้อเพื่อ
ถ่ายทอดความรู้ ความเข้าใจเป็นอย่างดี

ขอเจริญพรขอบคุณ นายกองดีการบริหารส่วนตำบลหนองขนาน บุคลากร และ
ชาวบ้านตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ที่ให้โอกาสผู้วิจัยได้ศึกษาภาวะ
ผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการวิจัยที่
ได้ให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี ในการตอบแบบสอบถาม

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอเจริญพรขอบคุณ คุณโยมแม่สงอม คุณโยมพี่ศรีมีกุล สุขพานิช
ที่ได้สนับสนุนทุนการศึกษา และยังได้เป็นกำลังใจให้ผู้วิจัยเป็นอย่างดี และสุดท้ายนี้ ผู้วิจัย
ขอขอบคุณ พระครูใบฎีกาสุรพล อาสโภ เจ้าอาวาสวัดหนองประทุน อำเภอบ้านโป่ง จังหวัด
ราชบุรี ที่ให้ความช่วยเหลือและให้การแนะนำในเรื่องของสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูลงานวิจัยนี้
ทั้งหมด คุณค่าและประโยชน์ใดๆ อันพึงมีจากวิทยานิพนธ์ฉบับนี้ ผู้วิจัยขอมอบบูชาเป็นกตเวทิตา
คุณแต่บิดา มารดา ที่เป็นกำลังใจสนับสนุนในทุกๆเรื่อง รวมทั้งบูรพาจารย์และผู้มีพระคุณทุกท่าน
ที่ได้ร่วมกันสรรค์สร้างงานวิจัยชิ้นนี้ให้แก่ผู้วิจัยจนประสบผลสำเร็จเป็นอย่างดี

พระครูสังฆรักษ์พรพรหม อภิณฺจโน

กรกฎาคม ๒๕๕๔

สารบัญ

เรื่อง หน้า

บทคัดย่อภาษาไทย	(ก)
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ	(ค)
กิตติกรรมประกาศ	(จ)
สารบัญ	(ฉ)
คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ	(ฎ)

บทที่ ๑ บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	๑
๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย	๔
๑ .๓ ขอบเขตของการวิจัย	๕
๑ .๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ	๕
๑ .๕ สมมติฐานในการวิจัย	๕
๑ .๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย	๖
๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับ จากการวิจัย	๖

บทที่ ๒ เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ	๗
๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ ๗	
๒.๑.๒ คุณสมบัติของผู้นำ	๑๕
๒.๑.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ	๑๘
๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ๒๘	
๒.๓ ภาวะผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนา ๓๓	
๒.๓.๑ การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนา	๓๓
๒.๓.๒ ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนา	๓๕
๒.๓.๓ หลักธรรมผู้นำในพระพุทธศาสนา ๓๗	
๒.๓.๔ ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ๔๖	
๒.๔ การพัฒนาชุมชน	๔๘
๒.๔.๑ ความหมายของชุมชนและการพัฒนาชุมชน	๔๘
๒.๔.๒ ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน	๕๗
๒.๔.๓ ความมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน	๕๘

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า	
๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธศาสนา		๕๙
๒.๕.๑ การพัฒนาเชิงพุทธ	๕๙	
๒.๕.๒ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของสงฆ์	๖๒	
๒.๕.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน	๖๓	
๒.๖ พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน		๖๔
๒.๗ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ)		๖๙
๒.๗.๑ ชีวประวัติและผลงานของพระครูพิศาลประชานาถ		๗๐
๒.๗.๒ หลักภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ		๗๒
๒.๗.๓ หลักพุทธธรรมที่พระครูพิศาลประชานาถใช้ในการพัฒนาชุมชน		๗๘
๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	๘๒	
๒.๘.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ	๘๒	
๒.๘.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์	๘๕	
๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย		๘๙
บทที่ ๓ วิธีดำเนินการวิจัย		
๓.๑ รูปแบบการวิจัย		๑๐๐
๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง		๑๐๑
๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย		๑๐๒
๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล		๑๐๓
๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้วิเคราะห์ข้อมูล		๑๐๔
บทที่ ๔ ผลการศึกษา		
๔.๑ สถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม		๑๐๖
๔.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ		๑๐๗
๔.๓ การเปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ		๑๑๒
๔.๔ ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ		๑๒๖

สารบัญ (ต่อ)

เรื่อง	หน้า
บทที่ ๕ สรุป อภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	
๕.๑ สรุปผลการวิจัย	๑๒๘
๕.๒ อภิปรายผล	๑๓๐
๕.๓ ข้อเสนอแนะ	๑๓๖
บรรณานุกรม	๑๓๘
ภาคผนวก	
ก. หนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ๕ ท่าน	
ข. หนังสือขออนุมัติเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัย	
ค. แบบสอบถาม	
ประวัติผู้วิจัย	

สารบัญญัตินี้

ตารางที่	หน้า
๒.๑ บทสรุป แนวคิด จุดเด่นและจุดด้อยของทฤษฎีภาวะผู้นำแต่ละทฤษฎี ๒๗	
๓.๑ จำนวนกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามจำนวนหมู่บ้าน ๑๐๓	
๔.๑ แสดงจำนวน และค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม ๑๐๖	
๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยภาพรวม ๑๐๗	
๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ๑๐๘	
๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ๑๑๐	
๔.๕ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการ พัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) จำแนกตามเพศ ๑๑๒	
๔.๖ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการ พัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) จำแนกตามอายุ ๑๑๓	
๔.๗ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อการภาวะผู้นำในการ พัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) จำแนกตามระดับการศึกษา ๑๑๔	
๔.๘ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) โดยภาพรวม จำแนกตามระดับการศึกษา ๑๑๖	
๔.๙ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำแนกตามระดับการศึกษา ๑๑๗	
๔.๑๐ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อการภาวะผู้นำ ในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) จำแนกตามอาชีพ ๑๑๙	
๔.๑๑ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) โดยภาพรวม จำแนกตามอาชีพ ๑๒๐	
๔.๑๒ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำแนกตามอาชีพ ๑๒๑	
๔.๑๓ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อการภาวะผู้นำใน การพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) จำแนกตามรายได้ ๑๒๓	

สารบัญตาราง (ต่อ)

ตารางที่	หน้า
๔.๑๔	เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด ๑๒๔ (LSD) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำแนกตามรายได้
๔.๑๕	สรุปโดยภาพรวมการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อ ๑๒๕ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ตามสมมติฐานที่ ๑-๕
๔.๑๖	ปัญหาและข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ ๑๒๖ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์
๔.๑๗	ปัญหาและแนวทางในการพัฒนาชุมชนของพระพิศาลประชานาถ ๑๒๗ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

สารบัญแผนภูมิ

แผนภูมิที่

หน้า

๒.๑ ภาพแสดงวิวัฒนาการทางการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำ ๑๘

๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย ๑๐๑

คำอธิบายสัญลักษณ์และคำย่อ

อักษรย่อในวิทยานิพนธ์นี้ได้อ้างอิงจากพระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ.๒๕๓๙ ได้แสดงแหล่งที่มา/เล่ม/ข้อ/และหน้า ตามลำดับ เช่น อง.ติก. (ไทย). ๒๑/๓๐/๑๐๘. หมายถึง อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต เล่มที่ ๒๐ ข้อที่ ๓๐ หน้า ๑๐๘. ส่วนคัมภีร์อรรถกถา จะแจ้งที่มา/เล่ม/หน้า เช่น ที.ม.อ.(บาลี) ๒/๘๔/๔๐๒. หมายถึง ทีฆนิกาย สุมงควลวิลาสินี มหาวคคอุทฺถกถา เล่มที่ ๒ ข้อ ๘๔ หน้า ๔๐๒ ฉบับอรรถกถามหาจุฬาเตปิฎก, ๒๕๓๒.

พระวินัยปิฎก

วิ.มหา. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวิภังค์ (ภาษาไทย)
 วิ.ม. (ไทย) = วินัยปิฎก มหาวรรค (ภาษาไทย)

พระสุตตันตปิฎก

ที.สี. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก ทีฆนิกาย สีลขุทฺตคปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ที.ม. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวคคปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ที.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
 ที.ปา. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ทีฆนิกาย ปาฏิวารค (ภาษาไทย)
 ม.มฺ. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก มัชฌิมนิกาย มุลปรุณาสกปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ม.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัดณาสก (ภาษาไทย)
 สั.ส. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย สภาถวรรค (ภาษาไทย)
 สั.ข. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย ขันธวารวรรค (ภาษาไทย)
 สั.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก สังยุตตนิกาย มหาวรรค (ภาษาไทย)
 อง.ติก. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก องคฺตฺตรนิกาย ติกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
 อง.จตุกก. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก องคฺตฺตรนิกาย จตุกกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
 อง.จตุกก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย จตุกกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.ปญจก. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก องคฺตฺตรนิกาย ปญจกนิปาตปาฬิ (บาลี)
 อง.ปญจก. (ไทย) = สุตตันตปิฎก อังคุตตรนิกาย ปญจกนิบาต (ภาษาไทย)
 อง.สตตก. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก องคฺตฺตรนิกาย สตตกนิปาตปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ขุ.ขุ. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุทฺทกนิกาย ขุทฺทกปาฐะ (ภาษาไทย)
 ขุ.อ. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย อุทานปาฬิ (ภาษาบาลี)
 ขุ.ม. (บาลี) = สุตตฺตฺตปิฎก ขุทฺทกนิกาย มหานิทฺเทสปาฬิ (ภาษาบาลี)

ช.ม. (ไทย) = สุตตันตปิฎก ขุททกนิกาย มหานิเทศ (ภาษาไทย)

บทที่ ๑

บทนำ

๑.๑ ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

สังคมไทยเป็นสังคมที่มีความผูกพันแน่นแฟ้นอยู่กับสถาบันพระพุทธศาสนามาตั้งแต่โบราณ คนไทยรับเอาพระพุทธศาสนามาประพฤติปฏิบัติในวิถีชีวิตอย่างเป็นธรรมชาติ จนมีความรู้สึกว่าเป็นคนไทย พุทธคือไทย เพราะด้วยอารยธรรมจากพระพุทธศาสนาได้แทรกซึมอยู่ในแนวความคิด ค่านิยมและวิถีชีวิตของคนไทยจนแยกไม่ออก ความสัมพันธ์ระหว่างคนไทยกับพระพุทธศาสนามีลักษณะพิเศษที่แตกต่างจากวัฒนธรรมแบบพุทธดั้งเดิม เรียกว่า เป็นวัฒนธรรมแบบพุทธไทย กล่าวคือ คนไทยรับเอาพระพุทธศาสนาปฏิบัติบนพื้นฐานของวัฒนธรรมไทย จึงเกิดการผสมผสานระหว่างพระพุทธศาสนากับความคิดความเชื่อประเพณีดั้งเดิมของไทย^๑

วัดเป็นศาสนสถานในพระพุทธศาสนา เป็นสถานที่พักอยู่จำพรรษาของพระภิกษุสามเณร เป็นสถานที่อุบาสกอุบาสิกาผู้นับถือพระพุทธศาสนามาบำเพ็ญบุญกุศลเนื่องในโอกาสต่างๆ วัดจึงกลายเป็นศูนย์กลางของชุมชนที่จะได้มีโอกาสมาพบปะกันมาทำกิจกรรมร่วมกัน ก่อให้เกิดความสมัครสมานสามัคคีและการอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข^๒ วัดจึงมีความสำคัญเป็นส่วนหนึ่งของชุมชนซึ่งนอกจากจะเป็นที่พำนักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์แล้ว ยังเป็นศูนย์ร่วมทางจิตใจ ศูนย์กลางชุมชน ชาวบ้านมีความเลื่อมใสศรัทธาอย่างมากต่อพระพุทธศาสนาได้ร่วมกันสร้างถาวรวัตถุ เช่น โบสถ์ วิหาร ศาลาการเปรียญให้แก่วัด บางวัดจัดเป็นสำนักเรียนพระปริยัติธรรม แผนกธรรม แผนกบาลี และสามัญศึกษา ชาวบ้านจะนิยมและพอใจต่อพระภิกษุสามเณรที่ศรัทธาเล่าเรียนหนังสือเพื่อเป็นการสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา^๓

ที่สำคัญวัดกับศาสนสถาน เป็นหน่วยงานทางศาสนาที่เป็นสถาบันหลักของชุมชนทำหน้าที่หลักในการถ่ายทอดศีลธรรม จริยธรรม วัฒนธรรมและประเพณีต่างๆ ไปสู่ชุมชน นอกจากหน้าที่ดังกล่าวแล้ว วัดและศาสนสถานยังทำหน้าที่เป็นแหล่งให้การศึกษอบรม ให้ความรู้และศิลปกรรมแขนงต่างๆ เป็นศูนย์กลางการทำกิจกรรมต่างๆ ของชุมชน และเป็นสถานที่สังเคราะห์ทางจิตใจแก่ประชาชน ตามแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๘ ได้ปรับ

^๑ จุฬารัตน์ บุญยากร, การพัฒนาวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๑๓๑.

^๒ สมเด็จพระมหาธีรราชเจ้า (ช่วง วรปุณฺเณ), การพัฒนาวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๕.

^๓ พระธรรมวรเมธี (สุชิน อคฺคชิโน), การพัฒนาวัด, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐), หน้า ๖๕-๖๖.

แนวความคิดจากการวางแผน มาเป็นการเน้นคนเป็นเป้าหมายสุดท้ายของการพัฒนาและได้กำหนดกรอบการพัฒนาสภาพแวดล้อมของสังคม ให้เอื้อต่อการพัฒนาจิตใจ โดยสนับสนุนให้มีการพัฒนาวัดและศาสนสถานให้สะอาดร่มรื่น และมีบรรยากาศที่เหมาะสมต่อการศึกษาปฏิบัติธรรมและสร้างความสงบทางจิตใจแก่ประชาชน รวมทั้งส่งเสริมให้มีการใช้บุคลากร และสถานศึกษาทางศาสนาในการช่วยเหลือและพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน^๔

พระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะที่เป็นผู้ชี้หนทางด้านปัญญาเป็นแบบอย่างที่ดี ในการสร้างศรัทธาของสาธุชนชนทั่วไป ซึ่งในอดีตที่ผ่านมาพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาท และมีความสำคัญต่อการดำเนินชีวิตของพุทธบริษัททุกระดับ^๕ ดังนั้นภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการในระดับวัด จึงมีความสำคัญต่อการพัฒนาคนพัฒนาประเทศและจะต้องมีคุณลักษณะ คือ ผู้นำต้องมีคุณสมบัติ เช่น มีสติปัญญา ความดีงามความรู้ความดีงามและความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกันและพากันไปสู่จุดหมายที่ดีงามและลักษณะผู้นำที่มีคุณภาพต้องประกอบด้วยหลัก ๓ ประการ คือ มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง ตลอดจนต้องมีประสิทธิภาพตามแนวทางของหลักพุทธธรรมอย่างเป็นระบบเพื่อประโยชน์สูงสุดต่อการพัฒนาคนและสังคม^๖ สมดัง หลักธรรมของพระพุทธศาสนา ที่ให้ความสำคัญกับภาวะผู้นำดังพระพุทธพจน์เกี่ยวกับผู้นำที่ปรากฏในพระไตรปิฎกว่า

“เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว โคทั้งฝูงก็ไปคดเคี้ยวตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปคดเคี้ยว ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกันผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้น ประพฤติไม่เป็นธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติไม่เป็นธรรมตามไปด้วย หากพระราชา ไม่ตั้งอยู่ในธรรมชาวเมืองนั้นก็อยู่เป็นทุกข์

เมื่อฝูงโคข้ามน้ำไป ถ้าโคจ่าฝูงไปตรง โคทั้งฝูงก็ไปตรงตามกัน ในเมื่อโคจ่าฝูงไปตรง ในหมู่มนุษย์ก็เหมือนกัน ผู้ใดได้รับแต่งตั้งให้เป็นใหญ่ ถ้าผู้นั้นประพฤติชอบธรรมประชาชนชาวเมืองนั้นก็ประพฤติชอบธรรมตามไปด้วย หากพระราชาตั้งอยู่ในธรรม ชาวเมืองนั้น ก็อยู่เป็นสุข”^๗

^๔ กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา, คู่มือการพัฒนาวัดอุทยานการศึกษาในวัด , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๒๘.

^๕ กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, วัดพัฒนา๔๘, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘), หน้า ๖.

^๖ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), ภาวะผู้นำ: ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑-๓๒.

^๗ อัง.จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๑๑๕-๑๑๖.

พุทธพจน์นี้แสดงให้เห็นความสำคัญของผู้นำ ต่อความอยู่รอด สวัสดิภาพและสันติสุขของสังคมและประเทศชาติทั้งหมด^๕

ดังนั้น ในหลายชุมชน พระสงฆ์หลายรูปต้องเป็นแกนนำในการพัฒนาแก่ชุมชน เพื่อช่วยแก้ปัญหาและพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านและชุมชนให้ดีขึ้น ดังเช่น พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แห่งวัดหนองหว้า ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี เพราะเมื่อสมัยก่อนบ้านหนองขนาน มีสภาพเหมือนกับหมู่บ้านต่างๆ ในชนบทของไทยที่ยังไม่ได้รับการพัฒนา ชาวบ้านตกอยู่ในสภาพที่อดยาก ยากจน หนี้สินมากล้น ปลูกข้าวแต่ไม่มีข้าวกิน ปลูกพืชก็ขายไม่ได้ราคา ขาดน้ำทำเกษตรกรรมและน้ำอุปโภคบริโภค เลี้ยงสัตว์ก็โดนโรคระบาด การคมนาคมก็ลำบากทุรกันดาร เด็กไร้การศึกษา คนแก่ชราถูกทอดทิ้งไร้คนดูแล ชีวิตความเป็นอยู่ตกต่ำ หลงใหลในอบายมุข ไม่ได้ใส่ใจในเรื่องสุขภาพอนามัยทั้งของตนเองและบุตรหลาน พระครูพิศาลประชานาถ เห็นชาวบ้านตกอยู่ในสภาพที่ทุกข์ยาก จึงมีเมตตากรุณาในการพัฒนาคุณภาพชีวิตของชุมชนหนองขนานให้มีความเป็นอยู่ที่ดียิ่งขึ้น

พระครูพิศาลประชานาถ เป็นพระสงฆ์นักพัฒนาที่ทำหน้าที่ภาวะผู้นำของพระสงฆ์อย่างครบถ้วนและถูกต้อง คือ ประพฤติตามพระธรรมวินัย เกี่ยวกับการพัฒนานั้นในช่วง ๔๐ กว่าปีที่ผ่านมา ได้พัฒนาชุมชนทำกิจกรรมค่อนข้างหลากหลาย เช่น การจัดตั้งพัฒนาศูนย์เด็กเล็ก การทำสวนสมุนไพรเพื่อการศึกษาสำหรับชุมชน การตั้งธนาคารข้าวสำหรับชุมชน การตั้งธนาคารโค กระบือเพื่ออนุรักษ์สัตว์ การทำเกษตรเพื่อศูนย์พัฒนาเด็กเล็กและหมู่บ้าน การทำโครงการเลี้ยงโคนมเพื่อสุขภาพเด็กเล็ก การสร้างศูนย์อบรมฝึกออาชีพแก่คนในชุมชน การตั้งสถานพยาบาลและจัดหาอุปกรณ์การแพทย์เพื่อรักษาพยาบาลคนในชุมชน การตั้งนิคมเกษตรชาวพุทธ การพัฒนาถนน การหาแหล่งน้ำและประปาชุมชนเพื่อใช้อุปโภคบริโภค เป็นศูนย์อบรมประชาชนประจำตำบล เพื่ออำนวยความสะดวก และความผาสุกแก่มวลชนโดยมีเป้าประสงค์ ๘ ประการคือ ๑) ส่งเสริมศีลธรรม และวัฒนธรรม ๒) สุขภาพอนามัย ๓) สัมมาอาชีพ ๔) สันติสุข ๕) ศึกษาสงเคราะห์ ๖) สาธารณสงเคราะห์ ๗) กตัญญูกตเวที ๘) สามัคคีธรรม^๖ จะเห็นได้ว่า พระครูพิศาลประชานาถได้ จัดทำกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนอันเป็นประโยชน์ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของชาวบ้านเป็นที่ตั้ง แม้ปัจจุบันท่านอายุมาก แต่ก็ยังไม่หยุดงานด้านการพัฒนาชุมชน ท่านได้รับความร่วมมือจากภาครัฐและเครือข่ายปราชญ์ชาวบ้านเพชรบุรี ในการเผยแพร่แนวความคิดการพึ่งตนเองและพึ่งพากันเองตามวิถีชาวพุทธ และตามแนวทฤษฎีใหม่ขององค์พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช โดยให้การศึกษาตามแนวพระราชดำริและพยายามชักชวนชาวบ้านในชุมชน ทั้งหมู่บ้านของท่านและหมู่บ้านใกล้เคียง ให้ลด ละ เลิก อบายมุข

^๕พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^๖พิสิฐ เจริญสุข, กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ, คู่มือการปฏิบัติงานของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑), หน้า ๘๗.

หันมาทำเกษตรแบบผสมผสาน เน้นการพึ่งพาตนเองและธรรมชาติ และคืนธรรมชาติให้สภาพแวดล้อม ให้มีความขยัน อดทน อดออม พยายามทำเพื่อให้ตนมีกินมีใช้ และรู้จักประมาณตัวเอง และที่สำคัญเน้นความร่วมมือประสานใจในการทำงานร่วมกันอย่างสมัครสมานสามัคคี ประองตองและร่วมกันพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้าไปพร้อมกันทั้งบ้าน วัด โรงเรียน (บวร) โดยที่ท่านมีอุดมคติประจำใจว่า “ทำดีตัวตาย ซื่อยังอยู่” และ “อุปสรรคไม่มีบารมีไม่เกิด พระสงฆ์จะไม่ทิ้งประชาชน เพื่อสร้างมนุษย์สัมพันธ์และอัตถสมบัติเพื่อความมั่นคง” ตลอดทั้ง “ประชาชนอดอยาก พระก็ปากแห้ง ประชาชนมั่งคั่ง พระก็สำราญ”

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงมีความสนใจที่จะศึกษาภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในการพัฒนาชุมชนหนองขนาน เพื่อนำเกียรติยศ คุณงามความดีของท่านมาแนะนำเสนอ และหวังว่าผลของงานวิจัยนี้ น่าจะเป็นประโยชน์ต่อวงการคณะสงฆ์ไทย และชุมชนต่างๆ ในการพัฒนาคุณภาพชีวิตความเป็นอยู่ของประชาชนในสภาวะการปัจจุบัน ตลอดทั้งจะเป็นประโยชน์ทางวิชาการให้กับหน่วยงานของรัฐได้การพัฒนาประเทศไทยต่อไปในอนาคต

๑.๒ วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๑.๒.๑ เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของประชาชน

๑.๒.๒ เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

๑.๒.๓ เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

๑.๓ ขอบเขตการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) มีการกำหนดขอบเขตไว้ดังนี้

๑.๓.๑ ขอบเขตด้านเนื้อหา

การวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยมุ่งศึกษาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา และศึกษาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ และด้านการศึกษาสงเคราะห์

๑.๓.๒ ขอบเขตด้านประชากร

ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดขอบเขตด้านประชากร ซึ่งเป็นผู้ตอบแบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

ได้แก่ประชาชน ในชุมชนหนองขนาน ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จำนวน ๖,๕๕๓ คน^{๑๐}

๑.๓.๓ ขอบเขตด้านสถานที่

ในการศึกษาภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดด้านพื้นที่ในการศึกษาวิจัยคือ เขตชุมชนหนองขนาน ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

๑.๓.๔ ขอบเขตด้านระยะเวลา

ระยะเวลาในการดำเนินการวิจัยครั้งนี้ จะเริ่มตั้งแต่เดือนกรกฎาคม ๒๕๕๓ ถึงเดือน มิถุนายน ๒๕๕๔ รวมระยะเวลาในการทำวิจัย ๑๒ เดือน

๑.๔ ปัญหาที่ต้องการทราบ

๑.๔.๑ ภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของประชาชน เป็นอย่างไร

๑.๔.๒ ประชาชนที่มีสถานภาพส่วนบุคคลต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกันหรือไม่ อย่างไร

๑.๔.๓ ปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) มีอะไรบ้าง

๑.๕ สมมติฐานในการวิจัย

๑.๕.๑ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน

๑.๕.๒ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน

๑.๕.๓ ประชาชนที่มีระดับการศึกษา ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน

๑.๕.๔ ประชาชนที่มีอาชีพ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน

๑.๕.๕ ประชาชนที่มีรายได้ ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน

^{๑๐}สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง ที่ว่าการอำเภอเมืองเพชรบุรี ประจำปี ๒๕๕๓

๑.๖ นิยามศัพท์เฉพาะที่ใช้ในการวิจัย

ผู้นำ หมายถึง ผู้มีศิลปะที่สามารถมีอิทธิพลเหนือผู้อื่นนำบุคคลเหล่านั้นไปโดยได้รับความไว้วางใจและเชื่อใจอย่างเต็มที่อีกทั้งยังได้รับความเคารพนับถือความร่วมมือและความมั่นใจจากผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างจริงจัง

ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมของบุคคลในการกำกับกิจกรรมของกลุ่มไปสู่เป้าหมายร่วมกันอย่างสำเร็จเกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผล หรือการที่ผู้นำใช้อิทธิพล และอำนาจหน้าที่ตามความสัมพันธ์ซึ่งมีอยู่ต่อลูกน้องในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการติดต่อสัมพันธ์กันเพื่อให้บรรลุตามเป้าหมายที่ได้กำหนดไว้

พัฒนาชุมชน หมายถึง การพัฒนาความคิด ความสามารถของประชาชน เพื่อให้เกิดความเชื่อมั่นในการช่วยตนเอง และการกระทำเพื่อสร้างความสุขความเจริญก้าวหน้าให้ชุมชน มีมาตรฐานความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น โดยเน้นด้านสาธารณสุขสงเคราะห์และการศึกษาสงเคราะห์

การสาธารณสุขสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อให้เป็นสาธารณสุข ประโยชน์แก่หน่วยงานหรือคณะบุคคล หรือการช่วยเหลือเกื้อกูลและการอุดหนุนจุนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณะสมบัติทั่วไป การสาธารณสุขสงเคราะห์ที่เป็นหลักของพระสงฆ์ คือ การสงเคราะห์ในด้านจิตใจและวัตถุสิ่งของ เป็นต้น

การศึกษาสงเคราะห์ หมายถึง การจัดการศึกษาเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูล หรืออุดหนุนจุนเจือช่วยเหลือ ด้านการศึกษาอื่นนอกจากการศาสนาศึกษา หรือสถาบันอื่น หรือบุคคลอื่น ผู้กำลังศึกษาเล่าเรียนอยู่ ด้วยทุนและปัจจัยต่างๆ

พระครูพิศาลประชานาถ หมายถึง พระเถระผู้ได้รับพระราชทานสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรเทียบผู้ช่วยเจ้าอาวาสพระอารามหลวงชั้นเอก ซึ่งนามเดิมคือ พระชอบ สุขเมโธ (อภิชัยพันธ์) ปัจจุบันดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลหาดเจ้าสำราญ เจ้าอาวาสวัดหนองหว้า อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี

๑.๗ ประโยชน์ที่ได้รับจากการวิจัย

๑.๗.๑ ทำให้ทราบถึงภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนตามแนวพระพุทธศาสนา

๑.๗.๒ ทำให้ทราบภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในการพัฒนาชุมชน ตามความคิดเห็นของประชาชน

๑.๗.๓ ทำให้ทราบปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

๑.๗.๔ ผลที่ได้จากการวิจัย สามารถเป็นข้อมูลสำหรับนำไปพัฒนาภาวะผู้นำของพระสงฆ์ให้เป็นผู้มีความสามารถในการพัฒนาสังคมไทยต่อไป

บทที่ ๒

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมากำหนดในกรอบการวิจัย โดยนำเสนอตามลำดับดังนี้

- ๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ
- ๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ
- ๒.๓ ภาวะผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนา
- ๒.๔ การพัฒนาชุมชน
- ๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนเชิงพุทธศาสนา
- ๒.๖ พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน
- ๒.๗ ชีวิตประวัติและผลงานของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)
- ๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
- ๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

๒.๑ แนวคิด ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ

๒.๑.๑ ความหมายของผู้นำ

เมื่อผู้นำมีบทบาทและหน้าที่ที่สำคัญยิ่งในองค์กรทุกแห่งแล้ว จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องเข้าใจความหมายของคำว่า “ผู้นำ” ให้ถูกต้อง ในการนิยามความหมายของคำว่า “ผู้นำ”^๑ ได้มีนักวิชาการและนักบริหารอธิบายความหมายไว้หลายท่าน ผู้วิจัยขอเสนอพอสังเขปดังต่อไปนี้

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือผู้ชักพาให้คนอื่นเคลื่อนไหวกิจกรรมหรือกระทำการในทิศทางที่ผู้นำกำหนดเป้าหมายไว้ หลายคนมีบทบาทเป็นผู้นำกันอยู่แล้วเช่นเป็นผู้นำองค์กร ผู้นำสมาคม ผู้นำวัด และแม้กระทั่งหัวหน้าครอบครัวก็จัดว่าเป็นผู้นำ^๒

^๑ สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, นพ., ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ, พิมพ์ครั้งที่ ๖, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔), หน้า ๕.

^๒ พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) , พุทธวิธีบริหาร , พิมพ์พิเศษ ๕ ธันวาคม ๒๕๔๙ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๒๖.

พระราชญาณวิสสุ (เสริมชัย ชยมงคลโล) ได้กล่าวไว้ว่า ความเป็นผู้นำคือนายสารที่ดี คือ ผู้ที่สามารถขบถเทียบมำให้สามารถบรรลุทุกสิ่งของได้มาก ไปถึงจุดหมายปลายทางได้รวดเร็วและปลอดภัย เพราะมีคุณสมบัติของนายสารที่ดีที่สามารถ หรือนางวงดนตรีที่ดี คือ สามารถควบคุมวงดนตรี ซึ่งมีผู้เล่นดนตรีหลายชิ้นหลายคนเป็นวงใหญ่ให้บรรเลงเพลงได้ไพเราะเพราะพริ้ง สะกดใจผู้ฟังให้เคลิบเคลิ้มเป็นสุขใจ หรือให้บรรเลงเพลงได้ร่ำใจถูกใจผู้ฟังให้สนุกสนาน เพราะเป็นนางวงดนตรีที่มีความสามารถ กล่าวคือมีสภาวะความเป็นผู้นำสูง ฉันทใจหัวหน้าฝ่ายบริหารตลอดถึงหัวหน้างานทุกระดับขององค์กร ที่จะสามารถปกครองบังคับบัญชาผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา และสามารถบริหารกิจการ กิจกรรม และหรือโครงการต่างๆ ขององค์กรให้บรรลุผลดีมีประสิทธิภาพสูง ก็จะต้องเป็นผู้มีลักษณะความเป็นผู้นำที่ดี คือ มีประมุขศิลป์สูง^๓

พระบุญเรือง จิตธมโม ได้ศึกษาเรื่องการศึกษเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า จากผลการศึกษา พบว่า ภาวะผู้นำ คือ ผู้มีความสามารถในการตัดสินใจในการนำพาตัวเองและคณะให้ดำเนินไปได้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นตัวส่งเสริม ในพระพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับผู้นำ คือ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหวัตถุ ๔ ฆราวาสธรรม ๔ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร ๑๒ รวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วจะต้องเกื้อหนุนให้นักปกครองประสบความสำเร็จในการปกครองทั้งสิ้น^๔

อาพันธ์ ปันยารชุน กล่าวว่า ในสายตาของผอมอยากนิยามคำว่า “ผู้นำ” ว่า ผู้นำไม่ใช่ผู้ที่จะนำคนอื่น แต่ผู้นำที่ดี คือ ผู้ที่คนอื่นอยากเดินตาม^๕

ธรรมรส โชติกุญชร ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งถูกแต่งตั้งขึ้นมาได้รับการยกย่องขึ้นมาให้เป็นหัวหน้า มีความสามารถในการปกครอง บังคับบัญชา และอาจชักพาผู้ใต้บังคับบัญชาหรือหมู่ชน ไปในทางดีหรือชั่วได้^๖

^๓พระราชญาณวิสสุ (เสริมชัย ชยมงคลโล) , **หลักธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์** , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิ่งมงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘), หน้า ๑๒๒.

^๔พระบุญเรือง จิตธมโม (สุทธิชัย), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”, **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก.

^๕อาพันธ์ ปันยารชุน อ่างใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์, นพ., **ภาวะผู้นำ เพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ**, หน้า ๒๕.

^๖ธรรมรส โชติกุญชร , **มนุษยสัมพันธ์** , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ , ๒๕๑๙), หน้า ๑๓๑.

พัชณี วรภิน ให้ความหมายว่า ผู้นำที่ดีจะต้องมีลักษณะดังนี้^๗

๑. สติปัญญา (Intelligence) จะต้องเหนือสมาชิกทั้งหมด
๒. แรงจูงใจ (Motivation) จะต้องสามารถจูงใจให้สมาชิกปฏิบัติงานได้ตามจุดประสงค์ของกลุ่ม
๓. การตัดสินใจ (Decision) จะต้องมีการตัดสินใจตามเป้าหมายประสงค์ของกลุ่มหรือในกรณีพิพาทเกิดขึ้น และจะต้องทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยหรือตัดสินใจชี้ขาดได้อย่างเด็ดเดี่ยวรอบคอบ
๔. มีความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล (Interpersonal Relationship) ผู้นำจะต้องใกล้ชิดกับลูกน้องทุกๆ คนอย่างเสมอหน้า ไม่มีการแบ่งพรรคพวกควรจะสร้างความสัมพันธ์ส่วนตัวในลักษณะที่เกี่ยวพันกับงานหากผู้นำมีความสัมพันธ์อันดีกับลูกน้อง และผลงานนั้นบรรลุเป้าหมายก็ถือว่าความสัมพันธ์นั้นมีผลต่อการบริหารงาน
๕. เกียรติยศ (Person integrity) จะต้องมีความเป็นที่ยอมรับได้ มีความซื่อตรงต่อตนเองและผู้อื่น แสดงเป็นบุคคลตัวอย่าง ปฏิบัติตนอยู่ในข้อกำหนดที่ตนตั้งไว้อย่างเคร่งครัด
๖. มีความอดทน (Stamina) ผู้นำจะต้องมีความอดทนในทุกๆ ด้าน ทุกสถานการณ์ เช่น อดทนต่อคำวิพากษ์วิจารณ์ เพราะเป็นธรรมชาติการบริหารงานย่อมผิดพลาด
๗. มีความสามารถในการสร้างสังคม (Conceptual Abilities) ผู้นำจะต้องเป็นผู้ที่สามารถที่จะเป็นตัวกลางที่จะยืดเหนี่ยวสังคมให้ดำรงอยู่ได้ และทำให้สังคม เป็นสังคมที่มีสมรรถภาพตลอดจนการสร้างลักษณะประจำของสังคมนั้น ๆ
๘. มีความริเริ่ม (Reality) แนวคิดที่จะกระทำสิ่งต่างๆ ด้วยวิธีการแปลกๆ ใหม่อยู่เสมอไม่หยุดนิ่งอยู่กับที่
๙. มีความยุติธรรม (Fairness) ผู้นำจะต้องมีความยุติธรรมกับสมาชิกในด้านการมอบหมายงานควรมอบให้ตามความเหมาะสม มิใช่มอบงานที่ยากจนเกินไปให้กับคนที่ตนไม่ชอบ เพราะเป็นลักษณะของการลงโทษอย่างหนึ่ง ควรชมและให้กำลังใจแก่สมาชิกทุกคนที่ทำงานได้ไม่ตำหนิเพื่อสร้างความเสียหายแก่สมาชิก และควรให้รางวัลอย่างเสมอหน้ากัน เมื่อถึงคราวที่สมาชิกควรจะได้รับ

เสนาะ ตีเขาร กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถทำให้ผู้อื่นไปสู่จุดหมายปลายทางได้ ประสพผลสำเร็จตามเป้าหมายโดยเสียค่าใช้จ่ายต่ำสุด โดยใช้วิธีการจูงใจและอาศัยบุคลิกภาพของตัวเอง ที่ทำงานให้สำเร็จด้วยลักษณะต่าง ๆ คือ การใช้อำนาจ การกำหนดเป้าหมาย ทักษะต่อ

^๗ พัชณี วรภิน, จิตวิทยาสังคม, (คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม, ๒๕๔๔), หน้า ๑๓๒.

องค์การ การทำหน้าที่ผู้นำโดยอาศัยความร่วมมือของผู้อื่น ความสัมพันธ์กับผู้อื่นและการวางตัวที่เหมาะสม^๙

โสภา ชูพิกุลชัย และคณะ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลซึ่งมีลักษณะ และคุณสมบัติเหมาะสมที่จะชักจูงใจและแนะนำคนอื่นให้ทำงานได้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม^๙

ศิริพร พูนชัย ให้ความหมายว่า ผู้นำมีบทบาทหน้าที่แบ่งออกได้ ๔ ดังนี้^{๑๐}

๑. เป็นศิลปะในการทำให้ผู้อื่นยอมตาม ทำให้ผู้อื่นเกิดความประทับใจเชื่อฟังภักดี และเกิดความร่วมมือ
๒. เป็นการใช้อิทธิพลทำให้การเปลี่ยนแปลงเกิดความร่วมมือไปสู่จุดหมาย
๓. เป็นรูปแบบของการชักจูงให้ยอมทำตามโดยสมัครใจหรือสร้างแรงบันดาลใจให้ยอมรับ
๔. เป็นผลของการมีปฏิสัมพันธ์มีการกระตุ้นซึ่งกันและกันเพื่อไปสู่จุดมการณ์เดียวกัน ด้วยความสมัครใจ ซึ่งความเป็นผู้นำเป็นความสามารถของบุคคลที่ทำให้ผู้อื่นยอมทำตามด้วยความสมัครใจ เพื่อไปสู่จุดมุ่งหมายร่วมกัน

บัญชา ชื่นชม ให้ความหมายว่า ผู้นำมีความสามารถในการสร้างสรรค์หรือปลูกฝัง ศรัทธา ความกลมเกลียว ความร่วมมือให้เกิดขึ้นในระหว่างผู้ร่วมงานหรือผู้ตาม ทั้งนี้เพื่อให้งาน หรือภารกิจสำเร็จตามเป้าหมาย^{๑๑}

อาชวัน วายวานนท์ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้มีชื่อเสียง มีความสามารถในการนำผู้อื่น และมักจะหมายถึงผู้ที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญ ๆ ในทางบริหาร เป็นผู้ในกลุ่มถือว่าเป็น ผู้รับผิดชอบต่อการบรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่มที่ตนร่วมกิจกรรมอยู่^{๑๒}

^๙โสณะ ดิยาวี , หลักการบริหาร , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๔๔), หน้า ๖-๘.

^{๑๐}โสภา ชูพิกุลชัย และคณะ , เทคนิคการให้บริการปรึกษา , (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕), หน้า ๒๑๙.

^{๑๑}ศิริพร พูนชัย, “ผู้นำและภาวะผู้นำ”, <www.ratnc.th>. ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๑.

^{๑๒}บัญชา ชื่นชม, “บทบาททางการเมืองของนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ : ศึกษารณียบทบาทการดำรงตำแหน่งประในรัฐสภาในปี พ.ศ. ๒๕๑๘ ”, วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง), ๒๕๓๙.

^{๑๓}อาชวัน วายวานนท์ , ภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหาร , (กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐), หน้า ๒๕.

ลีปนนท์ เกตุทัต ให้ความหมายว่า ผู้นำจะต้องมีวิสัยทัศน์ จะต้องวิเคราะห์ ตัดสินใจโดยมองอย่างนก มองภาพรวมทั้งหมด และปฏิบัติตนอย่างหนอน เอากายใจและสมองเข้า สัมผัสสามารถวางแผนที่ชัดเจน จัดแผนงาน แผนคน และแผนเงินให้เข้ากัน กระจายและมอบให้ เป็นนโยบาย^{๑๓}

ถวิล ธาราโกชน์ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ หมายถึง ลักษณะที่แสดงถึง ความสามารถในการนำพา การดำเนินกิจการ การแก้ไขปรับปรุง และการรักษาขวัญและกำลังใจ ของกลุ่ม ทำให้กลุ่มบรรลุถึงเป้าหมายที่ต้องการให้มากที่สุด^{๑๔}

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่ได้รับมอบหมาย ซึ่งอาจ โดยการเลือกตั้งหรือแต่งตั้งและเป็นที่ยอมรับของสมาชิกให้มีอิทธิพลและบทบาทเหนือกลุ่ม สามารถที่จะจูงใจ ชักนำ หรือชี้้นำให้สมาชิกของกลุ่มรวมพลังเพื่อปฏิบัติภารกิจต่าง ๆ ของกลุ่ม ให้ประสบความสำเร็จ^{๑๕}

เสถียร เหลืองอร่าม ให้ความหมายผู้นำ หมายถึง ผู้ที่มีลักษณะเด่นเป็นพิเศษ ประกอบด้วยความสามารถเป็นพิเศษในกลุ่มชนขององค์การนั้น เพราะบุคคลแต่ละกลุ่มของ องค์การจะประกอบด้วยบุคคลที่มีบุคลิกภาพ ความรู้ความสามารถ หรือทักษะแตกต่างกันออกไป ในขณะที่ทุกคนมีความผูกพันซึ่งกันและกันในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มจะต้องยอมรับนับถือ ความคิดเห็นของกันและกัน ด้วยเหตุนี้เองสถานการณ์ที่บีบตัวขึ้นจึงผลักดันให้สมาชิกของกลุ่ม บางคนกลายเป็นผู้นำ^{๑๖}

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ให้ความหมายว่า ผู้นำ เป็นบุคคลที่ทำให้องค์การประสบ ความก้าวหน้า และบรรลุผลสำเร็จโดยเป็นผู้ที่มีบทบาทแสดงความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลที่เป็น ผู้ใต้บังคับบัญชา หรือผู้นำคือบุคคลซึ่งก่อให้เกิดความมั่นคงและช่วยเหลือบุคคลต่าง ๆ เพื่อให้ บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม^{๑๗}

^{๑๓}ลีปนนท์ เกตุทัต, วิสัยทัศน์กว้างไกลปฏิบัติได้ผลจริง, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติ ชน, ๒๕๕๑), หน้า ๓๒.

^{๑๔}ถวิล ธาราโกชน์, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๑๑๗.

^{๑๕}สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิรัตน์ เอ็ด ดูเคชั่นจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๓.

^{๑๖}เสถียร เหลืองอร่าม, หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : แพร์พิทยา, ๒๕๑๙), หน้า ๙๗.

^{๑๗}รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธนรัชการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

นิตย สัมมาพันธ์ ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ จุดเริ่มต้นและจุดจบขององค์กร และการชูปชีวิตองค์กรด้วยภาวะผู้นำ^{๑๘}

ประเวศ วะสี กล่าวว่า ผู้นำ คือ ที่สามารถก่อให้เกิดสังคมมีจุดมุ่งหมายร่วมกัน และรวมพลังกันปฏิบัติให้ประสบความสำเร็จตามมุ่งหมาย^{๑๙}

สถิต วงศ์สุวรรณ กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่พฤติกรรมมีอิทธิพลเหนือ (Positive Influence) สมาชิกคนอื่น ๆ และสมาชิกในกลุ่มยอมรับนับถือยกย่องให้มีสถานภาพ เป็นผู้ที่มิอำนาจหน้าที่ ควบคุม ประสาน และดำเนินกิจการงานของกลุ่ม ให้บรรลุเป้าหมาย^{๒๐}

ศิริวรรณ เสรีรัตน์, และคณะ ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม และสามารถนำกลุ่มปฏิบัติงานต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์กร^{๒๑}

ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง หัวหน้ากลุ่มทีม หรือองค์กรที่ได้รับการแต่งตั้งขึ้นและผู้นำ บุคคลที่มีบารมี และสามารถตัดสินใจได้เป็นอย่างดี รวมทั้งสามารถกระตุ้นบุคคลอื่นให้บรรลุเป้าหมายที่วางไว้ได้^{๒๒}

สุพานี สฤษฏ์วานิช กล่าวว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่สามารถมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม หรือผู้ที่มีลักษณะของความเป็นผู้นำ คือ มีลักษณะเด่น มีวิสัยทัศน์ มีค่านิยมที่เหมาะสมและมีอิทธิพลเหนือคนอื่นตลอดจนมีความสามารถในการตัดสินใจที่เป็นการตัดสินใจที่ยากและซับซ้อนได้อย่างเหมาะสม^{๒๓}

ปริญญา ตันสกุล ให้ความหมายว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีความสามารถแสดงบทบาทการเป็นผู้นำบุคคลอื่นได้โดยไม่ต้องบังคับหรือจูงใจใด ๆ แต่สามารถทำให้บุคคลอื่น ๆ ยอมรับและศรัทธา จนพร้อมที่จะเชื่อตาม ทำตามอย่างจริงจังและพอใจเสมอ^{๒๔}

^{๑๘} นิตย สัมมาพันธ์, รศ., ภาวะผู้นำพลังขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท อินโนกราฟฟิกส์ จำกัด, ๒๕๔๖), หน้า ๑๓.

^{๑๙} ประเวศ วะสี, ภาวะผู้นำ พยาธิสภาพในสังคมไทยและวิธีการแก้ไข, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๒), หน้า ๑๒.

^{๒๐} สถิต วงศ์สุวรรณ, จิตวิทยาสังคม, (กรุงเทพมหานคร : บารุงสาส์น วังบูรพา, ๒๕๒๙), หน้า ๒๔๕.

^{๒๑} ศิริวรรณ เสรีรัตน์, รศ., และคณะ, พฤติกรรมองค์การ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท ดวงกลมสมัย จำกัด, ๒๕๔๑), หน้า ๑๙๗.

^{๒๒} O'Leary, 2000, p. 1 : ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, ๒๕๔๙. อ้างใน <http://www.pochanukul.com>, กรกฎาคม ๒๕๕๑.

^{๒๓} สุพานี สฤษฏ์วานิช, รศ., พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๙๖.

^{๒๔} ปริญญา ตันสกุล, ศาสตร์แห่งผู้นำ (กรุงเทพมหานคร โรงพิมพ์จิตจักรวาล, ๒๕๔๓), หน้า ๓๔.

นพพงษ์ บุญจิตราดุล ได้ให้ความหมายของผู้ผู้นำไว้ว่า ผู้นำ คือ ผู้ที่มีอิทธิพลในทางที่ถูกต้องต่อการกระทำของผู้อื่นมากกว่าคนอื่น ๆ ในองค์กรหรือกลุ่มที่เขาปฏิบัติงานอยู่ เป็นผู้ซึ่งใช้อิทธิพลในการกำหนดเป้าหมายหรือการปฏิบัติงานให้บรรลุตามเป้าหมาย โดยได้รับการเลือกตั้งจากกลุ่มเพื่อให้เป็นผู้นำหรือหัวหน้า^{๒๕}

เอิร์ล เจ. เฟรียริช (Earl J. Frierich) กล่าวว่า ผู้นำ เป็นกลุ่มของประชาชน ซึ่งเป็นผู้มีความแตกต่างจากประชาชนคนอื่น ๆ โดยมีข้อยกเว้นพิเศษในการแสดงออกใดๆ ในทางการเมือง และเป็นผู้ซึ่งผูกขาดการปกครองเอาไว้ในมืออย่างมีประสิทธิภาพ และมีความผูกพันในกลุ่มอย่างสูง^{๒๖}

อาร์. บี. (Cattell R.B) กล่าวว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลใดบุคคลหนึ่ง ที่มีอิทธิพลต่อกลุ่ม ที่ทำให้การปฏิบัติงานของกลุ่มมีประสิทธิภาพและสามารถทำให้การเปลี่ยนแปลงของกลุ่มเป็นไปด้วยความราบรื่น^{๒๗}

นอร์มานด์ แอล ฟริกอน (Normand L. Frigon) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่นและประสานงานให้ผู้อื่น ช่วยทำกิจการงานต่างๆ ของตนให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๒๘}

เดวิด เจ แคมเบล (David J. Campbell) ได้ให้คำจำกัดความว่า ผู้นำ คือ บุคคลผู้มีความสามารถในการบังคับบัญชาผู้อื่น และประสานงานให้ผู้อื่นทำกิจการให้บรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์ด้วยความเต็มใจ^{๒๙}

ฟีดเลอร์ (Fiedler) ให้ความหมาย ผู้นำ ไว้ว่า บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้เป็นผู้ควบคุมและประสานงานให้กิจกรรมต่าง ๆ ของกลุ่มดำเนินไปได้ด้วยความเรียบร้อย^{๓๐}

^{๒๕} นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์, **หลักการบริหารการศึกษา**, (กรุงเทพมหานคร : บพิธการพิมพ์, ๒๕๔๐), หน้า ๙๕.

^{๒๖} Earl J. Frierich, **An Introduction to Political Theory**, (New York : Harper & Row Publishers, 1976), p. 96.

^{๒๗} Cattell R.B., **Human Relations**, (New York : Free Press, 1951), pp. 161-184.

^{๒๘} Normand L. Frigon, Sr. & Harry K. Jackson, Jr., **The Leader : Developing the Skills & Personal Qualities You Need to Lead Effectively**, (New York : American Management Association, 1996), p.8.

^{๒๙} David J. Campbell, **Organizations and the business Environment**, (Oxford : Butterworth Heineman, 1997). p. 169.

^{๓๐} F.E. Fiedler, **A Theory of Leadership Effectiveness**, (New York : McGraw Hill Book, 1967), p.8.

เรย์มอนด์ เจ เบอร์ดี (Raymond J. Burdy) ได้ให้ความหมายไว้ว่า ผู้นำ คือ บุคคลที่สามารถชักจูงให้คนอื่นปฏิบัติตามด้วยความเต็มใจ ทำให้ผู้ตามมีความเชื่อมั่นในตัวเองและสามารถช่วยคลี่คลายความตึงเครียดต่าง ๆ ลงได้ และทำกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายที่ตั้งไว้^{๓๑}

แฟรงคลิน โควีย์ (Franklin Covey) ได้กล่าวถึงการเป็นผู้นำ ๔ ประการไว้ในหนังสือ The Four Roles Leadership ซึ่งเป็นแนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทางตะวันตก หนังสือนี้ได้รวบรวมเนื้อหาบทบาทหน้าที่ของผู้นำที่สำคัญ ๔ ประการ คือ การกำหนดทิศทาง การจัดการระบบการทำงาน การกระจายอำนาจให้ผู้ใต้บังคับบัญชา และแบบอย่างการเป็นผู้นำที่ดี ตามแนวคิดทางตะวันตก เพื่อเป็นแนวทางในการวิเคราะห์ และพัฒนาผู้นำในองค์กรต่างๆ ให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลที่จะสามารถนำองค์กรไปสู่เป้าหมายที่ได้ตั้งไว้ได้อย่างสมบูรณ์แบบ^{๓๒}

โรเบิร์ต ทันเนนบอม (Robert Tannenbaum) กล่าวว่า ผู้นำ คือ บุคคลใดบุคคลหนึ่งในกลุ่มผู้มีอำนาจอิทธิพลหรือผู้มีความสามารถในการจูงใจคนให้ปฏิบัติตามความคิดเห็น ตามความต้องการ หรือตามคำสั่งของเขาได้ ผู้นำที่มีอิทธิพลเหนือการทำงานหรือเหนือพฤติกรรมของผู้ตาม^{๓๓}

จากแนวคิดของนักวิชาการและนักบริหารหลายท่านที่ได้กล่าวมาในข้างต้น เกี่ยวกับความหมายของคำว่า “ผู้นำ” สามารถที่จะสรุปพอสังเขปได้ว่า ผู้นำ หมายถึง บุคคลที่ได้รับการยอมรับจากผู้อื่นทั้งภายในและภายนอกองค์กร เป็นบุคคลที่สามารถกำหนดทิศทางความอยู่รอดขององค์กร และเป็นผู้ประสานงานให้กิจกรรมต่าง ๆ ในองค์กรดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพตามเป้าหมายที่กำหนดไว้

^{๓๑}Raymond J. Burdy, **Fundamental of Leadership Readings**, (Massachusetts Addison : Wesley Publishing co., 1972), p. 43.

^{๓๒}Frankin Covey, **The Four Roles Leadership**, (USA: Frankin Covey Co., Ltd., 1999), p.8.

^{๓๓}Robert Tannenbaum and Others, **Leadership and Organization**, (New York : McGraw Hill Book, 1961) p. 24.

๒ .๑.๒ คุณสมบัติของผู้นำ

ผู้นำเป็นปัจจัยสำคัญที่จะทำให้องค์กรบรรลุวัตถุประสงค์ได้ตามเป้าหมายที่ตั้งไว้
ความสามารถและลักษณะต่าง ๆ ของผู้นำที่จะสามารถปฏิบัติงานได้อย่างมีประสิทธิภาพนั้นมี
นักวิชาการและผู้บริหารหลายท่านกล่าวไว้ได้แก่

เดสเลอร์ (Dessler) กล่าวถึงคุณสมบัติที่ดีของผู้นำว่ามี ๖ ประการ ดังนี้^{๓๔}

- (๑) เป็นผู้นำที่มีแรงจูงใจ หมายถึง เป็นผู้ที่มีความปรารถนาอย่างแรงกล้าที่จะประสบความสำเร็จ มีพลังอย่างมาก และมีความมุ่งมั่นที่จะเอาชนะอุปสรรคต่าง ๆ
- (๒) มีความต้องการที่จะเป็นผู้นำ ชอบที่จะเป็นผู้นำมากกว่าผู้ตาม และจะเป็นผู้ที่มีอิทธิพลเหนือผู้อื่น
- (๓) มีความซื่อสัตย์และมีคุณธรรม
- (๔) เป็นผู้ที่มีความมั่นใจ ซึ่งความมั่นใจจะมีบทบาทสำคัญต่อการตัดสินใจ และทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความเชื่อมั่นในผู้นำ
- (๕) มีความสามารถในการรับรู้และมีความฉลาด
- (๖) ต้องเป็นผู้ที่รู้จักองค์การเป็นอย่างดี เพราะจะเป็นข้อมูลที่จะช่วยในการตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสม

โกเมซ-มีเจีย และบัลคิน (Gomez and Balkin) กล่าวถึงคุณสมบัติและทักษะสำหรับผู้นำที่ดีว่า ได้แก่^{๓๕}

- (๑) เป็นผู้ที่มีทักษะของการใช้อิทธิพล (Influence skills) โดยสามารถใช้ความเป็นผู้นำในการทำให้ผู้ปฏิบัติงานเต็มใจที่จะทำงานเพื่อให้บรรลุเป้าหมายขององค์การ
- (๒) เป็นผู้ที่มีทักษะในการมอบหมายงาน (Delegation skills) พร้อมทั้งสามารถทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความรับผิดชอบต่องานที่ได้รับมอบหมายนั้นด้วย
- (๓) เป็นผู้ที่มีความยืดหยุ่น (Flexibility skills) และสามารถแก้ไขปัญหาที่กำลังเผชิญอยู่
- (๔) เป็นผู้ที่มีทักษะในการจูงใจ (Motivational skills) โดยเป็นผู้สนับสนุนและจัดสร้างสภาพแวดล้อมเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานทุ่มเทและอุทิศตนเองให้กับงาน

^{๓๔} Gary Dessler, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), pp. 256-258.

^{๓๕} Luis R. Gomez-Mejia and David B. Balkin, **Management**, (New York : McGraw-Hill Book Company, 2002), p. 287.

ทิมม์ และปีเตอร์สัน (Timm and Peterson) กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำที่ดีในมุมมองของผู้ปฏิบัติงานโดย Franklin Covey Center for Research ทำการสำรวจความคิดเห็นของผู้ปฏิบัติงานที่ประเทศสหรัฐอเมริกา จำนวน ๓๗,๐๐๐ คน ในปี ค.ศ. ๑๙๙๗-๑๙๙๘ ผลการศึกษาพบว่าคุณสมบัติของผู้นำที่ดีที่ผู้ปฏิบัติงานต้องการมี ๑๑ ประการเรียงตามลำดับจากมากไปหาน้อยได้แก่^{๓๖}

(๑) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร (Effectively Communicate) รวมถึงมีความสามารถในการรับฟังด้วย

(๒) เป็นผู้ที่มีคุณธรรม (Exhibit Integrity) มีความซื่อสัตย์ (Honesty) และน่าไว้วางใจ (Trustworthy)

(๓) เป็นผู้ที่มีความสนุกสนานกับการทำงานเป็นทีม (Enjoy Team Work) ผู้ปฏิบัติงานต้องการผู้นำที่เป็นส่วนหนึ่งของพวกเขา และสามารถทำงานร่วมกับพวกเขาได้เป็นอย่างดี

(๔) เป็นผู้ที่มีวิสัยทัศน์ (Be Visionary) และบอกกล่าววิสัยทัศน์นั้นต่อผู้ปฏิบัติงาน มีความคิดสร้างสรรค์ และร่วมทำงานกับผู้ปฏิบัติงานเพื่อจะนำทีมงานไปสู่วิสัยทัศน์นั้น

(๕) เป็นผู้ที่กล้าตัดสินใจ (Make Decisions) มีความสามารถในการแก้ปัญหา เป็นนักวางแผน และเป็นผู้ที่มีความสามารถในการจัดระบบการทำงานที่ดี

(๖) เป็นผู้ใส่ใจต่อความรู้สึกของผู้ปฏิบัติงาน (Demonstrate Caring) รวมทั้งมีความห่วงใย เห็นอกเห็นใจ และให้การสนับสนุนผู้ปฏิบัติงานด้วย

(๗) เป็นแบบอย่างที่ดี (Be a Model) ซึ่งมีความสำคัญคือจะส่งผลต่อพฤติกรรมของผู้ปฏิบัติงาน

(๘) เป็นผู้ที่อุทิศตนเองให้กับงาน (Be Dedicated) และทำงานหนักเพื่อให้งานบรรลุเป้าหมาย

(๙) เป็นผู้ที่สามารถจูงใจผู้อื่นได้ (Be a Motivator)

(๑๐) เป็นผู้ที่มีความเชี่ยวชาญ (Be Expert) มีความรู้ มีความสามารถ และมีความเฉลียวฉลาด

(๑๑) เป็นผู้ที่มีความกล้าหาญ (Be Courageous) และกล้าที่จะยืนหยัดในหลักการที่ถูกต้อง

^{๓๖} Paul R. Timm and Brent D. Peterson, **People at Work : Human Behavior in Organizations**, 5th ed., (New York : South-Western Publishing, 2000), pp. 147-150.

เฮลลีเกิล (Hellriegel) และคณะ กล่าวถึงคุณสมบัติของผู้นำที่จะทำให้ประสบความสำเร็จว่ามี ๔ ประการคือ^{๓๗}

(๑) เป็นผู้มีวิสัยทัศน์กว้างไกล (Creating a Vision) มีวิสัยทัศน์ใหม่ ๆ และมีการร่วมกำหนดเป้าหมายกับผู้ปฏิบัติงาน ซึ่งจะทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีความผูกพันกับเป้าหมายนั้น และจะพยายามดำเนินการเพื่อให้เป้าหมายนั้นบรรลุผล

(๒) เป็นผู้ที่มีความสามารถในการสื่อสาร (Meaning through Communication)

(๓) เป็นผู้ที่มอบอำนาจให้กับผู้ปฏิบัติงาน (Empowerment) โดยให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการพัฒนาเป้าหมายและนโยบาย ซึ่งเมื่อเป้าหมายนั้นบรรลุผลผู้ปฏิบัติงานก็จะเกิดความพึงพอใจ รวมทั้งผู้นำให้การสนับสนุนเพื่อพัฒนาผู้ปฏิบัติงาน และช่วยเหลือเพื่อให้ผู้ปฏิบัติงานบรรลุเป้าหมายส่วนบุคคลด้วย

(๔) เป็นผู้ที่เข้าใจตนเอง (Self-Understanding) โดยรู้จักอ่อนแอกและจุดแข็งของตนเอง และเป็นผู้ที่ต้องการข้อมูลย้อนกลับของผลการปฏิบัติงาน เพื่อปรับปรุงตนเองให้ดียิ่งขึ้น

เฮลลีเกิล (Hellriegel) และคณะ กล่าวว่า คุณสมบัติต่าง ๆ เหล่านี้เป็นสิ่งที่เรียนรู้ และสามารถพัฒนาได้

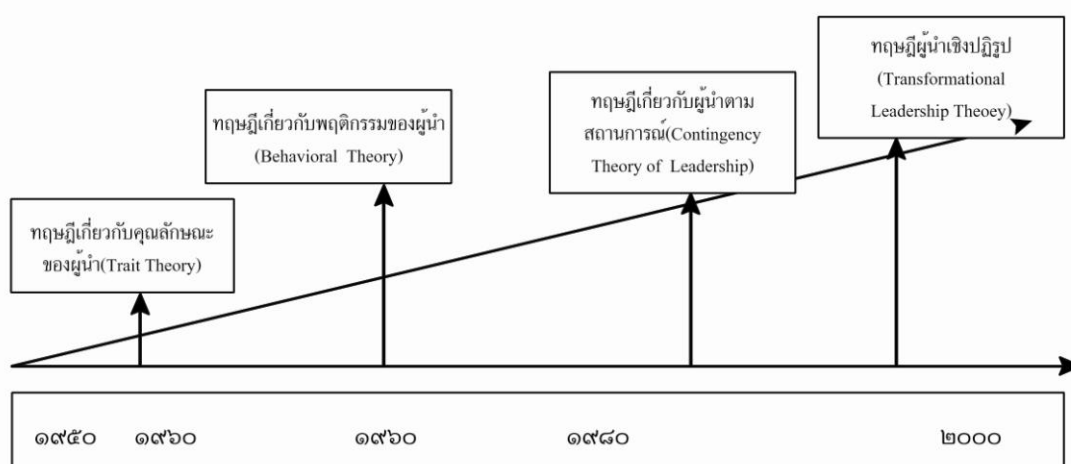
กล่าวโดยสรุปได้ว่า คุณสมบัติของผู้นำที่ดีนั้นควรเป็นผู้ที่มีความรู้ความสามารถในการทำงาน และมีทักษะด้านความสัมพันธ์ระหว่างบุคคล สิ่งต่าง ๆ เหล่านี้จะทำให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ซึ่งจะก่อให้เกิดประโยชน์สูงสุดแก่องค์กรนั้น ๆ

^{๓๗} Don Hellriegel, John W. Slocum and Richard W. Woodman, **Organizational Behavior**, 8th ed.,(Ohio : South-Western College Publishing, 1998), pp. 303-304.

๒ .๑.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ (Leadership Theory)

การศึกษาเกี่ยวกับทฤษฎีการเป็นผู้นำหรือภาวะการเป็นผู้นำ เป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปมานานแล้ว ซึ่งภาวะการเป็นผู้นำถือเป็นปัจจัยที่สำคัญในการบริหาร เพราะช่วยทำให้เกิดการเพิ่มประสิทธิภาพและประสิทธิผลขององค์กร ซึ่งการศึกษาจากนักวิชาการต่าง ๆ สามารถสรุปแนวทฤษฎีได้เป็น ๔ กลุ่มทฤษฎี ดังนี้

วิวัฒนาการของทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำ (The Evolution of Leadership Theory)^{๓๔}

แผนภูมิที่ ๒.๑ ภาพแสดงวิวัฒนาการทางการศึกษาเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

๑. ทฤษฎีคุณลักษณะความเป็นผู้นำ (Trait Theory)

ทฤษฎีนี้เป็นแนวคิดดั้งเดิม โดยมีความเชื่อว่าผู้นำมีลักษณะของผู้นำอยู่ในตัวเอง บุคคลเกิดมาพร้อมกับความเป็นผู้นำ มีการศึกษาวิจัยลักษณะพิเศษเฉพาะตัวที่ผู้นำควรมี เช่น รูปร่างหน้าตา สติปัญญา บุคลิกภาพ เป็นต้น แต่งานวิจัยเหล่านี้ก็ไม่สามารถระบุคุณลักษณะที่แบ่งแยกระหว่างผู้นำกับผู้ที่ไม่ได้เป็นผู้นำได้ จึงไม่เป็นที่นิยมที่จะศึกษาภาวะผู้นำตามแนวทฤษฎีนี้

^{๓๔} เนตรพัฒนา ยาวีราช, ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖๔

๒. ทฤษฎีพฤติกรรมความเป็นผู้นำ (Behavioral Theory of Leadership)

๒ .๑ แนวทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยไฮโอไฮโอ (Ohio State Studies)
มหาวิทยาลัยไฮโอไฮโอ ได้ทำการวิจัยพฤติกรรมของผู้นำโดยพัฒนาแบบสอบถามที่เรียกว่า Leader Behavior Description Questionnaire (LBDQ) และพบว่าพฤติกรรมผู้นำสามารถอธิบายได้ ๒ ปัจจัย คือ^{๓๙}

๒ .๑.๑ ปัจจัยมุ่งคน (Consideration) หมายถึงพฤติกรรมผู้นำที่เน้นเรื่องความไว้วางใจต่อกัน เคารพซึ่งกันและกัน ให้การสนับสนุน มีมิตรภาพ และมีความอบอุ่น

๒ .๑.๒ ปัจจัยมุ่งงาน (Initiating Structure) ผู้นำแบบนี้มุ่งที่การจัดระบบการทำงาน ระบบทบทวนที่ชัดเจนของผู้ปฏิบัติงาน จัดวางรูปแบบระบบการทำงานและขั้นตอนการปฏิบัติงานที่ชัดเจน

๒ .๒ แนวทางการศึกษาของมหาวิทยาลัยมิชิแกน (Michigan Studies)
ลิเคิร์ต (Likert) และคณะ แห่งมหาวิทยาลัยมิชิแกน ได้ทำการศึกษารูปแบบผู้นำ โดยแบ่งผู้นำออกเป็น ๒ รูปแบบ คือ^{๔๐}

๒ .๒.๑ รูปแบบผู้นำแบบเน้นคน (Employee-oriented leaders) ผู้นำแบบนี้จะทำงานโดยให้ความสนใจที่ตัวผู้ปฏิบัติงาน จะให้ความสนใจต่อปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน มุ่งเน้นการทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดขวัญและกำลังใจในการทำงาน และเน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล

๒ .๒.๒ รูปแบบผู้นำแบบเน้นงาน (Job-oriented leaders) ผู้นำแบบนี้จะมุ่งทำงานโดยเน้นที่ใช้ระบบการควบคุมงาน สร้างกฎระเบียบและข้อบังคับในการปฏิบัติงาน จึงทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่มีอิสระในการทำงาน และมีความรู้สึกเหมือนถูกบังคับ ทำให้ขวัญในการปฏิบัติงานต่ำ

ลิเคิร์ต (Likert) สรุปว่า รูปแบบผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นคือผู้นำที่ให้ความสนใจกับผู้ปฏิบัติงาน และพยายามสร้างทีมงานเพื่อให้การทำงานนั้นบรรลุวัตถุประสงค์

^{๓๙}Ralph Stogdill and A.E. Koons, 1965, quoted in Dessler Gary, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), p. 300.

^{๔๐}Rensis Likert et. al, 1961, quoted in Dessler Gary, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), p. 302.

๒.๓ ทฤษฎีตาข่ายการบริหาร (Managerial Grid Theory)

เบลคและมูทอน เป็นผู้เสนอทฤษฎีนี้ เขากล่าวว่าผู้นำที่มีประสิทธิภาพนั้นต้องเน้นทั้งงาน (Concern of Production) และเน้นทั้งคน (Concern of People) ทฤษฎีตาข่ายการบริหารแบ่งรูปแบบการบริหารออกเป็น ๕ รูปแบบ คือ^{๔๑}

๒ .๓.๑ ผู้นำแบบมุ่งเน้นงาน (Impoverished Authority-compliance) ผู้นำแบบนี้จะมุ่งเน้นงานมากกว่าเน้นคน มุ่งแต่ทำงานให้สำเร็จโดยไม่คำนึงถึงความต้องการของคนจะเข้มงวดต่อวิธีการทำงานและระเบียบแบบแผนอย่างเคร่งครัด รูปแบบการบริหารงานจะเป็นแบบการใช้อำนาจและต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเชื่อฟัง

๒ .๓.๒ ผู้นำแบบมุ่งเน้นคน (Country club management) ผู้นำแบบนี้ตรงกันข้ามกับแบบมุ่งเน้นงาน โดยจะเน้นคนเป็นหลักเน้นงานน้อย และจะเน้นการรักษาสัมพันธภาพระหว่างบุคคลที่ราบรื่น ต้องการให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเกิดความพึงพอใจในการปฏิบัติงาน

๒ .๓.๓ ผู้นำแบบปล่อยปละละเลย (Improverished management) ผู้นำแบบนี้มีความสนใจต่ำทั้งงานและคน มักจะบริหารงานในลักษณะทำงานประจำไปเรื่อย ๆ ไม่มีจุดมุ่งหมาย ต้องการเพียงแคให้ตนเองเป็นส่วนหนึ่งขององค์การเท่านั้น

๒ .๓.๔ ผู้นำแบบเดินสายกลาง (Middle of the road management) ผู้นำแบบนี้เป็นผู้ที่ให้ความสำคัญกับงานและคนในระดับปานกลาง เป็นบุคคลที่ชอบประนีประนอมจะสร้างผลงานในระดับปานกลาง เขาจะทำงานให้สำเร็จลุล่วงไปโดยไม่มี การคาดหมายที่สูงมากนัก

๒ .๓.๕ ผู้นำแบบทีมงาน (Team management) ผู้นำแบบนี้มุ่งเน้นทั้งงานและคน เน้นการร่วมมือกันทำงานและมุ่งเน้นการทำงานเป็นทีม เน้นบรรยากาศการทำงานที่ช่วยเหลือกัน ไว้วางใจกัน และเคารพซึ่งกันและกันเพื่อให้งานประสบความสำเร็จ

เบลคและมูทอน เสนอว่าผู้นำที่ดีที่สุดคือผู้นำแบบทีมงาน ซึ่งให้ความสนใจมากทั้งงานและคนเพื่อให้เกิดผลสำเร็จสูงสุดในการบริหารงาน

๒ .๔ ทฤษฎีการบริหาร ๔ ระบบ (System & Management)

ลิเคิร์ตได้เสนอแนวคิดการบริหารองค์การแบบใหม่ (New Patterns of Management) และสรุปลักษณะการบริหารออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ^{๔๒}

๒ .๔.๑ รูปแบบระบบเผด็จการเอาเปรียบ (Exploitative authoritative) ผู้นำแบบนี้จะเข้มงวดกับผู้ใต้บังคับบัญชา ไม่ให้ความไว้วางใจผู้ใต้บังคับบัญชา การบริหารงานขาด

^{๔๑} Robert Blake and Jane S. Mouton, **The Managerial Grid**, (Houston Texas : Gulf Publishing, 1964),p. 70.

^{๔๒} Rensis Likert, **New Pattern of Management**, (New York : McGraw-Hill Book Company, 1961),pp. 76-77.

ความเชื่อใจและความไว้วางใจกัน ใช้กระบวนการสื่อสารน้อยมาก การบริหารงานจะใช้วิธีการข่มขู่ และลงโทษ ความสัมพันธ์จะเป็นไปในลักษณะของความหวาดกลัว ทั้งนี้เพื่อผลประโยชน์ของผู้นำ

๒ .๔.๒ รูปแบบระบบเผด็จการแบบพระเดชพระคุณ (Benovolent authoritative) ผู้นำยังคงเป็นผู้ตัดสินใจอยู่ อนุญาตให้ผู้ใต้บังคับบัญชาตัดสินใจได้บ้างแต่ต้องอยู่ภายใต้ข้อกำหนดของผู้บริหาร ใช้กระบวนการสื่อสารน้อย การจูงใจให้ทำงานใช้วิธีการให้รางวัล และการลงโทษ

๒ .๔.๓ รูปแบบระบบปรึกษาหารือ (Consultative) ผู้นำมีความไว้วางใจและเชื่อถือผู้ใต้บังคับบัญชา จะรับฟังความคิดเห็นของผู้ใต้บังคับบัญชา แต่ผู้นำยังคงเป็นผู้ตัดสินใจในขั้นตอนสุดท้าย ผู้นำและผู้ใต้บังคับบัญชามีความไว้วางใจกันค่อนข้างสูง จูงใจผู้ปฏิบัติงานโดยการให้รางวัลและทำให้ผู้ปฏิบัติงานมีส่วนร่วมในการทำงาน มีการลงโทษเป็นบางครั้ง

๒ .๔.๔ รูปแบบระบบมีส่วนร่วม (Participative) ระบบนี้ผู้นำและผู้ปฏิบัติงานมีความเชื่อถือและไว้วางใจกัน มีการปรึกษาหารือและตัดสินใจร่วมกัน ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการตั้งเป้าหมายขององค์กร ร่วมกันพัฒนาวิธีการทำงาน ผู้ปฏิบัติงานมีความพึงพอใจในงานค่อนข้างสูง ระบบมีส่วนร่วมนี้เป็นระบบที่ลิเคิร์ทให้การสนับสนุนมากที่สุด

จะเห็นได้ว่าทฤษฎีพฤติกรรมผู้นำนั้นมุ่งที่จะศึกษาว่าผู้นำมีการบริหารงานอย่างไรใช้วิธีใดในการมอบหมายงานหรือจูงใจผู้ใต้บังคับบัญชาให้ปฏิบัติงาน รวมถึงพฤติกรรมใดของผู้นำที่จะทำให้เกิดประสิทธิภาพและประสิทธิผลในการทำงาน

๓. ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์ (Contingency of Situational Theory of Leadership)

๓ .๑ รูปแบบภาวะผู้นำเชิงต่อเนื่อง (Continuum of Leadership Behavior)

แทนเนมบัม และชมิคท์ เป็นนักทฤษฎีกลุ่มแรกๆที่ชี้ให้เห็นว่า มีปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการเลือกใช้แบบความเป็นผู้นำ ซึ่งได้แก่ ๑) แรงกดดันทางผู้บริหาร ๒) แรงกดดันทางผู้ใต้บังคับบัญชา และ ๓) แรงกดดันทางสถานการณ์ แทนเนมบัมและชมิคท์ได้สร้างแบบจำลองเชิงต่อเนื่องของพฤติกรรมผู้นำที่เกี่ยวข้องกับระดับของอำนาจหน้าที่ของผู้บังคับบัญชาใช้ และความเป็นอิสระที่ให้แก่อผู้ใต้บังคับบัญชา ถ้าผู้นำเน้นที่ผู้บริหาร (Leader-centered) ก็จะเป็นลักษณะที่มีการควบคุมในระดับสูง ให้อิสระกับผู้ใต้บังคับบัญชาน้อย แต่ถ้าผู้นำเน้นที่ผู้ใต้บังคับบัญชา (Employee - centered) ก็จะเป็นลักษณะที่ให้อิสระกับผู้ใต้บังคับบัญชาสูง และมีการควบคุมในระดับต่ำ ตามทัศนะของแทนเนมบัมและชมิคท์ ผู้นำที่มีประสิทธิภาพมากที่สุด ไม่ใช่ผู้นำแบบเผด็จการหรือแบบประชาธิปไตย แต่เป็นผู้นำที่ต้องมีความยืดหยุ่น สามารถเลือกใช้แบบความเป็นผู้นำอย่างใดอย่างหนึ่งให้เหมาะสมกับสถานการณ์ที่เผชิญอยู่^{๔๓}

^{๔๓} เนตร์พัฒนา ยาวีราช, ภาวะผู้นำและผู้บังคับบัญชาเชิงกลยุทธ์, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส จำกัด, ๒๕๕๐), หน้า ๖๖ - ๖๘.

๓.๒ ทฤษฎีผู้นำตามแบบจำลองของฟีดเลอร์ (Fiedler's Contingency Theory)

ฟีดเลอร์ (Fiedler) ได้สร้างแบบจำลองผู้นำตามสถานการณ์ซึ่งมีปัจจัยสถานการณ์อยู่ ๓ ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อประสิทธิภาพของผู้นำ คือ^{๔๔}

๓ .๒.๑ สัมพันธภาพระหว่างผู้นำกับผู้ใต้บังคับบัญชา (Leader-Member Relations) ถ้าหากผู้นำกับผู้ใต้บังคับบัญชาสามารถเข้ากันได้ดี และผู้ใต้บังคับบัญชายอมรับความสามารถของผู้นำแล้ว ผู้นำคนนั้นก็จะมีอำนาจและอิทธิพลมากกว่าผู้นำที่ไม่มีใครเคารพนับถือและไม่ไว้วางใจ

๓ .๒.๒ โครงสร้างของงาน (Task Structure) คือความแน่นอนชัดเจนเกี่ยวกับโครงสร้างของงาน ฟีดเลอร์กล่าวว่า หากโครงสร้างของงานจัดไว้อย่างมีระเบียบแบบแผน จะทำให้ผู้นำมีอิทธิพลมากกว่างานที่มีโครงสร้างไม่ชัดเจนหรือคลุมเครือ

๓ .๒.๓ อำนาจตามตำแหน่งหน้าที่ (Position Power) หมายถึงอำนาจที่เป็นทางการที่กลุ่มหรือองค์กรได้กำหนดให้ ถ้ามีการกำหนดอำนาจหน้าที่ไว้มาก ผู้นำก็จะมีอิทธิพลอยู่เหนือผู้ใต้บังคับบัญชาอย่างชัดเจน ตัวอย่างเช่นอำนาจในการลงโทษ การว่าจ้าง การให้ออก เป็นต้น

๓.๓ ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำของวรูม และเย็ตตัน (Vroom and Yetton Model)

วรูมและเย็ตตัน (Vroom and Yetton Model) อธิบายรูปแบบผู้นำที่เหมาะสมภายในสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งโดยเฉพาะ แบบของผู้นำจะกำหนดตามความมากน้อยของการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้ใต้บังคับบัญชา โดยเขาได้นำแนวคิดมาจากแทนเนมบัมและชมิทท์ (Tannenbaum and Schmidt) และพัฒนามาเป็นรูปแบบการตัดสินใจของผู้นำ ซึ่งมีอยู่ ๕ รูปแบบด้วยกัน ดังนี้^{๔๕}

๓ .๓.๑ ผู้นำแก้ปัญหาหรือตัดสินใจโดยใช้ข้อมูลที่ตนเองมีแล้วเท่านั้น (Autocratic I)

๓.๓.๒ ผู้นำรับข้อมูลที่จำเป็นของผู้ใต้บังคับบัญชา แล้วจึงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจจะบอกหรือไม่บอกปัญหานั้นกับผู้ใต้บังคับบัญชา ผู้ใต้บังคับบัญชาไม่มีสิทธิ์ในการเสนอความเห็นหรือร่วมตัดสินใจ (Autocratic II)

^{๔๔} Fred E. Fiedler and Martin M. Chemers, **Leadership and Effective Management**, (Glenview, Ill. : Scott, Foresman, 1974), p. 80.

^{๔๕} Vroom and Yetton, 1973, quoted in Gary Dessler, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), pp. 308-309.

๓ .๓.๓ ผู้นำยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หรือเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหาเป็นรายบุคคล หรืออาจขอคำแนะนำต่าง ๆ เท่าที่จำเป็นแล้ว จึงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง โดยอาจนำหรือไม่นำข้อเสนอแนะของผู้ใต้บังคับบัญชาเข้ามาร่วมตัดสินใจด้วย (Consultative I)

๓ .๓.๔ ผู้นำยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็น หรือเสนอแนะแนวทางในการแก้ปัญหา หลังจากนั้นผู้นำจะรวบรวมความคิดเห็นทั้งหมดมาพิจารณา แล้วจึงตัดสินใจแก้ปัญหาด้วยตนเอง ซึ่งการตัดสินใจนี้อาจจะสะท้อนหรือไม่สะท้อนให้เห็นถึงอิทธิพลของผู้ตามก็ได้ (Consultative II)

๓ .๓.๕ ผู้นำยอมให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีส่วนร่วมในการแสดงความคิดเห็นหรือเสนอแนะ หลังจากนั้นผู้นำและผู้ตามจะร่วมกันสร้างและประเมินทางเลือกในการแก้ปัญหาโดยใช้มติของกลุ่มผู้นำไม่พยายามที่จะใช้อิทธิพลของตนเพื่อให้ยอมรับวิธีการแก้ปัญหา ในแบบที่ตนต้องการแต่เต็มใจที่จะยอมรับและนำเอาวิธีแก้ปัญหาของกลุ่มไปปฏิบัติ (Group Decision) รูปแบบผู้นำทั้ง ๕ รูปแบบจะเหมาะสมกับสถานการณ์อย่างใดอย่างหนึ่งเท่านั้น ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดขึ้นอยู่กับปัจจัยสำคัญ ๒ ประการคือ ผู้นำแน่ใจว่าการตัดสินใจนั้นมีคุณภาพ และผู้นำแน่ใจว่าการตัดสินใจนั้นสมาชิกในกลุ่มยอมรับว่าจำเป็นต่อการดำเนินงานอย่างมีประสิทธิภาพ

๓ .๔ ทฤษฎีเชิงเส้นทาง-เป้าหมาย (Path-Goal Theory)

เฮาส์ (House) เป็นผู้พัฒนาทฤษฎีนี้โดยมีพื้นฐานมาจากทฤษฎีความคาดหวัง (Expectancy Theory of Motivation) ซึ่งมีแนวคิดว่าการจูงใจนั้นขึ้นอยู่กับ ๒ สิ่ง คือ งานนั้นสามารถทำให้สำเร็จได้ และพวกเขาต้องการทำสิ่งเหล่านั้น เฮาส์ใช้แนวคิดนี้เป็นพื้นฐานในการจูงใจให้คนปฏิบัติงาน โดยกล่าวว่าผู้นำจะเอื้ออำนวยต่อการปฏิบัติงานของผู้ใต้บังคับบัญชา เพื่อให้บรรลุเป้าหมายได้ด้วยการสนับสนุนและจัดอุปสรรคต่าง ๆ ในการทำงานให้หมดไป การจูงใจและสร้างความรู้สึกพึงพอใจในงานนั้นเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้นำจะต้องสร้างให้เกิดขึ้น ต้องทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชามีความว่าสามารถทำงานให้สำเร็จลงได้และจะได้รับผลตอบแทนตามที่ต้องการ นอกจากนี้ยังสามารถแบ่งรูปแบบผู้นำ (Leadership Styles) ได้อีกหลายรูปแบบ ซึ่งรูปแบบผู้นำนี้เป็นการผสมผสานระหว่างคุณลักษณะของผู้นำ ทักษะของผู้นำ และพฤติกรรมของผู้นำที่มีต่อผู้ปฏิบัติงาน นอกจากนี้การที่ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดนั้นยังขึ้นอยู่กับสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้นด้วย จากการศึกษาค้นคว้าผู้วิจัยขอแนะนำเสนอใน ๓ รูปแบบ คือ^{๔๖}

^{๔๖} Robert J. House, 1974, pp. 81-98, quoted in Gary Dessler, **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**, 3rd ed., (New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004), p. 306.

๑ . รูปแบบผู้นำกับผลผลิตขององค์การ

ลิเคิร์ท (Likert) ได้ทำการศึกษาพบว่าหน่วยงานที่มีผลผลิตในระดับสูงนั้น ผู้นำจะเป็นผู้ที่มุ่งการทำงานโดยคำนึงถึงตัวผู้ปฏิบัติงานเป็นหลัก ส่วนหน่วยงานที่มีผลผลิตในระดับต่ำนั้นผู้นำจะเป็นผู้ที่มุ่งการทำงานโดยคำนึงถึงตัวงานเป็นหลัก ลิเคิร์ทแบ่งผู้นำออกเป็น ๒ รูปแบบคือ^{๔๗}

๑ .๑ รูปแบบผู้นำแบบเน้นคน (Employee-Centered Style) ผู้นำรูปแบบนี้จะใส่ใจต่อผู้ปฏิบัติงาน จะให้ความสนใจกับปัญหาและอุปสรรคในการทำงาน มุ่งเน้นการทำให้ผู้ปฏิบัติงานเกิดขวัญและกำลังใจ และเน้นการสร้างสัมพันธภาพที่ดีระหว่างบุคคล

๑ .๒ รูปแบบผู้นำแบบเน้นงาน (Job-Centered Style) ผู้นำรูปแบบนี้จะมุ่งเน้นการทำงาน โดยเน้นที่การใช้ระบบการควบคุมงาน สร้างกฎระเบียบและข้อบังคับในการปฏิบัติงานจึงทำให้ผู้ปฏิบัติงานไม่มีอิสระในการทำงานและมีความรู้สึกเหมือนถูกบังคับ ทำให้ขวัญในการปฏิบัติงานต่ำ

๒. รูปแบบการใช้อำนาจในการตัดสินใจของผู้นำ

ดราฟและโคสเซน (Drafke and Kossen) ได้แบ่งผู้นำตามรูปแบบการใช้อำนาจในการตัดสินใจของผู้นำออกเป็น ๓ รูปแบบ คือ^{๔๘}

๒ .๑ ผู้นำแบบอัตตาริปไตย (Autocratic style) ผู้นำรูปแบบนี้เป็นแบบเผด็จการคือจะยึดตนเองเป็นศูนย์กลาง ถืออำนาจเป็นใหญ่ การบังคับบัญชาเป็นแบบควบคุมเต็มที่ ไม่รับฟังความคิดเห็นของผู้อื่น การตัดสินใจอยู่ที่ผู้นำแต่เพียงผู้เดียว ผู้นำรูปแบบนี้จะทำให้ขวัญในการปฏิบัติงานต่ำ

๒ .๒ ผู้นำแบบประชาธิปไตย (Democratic style) ผู้นำรูปแบบนี้จะมีลักษณะของการกระจายอำนาจ การตัดสินใจในเรื่องต่าง ๆ เกิดจากการปรึกษาหารือหรือประชุมร่วมกัน มีการทำงานร่วมกัน ผู้นำจะถืออำนาจของกลุ่มเหนือกว่าตนเอง ผู้นำรูปแบบนี้ผู้ปฏิบัติงานจะมีความพึงพอใจและมีขวัญในการปฏิบัติงานสูง

๒ .๓ ผู้นำแบบเสรีนิยม (Laissez-faire style) ผู้นำรูปแบบนี้จะหลีกเลี่ยงการใช้อำนาจ ไม่มีเป้าหมายในการทำงาน จะปล่อยให้ผู้ปฏิบัติงานทำงานตามใจชอบ เมื่อเกิดปัญหาก็จะให้แก้ปัญหาและตัดสินใจกันเอง ผู้นำรูปแบบนี้ผู้ปฏิบัติงานจะไม่มีระเบียบ ผลผลิตต่ำ ขวัญในการปฏิบัติงานต่ำ

^{๔๗} Likert Rensis, 1961, quoted in Robert N. Lussier, **Management Fundamentals**, (New York : South-Western College Publishing, 2000), p. 457.

^{๔๘} Micheal W. Drafke and Stan Kossen, **The Human Side of Organizations**, 8th ed., (New Jersey : Prentice-Hall, 2002), pp. 377-382.

๓. รูปแบบผู้นำตามแนวคิดของเฮอร์เช่ และแบลนชาร์ด

เฮอร์เช่ และแบลนชาร์ด (Hersey and Blanchard) กล่าวถึงรูปแบบผู้นำที่มีการผสมผสานระหว่างมิติมุ่งเน้นคน และมิติมุ่งเน้นงาน และการที่ผู้นำจะเลือกใช้รูปแบบใดนั้น ขึ้นอยู่กับระดับวุฒิภาวะของผู้ตาม (Employees' maturity level) และสถานการณ์ที่กำลังเผชิญอยู่ในขณะนั้น (Given situation) ซึ่งระดับวุฒิภาวะได้แก่ความสามารถ ความรับผิดชอบ และความเต็มใจที่จะปฏิบัติงานของผู้ตามเมื่อระดับวุฒิภาวะของผู้ตามสูงขึ้น ผู้นำจะลดพฤติกรรมมุ่งเน้นงานและมุ่งเน้นคนมากขึ้น ในทางตรงกันข้ามเมื่อระดับวุฒิภาวะของผู้ตามลดลง ผู้นำจะเพิ่มพฤติกรรมมุ่งเน้นงาน และลดพฤติกรรมมุ่งเน้นคน เฮอร์เช่และแบลนชาร์ดแบ่งรูปแบบผู้นำออกเป็น ๔ รูปแบบ คือ^{๔๙}

๓ .๑ แบบสั่งการ (Telling style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานสูง และมุ่งเน้นคนต่ำ โดยผู้นำจะเป็นผู้ชี้แนะ กำหนดบทบาท และบอกให้ผู้ตามทราบว่าการให้ทำอะไร ลักษณะการสื่อสารเป็นแบบทางเดียว ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะต่ำ

๓.๒ แบบขายความคิด (Selling style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานสูงและมุ่งเน้นคนสูง โดยผู้นำจะเป็นผู้ชักชวน อธิบาย ให้การสนับสนุน ให้กำลังใจ และให้ความกระจ่างเมื่อมีข้อสงสัยเกี่ยวกับการ งาน ลักษณะการสื่อสารเป็นแบบสองทาง ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะต่ำถึงปานกลาง

๓ .๓ แบบมีส่วนร่วม (Participating style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานต่ำและมุ่งเน้นคนสูง โดยผู้นำสนับสนุนให้ผู้ตามเข้ามามีส่วนร่วมและใช้ความรู้ความสามารถในการทำงาน ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะปานกลางถึงสูง

๓ .๔ แบบมอบหมายงาน (Delegating style) เป็นรูปแบบผู้นำที่มุ่งเน้นงานต่ำและมุ่งเน้นคนต่ำ โดยผู้นำจะมีการกระจายหน้าที่ ให้คำแนะนำและการสนับสนุนเล็ก ๆ น้อย ๆ เพียงเพื่อให้ผู้ตามเข้าใจปัญหาและแผนงาน และให้ผู้ตามมีอิสระในการดำเนินการได้เอง ผู้นำรูปแบบนี้เหมาะสมกับผู้ตามที่มีระดับวุฒิภาวะสูง

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ทฤษฎีผู้นำตามสถานการณ์นั้นมุ่งศึกษาแบบของผู้นำที่เหมาะสมกับสถานการณ์ต่าง ๆ ผู้นำต้องรู้จักแสดงแบบภาวะผู้นำของตนเองให้เหมาะสมกับสถานการณ์หรือเงื่อนไขในเวลานั้น ๆ ความสำเร็จในการเป็นผู้นำนั้นขึ้นอยู่กับความเหมาะสมระหว่างพฤติกรรมของผู้นำกับพฤติกรรมของผู้ร่วมงานและสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งสิ่งเหล่านี้ต้องมีความสัมพันธ์กันอย่างเหมาะสม

^{๔๙} Hersey and Blanchard, quoted in Robert N. Lussier, **Management Fundamentals**, (New York : South-Western College Publishing, 2000), pp. 467-468.

๔ . ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformation Leadership Theory)

แนวคิดทฤษฎีนี้เริ่มต้นตั้งแต่ทศวรรษ ๑๙๘๐ เป็นต้นมา ซึ่งทฤษฎีนี้ได้บ่งบอกถึงกระบวนการเปลี่ยนแปลงในตัวบุคคล โดยผู้นำจะมุ่งเน้นการเปลี่ยนแปลงเรื่องค่านิยม คุณธรรม มาตรฐาน และการมองการณ์ไกลไปในอนาคต ผู้นำเชิงปฏิรูปจะให้ความสำคัญต่อการประเมินเพื่อทราบถึงระดับแรงจูงใจของผู้ตาม แล้วพยายามหาแนวทางตอบสนองของความต้องการและปฏิบัติต่อผู้ตามด้วยคุณค่าความเป็นมนุษย์ โดยสาระของทฤษฎีแล้ว ภาวะผู้นำแบบเชิงปฏิรูปจะกว้างขวางครอบคลุมแนวคิดของภาวะผู้นำโดยเสน่ห์ (Charismatic leadership) ภาวะผู้นำเชิงวิสัยทัศน์ (visionary leadership) รวมทั้งภาวะผู้นำเชิงวัฒนธรรม (Cultural leadership) ด้วย

ภาวะผู้นำเชิงปฏิรูป จึงเป็นทฤษฎีภาวะผู้นำที่สามารถใช้ในการอธิบายกระบวนการอิทธิพลได้อย่างกว้างขวาง ตั้งแต่ระดับจุลภาคระหว่างผู้นำกับผู้ตามเป็นรายบุคคล ไปจนถึงระดับมหภาคระหว่างผู้นำกับบุคลากรทั้งองค์การ ตลอดจนทั้งระบบวัฒนธรรม แม้ว่าโดยบทบาทหลักของผู้นำเชิงปฏิรูปก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ขึ้นในองค์การก็ตาม แต่ตลอดเส้นทางของกระบวนการเปลี่ยนแปลงดังกล่าว ผู้นำกับผู้ตามจะผูกพันต่อกันอย่างมั่นคง ทฤษฎีภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปแบบเปลี่ยนสภาพ ได้รับการยอมรับว่ามีความสอดคล้องกับสถานการณ์ของโลกในยุคที่มีความเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลาทฤษฎีหนึ่งในปัจจุบัน

ภาวะผู้นำเชิงปฏิรูปมาจากแนวความคิดของนักวิชาการหลายคน อาทิเช่น เบอร์น (Burn, 1987) แบส (Bass, 1985) เบนนิสและนาณัส (Bennis & Nanus, 1985) และ ทิกกีและเดอแวนนา (Tichy & DeVanna, 1985) เป็นต้น

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำแบบเชิงปฏิรูป เป็นแนวคิดล่าสุดแนวคิดหนึ่งที่มีมุมมองต่อภาวะผู้นำค่อนข้างกว้างขวาง เป็นการอธิบายถึงกระบวนการว่า ผู้นำจะสามารถสร้างแรงดลใจแก่ผู้ตามเพื่อให้คนเหล่านั้นทำงานให้บรรลุผลดียิ่งขึ้นได้อย่างไร แนวคิดนี้จึงย้ำถึงความจำเป็นที่ผู้นำจะต้องมีความเข้าใจและสามารถปรับตัวให้สอดคล้องกับความต้องการและแรงจูงใจของผู้ตาม ผู้นำแบบเชิงปฏิรูปได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้นำของการเปลี่ยนแปลงได้ วิธีแสดงบทบาทที่เป็นตัวอย่างที่ดีแก่ผู้อื่น เป็นผู้สร้างวิสัยทัศน์และทำวิสัยทัศน์ให้เกิดความชัดเจนไปสู่การปฏิบัติให้กับองค์การ เป็นผู้กระจายอำนาจการตัดสินใจให้ผู้ตามเพื่อสามารถปฏิบัติได้มาตรฐานสูง เป็นผู้วางตนได้เหมาะสมจนเป็นที่ไว้วางใจแก่ผู้อื่น และเป็นผู้ที่สามารถสร้างความเข้าใจได้ในทุกประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตขององค์การ

จากการศึกษาวิเคราะห์วิวัฒนาการของทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำทั้ง ๔ ทฤษฎี ทำให้ผู้วิจัยสามารถสรุปแนวคิด จุดเด่น และจุดด้อยของแต่ละทฤษฎีได้ดังนี้

ตารางที่ ๒.๑ บทสรุป แนวคิด จุดเด่นและจุดด้อยของทฤษฎีภาวะผู้นำแต่ละทฤษฎี^{๕๐}

ทฤษฎี	แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ	จุดเด่น	จุดด้อย
๑.ทฤษฎีเกี่ยวกับคุณลักษณะผู้นำ (Trait Theory)	- ผู้นำมีคุณลักษณะของผู้นำในตัวเองโดยเฉพาะตน	- เริ่มมีหลักการบริหารเกิดขึ้น(Administrative principle)	- ไม่สามารถระบุคุณลักษณะที่แน่ชัดของผู้นำได้
๒.ทฤษฎีเกี่ยวกับพฤติกรรมของผู้นำ (Behavioral Theory of leadership)	- ผู้นำมีวิธีการบริหารงานอย่างไรให้มีประสิทธิภาพสูงสุด - พฤติกรรมของผู้นำที่ทำให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุด - เน้นพฤติกรรมระหว่างผู้นำและผู้ตาม	- เกิดระบบการบริหารตามลำดับชั้น (hierarchy) - ใช้หลักการบริหารเชิงเหตุผลในการกำกับและควบคุมบุคลากร	- การขาดภาพความคิดเชิงวิสัยทัศน์ - มุ่งเน้นประสิทธิภาพมากเกินไป ซึ่งจะทำให้พนักงานไม่สามารถเสนอแนวความคิดใดได้
๓.ทฤษฎีเกี่ยวกับผู้นำตามสถานการณ์ (Contingency or Situational Theory of Leadership)	- ผู้นำต้องรู้จักวิเคราะห์สถานการณ์ เพื่อให้เกิดการทำงานที่บรรลุเป้าหมาย	- ทฤษฎีนี้ง่ายต่อการปฏิบัติ - ทฤษฎีมีความยืดหยุ่นตามสถานการณ์ที่เกิดขึ้น	- การขาดคำอธิบายเชิงเหตุผลที่น่าเชื่อถือในการพิสูจน์ระหว่างแบบผู้นำกับระดับวุฒิภาวะของผู้ตาม
๔. ทฤษฎีผู้นำเชิงปฏิรูป (Transformational Leadership Theory)	- ริเริ่มสิ่งใหม่ (สร้างโอกาส, จินตนาการใหม่ ๆ)	- เป็นทฤษฎีที่เหมาะสมในปัจจุบันตามลักษณะขององค์กรนั้น ๆ	-การเปลี่ยนแปลงค่านิยมและวิสัยทัศน์ของบุคคลมีโอกาสดึงนำไปใช้ในทางที่ผิดก็ได้

^{๕๐}สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์, ภาวะผู้นำทฤษฎีและปฏิบัติ , (กรุงเทพมหานคร : บริษัท วิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่นจำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๑.

ตารางที่ ๒.๑ (ต่อ)

ทฤษฎี	แนวคิดเกี่ยวกับผู้นำ	จุดเด่น	จุดด้อย
	<ul style="list-style-type: none"> - มุ่งความสัมพันธ์ส่วนบุคคล กับสมาชิกกลุ่ม (สร้างแรงบันดาลใจแก่ผู้ตาม) - เน้นวิสัยทัศน์ ค่านิยม ความคาดหวัง และบริบทด้านศีลธรรม (dimension) - ส่งเสริมการเรียนรู้ภายในองค์กรและกระตุ้นการใช้ปัญญาตลอดจนการปรับตัวอย่างต่อเนื่อง 	<ul style="list-style-type: none"> - มีวิสัยทัศน์ร่วม การร่วมของคน การมีส่วนร่วมสัมพันธ์ภาพ - ผู้ตามได้รับการยอมรับว่าเป็นผู้ที่มีความสำคัญในองค์กร - ผู้นำเน้นค่านิยมและศีลธรรม - การสร้างทีมงานที่เข้มแข็ง (Team Management) - ส่งเสริมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องให้ทันกับสถานการณ์ (กระตุ้นภูมิปัญญา) 	<ul style="list-style-type: none"> - บางครั้งเกิดการขาดกรอบความคิดเชิงมโนทัศน์ที่ชัดเจน เช่น “ถ้าไม่เป็นอย่างนั้น ก็ต้องเป็นอย่างนี้”

๒.๒ ทฤษฎีเกี่ยวกับภาวะผู้นำ

คำว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) ในภาษาไทยมีการใช้ถ้อยคำอื่นที่แตกต่างกันไป เช่น ประมุขศิลป์ ศิลปะการเป็นผู้นำ ความเป็นผู้นำ เป็นต้น เป็นเรื่องที่น่าสนใจที่นักวิชาการและผู้ที่เกี่ยวข้องได้ให้ความสนใจศึกษามาเป็นเวลานาน ซึ่งเป็นการศึกษาถึงความมีอำนาจและความสามารถของบุคคลที่สามารถสั่งการในการบริหาร ให้งานที่รับผิดชอบประสบความสำเร็จ ย่อมเป็นที่ประจักษ์กันแล้วว่า ภาวะผู้นำ เป็นองค์ประกอบที่สำคัญยิ่งในการบริหารและการจัดการ ทั้งภาครัฐและเอกชนให้บรรลุวัตถุประสงค์ตามนโยบายขององค์การ ดังนั้น ผู้วิจัย จึงได้รวบรวมความหมายของภาวะผู้นำ จากความเห็นที่นักวิชาการและนักบริหารได้ให้ไว้ดังต่อไปนี้

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต) ภาวะผู้นำคือ คุณสมบัตินั้น เช่นสติปัญญา ความดีงาม ความรู้ความสามารถของบุคคล ที่ชักนำให้คนทั้งหลายมาประสานกัน และพากันไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม^{๕๑}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำว่า คือ บุคคลที่จะมาประสานช่วยให้คนทั้งหลายช่วยกันโดยที่ว่าจะเป็นการอยู่ร่วมกันก็ตาม หรือทำการร่วมกันก็ตามให้พากันไปด้วยดีสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ผู้นำจะต้องมีความสามารถในการที่จะไปเกี่ยวข้องกับหรือปฏิบัติต่อ สิ่งเหล่านั้นทุกอย่างให้ถูกต้อง และได้ผลดีตามองค์ประกอบเหล่านี้ คือ ตัวผู้นำ ตัวผู้ตามจุดหมาย หลักการและวิธีการ สิ่งที่จะทำและสถานการณ์ ด้วยคุณสมบัติที่สัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมหรือสิ่งที่เหมาะสม ซึ่งอยู่ภายนอกจะทำอย่างไรจะผ่านไปได้อย่างดี ในท่ามกลางสังคมสิ่งแวดล้อมหรือ สิ่งที่เหมาะสมเช่น ปัญญาเป็นต้น^{๕๒}

สมัย จิตต์หมวด ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า หมายถึง การที่บุคคลหนึ่งหรือผู้นำพยายามใช้กำลังสมอง กำลังกาย และกำลังใจ เพื่อจูงใจ หรือตลใจให้ผู้ตาม หรือกลุ่มกระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง ให้เป็นไปตามความประสงค์ของตน และเพื่อประโยชน์ส่วนรวม และการจูงใจหรือตลใจนั้นจะต้องไม่เป็นการบังคับ ตลอดจนต้องได้รับความยินยอมจากผู้ตามหรือกลุ่มด้วย^{๕๓}

ประธาน คงฤทธิศึกษา กร ให้ความหมายภาวะผู้นำว่า การกระทำที่มีอิทธิพลสามารถทำให้ผู้อื่นเกิดศรัทธามีความนับถือ มีความเชื่อมั่น ตกลงปลงใจที่จะทำตามแล้วแต่ผู้นำจะให้ทำอะไร^{๕๔}

กิติ ตยัคคานนท์ ได้กล่าวไว้ว่าภาวะผู้นำ คือ ศิลปะหรือความสามารถของบุคคลหนึ่งที่จะจูงใจหรือใช้อิทธิพลต่อบุคคลอื่นไม่ว่าจะเป็นผู้ร่วมงาน หรือผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการ และอำนวยความสะดวกโดยใช้กระบวนการสื่อความหมาย หรือการติดต่อกันและกันให้ร่วมใจกับตนดำเนินการจนกระทั่งบรรลุผลสำเร็จตามวัตถุประสงค์และเป้าหมายที่กำหนดไว้ การดำเนินการจะเป็นไปในทางดีหรือชั่วก็ได้^{๕๕}

^{๕๑}พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท บุ๊คไทม์ ,๒๕๔๙), หน้า ๔.

^{๕๒}พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) , ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๔), หน้า ๕๒.

^{๕๓}สมัย จิตต์หมวด, พฤติกรรมผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๔๗), หน้า ๒๒.

^{๕๔}ประธาน คงฤทธิศึกษากร, ภาวะผู้นำ, <www.Kunkroo.com> , ๔ /๑๒/ ๒๕๔๘.

^{๕๕}กิติ ตยัคคานนท์,นพ., เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เปลวอักษร, ๒๕๔๓), หน้า ๒๒.

สมพงษ์ เกษมสิน ได้ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ การใช้อิทธิพลหรืออำนาจหน้าที่ในความสัมพันธ์ซึ่งมีผู้ใต้บังคับบัญชาในสถานการณ์ต่างๆ เพื่อปฏิบัติการและอำนวยความสะดวก โดยกระบวนการติดต่อซึ่งกันและกันเพื่อให้บรรลุผลตามที่กำหนดไว้^{๕๖}

รังสรรค์ ประเสริฐศรี ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ หมายถึง พฤติกรรมส่วนตัวของบุคคลคนหนึ่งที่จะชักนำกิจกรรมของกลุ่มให้บรรลุเป้าหมายร่วมกัน หรือเป็นความสัมพันธ์ที่มีอิทธิพลระหว่างผู้นำ และผู้ตามซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเพื่อให้บรรลุจุดมุ่งหมายร่วมกัน หรือเป็นความสามารถที่จะสร้างความเชื่อมั่นและให้การสนับสนุนบุคคลเพื่อให้บรรลุเป้าหมายองค์การ^{๕๗}

หงลักษณ์ สุทธิวิวัฒน์พันธ์ ได้กล่าวไว้ว่า ภาวะผู้นำ (Leadership) เป็นกระบวนการมิใช่บุคคล ถึงแม้ว่าจะขึ้นอยู่กับความชอบธรรมในการใช้อำนาจของตัวผู้นำ ซึ่งเป็นศูนย์กลางและเป็นส่วนสำคัญของกระบวนการภาวะผู้นำ และผู้ตามเป็นองค์ประกอบหนึ่งที่ขาดไม่ได้ หากไม่มีผู้ตามจะมีผู้นำไม่ได้ จึงสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำเป็นกระบวนการของการมีอิทธิพลเหนือกลุ่ม เพื่อกำหนดเป้าหมาย และการบรรลุเป้าหมายของกลุ่ม และหากกล่าวถึงความเข้มแข็งของภาวะผู้นำในองค์การ จะดูได้จากความสำเร็จในการบรรลุเป้าหมายดังกล่าว^{๕๘}

วิฑูรย์ สิมะโชคดี ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำคือความสามารถในการจัดการให้บรรลุเป้าหมายของกลุ่ม โดยทำงานร่วมกับกลุ่มคนและยังหมายความรวมถึงอำนาจหน้าที่ที่ติดมากับตำแหน่งผู้บังคับบัญชานี้ จะมีค่าเมื่อผู้อยู่ใต้บังคับบัญชาเคารพและเชื่อถือในตัวผู้บังคับบัญชา^{๕๙}

เถาว์ลัย นันทากวิวัฒน์ ได้ให้ความหมายว่า “ภาวะผู้นำ” คือ ความสัมพันธ์ซึ่งบุคคลหนึ่งหรือผู้มีอิทธิพลให้ผู้อื่นทำงานร่วมกันอย่างเต็มใจ เพื่อให้บรรลุเป้าหมายอันเป็นที่ต้องการของผู้นำ ผู้นำ จึงมิใช่มีบทบาทเป็นเพียงผู้ผลักดันเพียงด้านเดียว แต่เป็นผู้ดึงด้วย โดยแจ้งให้ผู้ตามทราบแนวทางปรารถนาให้ปฏิบัติตามด้วยการปฏิบัติตนเป็นตัวอย่างที่ดี^{๖๐}

^{๕๖}สมพงษ์ เกษมสิน, การบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖), หน้า ๒๒๐.

^{๕๗}รังสรรค์ ประเสริฐศรี, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔), หน้า ๓๑.

^{๕๘}หงลักษณ์ สุทธิวิวัฒน์พันธ์, การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร , พิมพ์ครั้งที่ ๕, (กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๑๕.

^{๕๙}วิฑูรย์ สิมะโชคดี, ทฤษฎีและเทคนิคปฏิบัติสำหรับยอดหัวหน้างาน , (กรุงเทพมหานคร : บริษัทซีเอ็ดดูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๘), หน้า ๑๐๔.

^{๖๐}เถาว์ลัย นันทากวิวัฒน์, หลักการจัดการ , (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑), หน้า ๒๐๓.

สมคิด จาตุศรีพิทักษ์ ได้ให้ความหมายไว้ว่า ภาวะผู้นำ คือ ความครอบคลุมในมิติที่มีอย่างกว้างขวางและหลากหลายกว่าเรื่องความกล้าหาญ การตัดสินใจ การเป็นผู้นำต้องมีความสามารถในการนำ ผลักดันและสั่งการให้กิจกรรมทุกอย่าง ดำเนินไปตามเป้าหมาย ซึ่งต้องประกอบไปด้วยความกล้าหาญ ความสามารถในการโน้มน้าวจูงใจและจังหวะเวลาในการตัดสินใจ^{๖๑}

ธวัช บุญยมณี กล่าวว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง การกระทำระหว่างบุคคลโดยบุคคลที่เป็นผู้นำจะใช้อิทธิพล (Influence) หรือการดลบันดาลใจ (Inspiration) ให้บุคคลอื่นหรือกลุ่มกระทำหรือไม่กระทำบางสิ่งบางอย่าง ตามเป้าหมายที่ผู้นำกลุ่มหรือองค์กรกำหนดไว้^{๖๒}

ทินพันธ์ นาคะตะ ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำของพระสงฆ์ไว้ว่า พระสงฆ์เป็นตัวแทนของสถาบันพระศาสนาที่มีอยู่คู่กับสังคมไทยมาตลอด มีอิทธิพลต่อการกระตุ้นหรือแนะนำให้เกิดกิจกรรมในสังคมและก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่าง ๆ ได้มาก ดังนั้นพระสงฆ์จึงมีความสำคัญยิ่งตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันจะพบได้ว่าพระสงฆ์มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับชาวบ้าน มีหน้าที่สำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของคนไทยเป็นส่วนใหญ่ทั้งทางด้านศีลธรรมจรรยาากิจกรรมทางโลก จึงอาจกล่าวได้ว่าพระสงฆ์เป็นสถาบันที่ขาดไม่ได้ในชีวิตประจำวันของพุทธศาสนิกชนที่อยู่ในชนบท นอกจากจะเป็นที่พึ่งทางด้านจิตใจและเป็นสถาบันที่เอื้ออำนวยบริการทางศาสนาแล้วยังทำหน้าที่ให้บริการอื่น ๆ ที่กลไกของรัฐเข้าไปให้บริการไม่ทั่วถึงเพื่อสร้างบูรณาการในชุมชน พระสงฆ์นับเป็นสถาบันที่ได้รับความเคารพ เป็นที่พึ่งทางจิตใจและร่างกายของชาวชนบทที่ยากไร้และห่างไกลการพัฒนาของรัฐ นอกจากนั้นวัดยังเป็นศูนย์พิธีกรรมทางประเพณีที่สำคัญของหมู่บ้าน จึงไม่เป็นเพียงศูนย์รวมทางจิตใจเท่านั้น แต่ยังเป็นศูนย์รวมด้านนันทนาการแลความบันเทิงอีกด้วย พระสงฆ์ในชนบทเป็นที่เคารพของชาวบ้าน ถ้าพระสงฆ์เป็นแกนนำในการพัฒนาจิตใจและวัตถุเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เรื่องนั้นมักได้รับความร่วมมือและความช่วยเหลือจากชาวบ้านอย่างมีจิตศรัทธาและสามารถประสบความสำเร็จได้โดยง่ายและเสียค่าใช้จ่ายน้อย^{๖๓}

สุพานี สฤษฏ์วานิช ได้ให้ความหมายว่า ภาวะผู้นำ หมายถึง ความสามารถที่จะมีอิทธิพลต่อผู้ตามหรือนำผู้ตามไปอย่างสัมฤทธิ์ผลหรือเป็นความสามารถในการสร้างแรงบันดาลใจให้ผู้อื่นทำงานอย่างเต็มที่เพื่อบรรลุวัตถุประสงค์ของการทำงานอย่างเหมาะสม^{๖๔}

^{๖๑} สมคิด จาตุศรีพิทักษ์, **วิสัยทัศน์ขุนคลัง**, พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๔๔), หน้า ๗๗.

^{๖๒} ธวัช บุญยมณี, ๒๕๕๐ : อ้างใน <http://www.pochanukul.com>, July 2008..

^{๖๓} ทินพันธ์ นาคะตะ, **พระ พุทธศาสนากับสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๙), หน้า ๕.

^{๖๔} สุพานี สฤษฏ์วานิช, **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙), หน้า ๒๗๖.

นิตย สัมมาพันธ์ กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ พลังชนิดหนึ่งที่สามารถ ส่งแรงกระทำอันก่อให้เกิดการขับเคลื่อนกลุ่มคน และระบบองค์กร ไปสู่การบรรลุเป้าประสงค์^{๖๕}

ทีด (Tead) ได้ให้ความหมาย ภาวะผู้นำ คือ การใช้อิทธิพลจูงใจให้ผู้อื่นร่วมใจในการปฏิบัติ เพื่อให้งานสำเร็จตามเป้าหมายหรือตามความมุ่งหมาย^{๖๖}

เรนซิส ลิเคิร์ต (Rensis Likert) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือกระบวนการซึ่งผู้นำจะต้องเข้าไปเกี่ยวข้องกับความคิดหวัง ค่านิยมและความสามารถในการติดต่อพบปะเจรจากันของบุคคล ที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องกับตัว ดังนั้น เพื่อจะก่อให้เกิดประสิทธิภาพในการทำงาน ผู้นำต้องแสดงออกซึ่งพฤติกรรมที่จะทำให้ผู้ใต้บังคับบัญชาเห็นว่าควรสนับสนุนในความสามารถของเขา^{๖๗}

จอร์จ อาร์ เทอรี (George R. Terry) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ การสร้างอิทธิพลหรืออำนาจต่อผู้ตามในสถานการณ์ต่าง ๆ เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายที่กำหนดไว้^{๖๘}

ริชาร์ดสัน และ เบลด์วิน (Richardson and Baldwin) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ เป็นกระบวนการซึ่งบุคคลหนึ่งบุคคลใด มีอิทธิพลต่อทัศนคติ ความเชื่อ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อพฤติกรรมของบุคคลใดบุคคลหนึ่ง หรือมากกว่า โดยพยายามที่จะทำให้สมาชิกขององค์การประพฤติไปในทิศทางที่จะทำให้องค์การนั้น ๆ บรรลุถึงเป้าหมายที่ได้ตั้งเอาไว้^{๖๙}

อีมอร์รี่ เอส. โบการ์ดัส (Emory S. Bogardus) กล่าวว่า ภาวะผู้นำ คือ บุคลิกภาพในการกระทำการภายใต้เงื่อนไขของกลุ่ม การมีภาวะผู้นำต้องประกอบด้วยบุคลิกภาพและสถานการณ์ของกลุ่มซึ่งเป็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับบุคคล เพื่อให้มีภาวะผู้นำครอบงำบุคคลอื่นได้^{๗๐}

จากการให้ความหมายของคำว่า ผู้นำ ที่กล่าวมานี้สามารถสรุปความหมายเป็นจุดร่วมเดียวกันว่า ผู้นำ คือ บุคคลใดก็ตามที่มีอิทธิพลเหนือคนอื่นในกลุ่ม หรือมีบทบาทสำคัญในการนำกลุ่มไปสู่ความสำเร็จตามเป้าหมาย ในการทำงาน เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของกลุ่ม

^{๖๕} นิตย สัมมาพันธ์, ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร : อินโนกราฟฟิกส์, ๒๕๔๖), หน้า ๓๑.

^{๖๖} Tead, Ordway, **The art of leadership**, New York : McGraw Hill, 1935), pp. 20-35

^{๖๗} Rensis Likert, **The Human Organization**, (New York : McGraw Hill, 1967), p.172.

^{๖๘} George R. Terry, **Principles of management**, (Illinois : Richard D.Irwin, 1977), p. 410.

^{๖๙} I.L.Richardson & Sidney Baldwin, **Public Administration : Government in Action**, (Ohio : Charles E. Merrill Publishing Co,1976), p.147.

^{๗๐} Emory S. Bogardus, **Leaders and Leadership**, (New York : Appleton-century-Croffs, 1934), p. 313.

ส่วนภาวะผู้นำ หมายถึง คุณลักษณะส่วนตัวของบุคคลในสถาบันใดก็ตามล้วนเป็นกระบวนการที่แสดงออกมาเพื่อปฏิสัมพันธ์กับกลุ่มในระหว่างการปฏิบัติงาน หรือให้ผู้ร่วมในสถานการณ์เดียวกัน ในอันที่จะทำให้กิจกรรมของกลุ่มดำเนินไปสู่เป้าหมายและความสำเร็จ ฉะนั้น เมื่อพิจารณาเปรียบเทียบแล้ว ผู้นำหมายถึง ตัวบุคคลและภาวะผู้นำเป็นเรื่องของคุณลักษณะ หรือคุณสมบัติของบุคคลที่ทำให้การดำเนินงานของกลุ่มเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพและประสบผลสำเร็จ

๒.๓ ภาวะผู้นำตามแนวทางพระพุทธศาสนา

๒.๓.๑ การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนา

ในอัครคัมภีร์สูตร ^{๗๑} ได้กล่าวถึงการกำเนิดของผู้นำไว้ว่า การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนานั้นมีการวิวัฒนาการมาเป็นขั้นๆ จากสมัยที่โลกพินาศ มีสัตว์ผู้มีบุญได้ไปเกิดในชั้นอาภัสสรพรหม มีปีติเป็นอาหาร ไม่มีเพศ มีรัศมีอยู่ในวิมาน เมื่อโลกอุบัติขึ้นใหม่ๆ ยังมีน้ำปกคลุมทั่วไป จักรวาลมืดมน ไม่มีดวงอาทิตย์ ดวงดาว ไม่มีกลางวันกลางคืน ต่อมาเกิดพื้นดินลอยขึ้นอยู่บนผิวน้ำ (จวันดิน) มีสี มีกลิ่นและรสชาติ จึงชิมดู พวกอื่นๆ จึงชิมตาม เกิดติดใจในรส ความมอยาก(ตัณหา) จึงเกิดขึ้น ทำให้ร่างกายหยาบ รัศมีหมดไป เกิดมีดวงอาทิตย์ ดวงจันทร์ขึ้นมาแทน เกิดดวงดาวต่าง ๆ เต็มท้องฟ้ากลางวันกลางคืนจึงมีขึ้นตามกัน เมื่อสัตว์เหล่านั้นกินจวันดินเป็นอาหาร ร่างกายก็เปลี่ยนเป็นแข็งกล้าขึ้นทั้งผิวพรรณก็ปรากฏแตกต่างกัน บางพวกมีผิวพรรณงาม บางพวกไม่งาม ทำให้เกิดการดูหมิ่นเหยียดหยามขึ้น จวันดินจึงหายไป ต่างพากันบ่นเสียดาย แล้วก็เกิดสะเก็ดดินที่สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นมาแทน ใช้กินเป็นอาหารได้ แต่เมื่อกินเข้าไปแล้วร่างกายเกิดความหยาบกระด้างยิ่งขึ้น ความทรมานของผิวก็ปรากฏชัดขึ้น เกิดการดูหมิ่น ถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น สะเก็ดดินก็หายไป เกิดเครื่องดินที่มีลักษณะคล้ายเถาผักบุ้ง สมบูรณ์ด้วยสี กลิ่น และรสขึ้นมาแทน ใช้กินเป็นอาหารได้ ความหยาบกระด้างของกายและความทรมานของผิวพรรณก็ปรากฏมากขึ้น เกิดการดูหมิ่น ถือตัว เพราะเหตุผิวพรรณนั้นมากขึ้น เครื่องดินก็หายไป ข้าวสาลี ไม่มีเปลือก มีกลิ่นหอม มีเมล็ดเป็นข้าวสารก็เกิดขึ้นแทน ข้าวนี้เก็บเกี่ยว เข้าก็แก้แทนขึ้นมาอีกเก็บเข้า เย็นก็แก้แทนขึ้นมาอีก ไม่ปรากฏความพร่องเลย ความหยาบกระด้างของกาย และความทรมานของผิวก็ปรากฏมากขึ้น ทำให้สัตว์โลกตกต่ำในด้านความคิดและจิตใจเกิดความยึดมั่นถือมั่น ความแตกต่างซึ่งแต่เดิมไม่ปรากฏชัดเจนเพราะปราศจากรูปร่างก็เริ่มเกิดขึ้น ลักษณะที่แตกต่างทางผิวพรรณนี้ เริ่มจะเป็นมูลเหตุให้แบ่งแยกกำหนดความสูงต่ำ เกิดทิฐิในวรรณะ และร่างกายมีวิวัฒนาการมาเรื่อยๆ จนเริ่มปรากฏเป็นเพศชายเพศหญิง มีการเฟื่องเลี้ยงกันเองในกลุ่มขึ้น มีการเสพเมถุนตามสัญชาตญาณ เมื่อสัตว์อื่นเห็นจึงขวางปาด้วยสิ่งของต่าง ๆ จึงเริ่มมีการสร้างบ้านเรือนขึ้น เพื่อปิดบังอสังขาร มีข้อความปรากฏ

^{๗๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๑๑๙-๑๓๑/๘๙-๙๙.

ในอัครคัมภีร์พุทธว่า “ สมัยนั้น เหล่าสัตว์ผู้เสพเมถุนกรรมไม่ได้เข้าไปยังหมู่บ้านหรือนิคมตลอด ๑ เดือนบ้าง ๒ เดือนบ้าง เนื่องจากสัตว์เหล่านั้นต้องการเสพสัตว์กรรมเกินเวลา ต่อมาจึงพากันสร้างเรือนขึ้นเพื่อปกปิดสัตว์กรรมนั้น” ^{๗๒}

เมื่อมีกาม ความเกียจคร้านจึงเกิดขึ้น และมีบุคคลผู้หนึ่งคิดหาวิธีแห่งความสะดวกสบายให้กับชีวิต โดยการนำเอาอาหารมากักตุนไว้ ตั้งข้อความที่ปรากฏในพระสูตรต่อไปว่า ครั้งนั้น สัตว์บางพวกเกิดความเกียจคร้านขึ้น จึงมีความคิดเห็นอย่างนี้ว่า “ ท่านผู้เจริญ เรานี้ช่างลำบากเสียจริง ที่ต้องไปเก็บข้าวสาลีมาเพื่อเป็นอาหารทั้งในเวลาเย็น สำหรับอาหารเย็น ทั้งในเวลาเช้าสำหรับอาหารเช้า ทางที่ดีเราควรนำข้าวสาลีมาครั้งเดียวให้พอเพื่อเป็นอาหารเช้าและอาหารเย็น” ^{๗๓}

เมื่อมีการนำอาหารมากักตุนเอาไว้ ทำให้เกิดการเลียนแบบ ดังนั้น เมื่อมีการเก็บกักตุนอาหารไว้มาก ๆ จึงเกิดการขาดแคลน สัตว์เหล่านั้นจึงปรึกษาถึงปัญหาที่เกิดขึ้นจากการขาดแคลนและหาวิธีแก้ไขจนนำไปสู่การแบ่งปันเขตแดนกันว่า

ท่านผู้เจริญ บาปกรรมปรากฏชัดแล้ว ในกาลก่อนพวกเรานึกคิดอะไรก็ได้สมควรปรารถนา... มีข้าวสาลีเป็นอาหารดำรงอยู่ได้นานแสนนาน เพราะบาปอกุศลกรรมอันเลวปรากฏขึ้นแก่พวกเราข้าวสาลีนั้น จึงกลายเป็นข้าวมีราห่อหุ้มเมล็ดบ้าง มีแกลบหุ้มเมล็ดบ้าง ทางที่ดีพวกเราควรมาแบ่งข้าวสาลี และปักปันเขตแดนกันเสียเถิด ครั้งนั้น สัตว์ทั้งหลาย จึงแบ่งข้าวสาลีและปักปันเขตแดนกัน ^{๗๔}

เมื่อมีกาม มีความเกียจคร้าน มีความเห็นแก่ได้เกินควร จนเกิดการขาดแคลนปัจจัยในด้านต่าง ๆ เรื่อยมา จนถึงการแบ่งปันสิทธิและทรัพย์สินในการยึดครอง อธรรมที่ทำลายความปกติสุขดั้งเดิมของชีวิตและสังคมจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องจากการประพடுத்தตัวของสัตว์นั้น และเมื่อมีการยึดครองจึงเกิดมีการละเมิดสิทธิกันขึ้น และได้พากันดักเตือนห้ามกระทำอีก สัตว์บางพวกทนไม่ไหวจึงมีการทำร้ายกันด้วยก้อนดิน ด้วยท่อนไม้ เมื่อเกิดเหตุการณ์เช่นนี้ขึ้น สัตว์ที่มีความคิดกลุ่มหนึ่งได้ปรึกษากัน โดยกล่าวถึงปัญหาว่า

บาปกรรมปรากฏในหมู่สัตว์แล้ว คือการถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้จักปรากฏการตีเตียน จักปรากฏ การพูดเท็จจักปรากฏ การถือทันทวารุจจักปรากฏ ทางที่ดีพวกเราควรสมมุติ (แต่งตั้ง) สัตว์ผู้หนึ่ง ให้เป็นผู้กล่าวผู้ที่ควรว่ากล่าว ให้เป็นผู้ตีเตียนบุคคลที่ควรตีเตียนโดยชอบ ให้เป็นผู้ขับไล่ผู้ที่ควรขับไล่โดยชอบ พวกเราจักแบ่งข้าวสาลีให้แก่ผู้นั้น ^{๗๕}

^{๗๒}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๗/๙๓.

^{๗๓}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๘/๙๔-๙๕.

^{๗๔}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๒๘/๙๔-๙๕.

^{๗๕}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๓๐/๙๖.

ด้วยเหตุนี้จึงจำเป็นที่จะต้องมียุทธศาสตร์ที่คุ้มครองป้องกันชีวิตและทรัพย์สิน ผู้ที่ได้รับการคัดเลือกจากมหาชนได้รับการขนานนามว่า “มหาสมมติ” มีหน้าที่ต้องปกป้องคุ้มครองอาณาเขตกว้างใหญ่ ได้ขนานนามว่า “กษัตริย์” เพราะเป็นใหญ่ในนาและโดยที่หัวหน้า(ผู้นำ) นั้น เป็นผู้มีคุณธรรม ยังความพอใจให้เกิดขึ้นแก่คนเป็นอันมาก จึงเรียกว่า “ราชา” การกำเนิดผู้นำในพระพุทธศาสนา จึงปรากฏมีขึ้น ด้วยประการดังกล่าว

๒.๓.๒ ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนา

ลักษณะผู้นำในพระพุทธศาสนา นั้น มีอยู่ ๒ ลักษณะด้วยกัน คือลักษณะของธรรมราชา ๑ และลักษณะของเทวราชา ๑^{๗๖}

๑. ลักษณะของธรรมราชา

ตามหลักของพระพุทธศาสนา ผู้นำที่ได้ชื่อว่า ราชา (King) คือ ผู้นำซึ่งยังชน ทั้งหลายให้ยินดีด้วย ทศพิธราชธรรม ดังนั้นผู้นำที่เป็นธรรมราชาจึงหมายถึง ผู้นำทรงไว้ซึ่งความรู้ตามทัศนะทางพระพุทธศาสนาเห็นว่ากษัตริย์ (ผู้นำ) มิใช่เป็นเทวราช (God King) แต่เป็นเพียงมนุษย์ที่มีคุณสมบัติพิเศษบางประการ ที่ได้รับมอบอำนาจให้เป็นผู้ปกครองในลักษณะของสัญญาประชาคม การได้มาซึ่งอำนาจของผู้ปกครองมาจากความยินยอมของประชาชนเป็นการมอบให้ชั่วคราว เพื่อทำหน้าที่บางประการแทนประชาชน ดังนั้น ความชอบธรรมในอำนาจการปกครอง ซึ่งหมายถึง การยอมรับในสิทธิอำนาจ ในการปกครองผู้นำโดยประชาชน จึงเป็นสิ่งที่ผู้นำควรจะต้องคำนึงถึงตลอดเวลา จากการศึกษาอันเคยขณะที่พระพุทธศาสนาได้อุบัติขึ้นเป็นสังคมที่ปกครองด้วยระบอบราชาธิปไตยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ และระบอบสาธารณรัฐซึ่งมีพระมหากษัตริย์เป็นผู้นำที่มีอำนาจในการปกครองอาจจะเรียกว่ามีการปกครองแบบสามัคคีธรรม ลักษณะสำคัญของพุทธธรรม ที่แสดงถึงความเป็นพระราชา มีความหมายตามศัพท์ประกอบคำอธิบายดังนี้

๑. คำว่า “ธรรม” หมายถึง ความถูกต้อง ดีงาม ยุติธรรม

๒. คำว่า “ราชา” หมายถึง กษัตริย์ที่ปวงชนนิยมชมชอบ เพราะปฏิบัติหน้าที่ที่ได้รับมอบหมายด้วยความยุติธรรม

^{๗๖} สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ ศึกษาเฉพาะกรณีกัณห์ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๒๑.

ฉะนั้น กษัตริย์องค์ใดไม่ประพฤติธรรม นำความเดือดร้อนมาสู่ประชาชน กษัตริย์องค์นั้นก็จะไม่ได้รับการขนานนามว่า ราชา^{๗๗} ในขณะที่ธรรมตามหลักพุทธธรรมแสดงความเป็นสากลที่ทุกคนพึงปฏิบัติธรรมอย่างเดียวกัน ใครปฏิบัติได้มากก็อยู่ในฐานะสูงยิ่งอยู่ในฐานะสูงก็ยิ่งเป็นที่หวังว่าจะต้องประพฤติให้สูงตามไปด้วย หากประพฤติตนไม่อยู่ในธรรมก็จะถูกโลกตำหนิยิ่งกว่าเมื่อคนวรรณะต่ำประพฤติผิดกษัตริย์จึงต้องประพฤติธรรมและเผยแพร่ธรรม ซึ่งก็ต้องรวมหน้าที่เป็นพระอัครศาสนูปถัมภกไปด้วยโดยปริยาย กษัตริย์ในความหมายเช่นนี้จึงได้ชื่อว่าเป็นธรรมราชา ศาสนาพราหมณ์ผนวกความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเข้ากับลักษณะของกษัตริย์ และโยงวรรณะกษัตริย์เข้ากับพระผู้เป็นเจ้า จึงเกิดความคิดแบบเทวราชาดังกล่าวมาแล้ว

ส่วนพระพุทธศาสนาไม่ยอมรับความศักดิ์สิทธิ์ของคัมภีร์พระเวท จึงไม่ยอมรับการเกิดวรรณะจากพระผู้เป็นเจ้า และมีได้ให้ฐานะอันสำคัญแก่เทพเจ้าทั้งหลาย หากแต่กำหนดว่าความเป็นเทพก็เกิดจากบุญอันบุคคลได้กระทำคุณธรรมดาก็อาจสูงส่งเท่าเทพและพรหมได้หากประพฤติธรรมสูงพอ ดังนั้น พระเจ้าแผ่นดินที่ดีจึงเป็นสมมติเทพ คือเทียบได้กับเทพในแง่การปฏิบัติธรรมและมีสิทธิในการปกครองเพราะคุณธรรมดังกล่าว หากปราศจากคุณธรรมเมื่อใด ผู้อื่นก็มีสิทธิโค่นล้มเสียได้ดังนั้น ธรรมราชาจึงปกครองโดยเน้นการปฏิบัติตามธรรมและสอนผู้อื่นให้ประพฤติธรรมมากกว่าปล่อยให้ประชาชนเดือดร้อนแล้วใช้อำนาจปราบปรามเมื่อประชาชนทำผิด ยิ่งกว่านั้นนอกจากธรรมราชาไม่ถึงอำนาจเป็นเครื่องมือปกครองแล้ว ยังทรงควบคุมพระองค์มิให้ลุแก่อำนาจหรือให้ความสำคัญแก่ฐานะอันสูงของพระองค์ยิ่งกว่าความสุขของประชาชน ดังจะเห็นได้จากพรหมวิหารธรรม และธรรมหลายข้อในทศพิธราชธรรม คือ ความอ่อนโยน ความไม่โกรธ ความไม่เบียดเบียน ความหนักแน่นในธรรม เมื่อกษัตริย์ปฏิบัติพระองค์ตามธรรมดังกล่าวนี้แล้วย่อมใช้อำนาจในทางที่ไม่เป็นธรรม แม้จะทรงพระราชอำนาจอยู่สักเพียงใดก็ตาม การเน้นลักษณะของผู้หน้าที่ดีนี้อาจเป็นเหตุให้พระพุทธองค์ทรงเห็นว่าเพียงพอแล้วสำหรับการปกครองแคว้นแคว้นต่าง ๆ

๒. ลักษณะของเทวราชา

พระพุทธศาสนายอมรับความสำคัญของกษัตริย์ในแง่ที่เป็นเทพเจ้าโดยสมมติคือ โดยการยอมรับของประชาชน ไม่ใช่เทพเจ้าบนสวรรค์ตามความเข้าใจของลัทธิพราหมณ์ เพราะพระพุทธศาสนาเกิดขึ้นท่ามกลางประเพณีนิยมอินเดียโบราณ ถูกครอบงำด้วยลัทธิพราหมณ์ แต่

^{๗๗} ชัยอนันต์ สมุทวณิช, ประชาธิปไตยสังคมนิยมกับสังคมไทย, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เนศ, ๒๕๒๐), หน้า ๖๓.

ไม่ทั้งหมด ซึ่งพระพุทธศาสนายังคงมีจุดยืนความเป็นตัวของตัวเองโดยให้เหตุผลอธิบายการเป็นสมมติเทพของกษัตริย์ ตามหลักพุทธธรรมได้แสดงถึงเทพเจ้า ๓ ประการ ดังนี้^{๗๘}

๑. สมมติเทพ (God by convention) เทพเจ้าโดยสมมติ คือ โดยการยอมรับของมวลมนุษย์โลกซึ่งหมายถึงกษัตริย์ทรงเป็นเทพที่อยู่เหนือมนุษย์ด้วยธรรม

๒. อุปัตติเทพ (God by rebirth) เทพเจ้าโดยกำเนิด คือ สถิตอยู่บนสวรรค์

๓. วิสุทธิเทพ (God by purification) เทพเจ้าโดยความบริสุทธิ์ ซึ่งเกิดจากการกระทำของตนเองอันได้แก่พระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย

ลักษณะสำคัญของผู้นำ ในฐานะเทวราชา คือการยกอำนาจสิทธิ์ขาดให้เป็นผู้ยิ่งใหญ่ เป็นผู้ดูแลรักษาความสงบ ปราบปรามเหตุการณ์ให้อยู่ในความสงบ ดำเนินการบริหารกิจการมต่าง ๆ เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม หรือสมาชิกภายใต้การดูแล บนพื้นฐานของหลักพุทธธรรม พระองค์ผู้เป็นเทวราชาจะมีภาวะ หรือคุณธรรมที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญ คือมีความกล้าหาญเฉพาะในสิ่งที่เป็นธรรมตามทศพิธราชธรรม สิ่งที่เหมือนกันในเทวราชาและธรรมราชา มิใช่เพียงสถานะสูงสุดในสังคม แต่ขึ้นกับเงื่อนไขที่เท่าเทียมกันกับทุก ๆ คนในฐานะสมาชิกร่วมอยู่ในสังคม คือการประพฤติธรรม ในฐานะผู้นำคือ พันธกรณีในการดูแลทุกข์สุขของอาณาประชาราษฎร์

ดังนั้น ประชาชนคนธรรมดา ถ้ากระทำความดีก็อาจได้รับการยกย่องยอมรับนับถือสมมติเป็นเทพได้ ได้แก่ กษัตริย์ในยุคหนึ่งนั่นเอง เป็นการปฏิรูปความคิดของลัทธิพราหมณ์ในแง่ที่ว่าคนธรรมดาก็อาจเป็นเทพเจ้าได้ ถ้าเขาปฏิบัติตนเป็นคนดี จนเป็นที่ยอมรับนับถือของคนโดยทั่วไป

๒.๓.๓ หลักธรรมของผู้นำในพระพุทธศาสนา

หลักธรรมของผู้นำเป็นแนวทางหนึ่งที่สามารถนำมาแก้ปัญหาจริยธรรมของผู้นำ เนื่องจากเป็นหลักที่ทำให้เกิดพัฒนาการที่ดีแก่ผู้นำผู้ปกครองและผู้บริหารบ้านเมืองระดับต่าง ๆ ซึ่งผู้นำที่จะประสบความสำเร็จได้นั้นต้องมีหลักธรรมในการเป็นผู้นำและคุณสมบัติของผู้นำที่ดี นั้นหมายถึงความเป็นผู้มีศักยภาพในตัวเองทั้งทางร่างกาย จิตใจ ความรู้ และความสามารถ พร้อมทั้งจะปฏิบัติหน้าที่ของตนอย่างชาญฉลาดและประสบความสำเร็จ

ผู้นำไม่จำเป็นต้องรู้ทุกอย่าง ทำทุกอย่าง เพราะสามารถหาคนอื่นที่ชำนาญด้านนั้น ๆ มาช่วยงานได้ จากภาวะความเป็นผู้นำดังกล่าว สะท้อนถึงภาพลักษณ์ความเป็นผู้นำทุกระดับ นับว่าเป็นเรื่องสำคัญมาก เพราะเป็นเรื่องความอยู่รอดและเสถียรภาพขององค์กรและประเทศชาติโดยรวมด้วย ดังจะเห็นได้จากกระแสพระราชดำริของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวฯที่ว่า

“ บ้านเมืองนั้นมีทั้งคนดีและคนไม่ดี ไม่มีใครจะทำให้ทุกคนเป็นคนดีได้ทั้งหมด การทำให้บ้านเมืองมีความปกติสุขเรียบร้อย จึงไม่ใช่ทำให้ทุกคนเป็นคนดี หากแต่อยู่ที่การส่งเสริมคน

^{๗๘} พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม), ภาวะผู้นำเชิงพุทธ, (กรุงเทพมหานคร : นิตยธรรมการพิมพ์, ๒๕๔๙), หน้า ๓๙ - ๔๑.

ดี ให้คนดีได้ปกครองบ้านเมือง และควบคุมคนไม่ดีไม่ให้มีอำนาจ ไม่ทำความเดือดร้อนวุ่นวาย
ได้”^{๗๙}

จากพระบรมราโชวาทข้างต้นจะเห็นคุณสมบัติของผู้นำในการบริหารประเทศ ที่สำคัญคือบุคคลนั้นต้องเป็นคนดี ซึ่งคนดีในที่นี้สามารถศึกษาได้จากคุณสมบัติของผู้นำที่ปรากฏในคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ตามทัศนะของพระพุทธศาสนาผู้ที่ทำหน้าที่ผู้นำต้องได้รับการพัฒนาตามกระบวนการของการพัฒนามนุษย์ จนมีความสามารถ และยอมรับหลักการปฏิบัติตามคุณธรรมของผู้นำได้ และจะเน้นในเรื่องการปกครองตนเองเป็นอันดับแรก เนื่องจากการจะเป็นผู้นำได้นั้นต้องปกครองตนเองให้ได้เสียก่อน ดังพุทธพจน์ที่ว่า

บุคคลพึงยังตนให้ตั้งอยู่ในคุณธรรมอันสมควรก่อน แล้วพึงพำสอนผู้อื่นในภายหลัง
บัณฑิตประพฤติตนอย่างนี้แล้ว พึงไม่เศร้าหมอง^{๘๐} เมื่อฝูงโควายข้ามน้ำ ถ้าโคจำฝูงไปตรง โค
หมัดนั้นฝูงนั้นก็ไปตรงตามกัน เพราะมีผู้นำที่ไปตรงฉันใด ในหมู่มนุษย์ก็ฉันนั้น บุคคลผู้ใดได้รับ
สมมติให้เป็นใหญ่ หากบุคคลผู้นั้นประพฤติชอบธรรม หมูประชาชนนอกนั้นก็พลอยดำเนินตาม ทั้ง
แวนแคว้นก็จะอยู่เป็นสุข หากผู้ปกครองตั้งอยู่ในธรรม^{๘๑}

จะเห็นได้ว่า การจะเป็นผู้นำ ให้บุคคลอื่นทำตามหรือมีความเชื่อมั่น ผู้นำต้องสามารถ
นำการกระทำได้ จะไม่ถูกตำหนิในภายหลัง หลักการดังกล่าวจึงเป็นการสอนให้คนมีภาวะผู้นำใน
ตนเองหรือพัฒนาตนเองให้ก้าวขึ้นสู่ความเป็นผู้นำ และการพัฒนาตนเองนั้น ต้องพัฒนาทั้งกาย
วาจา และใจ คือ ไม่คิดชั่ว พูดชั่ว และทำชั่วที่เป็นเหตุแห่งความเดือดร้อนแก่ตนเองและสังคม
เพียงแค่นั้นยังไม่พอ ต้องทำในสิ่งที่ถูกธรรมและเป็นไปเพื่อประโยชน์สุขแก่ตนและส่วนรวมด้วย
และการจะพัฒนาตนเองตามกระบวนการดังกล่าวได้ต้องมุ่งเน้นที่การพัฒนาจิตใจปลูกฝังคุณธรรม
ให้มีในจิตสำนึกควบคุมตนเองได้ พระพุทธศาสนาถือว่าผู้นำต้องเอาชนะใจของตนเองเสียก่อน
เมื่อสามารถชนะใจของตนเองได้ ก็ชื่อว่าเอาชนะสิ่งอื่นได้ ดังพุทธพจน์ ที่ว่า “บุคคลชนะหมู่มนุษย์ตั้ง
ล้านคน ในสมรภูมิ ยังไม่ชื่อว่า เป็นผู้ชนะสงครามอย่างเด็ดขาด คนที่ชนะตนเองได้เพียงคนเดียวนี้
สิ จึงชื่อว่าเป็นผู้ชนะสงครามได้อย่างเด็ดขาด”^{๘๒}

การที่พระพุทธศาสนาเน้นคุณธรรมเป็นสำคัญเพราะถือว่าเมื่อผู้มีความดีแล้ว
ประชาชนย่อมอยู่เป็นสุข คุณธรรมของการเป็นผู้นำนั้นเป็นหลักของการบริหารที่ดี เรียกว่า
ธรรมาธิปไตย หมายถึงการบริหารโดยถือธรรมเป็นใหญ่ กล่าวคือ ยึดหลักบรรทัดฐาน (norm)

^{๗๙} กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม, พระบรมราโชวาทและพระราชดำรัส

พระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม, (กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์ชุมนุมสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย จำกัด, ๒๕๕๒), หน้า ๑๐.

^{๘๐} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๕๘/๕๒.

^{๘๑} อจ. จตุกก. (ไทย) ๒๑/๗๐/๙๙.

^{๘๒} พุ. ธ. (ไทย) ๒๕/๑๐๓/๔๐.

หลักการ(principle) และคุณธรรม(virtue) เป็นแนวทางในการบริหาร และการบริหารนั้นต้องใช้ทั้งพระเดชและพระคุณหรือใช้อำนาจและคุณธรรมซึ่งจะทำให้ได้ทั้งน้ำใจและผลของงาน^{๘๓}

ในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนา ได้กล่าวถึงภาวะผู้นำว่า มีลักษณะใช้ทั้งพระเดชและพระคุณ ติเตียน หรือชี้ผิดถูกที่ควรติ หรือชี้ข้อผิดข้อถูก ซึ่งหลักธรรมต่าง ๆ ทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในพระไตรปิฎก ผู้นำสามารถนำไปประยุกต์ใช้ให้เหมาะสมกับยุคปัจจุบันได้เป็นอย่างดี โดยใช้ควบคู่กับกฎหมายรัฐธรรมนูญ พระราชบัญญัติคณะสงฆ์ กฎมหาเถรสมาคม และระเบียบข้อบังคับ ของแต่ละสังฆมณฑลหรือหน่วยงานนั้น ๆ เพื่อให้การบริหารลุล่วงไปด้วยดี และมีประสิทธิภาพนั้น มีดังนี้

๑. หลักราชสังคหัตถุ^{๘๔}

ราชสังคหัตถุ คือ การทำนุบำรุงทวยราษฎร์ให้ประชาชาติดำรงอยู่ในเอกภาพและสามัคคี ด้วยหลักธรรมที่เรียกว่า ราชสังคหัตถุ (หลักการสงเคราะห์ประชาชนของพระราชา) ๔ ประการ คือ

๑. สัสสมะระ คือ ฉลาดบำรุงพืชพันธุ์ธัญญาหาร รู้จักส่งเสริมการเกษตรกรรมให้อุดมสมบูรณ์ โดยเข้าไปศึกษาถึงสภาพปัญหา และความต้องการของราษฎร เพื่อแสวงหาแนวทางที่เหมาะสม และดำเนินการสงเคราะห์ หรือช่วยเหลือให้เกิดผลต่อไป

๒. ปุริสมะระ คือ ฉลาดบำรุงข้าราชการ ให้กำลังใจเจ้าหน้าที่ ข้าราชการผู้ปฏิบัติหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์สุจริต ส่งเสริมคนดีมีความสามารถ และจัดสวัสดิการที่ดี

๓. สัมมาปาสะ คือ ผูกประสานปวงประชา คือ ฉลาดในการแก้ปัญหาสังคม รู้จักผูกน้ำใจประชาชนด้วยการส่งเสริมอาชีพ เช่น การจัดกองทุนให้กู้ยืมโดยคิดอัตราดอกเบี้ยต่ำ เป็นต้น เพื่อนำไปประกอบอาชีพต่าง ๆ ทั้งในด้านอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรม เป็นต้น

๔. วาชเปยยะ คือ ความมีวาจาอันดูดีมีน้ำใจ รู้จักพูดจาปราศรัยยกย่องเชิดชู ชี้แจงแนะนำ รู้จักถามทุกข์สุขของราษฎรทุกชั้น แม้ปราศรัยก็ไพเราะน่าฟัง ทั้งประกอบด้วยเหตุผล เป็นหลักฐาน มีประโยชน์ เป็นทางแห่งความสามัคคี ทำให้เกิดความเข้าใจอันดีต่อกัน

^{๘๓} พระเมธีธรรมภรณ์ (ประยูร รมมจิตโต) และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก , มณีแห่งปัญญา , (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๓๕๓๖), หน้า ๑๗ - ๑๘.

^{๘๔} ส. ส. (ไทย) ๑๕/๓๕/๑๑๐.

๒. หลักจักรวรรดิวัตร ^{๘๕}

จักรวรรดิวัตร คือหลักปฏิบัติ หน้าที่ของนักปกครองผู้ยิ่งใหญ่ ที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร (ธรรมเนียมหรือหน้าที่ประจำจักรพรรดิ) มี ๕ ประการ คือ

๑. ธรรมาธิปไตย ถือธรรมเป็นใหญ่ ยึดถือความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผล หลักการ กฎกติกาที่ชอบธรรม เป็นบรรทัดฐาน เคารพธรรม เชิดชูธรรม นิยมธรรม ตั้งตนอยู่ในธรรม ประพฤติธรรมด้วยตนเอง
๒. ธรรมมิการักษา ให้ความคุ้มครองโดยธรรม คือ จัดอำนาจการรักษาคุ่มครอง ป้องกันอันชอบธรรม แก่ชนทุกหมู่เหล่าในแผ่นดิน คือ คนภายใน ข้าราชการฝ่ายทหาร ฝ่ายปกครอง ฝ่ายพลเรือน นักวิชาการ และคนต่างอาชีพ เช่น พ่อค้า และเกษตรกร ชาวนิคมนชนบท ชนชายแดน พระสงฆ์และบรรพชิตผู้ทรงศีลทรงคุณธรรม ตลอดจนสัตว์เท่าสัตว์ปีก อันควรสงวน พันธุ์ทั้งหลาย
๓. มา อธรรมการ ห้ามกั้นการอาธรรม คือ จัดการป้องกันแก้ไข มิให้กระทำการที่ไม่เป็นธรรม การเบียดเบียนข่มเหง และความคิดชั่วร้าย เดือดร้อนมิให้เกิดขึ้นในบ้านเมือง ชักนำประชาชนให้ตั้งมั่นในสุจริต และนิยมธรรม ทั้งจัดวางระบบที่กันคนร้าย ให้โอกาสคนดี
๔. ธนานุประทาน ปันทรัพย์แก่ชนผู้ยากไร้ มิให้มีคนขัดสนยากไร้ในแผ่นดิน เช่น จัดให้ราษฎรที่ปวงมีทางหาเลี้ยงชีพ ทำมาหากินได้โดยสุจริต
๕. ปริปุจฉา ไม่ขาดการสอบถามปัญหา แสวงปัญหา และความดีงามยิ่งขึ้นไป โดยมีที่ปรึกษาที่ทรงวิชาการ ทรงคุณธรรม หมั่นพบปะพระสงฆ์และนักปราชญ์ ไถ่ถามหาความรู้ หาความดีงามหาความจริง และถกข้อปัญหาต่าง ๆ อยู่โดยสม่ำเสมอตามกาลอันควร เพื่อซักซ้อม ตรวจสอบตนให้เจริญก้าวหน้า และดำเนินการในทางที่ถูกต้อง และชอบธรรม เพื่อประโยชน์สุข อย่างแท้จริง

๓. หลักอภิธานิยธรรม ^{๘๖}

อภิธานิยธรรม คือ หลักธรรมที่ป้องกันความเสื่อม ทำให้การปกครองเป็นไปเพื่อความเจริญฝ่ายเดียว มี ๗ ประการ ด้วยกัน คือ

๑. หมั่นประชุมกันเนื่องนิตย์ การประชุมพบปะปรึกษาหารือมีความจำเป็นที่จะช่วยระดมความคิดเห็น หาข้อยุติร่วมกัน การวางระเบียบกติกาทางสังคม หรือแม้กระทั่งการปรับความเข้าใจระหว่งกัน ซึ่งจำเป็นอย่างยิ่งต่อระบบการปกครอง

^{๘๕}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๘๔-๘๕/๖๒ - ๖๔, จักรวรรดิวัตร ในพระบาลีมีเพียง ๔ หัวข้อใหญ่ แต่จัดเป็น ๕ (แยกข้อ ๑ ออกเป็น ๒ ข้อ) เพื่อให้ดูง่ายขึ้น ส่วนที่เรียกว่า จักรวรรดิวัตร ๑๒ ทำนนำมาจากอรรถกถา.

^{๘๖}ที่.ม. (ไทย) ๑๑/๓๔/๗๘ -๘๐.

๒. พร้อมเพรียงกันในการเข้าประชุม เมื่อเลิกประชุมก็พร้อมเพรียงกันเลิกประชุม ตลอดถึงความพร้อมเพรียงในการทำกิจการงานทุกอย่างที่ได้ทำร่วมกัน อันจะเป็นผลให้เกิดความ สัมผัสความสามัคคีในหมู่คณะไม่แบ่งแยกเป็นฝักฝ่าย

๓. ไม่บัญญัติสิ่งที่ไม่ได้บัญญัติไว้ การให้ความเคารพยึดถือปฏิบัติในกฎระเบียบปกติกา ที่ตกลงกันไว้อย่างเคร่งครัด ที่สมาชิกในสังคมได้ร่วมกันบัญญัติหรือตกลงกันไว้ เป็นการชี้ให้เห็น ถึงการให้ความเคารพในกฎเกณฑ์ที่ได้บัญญัติเอาไว้ หากเพิกถอนสิ่งที่ตั้งถามเหล่านั้น ก็จะเป็นการ สะท้อนให้เห็นถึงการขาดความเคารพ ยำเกรงในสิ่งที่ตั้งถามนั้น อันอาจจะส่งผลไปสู่ความขัดแย้ง ทางสังคมในภายหลังได้

๔. การให้ความเคารพ ยำเกรงนับถือ ให้เกียรติผู้ใหญ่ของบ้านเมือง และยอมรับฟัง ข้อคิดเห็นไม่ละเลยต่อคำแนะนำตักเตือนของท่าน ในฐานะที่ท่านเป็นผู้ที่ผ่านประสบการณ์ ยาวนานข้อนี้มีลักษณะคล้ายกับข้อ ๓ ต่างกันแต่ข้อนี้เน้นที่ตัวบุคคล ส่วนข้อ ๓ เน้นที่หลักการ

๕. การให้เกียรติ คุ่มครอง ป้องกันสตรีมิให้ถูกข่มเหงรังแก หลักการข้อนี้มุ่งถึงการ ป้องกันละเมิดสิทธิสตรี ซึ่งสังคมดั้งเดิมถือว่า สตรีนั้นไม่ค่อยมีปากมีเสียง หรือมีบทบาทในสังคม แต่อย่างไรก็ตามสตรีก็มีบทบาทในครอบครัว หากสตรีมิได้รับการคุ้มครอง ก็อาจจะ กระทบกระเทือนถึงความตั้งถามภายในสังคมได้

๖. การให้ความเคารพบูชาสักการะเจดีย์ ปุชนียสถาน ปุชนียวัตถุ อนุสาวรีย์ประจำ ชาติ อันเป็นเครื่องเตือนความทรงจำ รั้งใจให้ทำความดี เป็นศูนย์รวมจิตใจทำให้เกิดความสามัคคี ของคนในชาติ ไม่ปล่อยให้ประเพณีหรือการบูชาต่าง ๆ ที่เคยกระทำต่อปุชนียสถานเหล่านั้น สูญ หายไป

๗. การให้การอารักขา บำรุง คุ่มครอง ป้องกัน อันชอบธรรมแก่สมณพราหมณ์ นักบวชผู้ทรงศีลธรรมอันบริสุทธิ์ ผู้เป็นตัวอย่างที่ดีทางศีลธรรม และขอให้ตั้งใจไว้ว่าท่านที่ทรง คุณธรรมเหล่านั้นที่ยังไม่มา ฟังมาสู่แว่นแคว้น ที่มาแล้วขอให้อยู่เป็นสุข ข้อนี้เป็นการศึกษา ถึง การให้ความสำคัญของสถาบันศาสนา อันเป็นศูนย์รวมจิตใจของประชาชน หากผู้ปกครอง หรือ ผู้บริหารบ้านเมืองไม่ให้ความสำคัญถือว่าขาดสรรพกำลังในการช่วยบริหารบ้านเมืองให้เกิดความ สันติสุขร่มเย็น

๘. หลักทศพิธราชธรรม (ธรรมของพระราชา)^{๘๗}

หลักธรรมข้อนี้นับว่าเป็นคุณธรรมประจำจิตใจของพระราชา และผู้บริหารหรือ ผู้ปกครองรัฐหรือประเทศชาติ รวมถึงผู้นำผู้ปกครองทุกระดับชั้นในสังคม มีอยู่ ๑๐ ประการ คือ

๑. ทาน การให้ปัน การช่วยเหลือ เกื้อกูล อนุเคราะห์ให้ผู้ที่ปกครองของตนให้มีการ ดำรงชีวิตที่ดี ไม่อดอยาก รวมถึงการบำเพ็ญสาธารณประโยชน์ต่าง ๆ ที่แสดงออกถึงการเผื่อแผ่ แบ่งปันแก่บุคคลผู้ด้อยโอกาสในสังคมอีกด้วย

^{๘๗} ชู. ชา. (ไทย) ๒๘/๒๔๐/๖๒.

๒. คีล การประพฤติปฏิบัติตนให้ตั้งงาม ประกอบด้วยความสุจริตทางกายวาจาและใจ ให้ตั้งงาม เรียบร้อย ถูกต้องตามกฎระเบียบวินัยของสังคม เพื่อเป็นแบบอย่างและเป็นทีเคารพ นับถือของประชาชนหรือผู้อยู่ใต้ปกครอง

๓. ปริจจาคะ การเสียสละประโยชน์ส่วนตน เพื่อก่อให้เกิดประโยชน์สุขของส่วนรวม ยอมเสียสละความสุขส่วนตนเข้าไปรับภาระหน้าที่ดำเนินงานเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน หมู่คณะ หรือประเทศชาติ ข้อนี้เป็นการมุ่งถึงความเสียสละไม่เห็นแก่ตัวนั่นเอง

๔. อาชชวะ ความซื่อตรง การกระทำในสิ่งที่เป็นภาระหน้าที่ของตนด้วยความ ซื่อสัตย์สุจริต ซื่อตรง จริ่งใจต่อประชาชน หลักธรรมนี้มุ่งถึงความซื่อตรงต่อตนเองและบุคคลอื่น คลอดถึงหน้าที่การทำงานด้วยความสุจริตจริงใจทั้งต่อหน้าและลับหลังไม่หลอกลวงประชาชนหรือ ผู้อยู่ใต้ปกครอง มีความจงรักภักดีต่อสถาบันและประเทศชาติ

๕. มัททวะ ความอ่อนโยน การปฏิบัติตนต่อผู้อื่นด้วยความสุภาพ อ่อนโยนไม่ถือตัว เย่อหยิ่ง มีอัธยาศัยไมตรีที่ดีงาม พร้อมทั้งจะรับฟังคำแนะนำตักเตือนจากผู้อื่น อันจะส่งผลให้ได้รับความจงรักภักดีจากประชาชนและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา

๖. ตปะ ความทรงไว้ซึ่งอำนาจ เดช หรือธรรมอยู่ในตัว ที่คอยกำกับยับยั้งซึ่งใจไม่ ปลอ่ยให้ความชั่วอกุศลกำเริบ เป็นอำนาจที่ปราบจิตใจของผู้ปกครองให้ดำรงอยู่ในทำนองคลอง ธรรม ไม่หลงไหลหมกมุ่นอยู่ในกามคุณ จนหลงลืมความมุ่งมั่นในการกระทำภารกิจของตนให้ สมบูรณ์

๗. อักโกธะ ความไม่ถือโกรธ ความมีเมตตาธรรมประจำจิตใจ กระทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยยึดหลักเหตุผลเพื่อระงับความโกรธ ความขุ่นเคือง มีความรักปรารถนาดีต่อประชาชนหรือ ผู้อยู่ใต้ปกครองอย่างสม่ำเสมอ

๘. อวิหิงสา ความไม่เบียดเบียน ไม่บีบบังคับ กดขี่ข่มเหง ให้ประชาชนผู้อยู่ภายใต้การ ปกครองของตนได้รับความเดือดร้อนโดยปราศจากเหตุผล ตลอดจนการบริหารกิจการต่าง ๆ ให้เป็นไปด้วยความบริสุทธิ์ยุติธรรม เช่น ไม่เก็บภาษีทุจริต ไม่ใช้แรงงานเกินขนาด ไม่หลง ระวังในอำนาจขาดความเมตตาการุณา ในทางกลับกันจะต้องมีความกรุณาช่วยเหลือให้ประชาชน ผู้อยู่ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์ และมีความสุขความเจริญ

๙. ขันติ ความอดทน อดกลั้น รู้จักข่มใจตนเอง ไม่ท้อแท้เหน็ดเหนื่อยหน่ายกับอุปสรรค ต่าง ๆ ที่มากระทบกระทั่งกับการปฏิบัติภารกิจหน้าที่ของตน มีสติคอยควบคุมจิตใจให้คงที่อยู่ ตามปกติ ไม่ให้กำเริบอ่อนไหวในเมื่อเผชิญกับปัญหา แม้จะหนักหนาใดไหนก็ต้องอดทนเพื่อให้ สำเร็จลุล่วงได้ด้วยดี หลักธรรมข้อนี้เป็นการแสดงออกถึงความเข้มแข็งกล้าหาญและอดทนต่อ ทุกสถานการณ์

๑๐. อวิโรธนะ คือ ความไม่ผิดไปจากธรรม ความไม่คลาดเคลื่อนจากธรรม วางตน เป็นหลักหนักแน่นในธรรม ไม่หวั่นไหวไปตามลาภสักการะและถ้อยคำดี - ร้าย มีความเที่ยงธรรม และรักษาระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจนจนประเพณีอันดีงามไว้ มั่นในธรรม ทั้งส่วน

ยุติธรรม คือความเที่ยงธรรมก็ดี นิติธรรม คือ ระเบียบแบบแผนหลักการปกครอง ตลอดจน
ขนบธรรมเนียมประเพณีอันดีงามก็ดี มีจิตใจมั่นคงไม่หวั่นไหวด้วยอำนาจของอคติ

๕. หลักอคติ ๔^{๘๘}

หลักธรรมข้อนี้ นับว่าสำคัญสำหรับผู้นำหรือผู้ปกครอง ที่จะต้องละเว้นอคติทั้ง ๔
ให้ได้ เพราะเป็นทางประพฤติน่าคบ เป็นหายนธรรมในสังคมอย่างยิ่ง อคติ แปลว่าฐานะอันไม่พึง
ถึง ทางความประพฤติผิด ความไม่เที่ยงธรรม หรือความลำเอียง มี ๔ อย่าง คือ

๑. ฉันทาคติ ลำเอียงเพราะชอบ เพราะพอใจ หรือเพราะรักในผู้นั้น จึงทำให้ผู้นั้น
ได้ดีเป็นคนเด่นในสังคม

๒. โทสาคติ ลำเอียงเพราะชัง ไม่ชอบหน้า ไม่พอใจผู้นั้น แม้เขาทำดีเพียงใด ความดี
ก็ไม่ปรากฏ

๓. โมหาคติ ลำเอียงเพราะหลงหรือเขลา ไม่รู้ความจริง ไม่เห็นความดีของเขามากเห็น
ผิดพลาดไป

๔. ภยาคติ ลำเอียงเพราะขลาดกลัว อาจกลัวเพราะเขามีเงินทอง มีอำนาจ
มีญาติพี่น้องใหญ่โตกว้างขวางในสังคม

๖. หลักพรหมวิหารธรรม^{๘๙}

พรหมวิหารธรรม หมายถึง ธรรมเครื่องอยู่อย่างประเสริฐ ธรรมประจำใจอันประเสริฐ
หลักความประพฤติที่ประเสริฐบริสุทธิ์ หลักธรรมข้อนี้ นับว่าเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้ใหญ่หรือ
ผู้ปกครอง ผู้บริหาร ที่จำเป็นจะต้องประพฤติปฏิบัติ มี ๔ ประการ ดังนี้

๑. เมตตา ความรักใคร่ปรารถนาดี มีไมตรีต่อประชาชนหรือผู้ใต้ปกครอง กล่าวคือ
ปรารถนาให้เขาเหล่านั้นมีความสุข

๒. กรุณา ความสงสาร คิดช่วยเหลือให้ประชาชนหรือผู้ใต้ปกครองให้พ้นจากทุกข์
ใฝ่ใจในอันจะปลดเปลื้องบำบัดความเดือดร้อนของปวงประชารวมถึงสัตว์ทั้งปวงด้วย

๓. มุทิตา ความเบิกบานพลอยยินดี เมื่อประชาชนหรือปกครองประสบความสำเร็จใน
หน้าที่การงาน ก็รู้สึกชื่นชมยินดีกับความสำเร็จของเขาเหล่านั้น

๔. อุเบกขา ความวางใจเป็นกลาง คือ อันจะทำให้ดำรงอยู่ในธรรมตามที่พิจารณาเห็น
ด้วยปัญญา คือมีจิตเรียบตรงเที่ยงธรรมดุจตราขึง ไม่เอนเอียงด้วยรักและชัง ไม่ซ้ำเติมเมื่อผู้อื่น
ประสบความสำเร็จ พิจารณาเห็นการกระทำของเขาเหล่านั้นตามหลักแห่งกรรม คือการกระทำของ
เขาเอง ว่าเขาเป็นผู้กระทำขึ้น อันควรได้รับผลดีหรือชั่ว สมควรแก่เหตุอันตนประกอบ

^{๘๘}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๑๗๖/๑๓๙.

^{๘๙}ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๒.

๗. หลักสาราณียธรรม^{๙๐}

สาราณียธรรม หมายถึง หลักธรรมที่เป็นเหตุให้ระลึกถึงกันอยู่เสมอ หมายถึงธรรมที่ทำให้ผู้ประพฤติปฏิบัติต่อกันด้วยไมตรี สงเคราะห์ เอื้อเฟื้อต่อกัน จนทำให้เกิดความรักใคร่สมัครสมานสามัคคีกลมเกลียวกัน คิดถึงและระลึกถึงกันอยู่เสมอ มี ๖ ประการ ได้แก่

๑. เมตตาทายกรรม คือ การกระทำต่อกันด้วยเมตตา หมายถึงการแสดงกิริยาอาการที่สุภาพต่อเพื่อนมนุษย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ให้ความช่วยเหลือกัน ไม่ดูหมิ่นเหยียดหยามกัน

๒. เมตตาวจีกรรม คือ การแสดงออกถึงความเมตตาปราณีต่อกันทางวาจา หมายถึง การช่วยบอกแจ้งในสิ่งที่เป็นประโยชน์ แนะนำสั่งสอนตักเตือนในทางที่ถูกที่ควรด้วยความปรารถนาดี มีวาจาสุภาพ ให้ความเคารพนับถือกันทั้งต่อหน้าและลับหลัง

๓. เมตตา मनกรรม คือ การตั้งใจปรารถนาดีต่อกันกับเพื่อนร่วมสังคม หมู่คณะเดียวกัน มีจิตคิดทำในสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กันและกัน มองกันแต่ในแง่ดี ไม่มีความระแวงสงสัยในกันและกัน

๔. สาธารณโภคี คือ การเอื้อเฟื้อแบ่งปันต่อกันและกัน หมายถึงการแสดงความเอื้อเฟื้อโอบอ้อมอารีด้วยการแบ่งปัน แจกจ่าย ลาภผล สิ่งของตนได้มาโดยชอบธรรมให้ทุกคนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อให้ได้ประโยชน์ร่วมกัน

๕. สีสสามัญญา คือ ความเป็นผู้มีศีล หมายถึงความประพฤติเสมอเหมือนกันกับบุคคลอื่น หมายถึง การประพฤติปฏิบัติ ดำรงตนอยู่ในสังคมด้วยความถูกต้องเรียบร้อยดีงาม เคารพกติกา ระเบียบของสังคม ไม่ทำตนให้เป็นที่รังเกียจหรือเสื่อมเสียแก่หมู่คณะ

๖. ทิฏฐิสามัญญา คือ ความเป็นผู้มีทิฏฐิหรือความเห็นเสมอกัน หมายถึง การปรับความคิดเห็นเข้าหากัน ให้ความเคารพยอมรับความคิดเห็นของคนอื่น กล่าวคือยอมรับความคิดเห็นของคนหมู่มากแม้จะไม่ถูกใจก็ตาม ยึดถือหลักอุดมคติแห่งความดีงาม หรือมีจุดมุ่งหมายสูงสุดอันเดียวกัน

๘. หลักอธิปไตย^{๙๑}

ผู้ที่จะเป็นนักปกครองที่ดีนั้นจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องรู้จักหลักความเป็นใหญ่ หรืออำนาจที่เรียกว่า อธิปไตย ๓ คือ

๑. อัตตอธิปไตย ถือตนเป็นใหญ่ คือ ถือเอาตนเอง ฐานะ ศักดิ์ศรี เกียรติภูมิของตนเป็นใหญ่ กระทำด้วยปรารถนาและสิ่งที่เนื่องด้วยตนเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยเคารพตน

^{๙๐}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

^{๙๑}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๒๓๑.

๒. โลกาทิปไตย คือโลกเป็นใหญ่ คือความนิยมของชาวโลกเป็นใหญ่ หวั่นไหวไปตามเสียงนินทาและสรรเสริญ กระทำด้วยปรารถจะเอาใจหมู่ชน หากความนิยมหรือหวั่นกลัว เสียงว่ากล่าวเป็นประมาณ ในฝ่ายกุศล ได้แก่ เว้นชั่ว ทำดี ด้วยความเคารพเสียงหมู่ชน

๓. ธรรมาทิปไตย คือธรรมเป็นใหญ่ คือ ถือหลักความจริง ความถูกต้อง ความดีงาม เหตุผลเป็นใหญ่ กระทำด้วยความปรารถนาลึกลับที่ได้ศึกษาตรวจสอบตามข้อเท็จจริง และความความคิดเห็นที่รับฟังอย่างกว้างขวางแจ่มชัดและพิจารณาอย่างดีที่สุด เต็มขีดความสามารถและสติปัญญา จะมองเห็นได้ด้วยความสามารถที่กระจ่างชัด เป็นไปตามธรรม และเพื่อความดีงามเป็นประมาณ อย่างสามัญ ได้แก่ ทำการด้วยความเคารพหลักการ กฎ ระเบียบ กติกา.

๙. หลักสัปปริสธรรม ๗^{๙๒}

สัปปริสธรรม หมายถึง ธรรมของสัปปริสชน คือ คนดี หรือคนที่แท้ ซึ่งมีความเป็นคนที่สมบูรณ์ และถือเป็นคุณธรรมที่สำคัญของการเป็นผู้นำที่สมบูรณ์ ๗ ประการ ดังนี้

๑. ทัมมัญญตา เป็นผู้รู้จักเหตุผล คือเมื่อผู้นำตำแหน่ง จะทำหน้าที่อะไรก็ตามต้องรู้หลักการ รู้งาน รู้หน้าที่ ถึงกฎเกณฑ์ของสิ่งทั้งหลายที่เข้ามาเกี่ยวข้องกับชีวิตเกี่ยวข้องกับหน้าที่รับผิดชอบของตน โดยรู้ว่าสิ่งนี้เป็นเหตุแห่งสุข สิ่งนี้เป็นเหตุแห่งทุกข์ และจะให้ความสุขแก่ผู้ใดปกครองได้อย่างไร และให้การช่วยเหลือตั้งตนอยู่ในหลักการนั้น

๒. อัตถัญญตา รู้จักจุดมุ่งหมายและผล คือรู้จักจุดมุ่งหมายที่ตนกระทำว่ามีจุดมุ่งหมายอะไรในการปกครอง คือปรารถนาให้ผู้ใดปกครองมีความสุขเป็นหลักในการปกครอง

๓. อัตตัญญตา รู้จักตน คือรู้ตามความเป็นจริงว่า โดยชาติโดยตระกูลโดยหน้าที่ โดยคุณธรรมและความรู้ที่ตนมีอยู่แล้ว จะประพฤติดตนให้สมกับที่เป็นผู้ปกครองว่าสิ่งที่ตนกระทำไปนั้นให้อะไรแก่ผู้ใดปกครอง

๔. มัตตัญญตา รู้จักประมาณ คือรู้จักประมาณในการลงทัณฑ์ และการเก็บเกี่ยวภาษีอากรแต่พอควร รู้จักประมาณในการแบ่งปันความสุขแก่ผู้ใดปกครองให้ทั่วถึง

๕. กาลัญญตา รู้จักกาล คือรู้กาลอันควรในการทำกิจต่าง ๆ เวลาไหนควรจะทำอะไร

๖. ปริสัจญตา รู้จักชุมชน คือรู้จักิริยาที่พึงประพฤติดต่อชุมชนนั้นว่าแต่ละชุมชนมีความต้องการอะไร ควรจะสงเคราะห์อย่างไรจึงจะเหมาะสม

๗. ปุคคลัญญตา รู้จักบุคคล คือรู้จักจิตของแต่ละบุคคลว่ามีความโน้มเอียงไปด้านใด ผู้ปกครองที่มีความเข้าใจหรือมีความรู้ในเรื่องดังกล่าว ย่อมสามารถช่วยให้สามารถทำงานกับบุคคลที่มีความหลากหลายได้อย่างเป็นเอกภาพและมีประสิทธิภาพ.

^{๙๒} อัง. สุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๘/๑๔๓.

๒.๓.๔ ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม

จากที่กล่าวมาแล้วในหัวข้อ ๒.๓.๓ ได้แสดงให้เห็นว่าผู้นำตามหลักพุทธธรรมได้อาศัย “ธรรม” เป็นหลักการสำคัญในการบริหารจัดการกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายโดยมุ่งให้เกิดประโยชน์สุขแก่หมู่คณะ มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืนตลอดไปในหัวข้อนี้ผู้วิจัยขอเสนอแนวคิดของผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรมในทัศนะของนักวิชาการผู้ทรงคุณวุฒิดังนี้

พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ในหนังสือ “ภาวะผู้นำ” เกี่ยวกับการเป็นผู้นำที่ดีพอสรุปได้ดังนี้^{๙๓}

(ก) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร ^{๙๔} ในทางปฏิบัติเพื่อให้ผู้นำสามารถประสานงานประสานคนได้อย่างมีคุณภาพ ทำให้สามารถดำเนินกิจการงานได้อย่างมีประสิทธิภาพ และบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้

(ข) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย ^{๙๕} ไม่มีอคติ เป็นผู้มีเมตตาธรรม เที่ยงตรงในการดำเนินกิจการงานเพื่อประโยชน์สุขแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างยั่งยืนตลอดไป

(ค) ผู้นำที่ดีพึงยึดธรรมของสัตตบุรุษ คือ สัปปริสธรรม ^{๙๖} อันเป็นธรรมที่มีคุณสมบัติครบถ้วนแห่งการมีคุณสมบัติของการเป็นผู้นำที่ดีพร้อมทุกประการ คือ รู้หลักการ รู้จุดหมาย รู้ตน รู้ประมาณ รู้กาล รู้ชุมชน และรู้บุคคล ดังนั้นผู้นำที่ยึดหลักสัปปริสธรรม ๗ ย่อมเป็นผู้นำที่มีวิสัยทัศน์กว้างไกล รู้เป้าหมายการทำงานอย่างชัดเจน รู้การพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ รู้ความพอเหมาะพอดี ในการดำเนินกิจกรรมทุกอย่างอย่างเหมาะสม รู้จักการประสานงานกับบุคคลต่าง ๆ อย่างถูกต้อง รู้การวางแผนงานให้เหมาะสมกับสถานการณ์โลก มีคุณธรรม จริยธรรมในการทำงานเพื่อประโยชน์สุขของมวลชน สังคม และประเทศชาติตลอดไป

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) ได้กล่าวถึง การเป็นผู้นำที่ดีพอสรุปได้ดังนี้^{๙๗}

(ก) ผู้นำที่ดีพึงมีคุณลักษณะ ๓ ประการ ดังที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้ในทศุติยาปาณิกสูตร^{๙๘} คือ จักขุมา เป็นผู้มีความรอบรู้ในกิจการงานทุกอย่างอย่างถูกต้อง และนิสสยสัมปันโน คือ เป็นผู้มีความซื่อสัตย์ดี คุณสมบัติทั้ง ๓ ข้อนี้ย่อมทำให้ผู้นำสามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างได้อย่างมีประสิทธิภาพเป็นไปตามเป้าหมายที่วางไว้

^{๙๓} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, (กรุงเทพมหานคร: บริษัท บุ๊คไทม์ , ๒๕๔๙), หน้า ๑๙.

^{๙๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๖-๒๕.

^{๙๕} ที่. ปา. (ไทย) ๑๑/๗/๑๔๙.

^{๙๖} อัง. สุตตก. (ไทย) ๒๓/๖๕/๑๔๓-๑๔๖.

^{๙๗} พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), พุทธวิธีบริหาร, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ๓๘-๓๙.

^{๙๘} อัง. ปญจก. (ไทย) ๒๒/๕๓/๕๖.

(ข) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักธรรมาธิปไตย^{๙๙} เพื่อมุ่งบำเพ็ญประโยชน์สุขให้เกิดแก่มวลชน สังคม ประเทศชาติอย่างมั่นคงและยั่งยืนตลอดไป

(ค) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักผละ ๔^{๑๐๐} คือ ปัญญาผละ เพื่อให้เกิดการพัฒนาปัญญาให้รอบรู้ในทุกๆด้าน ทั้งด้านตน ด้านคน และด้านงานอย่างถูกต้องในการปฏิบัติงาน วิริยผละ เพื่อให้เกิดความมุ่งมั่นพากเพียร ไม่ท้อถอยในกิจการงานทุกอย่าง เพื่อให้สามารถทำกิจการงานให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายได้ อนุวัชชผละ เพื่อให้สามารถปฏิบัติงานในหน้าที่ด้วยความซื่อสัตย์ สุจริต เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวมเป็นหลักสำคัญในการทำงาน และสังคหผละ เพื่อให้เป็นผู้มีมนุษยสัมพันธ์ที่ดีต่อบุคคลทั้งหลาย ทำให้เกิดการประสานงานที่ดีในทุกๆ ฝ่าย ดังนั้น ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักผละ ๔ ในการปฏิบัติตนเพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายเพื่อประโยชน์สุขแห่งมวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคง ยั่งยืน ตลอดไป

(ง) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักพรหมวิหาร ๔^{๑๐๑} เพื่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการดำเนินกิจการทุกอย่างให้บรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

(จ) ผู้นำที่ดีพึงยึดหลักสังคหวัตถุ ๔^{๑๐๒} เพื่อให้เกิดมนุษยสัมพันธ์ที่ดีในการประสานงานกับบุคคลทั้งหลายให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่ได้วางไว้

กล่าวโดยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำตามหลักพุทธธรรม ผู้นำที่ดีจะต้องยึดหลัก “ธรรม” คือ คุณธรรมและการปฏิบัติธรรม เป็นลักษณะสำคัญของการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้กิจการงานทุกอย่างบรรลุผลสำเร็จตามเป้าหมายที่วางไว้ โดยมุ่งที่จะให้เกิดประโยชน์สุขแก่มวลชน สังคม และประเทศชาติอย่างมั่นคง และยั่งยืน ตลอด

^{๙๙} อนุ ติก. (ไทย) ๒๐/๔๐/๒๐๑.

^{๑๐๐} อนุ จตุกก. (ไทย) ๒๑/๑๕๑/๒๑๔.

^{๑๐๑} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๗๑/๔๙.

^{๑๐๒} อนุ จตุกก. (ไทย) ๒๑/๓๒/๕๐-๕๑.

กิจกรรมดังกล่าวเป็นเพียงเรื่องของการ “เฮโลสาระพา” โดยไม่สามารถสร้างองค์ความรู้ความเข้าใจและยกระดับสำนักของการพัฒนาขึ้นมาได้^{๑๐๖}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ นำเสนอให้เห็นถึงองค์ประกอบที่สำคัญในการพิจารณาถึงความอยู่รอดหรือการดำรงอยู่ได้ขององค์กรชุมชนและความเป็นชุมชน กล่าวคือ^{๑๐๗}

๑. การมีอุดมการณ์ร่วม การมีวิสัยทัศน์ที่ชัดเจนร่วมกัน และการยอมรับในอุดมการณ์และทิศทางการพัฒนาซึ่งจะเป็นสิ่งสำคัญในการยึดเหนี่ยวการรวมกลุ่มหรือองค์กรไว้
๒. มีเป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกัน โดยมีการจัดทำข้อตกลงในเป้าหมายและวัตถุประสงค์ของการพัฒนาร่วมกัน
๓. การมีผลประโยชน์ร่วมกัน ซึ่งเป็นความพยายามขององค์กรในการสร้างผลประโยชน์และกระจายผลประโยชน์ที่ได้รับจากการรวมตัวเป็นองค์กรโดยมีการกระจายอย่างเป็นธรรม
๔. ทรัพยากรบุคคล ซึ่งเป็นส่วนสำคัญขององค์กร โดยเฉพาะทรัพยากรบุคคลที่เป็นผู้นำที่มีความรู้ ความสามารถ และทักษะในด้านต่าง ๆ ทั้งในด้านความคิด ศิลธรรม การประกอบอาชีพ การพูด การประสานงาน และผู้นำที่มีบารมี ผู้นำด้านต่าง ๆ เหล่านี้มีบทบาทและความสำคัญต่อองค์กร
๕. สมาชิก ทั้งที่เป็นสมาชิกในองค์กร และชาวบ้านทั่วไปที่ไม่เข้าร่วม แต่มีผลกระทบต่อองค์กรทั้งด้านความร่วมมือ ข้อวิพากษ์วิจารณ์ และผลประโยชน์ร่วมกันของชุมชน
๖. การบริหารจัดการ ถือเป็นองค์ประกอบที่สำคัญและชี้วัดความเข้มแข็งของชาวบ้านโดยในด้านการบริหารจัดการ มีรายละเอียดที่สำคัญ คือ การตัดสินใจร่วมกัน การจัดโครงสร้างองค์กรและบทบาทหน้าที่ การกำหนดกฎ กติการ่วมกัน สถานที่และทรัพยากรที่เป็นวัสดุ อุปกรณ์ การสื่อสารและการประสานงาน กระบวนการควบคุมตรวจสอบและประเมินผล
๗. กิจกรรม การมีกิจกรรมที่ต่อเนื่องและมีประโยชน์ต่อองค์กร สมาชิกและชุมชนซึ่งแสดงให้เห็นถึงความก้าวหน้าในการพัฒนา
๘. ทรัพยากรที่เป็นทุนและงบประมาณ เช่น ทรัพยากรในด้านความรู้ ประสบการณ์และเทคโนโลยี ทรัพยากรในด้านการระดมทุนและงบประมาณ และการประสานทุนจากทั้งภายในและภายนอกชุมชน

จะเห็นได้ว่าการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดสำหรับชุมชนก็คือ การเรียนรู้ที่จะคิดและตัดสินใจเลือกอนาคตของตนเองอย่างมีอิสระ ซึ่งเป็นการสร้างสรรค์กิจกรรมทั้งที่เป็นรูปธรรมในทางปฏิบัติ

^{๑๐๖} สุเทพ เชาวลิตร, **หลักการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒,) หน้า ๑๕.

^{๑๐๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๑.

ไม่ว่าจะเป็นกิจกรรมเพื่อการแก้ปัญหาเฉพาะหน้า การแก้ปัญหาระยะยาวหรือการสร้างความมั่นคงในชีวิตของตนเองและชุมชน ความคิดและแผนงานเมื่อผ่านการพิสูจน์ในทางปฏิบัติแล้วก่อให้เกิดความมั่นใจในทางเลือกที่ตนเองเป็นผู้เลือก กลายเป็นตัวแบบของงานแต่ละด้านที่ปรากฏขึ้นในพื้นที่ต่าง ดังนั้น แนวทางในการพัฒนาชุมชนจึงมีคุณลักษณะเฉพาะที่ ดังนี้

๑. มีความเป็นองค์รวมของสรรพสิ่งเป็นพื้นฐานมีความเด่นชัดในแนวทางเฉพาะด้านเป็นทางเลือก

๒. เน้นคุณค่าของ คน และสรรพสิ่ง อันหมายถึง ทรัพยากรและเทคโนโลยีต่างๆ ควบคู่ไปกับการมีระบบการจัดการที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งไม่ได้หมายถึงระบบการจัดงานเพียงด้านเดียวแต่มีระบบการบริหารและพัฒนา คน เป็นแกนกลางของการทำงาน

๓. เป็นการพัฒนาแบบครบครัน พัฒนาทุกด้านไปพร้อมกัน โดยมีการอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนเป็นเป้าหมายใหญ่ มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ รู้จักให้และมีความเคารพต่อทั้งตนเอง ผู้อื่น และสิ่งแวดล้อมรอบข้าง

๔. เน้นการกระจายการพัฒนาไปสู่ทุกส่วนของชุมชน ไม่ใช่ระบบที่ให้โอกาสกับผู้ที่เหนือกว่าทางด้านเศรษฐกิจหรือการเมือง

ความยั่งยืนในความหมายของชุมชนจึง อย่างไม่แบ่งแยก หรือเน้นเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นความยั่งยืนของคนหรือสังคมชุมชน เพราะเป็นการพัฒนาที่มีความต่อเนื่องจากรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเอง “เศรษฐกิจ จิตใจ การเมือง สังคม วัฒนธรรมและสิ่งแวดล้อม เชื่อมโยงเป็นเรื่องเดียวกันและเป็นบูรณาการทางสังคมก็จะก่อให้เกิดความสมดุลหรือสังคมที่ยั่งยืนในการจัดการทางสังคม สิ่งแวดล้อม และสุขภาพก็ไม่ได้อยู่โดด ๆ แต่สัมพันธ์กับการดำรงชีวิตและอยู่ภายใต้ขอบเขตของสังคม ชุมชน โดยมีวัฒนธรรมเป็นเกณฑ์กำกับให้เกิดความสมดุลที่ไม่ใช่เหตุผลเพียงด้านใดด้านหนึ่ง แต่อยู่ในมิติของชีวิต

สรุป ชุมชนมีความหมายในเชิงกระบวนการที่มีพลวัต ความเป็นชุมชนจะวัดหรือดูได้จากกิจกรรมหรือการเคลื่อนไหวของกลุ่มคนที่รวมตัวกัน ความเป็นชุมชนจะต้องพิจารณาถึงวัตถุประสงค์กิจกรรม การมีส่วนร่วมของคนในกลุ่มและการจัดการกลุ่มหรือองค์กรให้ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างคนในชุมชน การมีส่วนร่วมของสมาชิกในกระบวนการตัดสินใจแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชนมีการนำเอาวัฒนธรรมมาผสมผสานทำกิจกรรมเพราะการมีรากฐานทางวัฒนธรรมจะเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวให้สามารถสร้างองค์กรที่มีคุณภาพได้

นักสังคมวิทยาให้ความสนใจที่จะกำหนดความหมายของคำว่า ชุมชน (Community) มานานแล้ว แต่ยังไม่เป็นที่ยอมรับว่าความหมายของใครถูกต้องมากที่สุด เพราะบางครั้งผู้กำหนดความหมาย กำหนดขึ้นเพื่อพยายามอธิบายให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ของตนหรือหาเหตุผลมาประกอบให้เด่นชัดสมประสงค์ของตนเป็นสำคัญความหมายของชุมชนที่ควรนำมากล่าวถึงมีดังนี้

กรมการพัฒนาชุมชน ให้ความหมายว่า ชุมชนหมายถึง กลุ่มคนที่ความคิดไปในแนวทางเดียวกัน และสามารถร่วมกำลังดำเนินงานกิจกรรมใด ๆ เพื่อประโยชน์ร่วมกันได้^{๑๐๘}

จากความหมายที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ชุมชนความหมายใกล้เคียงกันสังคม

(Society) มากแต่มีลักษณะที่แตกต่างกันบางประการคือ

๑. ชุมชนมีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่จะประสานกันในวงแคบกว่าสังคม
๒. ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม
๓. ชุมชนมรการสังสรรค์ใกล้ชิดกันและมีความเห็นอกเห็นใจกันลึกซึ้งกว่าสังคมจะเห็นได้ว่าชุมชนมีความหมายเฉพาะกลุ่มสังคม ณ สถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ไม่ได้มีความหมายกว้างหรือครอบคลุมไปถึงสังคมขนาดใหญ่ เช่น สังคมระดับประเทศหรือชาติ

องค์ประกอบของชุมชน

นักวิชาการได้กล่าวถึงองค์ประกอบของชุมชนไว้หลายท่านที่น่าสนใจคือ

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้แบ่งองค์ประกอบของชุมชนเป็น ๔ ประการ คือ^{๑๐๙}

๑. กลุ่มบุคคล
๒. ครอบคลุมอาณาเขตบริเวณแห่งหนึ่ง
๓. สภาพความเป็นอยู่คล้ายคลึงกัน
๔. มีผลประโยชน์และความสะดวกสบายร่วมกัน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ ได้แบ่งองค์ประกอบของชุมชนไว้ ๔ ประการ คือ^{๑๑๐}

๑. ประชากรจำนวนหนึ่ง
๒. สถาบันทางสังคม
๓. องค์การทางสังคม
๔. อาณาเขตทางภูมิศาสตร์

^{๑๐๘} กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, **คู่มือการบริหารกองทุนหมู่บ้าน**, (กรุงเทพมหานคร : ธันวาคม ๒๕๔๗), หน้า ๑๒.

^{๑๐๙} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิริการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๘.

^{๑๑๐} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๑๘.

โครงสร้างของชุมชน

ไพฑูรย์ เครือแก้ว กล่าวถึง โครงสร้างของชุมชน เปรียบเสมือนกับต้นไม้ซึ่ง โครงสร้างประกอบด้วยราก ลำต้น กิ่ง ใบ ดอก ซึ่งสิ่งเหล่านี้ประกอบเข้าด้วยกันอย่างเป็นระเบียบ ส่วนโครงสร้างของชุมชนที่สำคัญนั้นได้แก่^{๑๑}

๑. บุคคล หมายถึง คนหนึ่ง ๆ ที่มีคุณลักษณะหรือบุคลิกลักษณะแตกต่างกันออกไป เนื่องจากกรรมพันธุ์และสิ่งแวดล้อมเป็นตัวกำหนด
๒. กลุ่มคน หมายถึง บุคคลตั้งแต่ ๒ คนขึ้นไป มีความสัมพันธ์ทางสังคมด้วยการกระทำต่อกัน คือ มีปฏิกริยาโต้ตอบกันและเข้าใจกัน
๓. สถานภาพและบทบาท ได้แก่ตำแหน่งและหน้าที่ของบุคคลซึ่งผูกพันกันในกลุ่มในสังคม บุคคลแต่ละคนจะมีสถานภาพและบทบาทหลายอย่างตามกลุ่มที่สังกัดอยู่
๔. ระบบสังคม เป็นเครื่องมือซึ่งกำหนดและเป็นแนวทางให้สมาชิกของสังคมยึดถือปฏิบัติเพื่อความเป็นระเบียบเรียบร้อยและความสงบสุขของสังคม
๕. สถาบันทางสังคม หมายถึง คุณธรรมและกิจกรรมบางอย่างที่มีความสำคัญต่อสังคม มนุษย์ เช่น สถาบันครอบครัว ศาสนา เศรษฐกิจ การเมือง การปกครอง
๖. การแบ่งชั้นทางสังคมซึ่งได้แก่
 - ๖.๑ การแบ่งชั้นในสังคมเมือง คือ ตระกูล เจ้านาย ขุนนาง ขุน หลวง พระ พระยา ความสำเร็จทางราชการ อำนาจทางเศรษฐกิจและการเมือง การศึกษา ชนิดของอาชีพ
 - ๖.๒ การแบ่งชั้นในสังคมชนบท คือ ชนชั้นผู้นำท้องถิ่น

ประเภทของชุมชน

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้แบ่งประเภทของชุมชนไว้ดังนี้^{๑๒}

๑. การแบ่งตามจำนวนพลเมือง แบ่งชุมชนได้เป็น ๗ ประเภทคือ
 - ๑.๑ หมู่บ้านเล็ก (Hamlet) ได้แก่ ชุมชนที่มีพลเมืองต่ำกว่า ๒๕๐ คนลงมา
 - ๑.๒ หมู่บ้าน (Village) ชุมชนที่มีพลเมือง ๒๕๐ - ๑,๐๐๐ คน
 - ๑.๓ เมือง (Town) ชุมชนที่มีพลเมือง ๑,๐๐๐ - ๕,๐๐๐ คน
 - ๑.๔ นครเล็ก (Small city) ชุมชนที่มีพลเมืองตั้งแต่ ๕,๐๐๐ - ๒๕,๐๐๐ คน
 - ๑.๕ นครขนาดกลาง (Middle city) ชุมชนที่มีพลเมืองตั้งแต่ ๒๕,๐๐๐ - ๑๐๐,๐๐๐ คน

^{๑๑}ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิชการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๓๒.

^{๑๒}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๕.

๑.๖ นครขนาดใหญ่ (Metropolis) ชุมชนที่มีพลเมืองตั้งแต่ ๑๐๐,๐๐๐ - ๑,๐๐๐,๐๐๐ คน

๑.๗ มหานคร (Great Metropolis) ชุมชนที่มีพลเมืองตั้งแต่ ๑,๐๐๐,๐๐๐ คนขึ้นไป

๒. การแบ่งตามพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

๒.๑ ชุมชนหัตถกรรม เป็นชุมชนที่มีการจ้างแรงงานในการหัตถกรรมมากกว่าร้อยละ ๕๐ ของจำนวนประชากรในชุมชน

๒.๒ ชุมชนอุตสาหกรรม เป็นชุมชนที่มีการหัตถกรรมมากกว่าร้อยละ ๕๐ และการขายปลีกมากกว่าร้อยละ ๓๐

๒.๓ ชุมชนขายส่ง เป็นชุมชนที่มีการจ้างงานในการขายส่ง อย่างน้อยร้อยละ ๒๕ ของการจ้างงานทั้งสิ้น

๒.๔ ชุมชนขายปลีก เป็นชุมชนที่มีการจ้างในการขายปลีกมากกว่าการจ้างงานในรายอื่นๆ และการจ้างงานในทางหัตถกรรมน้อยกว่าร้อยละ ๒๐

๒.๕ ชุมชนอุตสาหกรรมประเภทต่าง ๆ (ชุมชนขนาดใหญ่) เป็นชุมชนที่มีการหัตถกรรมและการขายปลีกมีความสำคัญพอ ๆ แต่หัตถกรรมมากกว่าเล็กน้อย

๒.๖ ชุมชนหอพักและที่อยู่อาศัย เป็นชุมชนที่มีที่พักของประชากรและที่มีลูกจ้างมากกว่าร้อยละ ๔๐ แต่ในบางแห่งอาจจะน้อยกว่าร้อยละ ๔๐

๒.๗ ชุมชนศูนย์การศึกษา เป็นชุมชนที่มีนักศึกษาพักอาศัยอยู่ไม่น้อยกว่าร้อยละ ๒๐ ของประชากรทั้งหมด

๒.๘ ชุมชนศูนย์การปกครอง เป็นชุมชนที่มีที่พักอาศัยของผู้ที่เป็นแรงงานหรือผู้ที่ทำงานในศูนย์ปกครองอยู่อาศัยไม่น้อยกว่าร้อยละ ๑๕ ของประชากร

๒.๙ ชุมชนศูนย์การขนส่ง เป็นชุมชนที่มีกรรมกรมากกว่า ๑ ใน ๔ ของกรรมกรที่อยู่อาศัยอยู่ที่นั่น รับจ้างทำงานการขนส่ง

๒.๑๐ ชุมชนที่พักตากอากาศ เป็นชุมชนที่พักผ่อนหย่อนใจ และที่พักตากอากาศ ซึ่งมีการหัตถกรรมน้อยกว่าร้อยละ ๑๕ และมีที่อยู่ประจำในอาชีพในงานอุตสาหกรรม

๓. การแบ่งตามกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

๓.๑ ชุมชนอุตสาหกรรม

๓.๒ ชุมชนการค้า

๓.๓ ชุมชนกรรมกร

๓.๔ ชุมชนชาวนา

๓.๕ ชุมชนการศึกษา

๓.๖ ชุมชนชาวไร่

๓.๗ ชุมชนชาวสวน

๓.๘ ชุมชนเหมืองแร่

๔. การแบ่งตามความสัมพันธ์กับหน่วยงานของรัฐ เป็นการที่รัฐกำหนดท้องที่หรือชุมชนไว้ให้การปกครองในเขื่อนั้น แตกต่างไปจากเขตอื่น ๆ ซึ่งอยู่ในเมืองหรือนครเดียวกัน เช่น ศูนย์ผู้อพยพค่ายกักกัน

๕. การแบ่งตามลักษณะพิเศษของประชากร เป็นการแบ่งชุมชนโดยยึดชุมชนที่ประชากรอาศัยอยู่มีลักษณะพิเศษเป็นเกณฑ์ เช่น ฮาเร็ม นิคมบางประเภท

๖. การแบ่งตามลักษณะนิเวศวิทยา

๖.๑ ชุมชนบริการขั้นต้น ได้แก่ ชุมชนที่มีการกลีกรรรม เหมืองแร่ โรงเลื่อย การแบ่ง เช่นนี้กำหนดผลผลิตที่เป็นวัตถุดิบ เช่น จากแร่ ไม้ และการกลีกรรรม จัดเป็นขั้นแรกของกระบวนการจำหน่าย ออกเป็นสินค้า ซึ่งปกติจะเป็นชุมชนขนาดเล็ก

๖.๒ ชุมชนจำหน่ายหรือชุมชนการค้า เป็นชุมชนย่านการค้า เป็นศูนย์กลางการค้า จำหน่าย วัตถุ ซึ่งได้รับจากชุมชนบริการขั้นต้น และจำหน่ายให้แก่ชุมชนบริการขั้นต้นด้วย

๖.๓ ชุมชนอุตสาหกรรม ทำหน้าที่ในการบริการในรูปต่าง ๆ แบ่งออกเป็นชุมชนอุตสาหกรรมย่อยและใหญ่ เป็นชุมชนที่ได้รับการพัฒนา

๖.๔ ชุมชนประเภทพิเศษ ได้แก่ชุมชนศูนย์การศึกษา ศูนย์ที่พักตากอากาศ ศูนย์กลาง การเมือง ไม่มีลักษณะเศรษฐกิจที่แน่นอน ไม่มีหน้าที่พิเศษในการผลิตหรือการจำหน่ายผลผลิตโดยเฉพาะ

๗. การแบ่งตามลักษณะกิจกรรมทางสังคมแบ่งชุมชนได้ ๓ ประเภท คือ

๗.๑ ศูนย์การค้า เป็นชุมชนที่มีร้านค้าจำหน่ายของใช้ประจำวัน หรือตลาดสด จำหน่าย อาหารสด

๗.๒ ศูนย์การขนส่ง เป็นชุมชนที่เกิดขึ้นตามเส้นทางคมนาคมหรือเส้นทางขนส่ง เป็นที่รวมของรถประจำทาง ที่ต้องขนส่งถ่ายสินค้าหรือผู้โดยสาร

๗.๓ ศูนย์กลางของบริการ เป็นชุมชนที่ให้บริการบางประเภทที่แตกต่างกัน เช่น นราธิวาสมีบริการด้านการปกครองการศึกษาเพราะเป็นที่ตั้งของจังหวัดแต่ด้านการซื้อขายสินค้าและความบันเทิง อำเภอสุโขทัยมีบริการมากกว่า

๘. การแบ่งตามหน่วยการปกครอง เป็นการแบ่งประเภทชุมชนโดยพิจารณาตามพื้นที่ทางภูมิศาสตร์และความหนาแน่นของประชากร พ.ศ. ๒๔๗๕ แบ่งหน่วยการปกครองในจังหวัดหนึ่ง ๆ ออกเป็นหน่วยต่าง ๆ คือ

๘.๑ หมู่บ้าน มีจำนวนประชากรไม่น้อยกว่า ๒๐๐ คน มีจำนวนบ้านเรือนซึ่งอยู่ในละแวกเดียวกัน รวมกันเป็นหมู่บ้านหนึ่ง

๘.๒ ตำบล เป็นหมู่บ้านหลาย ๆ หมู่บ้านรวมกัน ปกติไม่ควรต่ำกว่า ๒๐ หมู่บ้าน และมีจำนวนประชากรไม่น้อยกว่า ๒,๐๐๐ คน

๘.๓ อำเภอ ประกอบด้วยตำบลหลายๆตำบล มีประชากรไม่น้อยกว่า ๑๐,๐๐๐ คน เป็นท้องถิ่นที่เจริญ ประชากรมีฐานะทางเศรษฐกิจดีพอสมควร

๘. การแบ่งตามลักษณะตามลักษณะสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม เป็นการแบ่งประเทศ ของชุมชนที่นักสังคมวิทยานิยมมากที่สุด แบ่งชุมชนออกเป็น ๒ ประเภทคือ ชุมชนชนบท และ ชุมชนเมือง

๘.๑ ชุมชนชนบท (Community)

หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยอยู่ในอาณาเขตเดียวกันรวมกันเป็นกลุ่ม ๆ มีความหนาแน่น ของประชากร ต่อพื้นที่น้อยมีความสัมพันธ์ระหว่างสมาชิกอย่างแน่นแฟ้น มีความรู้สึกเป็นอย่าง เดียวกัน มีการพบปะสังสรรค์กันอยู่เสมอ มีแบบอย่างของการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ คล้ายกัน สภาพความเป็นอยู่โดยทั่วไปขึ้นอยู่กับธรรมชาติเป็นส่วนใหญ่ กระบวนการทางสังคม ขึ้นอยู่กับสภาพทางภูมิศาสตร์ และวัฒนธรรมของชุมชนนั้นเป็นสำคัญ มีการประกอบอาชีพ การเกษตรแต่มักจะขาดทักษะในด้านการประกอบการและการจัดการแบบทันสมัย

๘.๒ ชุมชนเมือง (Urban Community)

หมายถึง อาณาบริเวณที่ประชากรอยู่รวมกันจำนวนหนึ่งจะต้องมีความหนาแน่นมากพอสมควร เป็นบริเวณที่มีอาคารบ้านเรือนหนาแน่นอยู่ในเขตการปกครองแบบใดแบบหนึ่ง ประชาชนส่วนใหญ่จะประกอบอาชีพที่แตกต่างกันออกไปมีความเจริญเป็นศูนย์กลางต่างๆรวมทั้ง มีความเสื่อมโทรมอยู่ด้วยเช่น สิ่งแวดล้อมเป็นพิษ

หน้าที่ของชุมชน

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวว่า ชุมชนเปรียบเสมือนสิ่งมีชีวิต มีการเคลื่อนไหว เปลี่ยนแปลงอย่างมีชีวิตจิตใจ นักพัฒนาและผู้ที่เกี่ยวข้องจึงต้องเข้าใจชุมชน เพราะขบวนการหรือ การเข้าถึงชุมชน ตลอดจนการพัฒนาต่างๆชุมชนย่อมก่อให้เกิดผลอย่างใดอย่างหนึ่งทั้ง ทางบวกและทางลบ^{๑๑๓}

หน้าที่ของชุมชนในทางสังคมวิทยา

๑. การบริหารชั้นตอนสำหรับสมาชิกในชุมชนเช่น สถานีนามัย สถานพยาบาล โรงเรียน สถาบันทางศาสนา เป็นต้น
๒. จัดให้มีสิ่งอำนวยความสะดวกเบื้องต้นสำหรับสมาชิก เช่น ถนน น้ำดื่ม น้ำใช้ ไฟฟ้าสถานที่พักผ่อนหย่อนใจ และสนามกีฬา เป็นต้น
๓. จัดให้มีหน่วยการปกครองท้องถิ่น เพื่อที่จะได้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการระเบียบชุมชน เป็นตัวแทนของสมาชิกในชุมชนที่จะตัดสินใจในการกระทำสิ่งต่าง ๆ เพื่อประโยชน์โดยรวม

^{๑๑๓}สัญญา สัญญาวิวัฒน์, การพัฒนาชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๕.

๔. จัดให้มีการรักษาคุ่มครองสวัสดิการของสมาชิกทั้งชีวิตและทรัพย์สิน

หน้าที่ของชุมชนในทางมานุษยวิทยา

๑. ดำรงไว้ซึ่งหน้าที่ทางชีวภาพ ชุมชนจะต้องมีสมาชิกสืบต่อไม่ขาดสาย ชุมชนจะต้องให้การเลี้ยงดูเอาใจใส่ให้สมาชิกใหม่ของสังคมให้มีชีวิตอย่างมีความสุข ดังนั้นหน้าที่สำคัญของชุมชนอีกอย่างหนึ่ง คือ การให้บริการและสวัสดิการเกี่ยวกับสรีระ ธรรมชาติของมนุษย์ในสังคมเช่น จัดให้มีโรงพยาบาล แพทย์ เครื่องมือ เครื่องใช้ทางการแพทย์ ยารักษาโรค เป็นต้น
๒. การผลิตและแจกแจงสินค้าบริการ ชุมชนมีหน้าที่จัดการในด้านนี้เพื่อสนองความต้องการของสมาชิกโดยการแบ่งงานกันทำตามประเภทของงานและฝีมือของสมาชิก คือ
 - ๒.๑ ประเภทวิชาชีพ เช่น ครูแพทย์ สถาปนิก วิศวกร เป็นต้น
 - ๒.๒ ประเภทแรงงานฝีมือ เช่น ช่างไม้ ช่างสี ช่างปูน เป็นต้น
 - ๒.๓ ประเภทแรงงานกึ่งฝีมือ เป็นพวกช่างที่มีความรู้ความสามารถในทางปฏิบัติ
 แต่ขาดความรู้ทางทฤษฎี การแบ่งหน้าที่และความรับผิดชอบในเรื่องการผลิต จะช่วยให้สมาชิกของสังคมมีรายได้และได้รับผลตอบแทนอันสามารถนำมาซึ่งผลิตและบริการเพื่อตอบสนองความต้องการของตน
๓. การผลิตสมาชิกใหม่เพื่อสืบเผ่าพันธุ์ของมนุษย์และการทำให้ชุมชนยังคงดำรงอยู่ได้ต่อไป
๔. การอบรมสมาชิกให้เรียนรู้ระเบียบของชุมชน เพื่อให้สมาชิกเป็นสมาชิกที่ดีของชุมชน
๕. การดำรงไว้ซึ่งความเป็นระเบียบของชุมชน โดยการกำหนดข้อบังคับประเพณี กฎหมายต่างๆขึ้นควบคุม
๖. การดำรงชีวิตไว้ซึ่งความหมายของมวลเหตุจูงใจ คือการเสริมสร้างให้สมาชิกชุมชนตระหนักถึงคุณค่าแห่งความหมายของการที่เป็นสมาชิกของชุมชน

ชุมชนกับสังคม

จากความหมายที่ได้กล่าวมาจะเห็นได้ว่า ชุมชนมีความหมายใกล้เคียงกับสังคม (Society) มากแต่มีลักษณะที่แตกต่างกันบางประการคือ

๑. ชุมชนมีขนาดเล็กกว่า และมีความสนใจร่วมที่จะประสานกันในวงแคบกว่าสังคม
 ๒. ชุมชนมีลักษณะทางเศรษฐกิจเป็นแบบเลี้ยงตัวเองที่จำกัดมากกว่าสังคม
 ๓. ชุมชนมีการสังสรรค์ใกล้ชิดกันและมีความเห็นอกเห็นใจกันลึกซึ้งกว่าสังคม
- จะเห็นได้ว่าชุมชนมีความหมายเฉพาะกลุ่มสังคม ณ สถานที่ใดสถานที่ใดสถานที่หนึ่ง ไม่ได้มีความหมายกว้าง หรือครอบคลุมไปถึงสังคมขนาดใหญ่ เช่น สังคมระดับประเทศหรือชาติ

การพัฒนาชุมชน

วิรัช วิรัชนิภาวรรณ กล่าวว่า พัฒนาชุมชน ^{๑๑๔} หมายถึง

๑. การปรับปรุงส่งเสริมให้ชุมชนหนึ่งดีขึ้นหรือมีวิวัฒนาการดีขึ้น
๒. การส่งเสริมให้ชุมชนนั้นๆ มีวิวัฒนาการดีขึ้น คือเจริญทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม

๓. การพัฒนาชุมชนนั้น จะต้องพัฒนาทางด้านวัตถุและพัฒนาด้านจิตใจ
๔. การพัฒนาชุมชน คือ กระบวนการที่มุ่งส่งเสริมความเป็นอยู่ของประชาชนให้ดีขึ้น ทั้งนี้ โดยให้ประชาชนเข้าร่วมมือและริเริ่มดำเนินงานเอง

การพัฒนาชุมชน คือ การรวมกำลังดำเนินการปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของชุมชน ให้มีความเป็นปึกแผ่นและดำเนินการในแนวทางที่ต้องการ โดยอาศัยความร่วมมือกำลังของประชาชนในชุมชนนั้นในการช่วยเหลือตัวเองและร่วมมือกันดำเนินงาน แต่มักจะได้รับความช่วยเหลือทางด้านวิชาการจากหน่วยราชการหรือองค์การอาสาสมัครอื่นๆ

๒.๔.๒ ความสำคัญของการพัฒนาชุมชน

การพัฒนาชุมชนเป็นวิธีการแก้ปัญหาสังคมไม่เฉพาะแต่ในประเทศที่กำลังพัฒนา (Developing countries) เท่านั้น แต่เป็นวิธีการแก้ปัญหา ที่ประเทศพัฒนาแล้วใช้ประสบความสำเร็จมาแล้ว ปัจจุบันนี้เรายังมีความเชื่อว่างานพัฒนาชุมชนนั้นจะทำให้ประเทศต่างๆ เจริญก้าวหน้าในทุกๆด้าน ไม่ว่าจะทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมือง การปกครองฯ

๑. ความสำคัญทางด้านเศรษฐกิจ

ปัญหาที่ชุมชนประสบกันอยู่ทั่วไป คือ ปัญหาทางด้านเศรษฐกิจ การนำเอาการพัฒนาชุมชนมาใช้จะทำให้เศรษฐกิจของชุมชนดีขึ้น เช่น

- ๑.๑ ช่วยยกระดับการครองชีพของประชาชนให้สูงขึ้น
- ๑.๒ ช่วยแก้ปัญหาการว่างงาน
- ๑.๓ ส่งเสริมให้ประชาชนได้รู้จักใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์
- ๑.๔ ลดความไม่เท่าเทียมกันระหว่างประชาชน

๑.๕ ทำให้ประชาชนมีฐานะทางด้านเศรษฐกิจดีขึ้นและประเทศชาติมีความมั่นคงทางด้านเศรษฐกิจ

^{๑๑๔}วิรัช วิรัชนิภาวรรณ, การพัฒนาชุมชนประยุกต์, (กรุงเทพมหานคร:สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๓๒), หน้า ๓.

๒. ความสำคัญทางด้านสังคม

การนำเอาวิธีการพัฒนาชุมชนเข้าไปใช้ในชุมชนจะมีทำให้สภาพชุมชนเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้นเช่น

- ๒.๑ ทำให้ประชาชนได้รู้จักปรับปรุงสภาพความเป็นอยู่ของตนให้ดีขึ้น
- ๒.๒ ช่วยให้ประชาชนรู้จักป้องกันโรคภัยไข้เจ็บ รักษาอนามัยของครอบครัวดีขึ้น
- ๒.๓ เป็นการลดความแตกต่างระหว่างชนชั้นในสังคม สร้างความเป็นธรรมให้เกิดขึ้นแก่สมาชิก
- ๒.๔ ช่วยปรับปรุงชีวิตความสัมพันธ์ในครอบครัวและสังคมให้ดีขึ้น
- ๒.๕ ทำให้ประชาชนรู้จักสิทธิหน้าที่ของตนและมีความรับผิดชอบต่อสังคมมากขึ้น

๒.๔.๓ ความมุ่งหมายของการพัฒนาชุมชน

วิรัช วิรัชนิการวรรณ ได้กล่าวถึงเป้าหมายสูงสุดของการพัฒนาชุมชนคือ การพัฒนาคนในชุมชนให้มีทั้งคุณภาพและคุณธรรมในทางเศรษฐกิจ สังคม และการเมือง^{๑๑๔}

ไพฑูรย์ เครือแก้ว ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการพัฒนาชุมชนไว้ว่า “มุ่งหวังจะพัฒนาบุคคล กลุ่มบุคคล ปรากฏการณ์และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสังคมของหมู่บ้าน”^{๑๑๖}

สัญญา สัญญาวิวัฒน์ กล่าวถึงการพัฒนาคณะว่า สิ่งสำคัญอย่างที่สุดของการพัฒนาชุมชนก็คือ การพัฒนาคณะหรือการพัฒนาตัวตน การพัฒนาที่ตัวตน หมายถึง การกระทำใดๆที่ทำให้คนเป็นคนฉลาดเฉลียวขึ้น หรือทำให้คนเป็นคนที่มีคุณภาพ นอกจากนี้ การพัฒนาคณะยังรวมการพัฒนาความรู้สึกนึกคิด กริยามารยาท บุคลิกลักษณะ นิสัยใจคอ ความซื่อสัตย์สุจริต รสนิยมของคนด้วย^{๑๑๗}

^{๑๑๔} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐.

^{๑๑๖} ไพฑูรย์ เครือแก้ว, **ลักษณะสังคมไทย**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิชการพิมพ์, ๒๕๓๘), หน้า ๒๓๘.

^{๑๑๗} สัญญา สัญญาวิวัฒน์, **การพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๓๕), หน้า ๒๘.

ลักษณะการพัฒนาชุมชน คือ การพัฒนาคนให้มีความสามารถในความคิด การตัดสินใจ กระทำหรือรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชน ส่วนร่วมเป้าหมายของการพัฒนาชุมชน

เป้าหมายหรือจุดหมายปลายทางของการพัฒนาชุมชนนั้น เช่น การมุ่งหวังจะพัฒนาตัวบุคคลกลุ่มบุคคล ปรากฏการณ์และสิ่งแวดล้อมทางวัตถุและสังคมของหมู่บ้าน การพัฒนาคนให้มีความสามารถในการตัดสินใจ การกระทำการรับผิดชอบร่วมกันในการดำเนินกิจกรรมต่างๆ เพื่อพัฒนาตนเองและชุมชนส่วนรวม

เป้าหมายของการพัฒนาชุมชน สามารถแบ่งออกเป็นสองส่วนใหญ่ ๆ คือ คนและสิ่งแวดล้อมคน (ทั้งที่เป็นวัตถุและไม่เป็นวัตถุ) โดยทั้งคนและสิ่งแวดล้อมคนจะอยู่รวมอยู่ในกิจกรรมด้านต่างๆ ดังนี้

๑. การเมือง
๒. เศรษฐกิจ
๓. การศึกษา
๔. สังคม
๕. วัฒนธรรม
๖. ครอบครัวและประชาชน
๗. อนามัยและสาธารณสุข
๘. นันทนาการ

เป้าหมายหรือจุดมุ่งหมายปลายทางของการพัฒนาชุมชน คือ การมุ่งพัฒนาคนและวัตถุหรือสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพราะได้รวมเอาทุกสิ่งทุกอย่างในชุมชนไว้ทั้งสิ้น และเป็นการกำหนดเป้าหมายที่สอดคล้องกับปรัชญาและแนวความคิดของการพัฒนาชุมชนอย่างยิ่ง และมีสิ่งที่สำคัญที่หน้าสังเกตและสมควรกล่าวไว้ในที่นี้ก็คือ ผู้รู้เกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนส่วนใหญ่มีได้แสดงไว้อย่างชัดเจนหรือกำหนดให้แน่นอนว่า ระหว่างการพัฒนาคน กับ การพัฒนาวัตถุหรือสิ่งแวดล้อมนั้น จะต้องพัฒนาสิ่งใดก่อน สิ่งใดหลังหรือพัฒนาไปพร้อมๆ กัน หรือสิ่งใดสำคัญกว่ากัน

๒.๕ แนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาเชิงพุทธศาสนา

๒.๕.๑ การพัฒนาเชิงพุทธ

การพัฒนาที่เน้นความจำเริญเติบโตทางด้านเศรษฐกิจเพียงมิติเดียวทำให้เกิดช่องว่างของการกระจายรายได้ระหว่างคนที่อยู่ในภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมมีสูงขึ้น ทำให้มีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคเกษตรกรรมสู่ภาคอุตสาหกรรม จนก่อให้เกิดสภาพของชุมชนในชนบทล่มสลาย การพัฒนาตามแนวคิดกระแสหลักนี้ก่อให้เกิดปัญหาในด้านต่าง ๆ โดยเฉพาะปัญหาทางด้านจริยธรรม และความรับผิดชอบต่อสังคมส่วนรวม และในท่ามกลางความตึบตันของ

การแก้ปัญหาที่เกิดจากการพัฒนาตามแบบแผนของตะวันตกนี้ ก็ได้มีนักคิดต่าง ๆ ได้เสนอแนวคิดเกี่ยวกับการพัฒนาที่เน้นความเป็นตะวันออก คือการที่จะต้องพัฒนาด้านจิตใจและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ดังที่ พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) กล่าวไว้ว่า^{๑๑๔} เป้าหมายของการพัฒนาคือการปลดปล่อยตนเองให้พ้นจากความทุกข์ทั้งทางกายและทางจิตใจ โดยการให้ความสำคัญกับความสุขทางจิตใจอันเกิดจากความมีอิสรภาพที่พึ่งตนเองได้ และความเข้มแข็งของบุคคลและสังคม ซึ่งเป็นเครื่องชี้ให้เห็นระดับของการพัฒนาประการหนึ่งในบรรดาตัวชี้วัด ๔ ประการ คือ

๑ . พัฒนากาย มีการพัฒนาทางกายภาพ อันได้แก่ มีร่างกายแข็งแรงปราศจากโรคภัยไข้เจ็บ ไม่ขาดอาหาร มีเสื้อผ้า ที่อยู่อาศัย ยาบรรเทารักษาโรค มีสภาพแวดล้อมทั้งทางธรรมชาติและสังคมที่ดี

๒ . พัฒนาศีล มีการพัฒนาด้านระเบียบ กฎเกณฑ์ กฎหมายอันเป็นกติกาในการอยู่ร่วมกันในสังคมที่ให้ความสงบสุข เป็นธรรมแก่ทุกฝ่าย สามารถจัดข้อขัดแย้งและจัดสรรผลประโยชน์ได้อย่างยุติธรรม โดยเฉพาะเป็นกติกาที่อยู่ในจิตสำนึกของผู้คนที่เรียกว่าเป็นการพัฒนาสังคม

๓. พัฒนาจิต มีการพัฒนาจิตใจ ด้วยการฝึกอบรมจิตใจให้สมบูรณ์ด้วยคุณสมบัติทั้ง ๓ ด้าน คือ คุณภาพจิต สมรรถภาพจิต และสุขภาพจิต

๓ .๑ คุณภาพจิต เป็นจิตที่มีพื้นฐานที่ดี อันได้แก่ มีเมตตา มีความรัก ความเป็นมิตร ความปรารถนาประโยชน์สุขแก่ผู้อื่น มีความกรุณา มีใจเสียสละแบ่งปันมีน้ำใจเผื่อแผ่โอบอ้อมอารีย์

๓ .๒ สมรรถภาพจิต เป็นจิตที่มีความสามารถ เนื่องจากถูกฝึกให้มีสติความพากเพียรสั่งาน มีความอดทนมีสมาธิแน่นแน มีสัจจะเอาจริงเอาจังมีความเด็ดเดี่ยวต่อปณิธานและอุดมการณ์ในใจ

๓ .๓ สุขภาพจิต เป็นจิตที่มีสุขภาพดี มีจิตใจเป็นสุข สดชื่น ร่าเริง เบิกบาน ปลอดโปร่ง สงบ ผ่องใส ไม่ขุ่นมัว

๔ . พัฒนาปัญญา มีการพัฒนาปัญญา อันได้แก่ ความรู้ความเข้าใจในศิลปะและศาสตร์ต่าง ๆ อย่างไม่มีอคติ มีความรู้ความเข้าใจโลกและชีวิตตามความเป็นจริงรู้เท่าทันธรรมชาติของสังขารคือโลกและชีวิต ถึงขั้นทำจิตให้เป็นอิสระหลุดพ้นจากความทุกข์โดยสมบูรณ์

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) ได้เสนอแนวคิด เพื่อแก้ปัญหาและพัฒนาสังคมที่เกิดจากความเห็นแก่ตัวของมนุษย์เป็นพื้นฐาน สมาชิกของสังคมทุกคนต้องปฏิบัติหน้าที่ของตนให้ถูกต้อง เพื่อส่วนรวมโดยอาศัยพุทธธรรมเป็นแนวทางเพื่อขจัดความเห็นแก่ตัว เช่น พ่อค้าก็ปฏิบัติหน้าที่ของตนในการค้าขายอย่างสุจริต ไม่เอาเปรียบลูกค้า และไม่หลอกลวงลูกค้า

^{๑๑๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำชาติ, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗), หน้า ๗๙-๘๑.

ผู้ปกครองก็ปกครองตามหน้าที่ของตนโดยให้ความยุติธรรมแก่ประชาชนและไม่เอาเปรียบประชาชน เป็นต้น^{๑๑๙}

พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน สุทฺธสีโล) แห่งวัดสามัคคี จังหวัดสุรินทร์ได้ใช้หลักธรรมขัดเกลาสั่งสอนชาวบ้านเพื่อให้เกิดความพร้อมที่จะร่วมกันทำงานเพื่อพัฒนาเพื่อแก้ปัญหาชีวิตและชุมชน โดยใช้หลักอริยสัจ ๔ มาอธิบายว่า^{๑๒๐}

ทุกข์ คือ การที่ชาวบ้านมีหนี้สินความยากจน เกิดอบายมุข ฟุ่มเฟือย โดยการกดขี่ขูดรีด

สมุทัย คือ สาเหตุแห่งทุกข์ เพราะไม่ได้เก็บรักษาทรัพย์ การเสียเปรียบนายทุน การโดนเอารัดเอาเปรียบในชีวิตประจำวัน

นิโรธ คือ ความดับทุกข์ โดยจะมีการบริหารจัดการชีวิต และชุมชนให้มีความสุขขึ้น มีจิตใจที่สูงขึ้นโดยใช้หลักกรรมฐาน เป็นตัวพื้นฐาน ที่ทำให้จิตใจยอมรับต่อปัญหา และสามารถต่อสู้กับปัญหาได้

มรรค คือ วิธีการโดยมีกิจกรรม สหบาลข้าว ร้านค้าชุมชน กลุ่มออมทรัพย์ทั้ง ๓ กิจกรรม นำไปสู่มรรค ควบคู่กับกิจกรรมอื่น ๆ

นอกจากนี้หลวงพ่อนาน ยังค่อย ๆ สอนคนเป็นกลุ่มเล็ก ๆ และใช้วิธีการซึมซับตามธรรมชาติของคนแต่ละระดับ บางคนรับได้เร็วบางคนช้า จึงต้องอดทน ไม่ใจร้อน เน้นให้ชาวบ้านรู้จักตัวเอง รู้จักปัญหา รู้จักลดอบายมุข อดอยากพึ่งตนเอง จนนำไปสู่การเข้าร่วมในกิจกรรมการพัฒนา

ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ กล่าวว่า เมื่อเกิดวิกฤตการณ์ทางความคิด และความอับจนของการพัฒนาตามแบบจำลองของตะวันตก ผลักดันให้หลายกลุ่มหวนไปหาปรัชญาตะวันออก โดยเฉพาะอย่างยิ่งพุทธปรัชญาในบางประเทศ ได้มีการนำเอาแนวความคิดบางอย่างของพุทธปรัชญามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาสังคมที่ต้องเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรมหลายมิติ คือ^{๑๒๑}

๑ . การพัฒนาต้องอาศัยวัฒนธรรมพื้นฐานของตนเอง โดยนำเอาพุทธปรัชญามาปรับปรุงใช้ให้เกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนในชนบท

๒ . การพัฒนาโดยการปฏิวัติวัฒนธรรม หมายถึง การปฏิเสฐวัฒนธรรมแบบทุนนิยม เช่น การบูชาวัตถุ การลุ่มหลงความเจริญในเทคโนโลยี และอุตสาหกรรมรวมทั้ง

^{๑๑๙}พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาสภิกขุ) , รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์ , (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๑), หน้า ๑๑๐.

^{๑๒๐}สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ, ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น , พิมพ์ครั้งที่ ๒, (กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๔.

^{๑๒๑}ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ, วิธีวิทยาศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา , (กรุงเทพมหานคร : เอดิสันเพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗), หน้า ๒๑.

วัฒนธรรมแห่งการบริโภคทั่ว ๆ ไป เป็นต้น วัฒนธรรมแบบนี้ทำให้มนุษย์หลงลืมความหมายของชีวิตอย่างสิ้นเชิง

๓ . ความหลากหลายของภูมิปัญญาชาวบ้านและวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะเป็นพื้นฐานสำคัญของการพัฒนาที่มีความเป็นเอกลักษณ์ของตนเอง

๔ . สิ่งที่เราได้จากความหมายใหญ่ของการพัฒนาแบบพุทธ คือ “จริยธรรมในการพัฒนา” จริยธรรมเป็นเรื่องที่จะบอกเราว่า อะไรเป็นสิ่งที่ดีงาม อะไรเป็นสิ่งชั่วร้าย นอกจากนี้ จริยธรรมยังบอกเรามากกว่าว่า อะไรควรทำ และเราควรทำอย่างไร เพื่อที่จะให้สังคมและชีวิตของมนุษย์อยู่ในสภาพที่ดีงาม

อย่างไรก็ตาม การพัฒนาตามเชิงพุทธนี้ถึงแม้จะมีได้เป็นการแก้ปัญหาในยุคหลังสังคมอุตสาหกรรมได้อย่างสิ้นเชิง แต่ก็ยังเป็นทางออกหรือเป็นแนวทางในการพัฒนาในระดับหนึ่ง คือการพัฒนาที่มีรากฐานทางด้านวัฒนธรรม เพื่อที่จะได้ปรับตัวให้รู้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงทางโครงสร้างสังคมในปัจจุบัน การพัฒนาเชิงพุทธศาสตร์นี้ จึงเป็นการพัฒนาที่สะท้อนให้เห็นปัญหาของการพัฒนาที่เน้นทางด้านวัตถุโดยขาดการพัฒนาด้านจิตใจ ซึ่งการพัฒนาเชิงพุทธนี้จะต้องพัฒนาทั้งด้านวัตถุกับจิตใจให้มีความสมดุลและสัมพันธ์กันดังที่ทางคณะสงฆ์อกระเบียบมหาเถรสมาคม ว่าด้วยการตั้งหน่วยอบรมที่มีทั้งการพัฒนาวัตถุ และการพัฒนาจิตใจ

๒ .๕.๒ รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

รูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ จะมีทั้งที่เป็นทางการคือการร่วมมือกับหน่วยงานราชการบางหน่วยและทั้งที่ไม่เป็นทางการคือการไม่ยึดติดรูปแบบของราชการ คือแบบแผนดั้งเดิมของวัดแต่จะพัฒนาชุมชนไปตามสภาพแวดล้อมของชุมชนที่เป็นอยู่จริง จึงทำให้การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์นั้นมีหลากหลายรูปแบบ ซึ่งสรุปรูปแบบการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์สังเขปได้^{๑๒๒} ดังนี้

รูปแบบที่ ๑ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์กับชาวบ้าน “ คือพระสงฆ์จะเข้าไปร่วมกับชาวบ้านในการพัฒนาท้องถิ่นโดยไม่อาศัยกลไกของรัฐไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่บ้าน กำนัน หรือข้าราชการอื่นๆ

รูปแบบที่ ๒ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์ ชาวบ้านและผู้ใหญ่บ้าน “ การพัฒนาชุมชนรูปแบบนี้เกิดขึ้นจาก ๒ ลักษณะคือ ลักษณะแรกเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นสอดคล้องกับพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนจึงให้ความร่วมมืออย่างเต็มที่ ลักษณะที่สองเกิดจากสภาพแวดล้อมที่ผู้ใหญ่บ้านมีความคิดเห็นต่อต้านการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ เพราะตนเองต้องเสียผลประโยชน์ต่อเมื่อทำใจได้ว่า เหตุการณ์ภายในชุมชนย่อมเปลี่ยนแปลงไปเป็นธรรมดา

^{๑๒๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๓-๑๔๔.

หรือมีความเข้าใจพระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนมากขึ้นก็จะอาสาเข้ามาช่วยเหลือพระสงฆ์ในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง

รูปแบบที่ ๓ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์ ชาวบ้าน และกำนัน ” การพัฒนาแบบนี้ เกิดขึ้นในลักษณะที่ว่า ในระยะแรกพระสงฆ์ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการพัฒนาชุมชน โดยที่กำนันจะคอยดูอยู่ห่างๆ เพราะไม่แน่ใจว่างานพัฒนาจะสำเร็จหรือไม่ ต่อเมื่อพระสงฆ์กับชาวบ้านสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพแล้ว กำนันจึงเข้าร่วมโครงการพัฒนากับพระสงฆ์ เพราะไม่เช่นนั้นกำนันที่ไม่ทำอะไรจะดูเหมือนถูกพระสงฆ์แย่งชิงบทบาทช่วยเหลือชุมชนไป

รูปแบบที่ ๔ เป็นการพัฒนาแบบ “ พระสงฆ์ ข้าราชการและชาวบ้าน ” รูปแบบของการพัฒนาชุมชนนี้อย่างน้อยมี ๓ ลักษณะคือ

ลักษณะแรก เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ครูใหญ่และชาวบ้าน

ลักษณะที่สอง เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการฝ่ายปกครอง และชาวบ้านซึ่งพัฒนาชุมชนในลักษณะนี้จะให้งานพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างกว้างขวางเพราะได้รับความช่วยเหลือจากข้าราชการฝ่ายปกครองของอำเภอ

ลักษณะที่สาม เป็นการร่วมมือระหว่างพระสงฆ์ ข้าราชการที่นอกเหนือจากฝ่ายปกครองและชาวบ้าน

จากรูปแบบของการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ดังที่กล่าวมา ทำให้เป็นที่ประจักษ์ว่า รูปแบบการพัฒนาชุมชนควรเป็นไปตามสภาพแวดล้อมที่เป็นจริงของชุมชน ทั้งที่เป็นทางการคือ จะผูกพันกับระบบราชการก็ได้ และไม่เป็นทางการ คือ จะไม่ผูกพันกับระบบราชการก็ได้เพราะ ข้าราชการจากหน่วยงานต่างๆ เป็นปัจจัยรองของการพัฒนาชุมชนที่มีพระสงฆ์เป็นผู้นำ ปัจจัยหลักของการพัฒนาคือตัวพระสงฆ์ซึ่งเป็นผู้นำชุมชน ที่มีความสามารถในการร่างโครงการและแสวงหาแหล่งเงินทุนมาสนับสนุนโครงการพัฒนาชุมชนได้มากน้อยเพียงใด และจะมีชาวบ้านเข้าร่วมในกระบวนการพัฒนาของพระสงฆ์จำนวนเท่าใด

๒ .๕.๓ บทบาทของพระสงฆ์ที่มีต่อการพัฒนาชุมชน

สถาบันสงฆ์เป็นสถาบันจารีตประเพณีที่มีความสำคัญยิ่ง พระสงฆ์จากอดีตจนถึงปัจจุบัน มีความสัมพันธ์ใกล้ชิด และมีบทบาทที่สำคัญในการชี้นำสังคม ซึ่งแม้บทบาทในด้านการเป็นผู้นำจะลดน้อยลงไปในปัจจุบัน แต่บทบาทด้านการเป็นผู้นำทางศีลธรรมจรรยา พระสงฆ์ยังได้รับความเคารพนับถืออย่างสูง และเป็นสถาบันสังคมที่ขาดเสียไม่ได้ในชีวิตประจำวันของชาชนบทส่วนใหญ่ ซึ่งนอกจากเป็นที่พึ่งทางใจแล้วยังเป็นสถานที่เอื้ออำนวยในด้านบริการสังคมอื่นที่กลไกของรัฐบาลเข้าไปช่วยให้บริการไม่ทั่วถึง เพื่อเป็นการสร้างบูรณาการภายในชุมชน ดังที่พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต^{๒๓} ได้กล่าวถึงบทบาทของวัดและพระสงฆ์ไว้ว่า

^{๒๓}พระมหาประยุทธ์ ปยุตโต, บันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทย , (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนศิwap, ๒๕๑๓), หน้า ๑๖.

- ๑ . เป็นสถานศึกษา สำหรับชาวบ้านส่งกุลบุตรมาอยู่รับใช้พระสงฆ์ รับการฝึกอบรมทางศีลธรรม และเล่าเรียนวิชาการต่าง ๆ ตามที่มีสอนในแต่ละยุคสมัย
- ๒ . เป็นสถานสงเคราะห์ ที่บุตรหลานชาวบ้านที่ยากจนได้มาอาศัยเลี้ยงชีวิต และศึกษาเล่าเรียนด้วย ตลอดจนผู้ใหญ่ที่ยากจนมาอาศัยเลี้ยงชีพ
- ๓ . เป็นสถานพยาบาล ที่รักษาผู้เจ็บป่วยตามภูมิปัญญาความรู้ของพระสงฆ์
- ๔ . เป็นที่พักของคนเดินทาง
- ๕ . เป็นสโมสร ที่ชาวบ้านมาพบปะสังสรรค์ พักผ่อนหย่อนใจหาความรู้เพิ่มเติม
- ๖ . เป็นสถานบันเทิง ที่จัดงานเทศกาลและงานมหรสพต่าง ๆ สำหรับชาวบ้าน
- ๗ . เป็นที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาท เป็นที่ปรึกษาแก้ปัญหาชีวิต ครอบครัว และความทุกข์ต่าง ๆ
- ๘ . เป็นศูนย์ศิลปวัฒนธรรม ที่รวบรวมศิลปกรรมต่าง ๆ ของชาติเป็นเหมือนพิพิธภัณฑ์ที่เก็บรวบรวมศิลปวัตถุที่เป็นภูมิปัญญาของท้องถิ่น
- ๙ . เป็นคลังพัสดุ สำหรับเก็บของใช้ต่าง ๆ ซึ่งชาวบ้านได้ใช้ร่วมกันเมื่อมีงานที่วัดหรือยืมไปใช้เมื่อตนจัดงานขึ้น
- ๑๐ . เป็นศูนย์กลางการบริหารการปกครอง ที่กำนันหรือผู้ใหญ่บ้าน จะเรียกลูกบ้านมาประชุมกัน เพื่อแจ้งข่าวทางราชการต่าง ๆ
- ๑๑ . เป็นที่ประกอบพิธีกรรมหรือบริการด้านพิธีกรรมอันเป็นเรื่องผูกพันกับชีวิตของคนในระยะเวลาต่าง ๆ

๒.๖ พระสงฆ์กับการพัฒนาชุมชน

คำว่า “พระสงฆ์” เป็นคำรวมที่ใช้เรียกศาสนบุคคลในพระพุทธศาสนาได้แก่ พระภิกษุ สามเณร พระภิกษุ คือ ผู้ที่ได้รับการอุปสมบทตามพระธรรมวินัยและระเบียบแบบแผนประเพณีของ คณะสงฆ์ไทย ตามกฎหมายมหาชน ฉบับที่ ๔ (พ.ศ.๒๕๒๖) พระภิกษุในประเทศไทย ปัจจุบันแบ่งได้เป็น ๒ แบบ คือ แบบบวชชั่วคราวไม่ถึง ๓ เดือน หรือไม่ครบพรรษา กับบวช ๓ เดือน จำพรรษา ๑ พรรษาหรือมากกว่านั้นแต่ไม่เกิน ๕ พรรษา อีกประเภทหนึ่งบวชเป็น ศาสนทายาทสืบพระศาสนา ภิกษุประเภทหลังนี้บวชเป็นเวลานาน บางรูปส่วนใหญ่บวชตลอดชีวิต แบ่งเป็นภิกษุผู้ปกครองสงฆ์ อันได้แก่ กรรมการมหาเถรสมาคม เจ้าคณะหนต่าง ๆ เจ้าคณะภาค รองเจ้าคณะภาค เจ้าคณะจังหวัด รองเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ รองเจ้าคณะอำเภอ เจ้าคณะตำบล รอง เจ้าคณะตำบล เจ้าอาวาส รองเจ้าอาวาส และผู้ช่วยเจ้าอาวาส ตลอดจน เลขานุการ อีกจำนวนหนึ่งเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม ทั้งแผนกธรรมบาลี และนักศึกษาใน มหาวิทยาลัยสงฆ์

พระเทพเวที (ประยูรค์ ปยุตฺโต) ให้นิยามคำว่า “พัฒนา” แปลว่า “เจริญ” ตรงกับบาลี ว่า “ภาวนา” เช่นการเจริญเมตตา เรียกว่า เมตตาภาวนา แม้ในอังคุตตรนิกาย ปัญจกนิบาต

พระไตรปิฎกเล่มที่ ๒๒ ฉบับภาษาบาลีได้แสดงการพัฒนาตนเองในทัศนะของพระพุทธศาสนาถือได้ว่ามี ๔ ด้าน คือ ๑) กายภาวนา หมายถึง การพัฒนากาย คือ รู้จักควบคุมอินทรีย์ ไม่ให้เกิดอกุศลธรรม และเป็นการพัฒนาความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมทางกายอย่างถูกต้องดีงาม ๒) สีสภาวนา หมายถึง การพัฒนาศีล คือ การพัฒนาความประพฤติ การฝึกอบรมศีลให้ตนเองมีระเบียบวินัยเป็นการพัฒนาเพื่ออยู่ร่วมกับสังคม ๓) จิตตภาวนา หมายถึง การพัฒนาจิตการฝึกอบรมจิตใจให้เข้มแข็งมั่นคง เจริญงอกงามด้วยคุณธรรม และ ๔) ปัญญาภาวนา หมายถึง การพัฒนาปัญญา เชาวน์ไหวพริบ การเข้าใจสิ่งทั้งหลายตามความเป็นจริง^{๑๒๔}

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต) ได้กล่าวไว้ว่า การพัฒนาตามหลักพุทธบัญญัติว่า หลักการพัฒนาตามหลักพุทธบัญญัติค้ำึงการพัฒนาทั้งทางความคิดจิตใจและทางวัตถุ โดยให้พัฒนาการทางจิตใจนำพัฒนาการทางวัตถุ และให้พระสงฆ์มีบทบาทในการอนุเคราะห์ชาวบ้าน แต่ในขณะเดียวกันก็ให้รักษาพระธรรมวินัย ไม่ช่วยเหลือชาวบ้านโดยฝ่าฝืนวินัย และไม่คลุกคลีกับชาวบ้านจนเกิดอุปสรรคในการแสวงหาความพ้นทุกข์ของตน หลักการพัฒนาตามแนวพุทธอาจสรุปได้ดังนี้ ก.การพัฒนาจิตใจเป็นพื้นฐาน ข. การพัฒนาเพื่อความพ้นทุกข์ ค. การทำลายกิเลสตัณหา ง. การส่งเสริมการทำหน้าที่ และ จ. การส่งเสริมการพึ่งตนเอง หลักธรรมพุทธศาสนาถือว่าการแก้ไขปัญหาและการปรับปรุงคุณภาพชีวิตทุกระดับต้องเริ่มที่จิตใจเป็นพื้นฐาน หากจิตใจยังไม่พัฒนายังมีความความหลงผิด และยังเป็นอกุศลย่อมไม่อาจนำไปสู่การพัฒนาทางวัตถุและการสร้างสรรค์งานภายนอกให้บรรลุเป้าหมายได้ ในฐานะที่พระสงฆ์เป็นที่ยอมรับนับถือทั่วไปว่าเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์จึงควรพัฒนาตนเองให้ได้ก่อนที่จะเข้าไปพัฒนาชุมชนและมีจิตใจที่พัฒนาที่อิสระจากกิเลสตัณหาทำให้สามารถนำคุณธรรมและแนวทางอันดีงามมาสู่ชุมชนได้ และสามารถเป็นที่พึ่งของชุมชนได้^{๑๒๕}

ภักทพร สิริกาญจน กล่าวถึงบทบาทพระสงฆ์ว่า เนื่องจากพระสงฆ์ไทยส่วนใหญ่มิได้แยกตัวออกไปอยู่อย่างโดดเดี่ยวห่างจากชุมชน พระสงฆ์จึงต้องรับรู้สิ่งที่เกิดขึ้นในชุมชนที่ตนเองอาศัยอยู่และมีบทบาทที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนในด้านต่างๆ ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน บทบาทการพัฒนาชุมชนดังกล่าวมิได้จำกัดอยู่เฉพาะในเรื่องการสั่งสอนศาสนธรรม และการปฏิบัติธรรมเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการช่วยเหลือประชาชนทั้งทางด้านวัตถุและการแก้ปัญหาพัฒนาชีวิตอีกด้วยและการเป็นผู้นำชุมชน พระสงฆ์ยังคงทำหน้าที่พัฒนาศีลธรรมของประชาชนอย่าง

^{๑๒๔} พระเทพเวที (ประยูร ปยุตฺโต), *ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง*, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๙), หน้า ๙๒.

^{๑๒๕} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต), *ภาวะผู้นำ*, (กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๔๖), หน้า ๒๕.

ต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน พระสงฆ์หลายรูปได้รับการยอมรับนับถือและยกย่องจากคนทั่วไปว่ามีคุณูปการกลม่อมเกล้าผู้คนให้รู้จักบาปบุญคุณโทษและเป็นคนดีของสังคม^{๑๒๖}

พรประกาศ กิจโกศล ได้กล่าวถึง การพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ว่า พระสงฆ์ควรดำเนินการพัฒนาประชาชน โดยเน้นการพัฒนาจิตใจเป็นหลัก โดยการจัดตั้งโครงการรณรงค์ลดละเลิกอบายมุข และโครงการเสริมเพื่อพัฒนาสภาพเป็นอยู่ของประชาชน เช่นโครงการศูนย์เด็กเล็ก ฯลฯ พระสงฆ์ต้องมีบทบาทภาวะผู้นำสำคัญในการชักชวนให้ประชาชนให้มีส่วนร่วมในกิจกรรมและโครงการ โดยลักษณะการมีส่วนร่วมในการวางแผนและดำเนินงานและได้รับแบ่งปันผลประโยชน์เท่าเทียมกัน และมีการพัฒนาจิตใจของประชาชนควบคู่กันไป^{๑๒๗}

คณินนิตย จันทบุตร กล่าวว่า ตามความรู้สึกรู้สึกของคนทั่วไป พระสงฆ์ หมายถึง พระภิกษุสามเณร ที่บวชเพื่อศึกษาเล่าเรียนตามพระธรรมวินัยเพื่อเป็นศาสนทายาทสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา เป็นผู้ปฏิบัติหน้าที่เป็นศาสนบุคคลที่พึงปฏิบัติและบำเพ็ญประโยชน์ต่อสังคม ไม่ใช่พระภิกษุ สามเณร ที่บวชตามประเพณี ๓ วัน ๗ วัน ๑ เดือน หรือ ๓ เดือน แต่ตามความหมายทางพระพุทธศาสนานั้นสงฆ์ คือ ภิกษุในพระพุทธศาสนาตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป กระทำกิจอันใดอันหนึ่ง เช่น ประชุมภายในสีมาหน้าที่ของพระสงฆ์ คือ ศึกษาและปฏิบัติเพื่อสืบพระศาสนา ให้การศึกษาและเผยแผ่พระพุทธศาสนา และให้การสงเคราะห์ประชาชนในสังคมไทย พระสงฆ์มีฐานะและความเป็นอยู่ที่แตกต่างไปจากประชาชน มีระเบียบวินัยสำหรับกำหนดความเป็นอยู่และได้รับการยกย่องจากประชาชนให้อยู่ในฐานะที่เคารพสักการะ เรียกว่าเป็นสังคมหนึ่งต่างหาก แต่เมื่อพิจารณาในทางนิติศาสตร์แล้วเห็นว่า พระสงฆ์หรือพระภิกษุ สามเณรเป็นส่วนหนึ่งหรือหน่วยหนึ่งของสังคมหรือในสังคม เป็นพลเมืองของประเทศเช่นเดียวกับประชาชนทั้งหลายต้องปฏิบัติตามกฎหมายบ้านเมือง หรืออยู่ภายใต้บังคับกฎหมายบ้านเมืองเช่นเดียวกับประชาชนพลเมืองทั่วไป และมีพระราชบัญญัติการปกครองคณะสงฆ์เป็นข้อปฏิบัติอีกส่วนหนึ่งต่างหาก^{๑๒๘}

^{๑๒๖} ภัทรพร สิริกาญจน, **หน้าที่พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทพระคำเขียนสุวณฺโณ ในการพัฒนาชุมชน**, (กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐), หน้า ๒.

^{๑๒๗} พรประกาศ กิจโกศล, “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง จังหวัดนครราชสีมา”, รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๔, บทคัดย่อ.

^{๑๒๘} คณินนิตย จันทบุตร, **สถานภาพและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย**, (กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๐), หน้า ๑๘.

ประเภทของพระสงฆ์

พระสงฆ์ในพระพุทธศาสนาแบ่งเป็น ๒ ประเภท คือ

๑. สมมุติสงฆ์ หมายถึง กุลบุตรผู้เข้ามาบวชเป็นภิกษุด้วยญัตติ ติจตุตถกรรม เพื่อปฏิบัติและรักษาพระธรรมวินัยตามความรู้ความสามารถ และปฏิบัติตนเพื่อความสะอาด สว่าง สงบแห่งจิตใจ
๒. อริยสงฆ์ หมายถึง สาวกของพระพุทธเจ้าผู้บรรลุนิพพานตั้งแต่ระดับต้นจนถึงระดับสูง แต่เดิมเรียกว่า สาวกสงฆ์

สมมุติสงฆ์นั้น หมายถึงเฉพาะผู้ที่ถือเพศบรรพชิต และต้องมีจำนวนตั้งแต่ ๔ รูปขึ้นไป ส่วนอริยสงฆ์มิได้จำกัดเพศว่าเป็นภิกษุหรือคฤหัสถ์ แต่หมายถึง ผู้มีคุณภาพทางจิตบริสุทธิ์ขึ้นตามลำดับ ตั้งแต่ระดับโสดาบันขึ้นไป จะเป็นพระภิกษุหรือคฤหัสถ์ก็ได้

สถานภาพของสถาบันสงฆ์

คหิงหิตย จันทบุตร กล่าวว่า พระสงฆ์เป็นดุจธงชัยแห่งพระอรหันต์ เพราะพระพุทธองค์เมื่อเสด็จปรินิพพาน ผู้ถึงพระธรรมจึงได้ชื่อว่าถึงองค์พระพุทธเจ้า และผู้นั้นคือพระอริยสงฆ์

ในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท พระสงฆ์เป็นสถาบันที่สำคัญมาก เนื่องจากพระสงฆ์เป็นหลักสำคัญในการถ่ายทอดอุดมการณ์แก่ประชาชน พรหมจรรย์ของพระภิกษุเอื้ออำนวยต่อการสืบเนื่องของสถาบัน พระภิกษุจึงเป็นศูนย์กลางทางจิตใจของประชาชน ฐานะของพระสงฆ์เป็นฐานะที่สูงมากของสังคมไทยในอดีต โลกของพระสงฆ์เป็นโลกของชีวิตสูงส่ง ส่วนโลกของฆราวาสเป็นโลกของผู้มีชีวิตที่ต่ำกว่า ฆราวาสไม่ว่าจะมีฐานะหรือตำแหน่งเช่นใด จำต้องให้การเคารพสักการะพระสงฆ์ด้วยการกราบ เมื่อเด็กชายบวชเป็นสามเณรพ่อแม่ของเด็กจำต้องแสดงความเคารพต่อสามเณร เมื่อชายบวชเป็นภิกษุอยู่เหนือกว่า เช่น นายจำต้องคารวะด้วยสถาบันสงฆ์ เป็นผู้นำจิตใจและเป็นที่ยึดเหนี่ยวของชาวบ้านอย่างสูง

นับตั้งแต่สมัยอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์ สถาบันสงฆ์สามารถคงสถานภาพของสถาบันได้อย่างค่อนข้างสมบูรณ์ วัดเป็นศูนย์กลางด้านการศึกษาและชุมชน พระสงฆ์มีบทบาทเป็นผู้นำด้านภูมิปัญญาโดยทำหน้าที่อบรมสั่งสอนให้ข้อเสนอนะแกกุลบุตรของไทย พระสงฆ์จึงกลายเป็นศูนย์รวมทางจิตใจและสติปัญญาของประชาชน การบวชนอกจากจะเป็นการศึกษาหาความรู้ในพระธรรมวินัย ยังเป็นเสมือนเกราะป้องกันภัยของประชาชน เจ้านายและขุนนางบ่อยครั้งที่เมื่อประชาชนถูกกดขี่จากการเกณฑ์แรงงานได้หลบเลี่ยงอำนาจรัฐโดยการออกบวช เจ้านายขุนนางใช้เป็นแหล่งลี้ภัยการเมือง สถาบันสงฆ์จึงทำหน้าที่ผ่อนคลายความทุกข์ยากเมื่อภัยมาถึงตน และเป็นสถาบันเดียวที่เกื้อกูลให้สามัญชนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้เพื่อเขยิบฐานะของตนขึ้นเป็นขุนนางโดยการบวชเรียน

รัฐกับสถาบันสงฆ์ดังที่กล่าวแล้วข้างต้นว่า หลักการในพระพุทธศาสนายอมรับและสนับสนุนการมีกษัตริย์ จึงนับเป็นเหตุผลสำคัญข้อหนึ่งที่ทำให้ผู้นำของประเทศแถบเอเชียอาคเนย์

เห็นประโยชน์จากการใช้ศาสนาเป็นเครื่องผูกพันจิตใจระหว่างประชาชนกับกษัตริย์ การยอมรับพุทธศาสนาในเอเชียอาคเนย์ชื่อน่าสังเกต คือ ล้วนแต่เป็นพุทธศาสนาเถรวาท (หินยาน) ซึ่งมอบความสำคัญให้กับคณะสงฆ์ อย่างไรก็ตาม กษัตริย์แถบเอเชียอาคเนย์ยังยึดหลักการบำเพ็ญบารมีเพื่อความเป็นโพธิสัตว์ตามแบบมหายาน และประเพณีดินเยียม “ธรรมราชา” เช่น พระเจ้าอโศกมหาราชแห่งอินเดีย^{๑๒๙}

คณินิตย์ จันทบุตร กล่าวว่าการศึกษาที่สถาบันสงฆ์เป็นศูนย์กลางความเชื่อถือและเข้าถึงประชาชนได้ลึกซึ้งกว่าสถาบันใด รวมทั้งการศึกษาที่สถาบันสงฆ์เป็นหลักประกันแข็งแรงต่อความชอบธรรมของการเป็นกษัตริย์เป็นผลให้รัฐจำเป็นต้องมีมาตรการควบคุมสถาบันสงฆ์อย่างแยบยลประจักษ์พยานในประวัติศาสตร์ตั้งแต่สมัยอยุธยาและรัตนโกสินทร์ตอนต้น ซึ่งให้เห็นว่าเป็นเรื่องปรากฏเนื่อง ๆ ว่าสถาบันสงฆ์ได้ถูกใช้เป็นฐานอำนาจทางการเมือง เนื่องจากศรัทธาที่ประชาชนมีต่อพระพุทธรูป อากิ ธรรมเนียมพิธีกรรมและเจ้าพระฝาง กรณีเจ้าฟ้าพระ (วิชรญาณภิกขุ) ในการก่อตั้งกรมยุติการโทษ หรือแม้แต่กบฏผีบุญในหัวเมืองอีสานในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ผู้นำในขบวนการ เหล่านี้ล้วนแต่อยู่ในสมณะเพศ สถาบันสงฆ์จึงนับเป็นกลไกทางสังคม ที่ผู้นำในทางสังคมจำต้องระแวงระวังด้วยความรอบคอบอย่างยิ่ง

โดยเหตุนี้ สิ่งที่พึงสังเกตคือ สถาบันในแถบเอเชียอาคเนย์มิได้เป็นอิสระในการปกครองตนเอง กษัตริย์จะเป็นผู้ควบคุมองค์กรสงฆ์อย่างใกล้ชิด โดยผ่านทางกระทรวงศึกษาธิการ มีกรมการศาสนาเป็นผู้ทำหน้าที่จัดการเกี่ยวกับพระสงฆ์ทุกด้าน เช่น การตั้งสมณศักดิ์ และรวมทั้งมีหน้าที่ก่อสร้าง ทำนุบำรุง ปฏิสังขรณ์วัดและสถานศึกษาต่าง ๆ ตลอดจนการรักษาธรรมเนียม กษัตริย์มีหน้าที่อุปถัมภ์พระพุทธรูปด้วยการปฏิรูปคณะสงฆ์เมื่อมัวหมอง แต่งตั้งสมเด็จพระสังฆราชและปฏิบัติหน้าที่ทางศาสนาแทนสมเด็จพระสังฆราช ดังปรากฏหลักฐานว่า สมเด็จพระสังฆราชมิได้มีอำนาจหรืออิสระใด ๆ ในการบริหารการศาสนา นอกจากปฏิบัติตามพระราชโองการของกษัตริย์และดำเนินนโยบายให้สอดคล้องกับรัฐปรากฏการณ์เช่นนี้มิใช่ปรากฏเฉพาะในประเทศไทยแต่ ปรากฏในทุกประเทศที่นับถือพุทธศาสนาเถรวาท ตัวอย่างเช่น ในศรีลังกา กษัตริย์ได้รับการยกย่องว่า เป็นสังฆราชหรือประมุขของสงฆ์นั่นเอง ในพม่า ตำแหน่งสมเด็จพระสังฆราชก็เคยได้รับการแต่งตั้งจากกษัตริย์ มีข้าราชการที่เป็นฆราวาส คือ มหาदानหฺวัน เป็นผู้รับผิดชอบในการสนับสนุนสงฆ์ ในศรีลังกามีกรมที่จัดตั้งขึ้นเป็นพิเศษเพื่อควบคุมพระสงฆ์เช่นเดียวกับไทย^{๑๓๐}

^{๑๒๙} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒.

^{๑๓๐} อ้างแล้ว, หน้า ๕-๖.

นาฏวิภา ชลิตานนท์ กล่าวว่า เป็นที่ยอมรับกันว่าปรัชญาสูงสุดทางพระพุทธศาสนา เน้นหลักการมุ่งไปสู่ความหลุดพ้นโดยเกาะเกี่ยวกับความเชื่อเรื่อง “กฎแห่งกรรม” เป็นผลให้ผู้นับถือพุทธศาสนาอย่างพื้นผิวยอมรับสภาพปัจจุบันไม่ชวนขว้ายเรียกร้องต่อสู้เพื่อการเปลี่ยนแปลงใดๆ จึงเป็นการง่ายที่รัฐบาลจะปกครองประชาชนโดยมีศาสนาเป็นกลไก จากประวัติของพระพุทธศาสนาแสดงให้เห็นถึงความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นระหว่างศาสนจักรพุทธศาสนากำเนิดจากวรรณะกษัตริย์จึงเชื่อว่า ทศณะคติและแนวคิดด้านธรรมปรัชญาเกิดจากและนิภายอื่น ๆ การสังคายนาพระธรรมวินัย ๓ ครั้งแรกในอินเดีย ล้วนแต่่งเกิดขึ้นภายใต้ความอุปถัมภ์ของกษัตริย์ คือพระเจ้าอชาตศัตรู พระเจ้ากาฬโลก และพระเจ้าอโศกมหาราช การตั้งตนเป็นศาสนูปถัมภ์ของพระเจ้าอโศกมหาราช จนทำให้พุทธศาสนารุ่งเรืองถึงขีดสุด มีผลให้กษัตริย์เป็นที่ยอมรับของฝ่ายพุทธจักร และเป็นแบบแผนของกษัตริย์ในอุดมคติของพระพุทธศาสนาที่จะต้องประพฤติเลียนแบบองค์ เพื่อถึงซึ่งความเป็นธรรมราชา^{๓๓}

จากการศึกษาเอกสารข้างต้น ผู้วิจัยสามารถสรุปได้ว่า พระสงฆ์นั้นมีบทบาทหน้าที่ และมากความสำคัญมากในการพัฒนาชุมชน โดยเฉพาะการพัฒนาทางด้านจิตใจ การพัฒนาด้านการศึกษาสงเคราะห์ การพัฒนาด้านการสาธารณสุขประโยชน์ การอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมและธรรมชาติ การพัฒนาเพื่อจัดระเบียบชุมชน การพัฒนาสาธารณสุข การส่งเสริมการมีส่วนร่วม การฝึกอบรม พัฒนาอาชีพ การส่งเสริมการเกษตร และกิจกรรมการพัฒนาอื่น ๆ ตลอดจนการพัฒนาคนในชุมชนให้มีคุณภาพและศักยภาพ สามารถการดัดแปลง แก้ไข ปรับปรุงสิ่งแวดล้อมในชุมชน เพื่อสร้างความสมดุลของคนในสังคมกับสิ่งแวดล้อมที่คนเหล่านั้นเผชิญอยู่ การเพิ่มพูนประสิทธิภาพการให้บริการขององค์การ สถาบันและหน่วยงานให้สามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีแผน มีกระบวนการ เทคโนโลยีและทรัพยากรทุกรูปแบบซึ่งถูกระดมมารวมกันสร้างประโยชน์สุขแก่ชุมชนสังคมให้มีคุณภาพชีวิตที่ดี และได้รับสวัสดิการที่เพียงพอ

๒.๗ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ท่านเป็นพระสงฆ์นักพัฒนาที่พยายามนำเอาคุณค่าของศาสนธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาชุมชน เพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชน และเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างคำตอบและทางเลือกใหม่ให้กับการพัฒนาชุมชนอย่างน่าสนใจยิ่ง ดังนั้นผู้วิจัยจึงนำชีวประวัติและผลงานของท่านมานำเสนอ ดังนี้

^{๓๓} นาฏวิภา ชลิตานนท์, การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ, (กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔), หน้า ๑๓๗-๑๓๘.

๒.๗.๑ ชีวิตประวัติและผลงานของพระครูพิศาลประชานาถ

๑๓๒

พระครูพิศาลประชานาถ เดิมชื่อ ชอบ นามสกุล อักโขพันธ์ เกิดเมื่อวันศุกร์ที่ ๑ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ณ บ้านบางตะบูน เป็นบุตรคนโต ในจำนวนพี่น้อง ๒ คน บิดานายชื่น มารดานางเฟื่อน ประกอบอาชีพเผาถ่านและทำนา บรรพชาอุปสมบท เมื่อวันพุธ ที่ ๒๗ มีนาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ วัดมหาธาตุ วรวิหาร โดยมีพระเทพสุวรรณมุนี เป็นพระอุปัชฌาย์ ได้อุปสมบท เมื่อวันที่ ๔ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๕๐๖ ณ วัดหนองหว้า โดยมี พระครูนันทศีลวัตร เป็นพระอุปัชฌาย์ การศึกษา พ.ศ. ๒๔๘๙ จบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๔ โรงเรียนวัดเกาะแก้ว ตำบลบางตะบูนออก อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี ในทางธรรมะ พ.ศ. ๒๕๑๐ สอบนักธรรมชั้นเอกได้ในสนามหลวง สำนักศาสนศึกษาวัดหนองหว้า อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จึงได้รับแต่งตั้งเป็นครูสอนพระปริยัติธรรม วิชาพิเศษ มีความรู้ด้านอักษรขอม สามารถอ่านออก เขียนได้ ความชำนาญการ แสดงพระธรรมเทศนา / บรรยายธรรม / งานนวักรรม ตำแหน่งหน้าที่ พ.ศ. ๒๕๑๒ เป็นรองเจ้าอาวาสวัดหนองหว้า ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. ๒๕๑๓ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าอาวาสวัดหนองหว้า ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี พ.ศ. ๒๕๓๕ ได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งเจ้าคณะตำบลหาดเจ้าสำราญ สมณศักดิ์ พ.ศ. ๒๕๔๑ ได้รับพระราชทานเลื่อนสมณศักดิ์เป็นพระครูสัญญาบัตรเทียบผู้ช่วยพระอารามหลวง ชั้นเอก

ผลงานของพระครูพิศาลประชานาถ

พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ท่านเป็นพระที่มีวิสัยทัศน์และความคิดอันกว้างไกลและเป็นพระเถระผู้เสียสละเป็นพระที่ชาวบ้านและหน่วยงานของรัฐผู้มีส่วนเกี่ยวข้องให้ความเคารพศรัทธาและให้ความร่วมมือร่วมทำงานกับท่านมาโดยตลอด โดยเห็นได้จากผลงานที่ท่านได้พัฒนาทั้งในส่วนของวัดและคณะสงฆ์ ตลอดจนในส่วนของชาวบ้านและชุมชน โดยท่านเป็นผู้นำในการพัฒนาทั้งวัดและชุมชนควบคู่กันกันอย่างเป็นรูปธรรม และเป็นระบบระเบียบ มั่นคง ยั่งยืน สิ่งที่สำคัญมากในผลงานการพัฒนาชุมชนของท่านก็คือ ประชาชนทั้งในชุมชนและนอกชุมชน ตลอดจนหน่วยงานของรัฐและหน่วยงานอื่น ๆ มากมาย ได้ประโยชน์ร่วมกันทุกฝ่าย ผู้วิจัยได้สรุปผลงานที่ท่านพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ได้สร้างและให้การพัฒนาชุมชนไว้มากมาย พอจะเป็นหลักใหญ่ๆ มีดังนี้

ผลงานการพัฒนาชุมชนในด้านงานการศึกษาสงเคราะห์นั้น พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ได้ก่อสร้างและจัดตั้งศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนขึ้นในชุมชน และในโรงเรียนประจำตำบลขึ้น โดยมีการจัดหาจัดพื้นที่ปรับพื้นที่ในการก่อสร้างโรงเรียนและศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน และมีการก่อสร้างอาคารเรียน ห้องสมุด ห้องน้ำ ห้องสุขา อาคารโรงอาหาร อาคารหอประชุม สนามเด็กเล่น และฟิสิกส์ภัณฑ์ พร้อมทั้งจัดหาอุปกรณ์การศึกษา จัดระบบสาธารณสุขทุกอย่าง จัดสร้างจัดหา

^{๑๓๒} วัดหนองหว้า, หนังสือประวัติวัดหนองหว้า, (เพชรบุรี:เพชรภูมิการพิมพ์, ๒๕๕๐), หน้า ๑-๒.

น้ำดื่ม น้ำใช้ในการบริโภคและอุปโภค จัดตั้งกองทุนสงเคราะห์การศึกษาขึ้นเพื่อสนับสนุนมอบทุนการศึกษาให้แก่เด็กนักเรียนที่กำลังศึกษาอยู่และส่งเสริมทุนการศึกษาต่อเนื่องให้กับเด็กเยาวชนที่ไปศึกษาต่อในระดับการศึกษาที่สูงขึ้นตามสถาบันการศึกษาต่าง ๆ เพื่อจะได้นำความรู้ที่ได้รับนั้นกลับมาช่วยพัฒนาชุมชนได้ในอนาคต นอกจากนั้นท่านยังได้จัดตั้งและสนับสนุนกองทุนอาหารกลางวันพร้อมทั้งสนับสนุนทางด้านสุขภาพและสุขอนามัยให้กับเด็กและเยาวชน ซึ่งสามารถสร้างเด็กเยาวชนให้มีการพัฒนาทั้งด้านร่างกายและสติปัญญาพร้อมกันไปจนเป็นที่ยอมรับของประชาชนทั้งในชุมชน จะเห็นได้ว่าผลงานในการพัฒนาชุมชนด้านการศึกษาสงเคราะห์ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) นั้นปรากฏผลเป็นรูปธรรมมาก ซึ่งในปัจจุบันนี้ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียนของชุมชนหนองขนานเป็นศูนย์การเรียนรู้ต้นแบบ เป็นสถานที่ฝึกงานและดูงานของของสถาบันการศึกษาต่าง ๆ มากมาย

ส่วนการพัฒนาชุมชนในด้านสาธารณสุขสงเคราะห์และการส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) นั้น ท่านเป็นผู้นำหลักหรือเป็นหัวจักรใหญ่อันสำคัญยิ่งของชุมชน โดยท่านได้สร้างและพัฒนาพื้นฐานปัจจัยหลักอันสำคัญในการดำเนินวิถีชีวิตและนำสร้างนำพัฒนาสนับสนุนส่งเสริมอาชีพให้แก่ประชาชนควบคู่กันไปอย่างสมดุลและเหมาะสมมาก โดยท่านมีการวางแผนงานการพัฒนาอย่างเป็นระบบ มีเป้าหมายชัดเจน และได้ประโยชน์จริง โดยท่านเป็นผู้นำในการทำถนนเข้าหมู่บ้านเพื่ออำนวยความสะดวกให้ชาวบ้านได้ใช้สัญจรตลอดจนนำส่งสินค้าการเกษตร ด้านปศุสัตว์ สินค้าประจำตำบล ฯลฯ และท่านได้จัดหาจัดสร้างระบบไฟฟ้าให้แก่ชุมชน สร้างสถานีอนามัยเพื่อดูแลรักษาสุขภาพให้แก่ประชาชน จัดสร้างและเชื่อมคลองส่งน้ำ เพื่อให้ชาวบ้านได้ใช้ในการอุปโภค บริโภค ตลอดจนการเกษตรกรรม และเลี้ยงสัตว์ ฯลฯ

ในด้านการส่งเสริมอาชีพนั้นมีการสร้างและจัดตั้งธนาคารข้าวประจำตำบลขึ้น พร้อมทั้งสร้างโรงสีข้าวและการวางระบบสหกรณ์ข้าว เพื่อผลประโยชน์แก่คนในชุมชน มีการสร้างศูนย์พัฒนาอาชีพและศูนย์พัฒนาอนุรักษ์ส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่นขึ้น จัดตั้งศูนย์สาธิตการเกษตรแบบยั่งยืน ตลอดจนจัดตั้งศูนย์อนุรักษ์ส่งเสริมธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมขึ้น ฯลฯ ซึ่งในปัจจุบันนี้ชุมชนหนองขนานเป็นสถานที่ฝึกงาน และศึกษาดูงานด้านการส่งเสริมอาชีพของหน่วยงานต่าง ๆ มากมาย

สรุปได้ว่า จากผลงานที่กล่าวมาข้างต้นนั้น เป็นที่ประจักษ์กับสายตาของชาวบ้านชุมชนหนองขนานตลอดจนหน่วยงานรัฐผู้เกี่ยวข้องต่าง ๆ ในการเสียสละทุ่มเทและให้พัฒนาชุมชนหนองขนานของท่านพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในด้านต่าง ๆ มากมายนั้นถือได้ว่าท่านพระนักพัฒนาตัวอย่างแบบอย่างของพระสงฆ์ที่ควรยึดถือและนำไปปฏิบัติตามอย่างท่านและที่สำคัญที่ควรศึกษาเรียนรู้จากท่านพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ก็คือ ปณิธานของท่านที่ตั้งไว้เป็นหัวใจหลักในการทำงานของท่านว่า **ทำดีด้วยใจ ซื่อสัตย์ และ อุปสรรคไม่มีบารมี**

ไม่เกิด พระสงฆ์จะไม่ทิ้งประชาชน เพื่อสร้างมนุษยสัมพันธ์และอรรถสมบัติเพื่อความมั่นคงตลอดทั้ง ประชาชนอดอยาก พระก็ปากแห้ง ประชนมั่งคั่ง พระก็สำราญ^{๑๓๓}

๒.๗.๒ หลักภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ)

หลักภาวะผู้นำในการพัฒนาประชาชน และพัฒนาชุมชน ที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) นำมาพัฒนาชุมชน เพื่อความเป็นผู้นำตามหลักพระพุทธศาสนา คือ การพัฒนาบุคคลได้จัดไว้ ๓ ประการ คือ การพัฒนาตน การพัฒนาคน การพัฒนางาน กล่าวคือ การพัฒนาทั้ง ๓ นี้จัดเป็นการพัฒนาของผู้นำในระดับต่าง ๆ ที่จะนำมาบริหารตน บริหารคน บริหารงานในองค์การให้ได้ประโยชน์ทั้งตนและผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา ทั้งคนและงานให้ราบรื่นเป็นไปตามเป้าหมายของวัตถุประสงค์ที่วางไว้ด้วยพฤติกรรมของความเป็นผู้นำ กล่าวคือ

หากหลักการที่มีจุดหมายของการพัฒนาพฤติกรรม คือ ในการพัฒนาตน พัฒนาการ และพัฒนางาน ไว้ ๓ ประเด็นนี้ ต้องมีการตั้งเป้าหมายก่อนอื่นว่า จะพัฒนาไปเพื่ออะไร ในมุมมองเดียวคือ เพื่อประโยชน์ และประโยชน์อะไร ของใคร อย่างไร ก็มีข้อสรุปคือ จุดมุ่งหมาย ๓ ด้าน คือ^{๑๓๔}

๑. ประโยชน์ส่วนตัว เรียกว่า อัตตัตถะ คือ การพัฒนาตน
๒. ประโยชน์ผู้อื่น เรียกว่า ปรัตถะ คือ การพัฒนาผู้อื่น หรือการพัฒนาคน
๓. ประโยชน์ร่วมกัน เรียกว่า อุกยัตถะ คือ การพัฒนางาน

การพัฒนาตน คือ การพัฒนาคุณสมบัติของผู้นำ ให้มีคุณค่าด้านศักยภาพสูงขึ้นไป โดยคำนึงถึงคุณค่าทางคุณธรรม จริยธรรม มีกฎระเบียบวินัย เคารพกฎหมาย - กฎขององค์การ มีความซื่อตรง สุภาพอ่อนโยน มีความเพียรพยายาม มีความอดทนอดกลั้น ฯลฯ ในหลักการนี้ ผู้นำ ผู้บริหารต้องรู้จักตนเอง คือ รู้จักสภาวะหรืออุมิภาวะร่างกาย - จิตใจ ปัญญา ความสามารถ และข้อจำกัดซึ่งเป็นความเด่น - ข้อดี ความด้อย - ข้อเสียของตนเองก่อน เพื่อเป็นการส่งเสริมส่วนที่ดี และปรับปรุงในส่วนที่เสีย และที่สำคัญคือ ความพร้อมที่จะยอมรับการพัฒนาตนเองด้วยความศรัทธาและความเต็มใจ

การพัฒนาคน คือ การพัฒนาองค์การด้วยมนุษย์ โดยมนุษย์ เพื่อมนุษย์ สู้องค์การให้เจริญยิ่งขึ้น เป็นการให้ การเสียสละประโยชน์สุขส่วนตนเพื่อประโยชน์ของคนหมู่มาก และการให้ การเสียสละของคนหมู่มากเพื่อองค์การ ด้วยมีความเมตตา ไม่เบียดเบียน และการสงเคราะห์ประชาชนผู้ประสบความทุกข์ยากลำบาก ในหลักการนี้ ผู้นำ ผู้บริหารต้องรู้จักจิตใจ ความเป็นอยู่ ความสามารถ สภาพแวดล้อมขององค์การภายในด้านมนุษย์และสภาพแวดล้อมภายนอกองค์การ

^{๑๓๓} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔-๕.

^{๑๓๔} พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตโต), พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ), พิมพ์ครั้งที่ ๑๐, (กรุงเทพมหานคร : บริษัท สี่ดาววัน จำกัด, ๒๕๔๕), หน้า ๙.

ภายใต้การดูแลของผู้นำ ผู้บริหาร และที่สำคัญที่สุด คือ ความต้องการของประชาชน หรือผู้อยู่ใต้บังคับบัญชา หรือผู้ตาม และต้องตอบสนองในความเป็นไปได้ของความต้อการนั้นอย่างชาญฉลาด และถูกต้องของคุณค่าความเป็นมนุษย์ และการไหลย้อนกลับเข้าหาองค์การ

การพัฒนางาน คือ การพัฒนาความเจริญขององค์การ ด้วยผู้นำต้องมีการตระหนักในความรับผิดชอบและรับชอบในการบริหารจัดการองค์การ ที่เป็นหน้าที่โดยตรงและโดยอ้อมของผู้นำ ด้วยอุดมการณ์และคุณค่าของความเป็นผู้นำที่มีการพัฒนาตนอย่างดีแล้ว ในหลักการนี้ จะมีความผูกพันหรือพันธกิจต่อระบบทั้งระบบ คือ คน และงาน ต้องประสานกันเป็นองค์การ ที่มีองค์ประกอบสิ่งแวดล้อมภายในและภายนอกเป็นองค์ประกอบสำคัญ ที่ผู้นำต้องรู้จักการบริหารจัดการ ให้องค์การเจริญขึ้นไปให้มีประสิทธิภาพและประสิทธิผลอย่างยั่งยืน

เมื่อเรารู้จักการพัฒนาตนเองดีแล้วอย่างไร ก็จะทำให้เราทราบถึงการพัฒนาผู้อื่นได้ดีด้วย เมื่อการพัฒนาตนและคนดีแล้ว การพัฒนาประชาชน และพัฒนาชุมชน ก็จะดีตามไปด้วย มีผลผูกพันย้อนกลับไปสู่โลกสิ่งแวดล้อม คือ กฎธรรมชาติ ได้รับการพัฒนาที่ดีตามไปด้วย และนี่ก็คือ วิถีวัฏจักรแห่งการพัฒนาตามหลักพระพุทธศาสนา บุคคลผู้ได้รับการพัฒนาแล้วในขั้นต้นคือพัฒนาตน ชั้นกลางพัฒนาคน ชั้นปลายพัฒนางาน จึงเป็นการพัฒนาภาวะผู้นำแบบยั่งยืน

หลักผู้นำในการพัฒนาประชาชนและพัฒนาชุมชนที่ดีนั้น ต่อยึดหลัก มองกว้าง คิดไกล และใฝ่สูง การพัฒนาตนเองของคนก็จะมีผลต่องานด้วย โดยมาช่วยให้เขาทำงานได้ผลดี มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น แต่ที่แท้ไม่ใช่แค่นั้น จะต้องไปให้ถึงประโยชน์สุขแห่งชีวิตของเขา คือให้ชีวิตของเขาก็ได้ด้วย ทั้งได้ความดีงาม ได้ความเจริญ ได้ความสุข และได้พัฒนายิ่ง ๆ ขึ้นไป ฉะนั้น การเป็นผู้นำจึงหมายถึงการมีสายตาทอดมองทั้งที่งานและมองทั้งที่คนควบคู่กัน ซึ่งจะเข้าหลักที่สำคัญต่อไป

ประการแรกตัวเองต้องดี ต้องเป็นแบบอย่างได้ คือ ต้องทำดีเป็นตัวอย่างแก่เขา และมีความรู้ ความสามารถที่จะมานำเขาได้

ประการต่อไป นอกจากจะเป็นกัลยาณมิตรให้กับเขาแล้ว ตัวเองก็ต้องมีกัลยาณมิตรด้วย คือ ต้องเลือก ต้องหาที่ปรึกษา และเพื่อนร่วมงานที่ดี ลักษณะนี้แสดงถึงความเป็นคนที่ใฝ่แสวงปัญญา หมายความว่า ในการทำงานหรือที่จะนำเขานั้น ไม่ใช่ว่าตัวผู้นำเองจะทำคนเดียว แต่จะต้องฟังเสี่ยวผู้อื่น และใฝ่แสวงปัญญาอยู่เสมอด้วย ข้อนี้สำคัญมาก แม้แต่เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พระพุทธเจ้าก็ตรัสว่าต้องมีหลักข้อนี้ คือ ต้องมีที่ปรึกษาที่ไต่ถาม จะได้แสวงปัญญาค้นคว้าหาความรู้ให้ทันต่อความเป็นไป และได้ความคิดที่จะมาใช้ในการปกครอง หรือดำเนินกิจการ หรือเรียกสั้น ๆ ว่า มีกัลยาณมิตร ตัวเองเป็นกัลยาณมิตรให้แก่คนที่ร่วมไปด้วย แต่พร้อมกันนั้นตัวเองก็ต้องมีกัลยาณมิตรใคร่รู้จัดแสวงหากัลยาณมิตรด้วย

ต่อไปก็ต้องตั้งอยู่ในความไม่ประมาท คือ มีสติ คอยตรวจตราสถานการณ์ความเปลี่ยนแปลงเป็นไปและปัญหาต่างๆที่เกิดขึ้น อะไรก็ตามที่เกิดขึ้นจะมีผลต่อชีวิต ต่อองค์กร ต่อชุมชน ต่อสังคม ไม่พลาดสายตา จับเอามาตรวจตราพิจารณาทั้งหมด แล้วดำเนินการหาเหตุ หา

ปัจจัยและหาทางแก้ไขปรับปรุง อะไรจะส่งผลทางลบก็ต้องรีบแก้ไข อะไรจะเป็นโอกาสที่จะทำให้เกิดความเจริญก้าวหน้า ก็ต้องใช้โอกาสนั้นให้เป็นประโยชน์ ไม่ปล่อยให้ผ่านไปเปล่า ความตื่นตัวทันต่อสถานการณ์ มีความกระตือรือร้น ไม่เฉื่อยชา ไม่ปล่อยเวลาให้ล่วงไป ไม่ถลำพลาด และไม่ยอมเสียโอกาส อย่างนี้เรียกว่าความไม่ประมาท

รวมความว่า ๓ ข้อนี้ต้องมาด้วยกัน คือ

๑. ตัวเองต้องได้ดี ต้องเป็นแบบอย่างได้
 ๒. ต้องมีกัลยาณมิตร ต้องหาที่ปรึกษาและผู้ร่วมการร่วมงานที่ดี มีความรู้ความสามารถ และแสวงหาปัญญาเพิ่มเติมอยู่เสมอ
 ๓. ต้องเป็นคนไม่ประมาท
- นอกจากนี้ยังมีคุณสมบัติอีกส่วนที่มาเสริมคือ
๔. ต้องเป็นคนเข้มแข็ง นอกจากไม่ประมาท กระตือรือร้น เอาจริงเอาจังแล้ว ก็ต้อง
 ๕. เข้มแข็งด้วย แม้จะมีอุปสรรค มีภัยอันตราย มีปัญหาที่ไม่ย่อท้อ วางตัวเป็นหลักได้และ อยู่ในหลัก ไม่หวั่นไหวไปตามเสียงขู่เสียงแคะได้ เป็นต้น
 ๖. ต้องทำได้และช่วยให้คนอื่นทำได้ในสิ่งที่ต้องการจะทำ
 ๗. สายตากว้างไกล ข้อนี้ขอสรุปด้วยคำว่า มองกว้าง คิดไกล ใฝ่สูง ซึ่งเป็นลักษณะทางปัญญา คนที่เป็นผู้นำนั้นแน่นอนว่าปัญญาสำคัญที่สุด คุณสมบัติข้อนี้อาจใกล้กับคำว่า มีวิสัยทัศน์ แต่คงไม่ใช่เท่านั้น

มองกว้าง คือ ไม่ใช่มองอยู่แค่องค์กร หรือชุมชนของตน แต่มองไปทั่วไม่ว่าอะไรที่เกี่ยวข้อง มีผลส่งมาหรือมีอิทธิพลกระทบจากภายนอก จากสังคมอื่น จากคนพวกอื่นกลุ่มอื่น จากปัญหาของโลก จากกระแสโลกาภิวัตน์อะไรต่างๆ ก็รู้ทั่วรู้ทัน มองไปทั่วโลกทั้งหมด โลกเวลานี้เป็นอย่างไร มีกระแสไปทางไหน มีปัญหาอะไร มีความต้องการอะไร เราปรับตัวปรับองค์กรของเราให้เข้ากับมันได้ หรือรับมือกับมันได้ มีส่วนร่วมเกื้อหนุนมันได้ หรือช่วยแก้ไขมันได้ มองเห็นโอกาสและช่องทางที่จะดำเนินการ ตามจุดหมาย อย่างน้อยถ้าไม่นำมันได้ ก็ไม่ให้ถูกครอบงำหรือไม่ล้ำหลัง

คิดไกล หมายความว่า คิดในเชิงเหตุปัจจัย ทั้งสาวไปข้างหลัง และสืบไปข้างหน้า คือเอาภาวะและสถานการณ์ปัจจุบันตั้ง แล้วใช้ปัญญาสืบสาวหาเหตุปัจจัยในอดีต ย้อนยาวไปให้เห็นว่า ที่เป็นอย่างนี้เป็นเพราะ อะไรและเป็นอย่างไร แล้วก็มองอนาคตว่ามันจะเป็นอย่างไร โยงเหตุปัจจัย ที่เป็นมาจากอดีตประสานเข้ากับปัจจุบันแล้วก็ยังเห็นอนาคต สามารถวางแผนเตรียมการเพื่ออนาคตให้บรรลุจุดหมาย

ใฝ่สูง หมายความว่า ใฝ่ปรารถนาจุดหมายที่ดั่งามสูงส่ง จุดหมายที่ดั่งามก็คือความดีงามของชีวิต ความมดีงามของสังคม ความเจริญก้าวหน้ามีสันติสุขของมวลมนุษยย์ ผู้นำจะต้องมีความปรารถนาในสิ่งเหล่านี้อย่างจริงจัง ไม่ใช่มีปรารถนาหรือใฝ่ในลาภยศ หรือผลประโยชน์ซึ่งในทางธรรมไม่ถือว่าสูง แต่คนไทยคงเอามาใช้ผิด ความใฝ่สูงกลายเป็นความอยากได้ผลประโยชน์

อยากได้ลาภยศ แล้วเอาไปรวมกับมั่งกใหญ่กลายเป็นมั่งกใหญ่ใฝ่สูง หมายถึงอยากมั่งมิมหาศาล เป็นใหญ่เป็นโต

ที่จริงนั้น ใฝ่สูงหรือใฝ่ในสิ่งสูงที่แท้จริงก็คือ ปรารถนาสิ่งที่ดีงาม ประเสริฐ ซึ่งได้แก่สิ่งที่ดีงามของชีวิต ประโยชน์สุขของสังคม ความเรียบร้อยดีงามของสภาพแวดล้อม ความร่มเย็นเป็นสุขน่าอยู่อาศัยของโลกทั้งหมด การได้อยู่ในโลกที่ดีงามทุกอย่าง อย่างนี้เรียกว่าสูง เราใฝ่ในสิ่งนี้ก็ คือ ใฝ่สูง

ในวงแคบเข้ามา ใฝ่สูงหมายถึง ความมุ่งมั่นที่จะสร้างสรรค์งานที่ดีเยี่ยมซึ่งเป็นประโยชน์มากที่สุด หรือผลงานที่มีคุณค่าอย่างเลิศ ตลอดจนผลผลิตที่มีคุณภาพสูงสุด

ผู้นำจะต้องมีแรงใจอันนี้ คือ ใฝ่สิ่งที่ดีงามประเสริฐอย่างสูงยิ่ง และด้วยใจที่ใฝ่สูง ใฝ่สิ่งที่ดีงามประเสริฐสูงอย่างยิ่งนี้ ก็จะทำให้เกิดกำลังใจที่จะทำการสร้างสรรค์ทุกอย่าง และนำหมูชนที่จะไปด้วยมารวมใจรวมกำลัง ประสานมือประสานใจทำด้วยกันไปด้วยกัน โดยมีจุดมุ่งหมายใหญ่ที่ใฝ่ปรารถนาอันชัดเจนร่วมกัน และนำเขาได้ทั้งทางพฤติกรรม ทางจิตใจ และทางปัญญา ก็จะประสบผลสำเร็จ บรรลุจุดหมายที่แท้จริง กล่าวคือเพื่อประโยชน์แก่เขา แก่ประชาชน แก่สังคม และแก่โลกทั้งหมด

ทั้งนี้เข้ากับหลักพุทธศาสนาที่ว่า พระพุทธเจ้าและพระสาวก ผู้เป็นอรหันต์ทั้งหลาย นั้นเป็นผู้บรรลุประโยชน์ตน หมายความว่า พัฒนาดนเองดีพร้อมแล้ว จึงเป็นผู้ที่มีชีวิตอยู่เพื่อจุดหมายอย่างเดียว คือ พุทธชนหิตายะ พุทธชนสุขายะ โลกานุกัมปายะ ซึ่งแปลว่าเพื่อประโยชน์เพื่อความสุขแก่ชน จำนวนมากหรือแก่มวลมนุษยชาติ และทำกิจกรรมทุกอย่างเพื่อเห็นแก่ประโยชน์สุขของชาวโลก นี่คือจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของพระพุทธเจ้าและพระอรหันต์ทั้งหลาย ซึ่งผู้นำก็ดำเนินในแนวทางเดียวกัน

ถ้าปฏิบัติตามหลักการที่กล่าวมานี้ก็จะประสบความสำเร็จ เรียกว่าเป็นที่พึ่งของหมูชนได้ ความเป็นผู้นำนั้นมีฐานะอีกอย่างหนึ่ง เรียกว่าเป็นนาถะ คือเป็นที่พึ่งเหมือนอย่างพระพุทธเจ้าทรงเป็นผู้บำเพ็ญประโยชน์แก่โลก ก็จึงเป็นโลนาถะ แปลว่าเป็นที่พึ่งของชาวโลก ท่านผู้นำเมื่อนำได้ดีก็จะเป็นที่พึ่งของคนอื่น เป็นที่พึ่งของหมูชน จนกระทั่งเป็นที่พึ่งของมวลมนุษยชาติต่อไป^{๑๓๔}

สรุปหลักการพัฒนาประชาชน และพัฒนาชุมชนที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ได้นำมาปรับประยุกต์ใช้ในพัฒนาประชาชนและพัฒนาชุมชนคือ หลักการพัฒนาดน พัฒนาดน และพัฒนางาน มาสนับสนุนการพัฒนาชุมชน เน้นการทำงานกับประชาชนมิใช่ทำให้ประชาชน ได้รับความเดือดร้อน เพราะฉะนั้น กิจกรรมใดๆ ที่จะดำเนินงานในชุมชนนั้นจะต้องเป็นกิจกรรมที่มาจากภารกิจริเริ่มของประชาชน ประชาชนเป็นเจ้าของบทบาทของผู้ปฏิบัติงานพัฒนานั้น

^{๑๓๔} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), ภาวะผู้นำ, พิมพ์ครั้งที่ ๘, (กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุภาพใจ, ๒๕๕๐), หน้า ๒๘-๓๒.

เป็นผู้กระตุ้น ชี้นำ ให้ประชาชนเกิดความคิดริเริ่มในการแก้ไขปัญหาหรือหาทางสนองความต้องการของตนแล้วร่วมกันทำงานตามที่คิดขึ้นมาแล้วนั้น การเข้าไปทำงานกับประชาชนในลักษณะนี้ ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะต้องเป็นผู้ที่สามารถปรับตัวเข้ากับสภาพแวดล้อมได้ กระทำตนให้เป็นที่ยอมรับของประชาชนในชุมชนและต้องทำงานอย่างมีหลัก งานจึงจะดำเนินไปอย่างมีประสิทธิภาพ โดยหลักการพัฒนาชุมชนที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ได้นำและเป็นผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะยึดหลักการพัฒนาชุมชนของกรมการพัฒนาชุมชนนั้นทำนยัด ๑๐ ประการคือ

๑. พัฒนาชุมชนทุก ๆ ด้านไปพร้อมกัน ถ้าพิจารณาอย่างกว้าง ๆ จะเห็นว่า สิ่งที่จะต้องทำการพัฒนาในชุมชนนั้นมีเพียง ๒ ประการ คือ ด้านวัตถุและจิตใจ ด้านวัตถุนั้น หมายถึงสภาพแวดล้อมที่เป็นวัตถุทุก ๆ ด้าน เช่น ถนนหนทาง ที่อยู่อาศัย สถานศึกษา สถานรักษาพยาบาล ไฟฟ้า วิทย์ เป็นต้น เมื่อสภาพแวดล้อมทางวัตถุเจริญก้าวหน้าดีแล้ว ไม่ได้หมายความว่าสภาพจิตใจของประชาชนจะเจริญก้าวหน้าตามไปด้วยเสมอไปจึงจำเป็นต้องส่งเสริมสภาพจิตใจให้แปรเปลี่ยนไปในทิศทางที่ถูกต้องด้วย เช่น การให้การศึกษ ส่งเสริมอาชีพ ส่งเสริมขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมพร้อมกันไปด้วย

๒. ยึดประชาชนเป็นหลักในการพัฒนา การทำงานกับประชาชนนั้นจะต้องคำนึงถึงปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นสำคัญ ประชาชนกำลังประสบปัญหาอะไร กำลังมีความต้องการอะไร อะไรเป็นปัญหารีบด่วน เป็นความต้องการรีบด่วนที่จะต้องรีบแก้ไข อะไรเป็นปัญหาความต้องการที่รองลงมา สิ่งเหล่านี้จะต้องคำนึงถึงตัวประชาชนเป็นที่ตั้ง การแก้ปัญหาจึงจะตรงจุดมิใช่แก้ปัญหาจากปัญหาและความต้องการของผู้ปฏิบัติงานพัฒนาเอง

๓. การดำเนินงานจะต้องค่อยเป็นค่อยไป จุดมุ่งหมายของการดำเนินงานพัฒนาชุมชน ก็คือ ต้องการแปรเปลี่ยนทัศนคติของประชาชนในชุมชนและวัตถุไปพร้อม ๆ กัน ฉะนั้นการดำเนินงานตามกิจกรรมจึงไม่ควรเร่งรีบจนเกินไปจนประชาชนไม่รู้ว่าจะอะไรเป็นอะไร การมุ่งผลงานตามกิจกรรมอย่างเดียวนั้นจะไม่ก่อให้เกิดผลการพัฒนาอย่างแท้จริง การดำเนินงานจึงต้องค่อยเป็นค่อยไป โดยเลือกทำในชุมชนที่พร้อมกว่าก่อน

๔. คำนึงถึงวัฒนธรรมของชุมชนเป็นหลัก ขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมในท้องถิ่นมีลักษณะสนับสนุนการพัฒนาแล้ว จึงควรส่งเสริมให้วัฒนธรรม ประเพณีในท้องถิ่นให้ได้มีบทบาทในการพัฒนาให้มากยิ่งขึ้น สิ่งใดที่เป็นการขัดต่อขนบธรรมเนียมประเพณีหรือวัฒนธรรมควรหลีกเลี่ยง หรือถ้าเห็นว่าประเพณีบางอย่างไม่ถูกไม่ควรก็ไม่ควรจะไปตำหนิ ติเตียนตรง ๆ แต่ควรชี้แนะเสนอแนะให้ประชาชนเห็นว่าดีและไม่ดีอย่างไรด้วยเหตุผลแล้วช่วยกันหาทางปรับปรุงเปลี่ยนแปลงให้ดีขึ้น

๕. พยายามใช้ทรัพยากรในชุมชนให้มากที่สุด ผลงานพัฒนาชุมชนนั้น ควรจะเริ่มจากการนำเอาทรัพยากรในท้องถิ่นมาดัดแปลงใช้ให้เกิดประโยชน์ให้มากที่สุด โดยชี้แนะเสนอแนะให้คนในชุมชนเห็นคุณค่าของสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน และนำเอาสิ่งเหล่านั้นมาปรับปรุงเปลี่ยนแปลงหรือ

แปรรูปเป็นวัสดุเครื่องใช้ในครัวเรือนให้ได้ คำว่า ทรัพยากรในที่นี้ หมายถึง ทุกสิ่งที่มีอยู่ในชุมชน เช่น ตัวคน วัตถุ สถาบันทางสังคม และกลุ่มต่างๆ เป็นต้น

๖ . ยึดหลักประชาธิปไตยในการดำเนินงาน การดำเนินงานพัฒนาชุมชนจะเริ่มด้วยการประชุมปรึกษาหารือกัน ร่วมกันคิดว่าจะทำอะไร เมื่อตกลงกันแล้วก็จะร่วมกันทำโดยมอบหมายงานให้แต่ละคนได้รับผิดชอบร่วมกัน งานจะมาจากเบื้องล่าง คือ ตัวประชาชนในชุมชนเอง ไม่ได้มาจากถูกสั่งให้กระทำ ในการเข้าไปแก้ปัญหาของประชาชนนั้น ผู้ปฏิบัติงานพัฒนาจะไม่ใช้วิธีออกคำสั่งแต่จะให้การศึกษ ชักชวน ชี้นำให้ประชาชนได้เห็นปัญหา และร่วมกันหาทางแก้ไขโดยความสมัครใจ

๗. ยึดหลักการประสานงาน งานพัฒนาชุมชนจะประสบผลสำเร็จมากน้อยแค่ไหนอยู่ที่การประสานงาน เพราะงานพัฒนาชุมชนนั้นมีช่างานของหน่วยงานใดหน่วยงานหนึ่งโดยเฉพาะ เป็นงานที่จะต้องร่วมกันรับผิดชอบทุกหน่วยงานและผู้ปฏิบัติงานพัฒนาก็มิใช่จะเป็นผู้เชี่ยวชาญทุก ๆ ด้าน จึงต้องอาศัยการประสานงานเป็นหลักในการดำเนินงาน

๘. เริ่มต้นทำงานกับกลุ่มผู้นำก่อน ผู้นำในท้องถิ่นเป็นผู้ที่ประชาชนในชุมชนให้ความเคารพเชื่อถือ จะพูดจาทำอะไร ประชาชนส่วนใหญ่จะยอมรับและคล้อยตาม การจะกระทำกิจกรรมพัฒนาในชุมชนหากผู้นำเห็นชอบด้วย ปัญหาการขัดแย้งและการให้ความร่วมมือก็จะน้อยลงหรือหมดไป

๙. การดำเนินงานต้องให้สอดคล้องกับนโยบายของชาติ การจัดทำแผนงานหรือกิจกรรมใดๆ จะต้องให้เป็นไปตามแผนพัฒนาระดับตำบล อำเภอ จังหวัด และสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเสมอ

๑๐. ปลุกฝังความเชื่อมั่นในตนเองให้กับประชาชน ความเชื่อมั่นในตนเอง เป็นพลังสำคัญที่จะช่วยให้การทำงานสำเร็จลงได้ แม้งานนั้นจะยากลำบากเพียงใดก็ตาม หากมีความมั่นใจและเชื่อในพลังงานที่ตนมีอยู่แล้ว การดำเนินงานก็จะสำเร็จลงได้โดยไม่ยากนัก

และท่านได้นำหลักการปฏิบัติงานแบบ ๔ ป. คือ ประชาชน ประชาธิปไตย ประสานงาน และประหยัด มาใช้สนับสนุนในการปฏิบัติงานเพื่อพัฒนาประชาชน และพัฒนาชุมชนดังนี้

๑. ประชาชน (People oriented) ในการปฏิบัติงาน ผู้นำต้องสามารถทำงานร่วมกับทุกคนต้องทำงานกับประชาชนไม่ได้ทำให้ประชาชนพัฒนาทัศนคติของประชาชนทุกเพศ ทุกวัย โดยการเพิ่มพูนทักษะ พิจารณาสภาวการณ์และปัญหาของชุมชนและประชาชนเป็นหลักในเรื่องงาน

๒. ประชาธิปไตย (Democracy oriented) ในการปฏิบัติงาน ผู้นำต้องสามารถทำให้ประชาชนทุกคนมีความสามัคคีกัน ทำงานเป็นกลุ่มหรือเป็นทีม ทำงานในรูปคณะกรรมการ ซึ่งเป็นตัวแทนของประชาชนในท้องถิ่นในระดับหมู่บ้าน ตำบลสนับสนุนให้ประชาชนรวมกลุ่มกันริเริ่ม

กิจกรรมเพื่อปรับปรุงท้องถิ่นด้วยตนเองอาศัยหลักการเข้าถึงประชาชนในการทำงานและร่วมงานกับผู้นำท้องถิ่นและประชาชนในรูปกลุ่ม

๓. ประสานงาน (Co-ordination oriented) ในการปฏิบัติงาน ผู้นำจะต้องร่วมมือประสานงานกับหน่วยงาน องค์กรการตั้งของรัฐบาลและเอกชนชักนำบริการของนักวิชาการไปสู่ประชาชนและกระตุ้นให้ประชาชนไปหานักวิชาการเพื่อรับบริการตามความต้องการโดยเหมาะสม พัฒนาการจะเป็นผู้เชื่อมประสานงานระหว่างนักวิชาการกับประชาชน

๔. ประหยัด (Economy oriented) ในการปฏิบัติงาน ผู้นำจะต้องพัฒนาปลูกฝังให้ประชาชนช่วยเหลือตัวเองเป็นหลัก รัฐบาลช่วยเหลือในสิ่งซึ่งเกินความสามารถของประชาชน เท่านั้นในการจัดทำกิจกรรมพัฒนาต่างๆ พยายามนำทรัพยากรในชุมชนทั้งในด้านกำลังคนและวัสดุมาใช้ให้เกิดประโยชน์มากที่สุดทุกฝ่ายร่วมกันคิดและวางแผนการปฏิบัติงานตามกิจกรรมไว้ล่วงหน้าจึงจะทำให้ประหยัดแรงงาน เวลา วัสดุอุปกรณ์ และค่าใช้จ่ายในการดำเนินงาน เมื่อประชาชนในท้องถิ่นสามารถร่วมมือประสานใจผนึกกำลังกันอันก่อให้เกิดความสามัคคีกันแล้ว ขบวนการพัฒนาประชาชนและพัฒนาชุมชนนั้น ย่อมประสบความสำเร็จได้โดยไมยาก และชุมชนนั้นก็ได้รับการพัฒนาอย่างมั่นคงแข็งแรงตลอดจนได้ต่อยอดในการพัฒนาจากรดับชุมชนไปสู่ระดับการพัฒนาสังคมและพัฒนาประเทศชาติต่อไป

๒.๗.๓ หลักพุทธธรรมที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ใช้ในการพัฒนาชุมชน

พระพุทธศาสนาให้มนุษย์เป็นศูนย์กลางในการพัฒนา กล่าวคือ มนุษย์ต้องเป็นผู้กระทำด้วยการฝึกฝนอบรมให้เกิดคุณสมบัติภายในตน ซึ่งได้แก่คุณสมบัติทางกาย ทางศีล ทางจิต และทางปัญญาที่ส่งผลไปสู่ภายนอกตน เป็นความสัมพันธ์กับมนุษย์และวัตถุ ซึ่งแสดงออกผ่านพฤติกรรมทางกายและวาจา

ดังนั้น ชุมชนจึงเป็นผู้กระทำ หรือผู้สร้างให้เกิดมีคุณสมบัติดังกล่าวนี้ ให้เกิดการพัฒนาในแง่ความเป็นมนุษย์ และมนุษย์ก็ยิ่งเป็นผู้ที่ถ่ายทอดคุณสมบัติที่ตนทำให้มีขึ้นไปสู่ภายนอก ซึ่งเป็นการพัฒนาในแง่ของประชาชนและพัฒนาชุมชน ด้วยเหตุนี้เมื่อพระพุทธศาสนาเน้นความสำคัญของมนุษย์ด้วยการพัฒนาคน พัฒนาชุมชน พัฒนาสังคมควบคู่กันไป ดังนั้น หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่มีต่อมนุษย์ในแง่บทบาทในการพัฒนาคน พัฒนาชุมชนให้เจริญมีความบริบูรณ์ที่ควรพิจารณาต่อไป

หลักพุทธธรรมที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) นำมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนามนุษย์ พัฒนาชุมชน ซึ่งมีความจำเป็นจะต้องฝึกฝนตนเองตามหลักพระพุทธศาสนา เพื่อให้การดำรงอยู่ด้วยความไม่ประมาท ไม่เมาในชีวิต เมาในความมั่งมี เมาในสิ่งนั้นในสิ่งนี้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ถาวรแต่ประการใดเลย นอกจากธรรมะที่เป็นยารักษาในให้พ้นจากความทุกข์ แม้เราจะมีชีวิต เกิด ความแก่ ความเจ็บ ความตายเป็นกฎธรรมดาของโลก แต่ถ้ารู้จักพัฒนาตน พัฒนาชุมชนให้

ปฏิบัติต่อการดำเนินชีวิตที่ดีแล้ว ย่อมดำเนินชีวิตของตนและชุมชนสังคมอย่างมีคุณภาพไปในตัวเอง

หลักสาราณียธรรม หมายถึง หลักคำสอนของพระพุทธเจ้าซึ่งรวบรวมไว้ในพระไตรปิฎกที่ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) นำมาปรับประยุกต์ใช้ในงานการพัฒนาประชาชน และพัฒนาชุมชน ซึ่งเป็นคุณธรรมอันเป็นที่ตั้งแห่งความให้ระลึกถึงกัน หลักการอยู่ร่วมกัน มี ๖ ประการ คือ

๑. เมตตาการุณธรรม คือ ตั้งเมตตาการุณธรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยเหลือกิจธุระของผู้ร่วมหมู่คณะด้วยความเต็มใจ แสดงกิริยาอาการสุภาพ เคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลังของคนในชุมชน (to be amiable in deed, openly and in private)

๒. เมตตาวาจากรรม คือ ตั้งเมตตาวาจากรรมในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ช่วยบอกแจ้งสิ่งที่เป็นประโยชน์ สั่งสอน แนะนำตักเตือนด้วยความหวังดี กล่าววาจาสุภาพ แสดงความเคารพนับถือกัน ทั้งต่อหน้าและลับหลังของคนในชุมชน (to be amiable in word, openly and in private)

๓. เมตตาเมโนกรรม คือ ตั้งเมตตาเมโนกรรม ในเพื่อนพรหมจรรย์ ทั้งต่อหน้าและลับหลัง ตั้งจิตปรารถนาดี คิดทำสิ่งที่เป็นประโยชน์แก่กัน มองกันในแง่ดี มีหน้าตายิ้มแย้มแจ่มใสต่อกันของคนในชุมชน (to be amiable in thought, openly and in private)

๔. สาธารณโภคี คือ ได้ของสิ่งใดมาก็แบ่งปันกัน เมื่อได้สิ่งใดมาโดยชอบธรรมแม้เป็นของเล็กน้อย ก็ไม่หวงไว้ผู้เดียว นำมาแบ่งปันเฉลี่ยแจกจ่าย ให้ได้มีส่วนร่วมใช้สอยบริโภคทั่วกันของคนในชุมชน (to share any lawful gains with virtuous fellows)

๕. สีสสัมมัญญตา คือ มีศีลบริสุทธิเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีความประพฤติสุจริตดีงาม ถูกต้องตามระเบียบวินัย ไม่ทำตนให้เป็นที่น่ารังเกียจของหมู่คณะของคนในชุมชน (to keep without blemish the rules of conduct along with one's fellows, openly and in private)

๖. ทิฏฐิสามัญญตา คือ มีทิฏฐิดีงามเสมอกันกับเพื่อนพรหมจรรย์ทั้งหลาย ทั้งต่อหน้าและลับหลัง มีความเห็นร่วมกัน ในข้อที่เป็นหลักการสำคัญที่จะนำไปสู่ความหลุดพ้น สิ้นทุกข์ หรือขจัดทุกข์ของคนในชุมชน (to be endowed with right views along with one's fellows, openly and in private)

คุณธรรม ๖ ประการนี้ เป็น **สาราณียะ** (ทำให้เป็นที่ระลึกถึง making others to keep one in mind) เป็น **ปิยะภรณ์** (ทำให้เป็นที่รัก endearing) เป็น **ครุภรณ์** (ทำให้เป็นที่เคารพ bringing respect) เป็นไปเพื่อ **ความสงเคราะห์** (ความประสานกลมกลืน conducting to

sympathy or solidarity) เพื่อ ความไม่วิวาท (to non-quarrel) เพื่อความสามัคคี (to concord ; harmony) และเพื่อเอกภาพ (ความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน to unity)^{๑๓๖}

สรุพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ท่านนำหลักสาราณียธรรม มาปรับประยุกต์ใช้ในการพัฒนาประชาชนและชุมชน คือท่านมีความเมตตาธรรมสูง มีวาจาสุภาพ มีคำแนะนำสั่งสอน และแนวความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ในการพัฒนาชุมชน อันเปี่ยมไปด้วยคุณประโยชน์ อันเป็นหนทางสำคัญในการพัฒนาชุมชน และท่านยังเป็นผู้มีความเสียสละสูง มีความยุติธรรมให้ความเสมอภาคกับทุกคน สร้างความสามัคคีอันดีงามให้เกิดแก่ชุมชน จนสามารถพัฒนาและสร้างความเจริญให้แก่ชุมชนหนองขนานอย่างเป็นรูปธรรม เป็นแนวทางเป็นแบบอย่าง ที่อนุชนคนรุ่นหลังควรศึกษาและนำแนวทางของท่านไปปรับประยุกต์ใช้ก็จะเกิดประโยชน์ในการพัฒนาชุมชนอย่างมาก

หลักคุณธรรมที่ภุมมิมิกัตถะประโยชน์ ๔ (ธรรมที่เป็นไปเพื่อประโยชน์ในปัจจุบัน, หลักธรรมอันอำนวยประโยชน์สุขขั้นต้น (ditthadhammikattha-samvattanida-dhamma : virtues conducive to benefits in the present ; virtues leading to temporal welfare)

๑. อุฏฐานสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความหมั่น คือ ขยันหมั่นเพียรในการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ประกอบอาชีพอันสุจริต มีความชำนาญ รู้จักใช้ปัญญาสอดส่อง ตรวจสอบ หาอุบายวิธี สามารถจัดดำเนินการให้ได้ผลดี utthanasampada : to be endowed with energy and industry ; achievement of diligence)
๒. อารักขสัมปทา (ถึงพร้อมด้วยความรักษา คือ รู้จักคุ้มครองเก็บรักษาโภคทรัพย์ และผลงานอันตนได้ทำไว้ด้วยความขยันหมั่นเพียร โดยชอบธรรม ด้วยกำลังงานของตน ไม่ให้เป็นอันตรายหรือเสื่อมเสีย Araddhasampada : to be endowed with watchfulness ; achievement of protection)
๓. กัลยาณมิตตตา (คบคนดีเป็นมิตร คือ รู้จักกำหนดบุคคลในถิ่นที่อาศัย เลือกเสวนาส้าเหนียกศึกษาเยี่ยงอย่างท่านผู้ทรงคุณมีศรัทธา ศีล จาคะ ปัญญา kalyanamittata : good company ; association with good people)
๔. สมชีวิตา (มีความเป็นอยู่เหมาะสม คือ รู้จักกำหนดรายได้และรายจ่ายเลี้ยงชีวิต แต่พอดี มิให้ฝืดเคืองหรือฟุ่มเฟือย ให้รายได้เหนือรายจ่าย มีประหยัดเก็บไว้ samajivita : balanced livelihood ; living economically)

^{๑๓๖} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

ธรรมในส่วนนี้ที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) นำมาใช้เรียกกันสั้น ๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถะ หรือเรียกกันติดปากภาษาไทย ๆ ว่า ทิฏฐธัมมิกัตถ์ประโยชน์ (อรรถะ แปลว่าประโยชน์ จึงมีประโยชน์ซ้ำซ้อนกันสองคำ)^{๑๓๗}

สรุปรูปพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ท่านสามารถนำหลักทิฏฐธัมมิกัตถ์ ประโยชน์มาสร้างเสริมในการพัฒนาชุมชนหนองขนานได้อย่างสมบูรณ์ และสร้างประโยชน์สุขแก่ ชุมชนได้โดยท่านจะเป็นผู้วางรากฐาน แผนงาน แนวทาง นโยบายในการบริหารให้แก่ชุมชน ทำให้คนในชุมชนสามารถมีอาชีพ และหน้าที่การงานที่มั่นคง สามารถพึ่งพาตนเองและพึ่งพากันเอง ได้อย่างเข้มแข็ง จากนั้นท่านก็ต่อยอดเสริมในการให้คนในชุมชนมีการรักษาอ้อมทรัพย์สินไว้เห็น ได้จากท่านมีการจัดตั้งธนาคารข้าว ธนาคารโค และกิจการสหกรณ์ประจำชุมชนขึ้น และยังท่าน เป็นผู้ที่สามารถติดต่อประสานงานกับหน่วยงานของรัฐนางบประมาณมาสร้างความสำเร็จในส่วนที่ ขาดของชุมชนอีก และประการสำคัญท่านเป็นผู้วางรากฐานให้ประชาชนรู้จักพึ่งพาตนเองและรู้จัก ใช้ชีวิตให้ตั้งอยู่บนความพอดี พึ่งพาตนเอง รู้จักเก็บออม สร้างอนาคตแก่นุชนคนรุ่นหลัง และ สร้างรากฐานเศรษฐกิจพอเพียงให้เกิดกับชุมชนหนองขนานอย่างยั่งยืนเป็นรูปธรรมชัดเจน และหลักธรรมที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) นำมาประยุกต์ใช้ในพัฒนา ชีวิตประจำวันของประชาชน และสามารถช่วยพัฒนาชุมชน คือ ไตรสิกขา ๓ ศีล ๕ สัปปุริสธรรม ๗ พรหมวิหารธรรม ๔ สังคหวัตถุ ๔ ซึ่งเป็นหลักธรรมที่มีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์มีชีวิตที่ประเสริฐ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข และไม่เบียดเบียนกัน สามารถสร้างเสริมพัฒนาชุมชนได้อย่างดี งาม

การพัฒนาตนของบุคคลตามแนวพุทธต้องตั้งอยู่บนหลักภาวนา ๓ คือ กายภาวนา จิตภาวนา และปัญญาภาวนา^{๑๓๘} ซึ่งบุคคลสามารถปฏิบัติตามหลักธรรมนี้ เพื่อจะก่อให้เกิด ประโยชน์ ๓ ประการ คือ

๑. ทำให้บุคคลเป็นคนดีของสังคม เป็นผู้มีความเรียบร้อยวินัย เคารพกฎหมาย แต่อยู่ใน กรอบวัฒนธรรมประเพณีที่ดีงามของสังคม พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลงดเว้นกายทุจริต วาจทุจริต และประพฤติดังกายสุจริต วาจาสุจริต อันเป็นไปตามหลักของศีลเรียกว่า กายภาวนา กายภาวนานี้ เป็นวิธีการพัฒนาบุคคลด้านพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายและวาจา เรื่องที่เกี่ยวข้องกับสังคม ให้ บุคคลแสดงออกเฉพาะพฤติกรรมในด้านดีเท่านั้น

๒. ทำให้บุคคลมีจิตใจและอารมณ์มั่นคง เป็นผู้มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่แก่คนอื่น เป็นคน ที่เห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม พระพุทธเจ้าสอนให้บุคคลงดเว้นความโลภ ความพยาบาท แล้วให้ ประพฤติแต่เมโนสุจริต ไม่มีความโลภ ไม่มีความพยาบาทหรือมีจิตใจเสียสละและยินดีให้อภัย ตาม เมโนสุจริต เป็นการพัฒนาจิตใจตามหลักของสมาธิที่เรียกว่า จิตภาวนา

^{๑๓๗} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑๖.

^{๑๓๘} ที. ปา. (ไทย) ๑๑/๒๒๘/๑๗๒.

๓. ทำให้บุคคลได้รู้และเข้าใจในสิ่งต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามความเป็นจริง เป็นสัมมาทิฏฐิ ละมโนหุจจิต ปฏิบัติตามมโนสุจริตเป็นการพัฒนาบุคคล ตามหลักของปัญญา เรียกว่า **ปัญญาภาวนา** การปฏิบัติข้อนี้เป็นการพัฒนาบุคคลให้เข้าใจชีวิตอย่างแจ่มแจ้ง จนถึงสัมมาญาณ และบรรลूसัมมาวิมุตติ (ความหลุดพ้นจากกิเลสได้อย่างสิ้นเชิง) ซึ่งถือเป็นปัญญาภาวนา เช่นกัน ^{๑๓๙} การพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนานั้นต้องพัฒนาตนให้เป็นคนดีก่อนแล้ว สังคมก็จะดีไปด้วย ซึ่งตรงกับข้อความที่ว่า “หลักแห่งความประพฤดี” หรือ แนวทางของการประพฤดีดี ปฏิบัติชอบของการดำเนินชีวิตของมนุษย์ เพราะหลักศีลธรรมเป็นแนวทางประพฤดีปฏิบัติตนที่สร้างสรรค์ชีวิตคนให้เป็นคนดี ทั้งเป็นพื้นฐานในการดำเนินชีวิต เพื่อให้บรรลุถึงจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต ^{๑๔๐} หลักพื้นฐานของประชาชนมีจุดหมายที่เหมือนกันคือ การมีชีวิตที่ไม่มีโทษภัยอยู่ในสังคมที่ปกติสุขจึงสร้างกฎระเบียบขึ้นในสังคมมนุษย์ คือ **ศีล ๕** เป็นเสมือนระเบียบปฏิบัติของสังคม ได้แก่ การเว้นจากการปลงชีวิตสัตว์ที่มีชีวิต ชีวิตทั้งหลายมีค่าเท่าเทียมกันทั้งหมด ซึ่งการที่ทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกันโดยความเป็นระเบียบเรียบร้อยและเป็นที่ยอมรับของธรรมทั้งหลายที่เป็นกุศล จากการเว้นถือเอาของที่เขาไม่ได้ให้ การไม่เบียดเบียนเกี่ยวกับการดำเนินชีวิตด้านทรัพย์สินของบุคคลอื่นโดยไม่ได้รับอนุญาต ^{๑๔๑} การเว้นจากการประพฤดีผิดในกาม งดเว้นจากความประพฤดีในการที่จะล่วงละเมิดคู่ครองหรือการที่ไม่ล่วงเกินในขอบเขตแห่งความเป็นสามีภรรยาซึ่งดำเนินไปทางกาย ในการประพฤดีเมถุนด้วยประสงค์ในการเสพสังสรรค์ โดยมีเจตนาล่วงเกินอกมณีนียฐาน (ฐานะสมควรถึง หมายถึง สตรีหรือบุรุษที่มีเจ้าของคู่ครอง) ^{๑๔๒} การเว้นจากการพูดเท็จ งดเว้นจากความประพฤดีในการที่จะกล่าวด้วยคำพูดที่บิดเบือนจากความเป็นจริง โดยมีความตั้งใจเพื่อให้ผู้ฟังเข้าใจผิดคิดว่า คำที่กล่าวเท็จนั้นเป็นความจริง โดยการแสดงออกทางกาย วาจา การแสดงออกทางกายนั้นหมายถึงกิริยาอาการที่แสดงให้คนอื่นเข้าใจผิด ส่วนด้านวาจา หมายถึงการพูดให้ผู้อื่นเชื่อด้วยถ้อยคำเท็จโดยเจตนาการพูดคำหยาบคายด้วยถ้อยคำที่คนทั่วไปไม่นิยมพูด การพูดส่อเสียดเพื่อให้ผู้อื่นแตกแยกกัน การเว้นจากของเมาคือสุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท สุราและเมรัยอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาทเป็นสิ่งเสพติดที่ทำให้เสียสติสัมปชัญญะเป็นสิ่งที่ควรงดเว้น เพราะสุราและเมรัยเป็นเหตุทำให้ผู้ที่ดื่มมีนเมา ขาดความยั้งคิด หลงลืมเลือนดังพระพุทธเจ้าตรัสว่า ด้วยโทษของการดื่มสุราเมรัย ๖ ประการ ดังปรากฏในทีฆนิกาย ปาฏิกวรรค สิงคาลกสูตรว่า

^{๑๓๙} โกลล เพ็ชรวงศ์, “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาตน : ศึกษาเฉพาะกรณี ผู้เข้ารับการศึกษาอบรมตามหลักสูตร “เตรียมผู้บริหารการศึกษา” ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา วัดไร่ขิง”, **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต**, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๓๓.

^{๑๔๐} พระธรรมโกศาจารย์, (ประยูร ธมมจิตโต), **พุทธศาสนากับปรัชญา**, (กรุงเทพมหานคร : อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓) หน้า ๓๑.

^{๑๔๑} ที. ปา. (ไทย) ๒๐/๓๑๕/๒๘๐.

^{๑๔๒} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๐๒.

ดูก่อนคฤหบดีบุตร โทษในการประกอบเนือง ๆ ซึ่งการดื่มน้ำเมาอันเป็นที่ตั้งแห่งความประมาท ๖ ประการ คือความเสื่อมทรัพย์อันผู้ดื่มพึงเห็นเอง ๑ ก่อการวิวาท ๑ เป็นบ่อเกิดแห่งโรค ๑ เป็นเหตุเสียชื่อเสียง ๑ เป็นเหตุไม่รู้จักกาย ๑ เป็นเหตุบั่นทอนกำลังปัญญา ๑^{๑๔๓}

การละเมียดศีล ๕ ย่อมก่อให้เกิดความไม่ตั้งงามสำหรับตนเองและสังคม ความไม่สงบเรียบร้อยในสังคม ความประพฤตินิโคตในระดับพื้นฐานเป็นเหตุของความทุกข์ความเดือดร้อน จึงเกิดความขัดแย้งเอาไรต์เอาเปรียบ จะทำอะไรก็แสดงออกไปตามความวู่วาม ตกอยู่ในอำนาจของกิเลสเหล่านั้น คือไม่มีความเข้มแข็งในการควบคุมตน เมื่อมีการละเมียดศีล ๕ สภาพของจิตใจและร่างกาย ก็จะกลายเป็นเครื่องช่วยในการดำเนินชีวิตที่ร้ายหรือสนับสนุนการสร้างปัญหาของมนุษย์ให้มากยิ่งขึ้น พระพุทธองค์ตรัสสอนให้ยึดหลักสำหรับใช้ในชีวิต คือ หนทางการดำเนินชีวิตประชาชน มีความประพฤติปฏิบัติชอบ ประกอบกายสุจริต วชิสุจริต มโนสุจริต การปฏิบัติตามศีลธรรมซึ่งเป็นขั้นพื้นฐานของการพัฒนามนุษย์ที่สำคัญที่จะแก้ไขปัญหาเรื่องความทุกข์ เพื่อให้การพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ให้มีความสุขและหลุดพ้นจากความทุกข์ ดับกิเลสได้สิ้นเชิง การประพฤติปฏิบัติจะต้องสอดคล้องกับจุดหมายปลายทางสูงสุดของชีวิต คือการบรรลุถึงนิพพาน อันเป็นความสุขอย่างยิ่งที่ชีวิตมนุษย์ทุก ๆ ชีวิตต้องการ^{๑๔๔} **หลักสัปปริสธรรม ๗** เป็นอีกหลักธรรมหนึ่งที่มีมนุษย์ปฏิบัติตามแล้วสามารถทำให้บรรลุถึงนิพพานได้หรืออาจกล่าวได้ว่าหลักธรรมที่เป็นหลักธรรมที่สามารถพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนให้ดียิ่งประการหนึ่งซึ่งประกอบด้วย

๑. ธัมมัญญตา รู้จักหลักการ รู้จักเหตุผล รู้กฎเกณฑ์ของการพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชน และเข้าใจสิ่งที่จะต้องประพฤติปฏิบัติ คือ รู้ว่าตำแหน่ง หน้าที่การงาน ฐานะอาชีพ รู้จักรับผิดชอบตลอดถึงผลสำเร็จขั้นสูงสุด คือ ตามธรรมชาติของความเป็นจริง ไม่ตกเป็นทาสของความโลภ ความโกรธ ความหลง กิเลส ตัณหา อุปาทาน

๒. อัตถัญญตา รู้ความมุ่งหมายและรู้จักผล คือ รู้ความหมายที่ตนปฏิบัติ เข้าใจวัตถุประสงค์ที่ตนกระทำ รู้ว่าหลักการนั้นมุ่งหมายอะไร การดำเนินชีวิตอย่างนั้น ๆ เพื่อประโยชน์อะไรเป็นผลดีหรือผลเสีย ตลอดถึงขั้นสูงสุดที่เป็นประโยชน์ในการพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนที่เป็นสาระแก่นสารของชีวิต

๓. อัตตัญญตา รู้จักตนตามความเป็นจริง โดยฐานะภาวะ เพศ ความรู้ กำลังความสามารถ คุณธรรมที่จะประพฤติปฏิบัติชอบได้อย่างเหมาะสมและรู้จักแก้ไขปรับปรุงให้สอดคล้องถูกต้องตามจุดมุ่งหมายปลายทางสูงสุดของการพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชน

๔. มัตตัญญตา การรู้จักประมาณในการบริโภค การใช้จ่ายทรัพย์สิน คือ รู้จักพอดี พอเหมาะรู้จักคิด พุด กระทำกิจต่าง ๆ แต่พอดี แม้การพักผ่อนสนุกสนาน ก็เช่นกัน

^{๑๔๓}ที่.ปา. (ไทย) ๑๔/๒๔๘/๑๙๘.

^{๑๔๔}เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๓.

๕. กาลัญญตา รู้กาลเวลาอันควร รู้เวลาไหน ควรทำอะไร ที่ไหน ใช้เวลาแต่พอดีในการดำเนินการพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชน หรือประกอบกิจการหน้าที่การงานต่าง ๆ

๖. ปริสัญญตา การรู้จักชุมชน สังคม สิ่งแวดล้อม ในถิ่น ควรมีความเข้าใจอย่างไร มีระเบียบวัฒนธรรมประเพณีอย่างไร ควรประพฤติตนให้เหมาะสมกับสังคม และสิ่งแวดล้อมนั้น ๆ

๗. บุคคลัญญตา การรู้จักบุคคล และเข้าใจความแตกต่างของบุคคลที่จะต้องเกี่ยวข้องกับซึ่งกันและกัน

ธรรมที่พัฒนามนุษย์และพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนให้มีคุณค่า และเป็นคุณสมบัติของคนดี ซึ่งถือว่าเป็นการพัฒนาที่ถูกต้องและยั่งยืน นอกจากหลักสัปปริสรธรรมดังกล่าวนี้แล้ว ยังมีหลักธรรมซึ่งเป็นหลักธรรมประจำใจที่ประเสริฐ ที่จะเป็นตัวช่วยในการพัฒนามนุษย์ พัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนทางด้านจิตใจได้เป็นอย่างดี หลักธรรมที่กล่าวถึงคือ **พรหมวิหารธรรม** ซึ่งประกอบด้วย

๑. เมตตา ความรัก ความปรารถนาดี การแสดงออกซึ่งมิตรภาพไมตรีของสังคมมนุษย์ โดยปรารถนาแผ่เมตตาจิตให้ทุกคนมีความสุขกาย สบายใจ

๒. กรุณา ความสงสาร อยากช่วยเหลือผู้อื่นให้พ้นจากทุกข์ ปัญหาหรืออุปสรรคทั้งหลาย บำบัดความทุกข์ยากเดือดร้อนของพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนให้ประสบผลสำเร็จ ความเจริญรุ่งเรือง สิ่งสำคัญอย่างกรุณาจนเกินประมาณ ต้องรู้จักปฏิบัติตนให้เหมาะสมในการทำการสงเคราะห์ควรประกอบด้วยอุเบกขากำกับ

๓. มุทิตา ความรู้สึกยินดีด้วยเมื่อเห็นบุคคลอื่นได้ดีมีความสุข ตัวเองก็มีจิตใจแช่มชื่นเบิกบาน พลอยยินดีปลื้มใจไปด้วย เมื่อเห็นเขาเหล่านั้นประสบผลสำเร็จ มีความเจริญออกงามในตำแหน่งหน้าที่การงานยิ่งขึ้นไป

๔. อุเบกขา ความมีใจเป็นกลาง ต้องรักษาความยุติธรรมถูกต้อง สมควรแก่เหตุที่ตนได้กระทำไว้ และปฏิบัติตามความเที่ยงธรรม โดยไม่เห็นแก่หมู่พวกพื่อนอง

หลักพรหมวิหารธรรมนี้ จะต้องใช้ให้ถูกต้องตามความหมายขององค์ธรรมแต่ละข้อ จึงจะไม่เกิดความเสียหาย เป็นอคติ อันจะมีผลร้ายต่อสังคมและต่อการพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนได้^{๑๔๕} และหลักธรรมที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวใจบุคคล และประสานหมู่ชนไว้ในความสามัคคี หลักการสงเคราะห์ซึ่งกันและกัน เพื่อให้ประชาชนมีการช่วยเหลือกัน คือ **สังคหวัตถุ ๔**

๑. ทาน การให้ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ เสียสละ แบ่งปัน ช่วยเหลือกันด้วยสิ่งของ ตลอดจนถึงความรู้และแนะนำสั่งสอน^{๑๔๖} ทานในสังคหวัตถุนี้ มุ่งเพื่อให้สงเคราะห์ผู้รับ มีความมุ่งหมายอยู่ที่ผู้รับเป็นสำคัญ เช่น ช่วยเหลือสงเคราะห์กันด้วยปัจจัย ๔ คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่อยู่อาศัย และยารักษาโรค ฉะนั้น การให้ทานจึงควรให้ด้วยความเมตตาเป็นที่ตั้ง เพื่อแสดงน้ำใจไมตรี สร้าง

^{๑๔๕} อง.ปญจก. (ไทย) ๒๒/๑๙๒/๒๕๒, อภิ.ส. (ไทย) ๓๔/๑๙๐/๗๕.

^{๑๔๖} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๑๖๗.

เสริมมิตรภาพ ให้อภัยกรุณา ต้องการช่วยปลดเปลื้องความทุกข์ ความเดือดร้อนแก่กัน ให้อภัย มุทิตา ส่งเสริม สนับสนุนให้แก่ผู้ทำความดี มีความเจริญก้าวหน้า และเกิดการพัฒนาทั้งประชาชน และพัฒนาชุมชน เพราะฉะนั้น การให้อภัยด้วยวัตถุประสงค์ของจึงมุ่งประโยชน์แก่ผู้รับ^{๑๔๗}

๒. ปิยวาจา หรือ เปยยวัชชะ วาจาเป็นที่รัก กล่าวคำสุภาพไพเราะอ่อนหวาน สมานฉันท์ สามัคคี ให้เกิดไมตรีและความรักใคร่กันตลอดถึงคำแสดงประโยชน์ประกอบด้วย เหตุผลเป็นหลักฐานจงใจให้นิยมยินดี^{๑๔๘} การพูดดีมีคุณค่า เป็นสื่อสร้างความรู้ ความเข้าใจอันดี คนที่พูดดี จะช่วยให้การทำงานสำเร็จ การสื่อสารสัมพันธ์อันดีต่อกันของประชาชน และชุมชน ตลอดจนสังคมอื่น ๆ เมื่อมีการพูดคุยกันอย่างเป็นมิตรก็เกิดสัมพันธ์ไมตรีอย่างดีของประชาชน และชุมชน

ปิยวาจา คือ คำพูดที่กล่าวออกมาจากใจ จริงใจ จับใจ และจงใจ การพูดควร ประกอบด้วยหลักการ ๔ ประการ คือ

๑. แจ่มแจ้ง คือ ข้อความที่กล่าวมีความชัดเจน
๒. จงใจ คือ พูดแล้ว จงใจให้คนทำดี มีกำลังใจ
๓. แกล้วกล้า คือ ทำให้มีความกระตือรือร้น มุ่งมั่นที่จะพัฒนาตนเอง
๔. ราบรื่น คือ ทำให้ผู้ฟังมีความสุข ราบรื่น บันเทิงใจ

๓. อัถถจริยา การประพฤติประโยชน์ ขวนขวายช่วยเหลือกิจการ บำเพ็ญสาธารณะ ตลอดถึงช่วยแก้ไขปรับปรุงส่งเสริมในทางจริยธรรม การบำเพ็ญประโยชน์ช่วยเหลือด้วยแรงกาย และขวนขวายช่วยเหลือกิจกรรมต่าง ๆ บำเพ็ญประโยชน์ รวมทั้งช่วยเหลือแก้ไข สามารถรักษา ความสามัคคีในหมู่คณะ ชุมชน สังคม และประเทศชาติไว้ได้ ความเป็นผู้มีในเอื้อเพื่อเอื้อของ คนอื่น หรือสังคมด้วยแรงกาย ด้วยปัญญาหรือด้วยทรัพย์ จนเต็มความสามารถที่จะช่วยได้ เป็น เหตุให้รัก นับถือกันอย่างมั่นคง ช่วยให้การพัฒนาประชาชนและชุมชนที่มั่นคงและเข้มแข็ง ต่อไป^{๑๔๙}

๔. สมานัตตตา ความมีตนเสมอ คือ ทำตนเสมอต้นเสมอปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอ ใน ชนทั้งหลาย และเสมอในสุขทุกข์โดยรวมรับรู้ร่วมแก้ไข ตลอดถึงวางตนเหมาะสมแก่ฐานะ ภาวะ บุคคล เหตุการณ์และสิ่งแวดล้อม ถูกต้องตามธรรมในแต่ละกรณี^{๑๕๐} การวางตนเสมอต้นเสมอ

^{๑๔๗} พระมหาสุชิน สุชีโว, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๖), หน้า ๗๗.

^{๑๔๘} ที.ปา. (ไทย) ๑๑/๔๐/๑๖๗.

^{๑๔๙} พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต), พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม, พิมพ์ครั้งที่ ๑๗, (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), หน้า ๒๐๐-๒๐๑.

^{๑๕๐} เรื่องเดียวกัน, หน้า ๒๐๒.

ปลาย ปฏิบัติสม่ำเสมอต่อมนุษย์ด้วยกัน เพื่อให้เกิดประโยชน์สุขร่วมกัน ด้วยการร่วมสุขร่วมทุกข์ ไม่ถือตัวมีความเสมอภาค วางตนเหมาะสม สามารถผูกพันรักษาความสามัคคีในสังคมมนุษย์ไว้ได้ เป็นอย่างดี เพราะมนุษย์ทั้งหลาย รักนับถือความวางตนสม่ำเสมอไม่ถือตัว เป็นธรรมดาประจำโลกที่มนุษย์ทั้งหลายย่อมไม่เสมอกัน ด้วยทรัพย์ ยศศักดิ์ บริวาร ศิลปวิทยา และปัญญา ที่ยิ่งหย่อนกันกว่ากัน หากเราเคารพในความเป็นมนุษย์ ในคุณค่าของความเป็นมนุษย์อย่างมีศักดิ์ศรี เสมอกันในฐานะเป็นมนุษย์เหมือนกันกับเรา ^{๑๕๑} การพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชนตามหลักพระพุทธศาสนาให้เกิดประสิทธิภาพและรู้ทันต่อสิ่งต่าง ๆ เข้ามาในชีวิตมนุษย์ คือ หลักธรรมที่สำคัญประการหนึ่งซึ่งเป็นหลักธรรมที่กล่าวถึงความจริงอันประเสริฐ ความจริงของพระอริยะ ความจริงที่ทำให้ปุถุชนเป็นพระอริยะ ประกอบด้วยองค์ธรรม ๔ ประการ หรือ อริยสังข์ ๔ มีดังนี้

๑. ทุกข์ ความทุกข์ สภาพที่ทนได้ยาก สภาวะที่บีบคั้น สภาวะที่ขัดแย้ง บกพร่อง ขาดแก่นสารและความเที่ยงแท้ ไม่ให้ความพึงพอใจแท้จริงหรือเรียกกันในสำนวนชาวบ้านว่า ความไม่สบายกาย ไม่สบายใจ ได้แก่ ซาติ ชรา มรณะ การเกิด แก่ เจ็บ ตาย การประจวบกับสิ่งอันไม่เป็นที่รัก การพลัดพรากจากสิ่งที่รัก ความปรารถนาที่ไม่ได้ดังหวัง

๒. สมุทัย เหตุเกิดแห่งทุกข์สาเหตุให้ทุกข์เกิด ได้แก่ ตัณหา ความทะยานอยาก ความดิ้นรน ความเสนาหาในอารมณ์ จำแนกเป็น ๓ ประเภท คือ

๒.๑ กามตัณหา คือ ความทะยานอยากด้วยอำนาจความใคร่ หมายถึง ความอยากในอารมณ์มีรูป เป็นต้น ที่เกิดขึ้นด้วยอำนาจความอยากได้กามคุณคือสิ่งสนองความต้องการทางประสาทสัมผัสทั้ง ๕ (ตา หู จมูก ลิ้น กาย) หรือความทะยานอยากในอารมณ์ที่น่าใคร่ น่าปรารถนา ชักให้ใคร่ พาใจให้กำหนัด เช่น รูปที่สวยงาม เสียงที่ไพเราะ กลิ่นที่หอม รสที่อร่อย สัมผัสที่อ่อนนุ่ม ในกรณีที่คนเราเกิดความอยากกินข้าวอยากดื่ม น้ำ อันเป็นความต้องการทางร่างกาย เช่นนี้ไม่จัดเป็นตัณหา ส่วนความต้องการอย่างร้ายกับภรรยา ซึ่งเป็นเรื่องของกามคุณ จัดเป็น กามตัณหาโดยแท้

๒.๒. ภวตัณหา คือ ความทะยานอยากเป็นโน่นเป็นนี่ หมายถึงความอยากในภาวะของตัวตนที่จะได้จะเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง อยากเป็น อยากคงอยู่ตลอดไป ความติดใจอยู่ในรูปภพ อรูปภพหรือติดใจในฉานสมาบัติ ซึ่งประกอบด้วยสัสสตทิฎฐิ ความเห็นว่าอัตตาและโลกเที่ยง อยากอยู่ในกามสุขนาน ๆ อยากอยู่ในวัยหนุ่มสาวตลอดไป

^{๑๕๑} พระมหาสุชิน สุชีโว, “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย , ๒๕๔๖), หน้า ๓๕.

๒.๓. **วิภาตัทธนา** คือ ความทะยานอยากไม่เป็นโน่นไม่เป็นนี่ หมายถึง ความอยากในความพรากผันไปแห่งตัวตนจากความเป็นอย่างใดอย่างหนึ่งอันไม่น่าปรารถนา โดยอยากทำลาย อยากให้ดับสูญซึ่งประกอบด้วยอุจเฉทิกฎฐิติ ความเห็นว่าตายแล้วสูญ เช่น อยากฆ่าตัวตายเพื่อให้พ้นจากความคับแค้นในชีวิตปัจจุบัน

ตัณหานั้นเป็นเหตุให้เกิดทุกข์ เพราะเป็นเหตุให้สัตว์เวียนว่ายตายเกิดในภพทั้ง ๓ คือ กามภพ คือ กามภูมิ ๑๑ (อภายภูมิ ๔ โลกภูมิ ๑ สวรรค์หรือเทวโลก ๖) รูปภพ (พรหมโลกที่มีรูปชั้น) อรูปภพ (พรหมโลกที่ปราศจากรูปชั้น) อย่างไม่รู้จักจบสิ้นและการเกิดบ่อย ๆ ก็เป็นทุกข์รำไป

๓. **นิโรธ** ความดับทุกข์ ความดับตัณหาได้อย่างสิ้นเชิง ภาวะที่ตัณหาดับสิ้นไป ภาวะที่เข้าถึงได้เมื่อกำจัดอวิชชา สรรอกตัณหาสิ้นแล้ว ภาวะที่หลุดพ้น สงบ ปลอดโปร่ง เป็นอิสระ หรือเรียกว่า ภาวะนิพพาน การบรรลุนิพพาน คือ ความดับเพลิงทุกข์เพลิงกิเลสได้โดยเบ็ดเสร็จ เต็มขาด

๔. **มรรค** ข้อปฏิบัติให้ถึงความดับทุกข์ หรือเรียกว่า อริยมรรค หมายถึงปัญญาอันเห็นชอบว่า สิ่งนี้เป็นทุกข์ สิ่งนี้เป็นเหตุให้เกิดทุกข์ สิ่งนี้คือความดับทุกข์ สิ่งนี้คือทางให้ถึงความดับทุกข์^{๑๕๒}

อริยสัจทั้ง ๔ ประการนี้ เป็นวิธีการแห่งปัญญา ซึ่งดำเนินการแก้ปัญหาตามเหตุผล ตามปัจจัย เป็นการแก้ปัญหาต่าง ๆ ของบุคคลด้วยปัญญาของตัวเอง ไม่ต้องอาศัยการดลบันดาลจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เป็นความจริงที่เกี่ยวกับชีวิตของคนทุกคน ไม่ว่าจะอยู่ในสถานที่ใด อยู่ในเพศภาวะใด จะต้องประสบด้วยกันทั้งสิ้น เป็นหลักความจริงที่เป็นกลางที่ติดเนื่องสัมพันธ์กับชีวิตของบุคคลตลอดเวลา ไม่ว่าจะบุคคลจะแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาชีวิตขึ้นมาใหม่แล้วสูญสลายไปอย่างไร หลักนี้ยังคงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง ฉะนั้น อริยสัจ ๔ จึงเป็นหลักความจริงอันประเสริฐ หลักความจริงอันมั่นคง โดยเฉพาะในการแก้ปัญหาชีวิตมนุษย์ในสังคม เราสามารถนำหลักอริยสัจ ๔ มาประยุกต์ใช้ในการแก้ปัญหาชีวิตประชาชน และในชุมชน สังคมนั้นได้ตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๑. **ขั้นที่ ๑ ทุกข์** เรียกว่าขั้น**ตัวปัญหา** หมายถึงสภาพปัญหาหรือความไม่พอใจ ความติดขัด บกพร่องที่บุคคลได้ประสบหรือเกิดขึ้นในชีวิตของตน ในขั้นนี้ พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลกำหนดรู้ ยอมรับ ทำความเข้าใจ และกำหนดขอบเขตของมันให้แจ่มชัดว่าเป็นปัญหาหรือไม่ เป็นปัญหาใหญ่หรือปัญหารอง จัดเป็นชั้นแฉกปัญหาที่จะต้องทำความเข้าใจและรู้ขอบเขต เรียกว่า **ปริญญากิจ**

๒. **ขั้นที่ ๒ สมุทัย** เรียกว่า**ขั้นสาเหตุปัญหา** หมายถึงเหตุปัจจัยต่าง ๆ ที่เป็นตัวก่อให้เกิดปัญหา เกิดความติดขัดบกพร่องในชีวิตบุคคล ในขั้นนี้พระพุทธศาสนาสอนให้บุคคลค้นหาสาเหตุแห่งปัญหาหรือความทุกข์ต่าง ๆ ให้ถูกต้องชัดเจน และต้องเป็นสาเหตุต้นตอจริง ๆ ที่เกิด

^{๑๕๒} ม.ม. (ไทย) ๑๒/๑๔๗/๑๒๓.

จากตัวเองเป็นส่วนใหญ่มิใช่ไปโทษดินฟ้าอากาศหรือโชคชะตาซึ่งเป็นเรื่องนอกตัวออกไปทำเดี๋ยวจัดเป็นขั้นวิเคราะห์และวินิจฉัยมูลเหตุของปัญหาซึ่งจะต้องแก้ไขกำจัดให้หมดสิ้นไป เรียกว่า **ปหานกิจ**

๓. ขั้นที่ ๓ **นิโรธ** เรียกว่า **ขั้นดับทุกข์** หมายถึงความหลุดพ้นจากปัญหา เป็นขั้นที่ต้องทำให้ประจักษ์แจ้งแก่ใจ หรือทำให้เป็นจริงเป็นจังขึ้นมา เป็นขั้นกำหนดจุดหมายปลายทางที่แน่นอน พร้อมทั้งกำหนดจุดหมายและเป้าหมายรองไว้ด้วยว่าแต่ละขั้นตอนนั้นมีจุดหมายและเป้าหมายเพียงใด แค่นี้ จัดเป็นขั้นชี้บอกภาวะปราศจากปัญหาซึ่งเป็นจุดหมายที่ต้องการให้เห็นว่าการแก้ปัญหาเป็นไปได้และจุดหมายนั้นควรเข้าถึงซึ่งจะต้องทำให้สำเร็จ เรียกว่า **สัจฉิกิริยา** กิจ

๔. ขั้นที่ ๔ **มรรค** เรียกว่า **ขั้นลงมือแก้ปัญหา** หมายถึงข้อปฏิบัติหรือวิธีการเพื่อแก้ปัญหา เป็นขั้นลงมือทำการแก้ปัญหาไปตามขั้นตอน เป็นวิธีการอย่างละเอียดเพื่อแก้ปัญหา เช่น กำหนดวงวิธีการ วางแผนงาน และรายการที่จะต้องทำให้ละเอียด จัดเป็นขั้นกำหนดวิธีการและรายละเอียดที่จะต้องปฏิบัติในการลงมือแก้ปัญหา เรียกว่า **ภาวนากิจ** และแนวทางหรือข้อปฏิบัติที่ให้ถึงความดับทุกข์อันเป็นจริยธรรมสายกลางที่สร้างบุุคคลให้เป็นนริยชนเป็นคุณธรรมส่งเสริมการศึกษา และพัฒนาชุมชนนั้น ประกอบด้วยองค์ธรรม ๘ ประการ หรือมรรคมีองค์ ๘ คือ

๑. **สัมมาทิฎฐิ ความเห็นชอบ** การมีความเห็นถูกต้องตามหลักธรรม แยกอธิบายเป็น ๒ ระดับ

๑. **ระดับโลกิยะ** ได้แก่ การมีความเห็นถูกต้องตามคลองธรรม คือเห็นว่าบุญบาปมีจริง ผลแห่งทานที่ให้แล้วมีจริง มารดาบิดามีบุญคุณจริง หรือการมีความเชื่อว่าเป็นดีแล้วได้ดี ทำชั่วแล้วได้ชั่ว เป็นต้น ความเห็นชอบในระดับนี้เป็นการเตรียมความพร้อมที่จะทำให้นุคคลประพฤติปฏิบัติดีพัฒนาตนเข้าสู่การฝึกอบรมช่วงแรกตามหลักศีลธรรม และ

๒. **ระดับโลกุตตระ** ได้แก่การมีความเห็นถูกต้องตามความเป็นจริง คือมีความเห็น ตรงตามสภาวะหรือตามเหตุปัจจัย หรือปัญญาอันเห็นชอบในอริยสัจ ๔ คือทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค เห็นไตรลักษณ์ คือความไม่เที่ยง ความเป็นทุกข์ของสังขารที่ปรุงแต่งคุ่มกันเข้าเป็นรูปร่างจากส่วนย่อยต่าง ๆ ความเป็นอนัตตาของสภาวะธรรม รู้ว่าอะไรเป็นอกุศลและอกุศลมูล อะไรเป็นกุศลและกุศลมูล หรือเห็นปฏิจสมุขปาบาท คือเห็นว่าสภาวะธรรมทั้งปวงอาศัยกันและกันเกิดขึ้น สรรพสิ่งเป็นเหตุเป็นผลกันเกิดขึ้น ตั้งอยู่ และดับไป เมื่อมีสิ่งนี้เป็นเหตุ จึงมีสิ่งนี้เป็นผลตามมา เป็นต้น

๒. **สัมมาสังกัปปะ ดำริชอบ** หมายถึงความคิดถึงนึกตรึกตรองที่ถูกต้องเป็นกุศลที่ประกอบด้วยมโนสุจริต เป็นไปใน ๓ เรื่อง คือ

๑. ความคิดนึกตรึกตรองที่ปลอดจากกาม หรือความนึกคิดในทางเสียสละ ไม่ติดใจเพลินใจในการปรนเปรอสนองความอยากของตน

๒. ความคิดนึกตริตรองที่ปลอดจากพยาบาทหรือความคิดที่ประกอบด้วยเมตตา ไม่ขัดเคืองหรือเฟื่องมองผู้อื่น สัตว์อื่นในแง่ร้าย

๓. ความคิดนึกตริตรองที่ปลอดจากการเบียดเบียนหรือความคิดที่ประกอบด้วยกรุณา ไม่คิดมุ่งร้ายทำลายผู้อื่น

๓. สัมมาวาจา วาจาชอบ หมายถึงการใช้วาจาหรือคำพูดติดต่อสื่อสารเกี่ยวข้องกับผู้อื่นอย่างถูกต้องตามหลักวจีสุจริต ๔ คือ

๑. ละเว้นขาดจากการกล่าวเท็จ คือไม่ยอมพูดปดเพราะเหตุตนเอง ผู้อื่นหรือ เพราะเห็นแก่ประโยชน์ใด ๆ เป็นคนพูดคำสัตย์ ยึดมั่นในคำสัตย์ เป็นที่ไว้วางใจได้ ควรแก่การเชื่อถือ ไม่เป็นคนลวงโลก

๒. ละเว้นขาดจากการพูดส่อเสียด คือ เป็นคนช่วยสมานคนที่แตกร้างกัน ส่งเสริมคนที่สมัครสมานกัน ชอบกล่าวถ้อยคำที่สร้างสามัคคี

๓. ละเว้นขาดจากการพูดคำหยาบ คือพูดแต่คำนิมนวล สุภาพ อ่อนหวาน ไพเราะเสนาะหู มีไมตรี และเป็นคำอันเป็นที่พอใจของคนส่วนมาก

๔. ละเว้นขาดจากการพูดเพ้อเจ้อ คือพูดถูกกาล พูดตามความเป็นจริง พูดคำที่มีประโยชน์ พูดถูกธรรม ถูกวินัย ถูกกฎกติกามารยาทของสังคม พรั่งพร้อมไปด้วยเหตุผล พอเหมาะพอควรและมีความหมาย เรียกว่ามีคำพูดประดุจขุมทรัพย์

๔. สัมมากัมมันตะ กระทำชอบ หมายถึงการมีพฤติกรรมที่แสดงออกทางกายอย่างถูกต้องตามหลักกายสุจริต ๓ คือ

๑. ละเว้นขาดจากการฆ่า การเบียดเบียนทำลายล้างผู้อื่น สัตว์อื่น คือเป็นคนที่ปราศจากการมีอาวุธไว้ครอบครอง มีความรู้สึกผิดชอบ เต็มไปด้วยความเห็นอกเห็นใจผู้อื่น โดยมีความปรารถนาประโยชน์เกื้อกูลต่อมวลมนุษยและสรรพสัตว์

๒. ละเว้นขาดจากการลักทรัพย์ คือเป็นคนที่เคารพกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินของผู้อื่น ไม่ถือเอาสิ่งของที่เจ้าของไม่ได้ให้โดยอาการแห่งขโมย ไม่ถือเอาทรัพย์สินที่อยู่ในบ้านหรือในป่า (สิ่งของสาธารณะ) มาเป็นสมบัติของตน

๓. ละเว้นขาดจากการประพฤติดัดในกาม คือไม่เป็นคนประพฤดิสว่างละเมิด ประเวณีทางเพศ ไม่สำส่อนทางเพศ ไม่เป็นชู้กับสามีภรรยาผู้อื่น เป็นต้น

๕. สัมมาอาชีวะ เลี้ยงชีพชอบ หมายถึงการเว้นขาดจากมิจจาชีพคือวิธีเลี้ยงชีวิตในทางที่ผิด เช่น การทำการหลอกลวง การใช้เล่ห์เหลี่ยม การมีกลโกง การขูดรีด การฉ้อฉล การค้ากำไรเกินควร หรือเว้นขาดจากมิจจาวิณิชชา การค้าขายที่ไม่ชอบธรรมก่อให้เกิดโทษ ๕ อย่าง คือ การค้าขายอาวุธเครื่องประหาร การค้าขายมนุษย์ การค้าขายสัตว์สำหรับฆ่าเพื่อเป็นอาหาร การค้าขายสิ่งเสพติดมีนเมาให้โทษ และการค้าขายยาพิษหรือเว้นขาดการมีอาชีพที่เบียดเบียนทำลายชีวิตผู้อื่น โดยประกอบแต่สัมมาชีพที่ตรงกันข้ามกับมิจจาชีพ

๖. **สัมมาวายามะ พยายามชอบ หรือเพียรชอบ** หมายถึงการมีความเพียรพยายาม ที่ถูกต้องโดยเร่งระดมเพียรละความชั่ว สร้างและรักษาแต่ความดีตามหลักการสร้างความเพียร ชอบ ๔ คือ

๑. เพียรระวังไม่ให้ความชั่วเกิดขึ้นในจิตใจตน
๒. เพียรละกำจัดความชั่วที่เกิดขึ้นแล้วให้หมดไป
๓. เพียรทำกุศลกรรมหรือบำเพ็ญคุณความดีที่ยังไม่เกิดให้เกิดมีขึ้น
๔. เพียรรักษากุศลกรรมที่เกิดขึ้นแล้วให้ตั้งมั่นและให้เจริญยิ่งขึ้นไป

๗. **สัมมาสติชอบ ระลึกชอบ** หมายถึงการมีสติระลึกก่อนทำ พูด คิดหรือขณะทำ พูด คิดอยู่เสมอ เพื่อไม่ให้พลังเผละประมาทจนเป็นเหตุให้ทำชั่ว พูดชั่ว คิดชั่วอันเป็นอกุศลกรรม กล่าวในชั้นสูง ได้แก่การตั้งสติกำหนดพิจารณาสิ่งทั้งหลายให้รู้เห็นตามความเป็นจริงคือตามที่สิ่ง นั้น ๆ มันเป็นของมันเอง ซึ่งเรียกว่า การเจริญสติปัฏฐาน ๔ คือตั้งสติกำหนดพิจารณาหรือเจริญ วิปัสสนากัมมัฏฐานให้รู้เห็นตามความเป็นจริงในเรื่องใกล้ตัวหรือภายในตัวของคนเราที่สำคัญ ๔ เรื่อง คือกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ว่าเป็นแต่เพียงกาย เวทนา จิต และสภาวะธรรม ไม่ใช่สัตว์ บุคคล ตัวตน เราเขาที่จะเข้าไปกำหนดยึดมั่นถือมั่น ซึ่งมีวิธีปฏิบัติหลายอย่างหลายขั้นตอน เช่น การกำหนดลมหายใจเข้า – ออก การกำหนดรู้ทันอิริยาบถ การมีสติรู้ชัดจิตของตน เป็นต้น

๘. **สัมมาสมาธิ ตั้งใจมั่นชอบ** หมายถึงการมุ่งมั่นบำเพ็ญทำจิตให้มีภาวะแน่วแน่อยู ในอารมณ์ที่แสดงออกมาในทางกุศลโดยส่วนเดียวและสามารถข่มระงับนิวรณ์กิเลสไว้ได้ พร้อมทั้ง จิตมั่นคงแน่วแนในการประพฤติปฏิบัติธรรม ด้วยหลักการฝึกจิตให้เป็นสมาธิที่จัดลำดับเป็น ชั้น ๆ ตั้งแต่ชั้นหยาบไปจนถึงชั้นละเอียด ซึ่งมี ๔ ชั้น เรียกว่า รูปฌาน ๔ คือ ปฐมฌาน ทุติยฌาน ตติยฌาน และจตุตถฌาน เป็นต้น

อริยมรรคมีองค์ ๘ นี้พระพุทธเจ้าตรัสว่าเป็นทางเก่าที่เคยมีท่านผู้เดินทางถูกต้องเคย เดินกันมาในกาลก่อนแล้ว พระองค์เพียงแต่ทรงค้นพบแล้วทรงเปิดเผยแก่มวลมนุษยย์ ทรงทำ หน้าที่แนะนำบอกทางนี้แก่เวไนยชน ดังนั้น มรรคมีองค์ ๘ นี้จึงเป็นวิธีปฏิบัติของมนุษยย์ที่จะทำให้ เกิดผลตามกระบวนการดับทุกข์ เป็นหลักประมวลความประพฤติปฏิบัติชอบหรือระบบจริยธรรม ทั้งหมด^{๑๕๓} ยังมีหลักธรรมสำหรับการครองชีวิตที่ดีของมนุษยย์ คือ คนที่มีเหย้าเรือน มีครอบครัว หรือที่เรียกว่า คฤหัสถ์ ซึ่งจะเป็นคนที่มีฐานะมั่นคง มีครอบครัว ชุมชนเป็นปึกแผ่นมั่นคง มี ความสุขตามวิสัยของชาวบ้านทั่วไป จะต้องรู้จักปรับปรุงตนเองให้ก้าวหน้า รู้จักปลูกฝังกุศลกรรม ให้เกิดขึ้นในใจ ยึดถือปฏิบัติตามหลักธรรมสำหรับการอยู่ครองเรือน ๔ ประการ หรือ **ฆราวาส ธรรม ๔** คือ

๑. **สัจจะ** สัตย์ซื่อต่อกัน การดำรงมั่นในสัจจะ คือการมีความจริง ความซื่อตรง ซื่อสัตย์ จริงใจ พูดจริง ทำจริง โดยจะทำอะไรก็ให้เป็นที่น่าเชื่อถือไว้วางใจกัน ความสัตย์ซื่อต่อกันนี้

^{๑๕๓}ที่.ม. (ไทย) ๑๐/๒๕๗/๓๔๘.

เป็นคุณธรรมที่สำคัญของคนผู้อยู่เรือนเดียวกัน เช่น สามภรรยาต้องมีความซื่อตรงจริงใจต่อกัน โดยมีปัญหาอะไรก็ปรึกษากันด้วยความบริสุทธิ์ใจไม่ปิดบังอำพรางกัน และข้อสำคัญคือไม่คิดนอกใจกัน เช่นนี้ก็จะทำให้ชีวิตครอบครัวดำเนินไปได้อย่างราบรื่น การทำงานต้องมีความซื่อสัตย์ต่อเจ้านายหรือผู้บังคับบัญชา และต่อหน้าที่ของตน

๒. ทมะ รู้จักข่มจิตของตน การรู้จักฝึกฝนตนเอง บังคับควบคุมตนเองได้หรือข่มใจ รู้จักควบคุมจิตใจ แก่ไขข้อบกพร่อง ฝึกนิสัย ปรับปรุงตนให้เจริญก้าวหน้าด้วยสติปัญญาโดยข่มอารมณ์ของตนเองได้ สามารถระงับยับยั้งใจตนเองได้ในทุกกรณี ไม่เป็นคนเจ้าอารมณ์ ไร้เหตุผล ไม่โกรธง่ายในเมื่ออีกฝ่ายหนึ่งทำหรือพูดไม่ถูกใจ ต้องให้อภัยกัน ในขณะที่เดียวกันก็จำเป็นต้องหาวิธีปรับปรุงตนให้ดียิ่ง ๆ ขึ้นไปในทุก ๆ ด้าน

๓. ขันติ ความอดทนมุ่งทำหน้าที่การงานด้วยความขยันหมั่นเพียร เข้มแข็ง มั่นในจุดหมาย ไม่หวั่นไหวระย้อต่ออุปสรรคแห่งชีวิต โดยคนเราต้องมีความอดทนได้เสมอเมื่อเผชิญเหตุการณ์ต่าง ๆ ต้องมีใจหนักแน่น ทนต่อความลွ้งล้าเกินทน ไม่ยอมแพ้ต่ออุปสรรคง่าย ๆ ไม่ใจเสาะเกินไป ไม่แสดงอาการอ่อนแอออกมา เป็นต้น ความอดทนได้นี้เป็นเหตุให้คนเรากล้าทำงาน ไม่หลบเลี่ยงงาน

๔. จาคะ สละให้ปันสิ่งของของตนแก่คนที่ควรให้ปัน คือมีน้ำใจ มีความเสียสละ สามารถเสียสละความสุขสบายและประโยชน์ส่วนตนเพื่อประโยชน์ส่วนรวมหรือความมีน้ำใจช่วยเหลือเกื้อกูลพร้อมทั้งจะรับฟังความทุกข์ ความคิดเห็น และความต้องการของผู้อื่น ไม่คับแคบเห็นแก่ตนหรือเอาแต่ใจตัวเอง

ชมราวาสธรรมทั้ง ๔ ประการนี้ สรุปลงเป็นคำคล้องจองเพื่อจำง่ายว่า “จริงใจ ฝึกฝน ทนได้ ให้ปัน” เป็นหลักธรรมโดยตรงของชมราวาส เป็นหลักธรรมช่วยควบคุมให้บุคคลมีความสามานสามัคคีกลมเกลียวกัน^{๑๕๔} และคุณธรรมที่เป็นต้นกำเนิดเป็นบ่อเกิดหรือมูลเหตุแห่งความดีหรือการสร้างสรรค์ความดีทุกอย่าง มี ๓ รากหรือ กุศลมูล ๓ อย่าง คือ อโลภะ อโทสะ อโมหะ หรือเรียกง่าย ๆ ว่า ไม่โลภ ไม่โกรธ ไม่หลง ดังนี้

๑. อโลภมูล รากแห่งแห่งความไม่โลภ คือ ความไม่อยากได้ของของผู้อื่นมาเป็นของตนด้วยอาการอันไม่ชอบธรรมหรือในทางทุจริต มีความยินดีพอใจสิ่งของอันเป็นของตนอย่างสงบเสงี่ยมมีศักดิ์ศรี อโลภะนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้กุศลธรรมอื่น ๆ เช่น ความไม่เพ่งเล็ง ความมักน้อย ความเสียสละ ความสันโดษ ความซื่อสัตย์สุจริต ความโอบอ้อมอารี เป็นต้น ที่ยังไม่เกิดขึ้นก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญ เพิ่มพูนมากขึ้น

๒. อโทสมูล รากแห่งแห่งความไม่คิดร้าย หมายถึงความไม่คิดทำร้ายผู้อื่นเพราะมีเมตตา กรุณาเป็นที่ตั้งหรือความไม่คิดอาฆาตผูกพยาบาท ไม่พยายามคิดสร้างความทุกข์ความเดือดร้อนแก่ผู้อื่น อโทสะนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้กุศลธรรมอื่น ๆ เช่น ความไม่จองล้างจอง

^{๑๕๔} ชุ.สุ. (ไทย) ๒๕/๓๑/๓๑๖.

ผลาญ มีความเมตตา กรุณา ความเป็นมิตร การรู้จักให้อภัย การมีวิจิไพเราะ เป็นต้น ที่ยังไม่เกิดขึ้น ก็เกิดขึ้นแล้วก็เจริญเพิ่มพูนมากขึ้น

๓. อโหมมูล รากเหง้าจากความไม่หลง หมายถึง ความรู้ตามสภาพเป็นจริงว่าอะไร ผิด อะไรถูก อะไรควร อะไรไม่ควร โดยมีเหตุมีผลคิดรู้เท่าทันเหตุการณ์เรื่องราวที่เกิดขึ้นตามความจริง มีความรอบคอบไตร่ตรองด้วยเหตุผลที่ชอบธรรม อโหมพะนี้เมื่อเกิดขึ้นแล้วเป็นเหตุให้ กุศลธรรมอื่น ๆ เช่น ความไม่ลบหลู่คุณท่าน ความมีศรัทธาประกอบด้วยปัญญา ความรู้จักพลอย ยินดี ความว่าง่ายสอนง่ายและความเห็นชอบ เป็นต้น ที่ยังไม่เกิดก็เกิดขึ้น ที่เกิดขึ้นแล้วก็เจริญเพิ่มพูนมากขึ้น

กุศลมูลทั้ง ๓ จัดเป็นภาเวตัพพธรรม คือธรรมที่ควรเจริญฝึกฝนอบรมให้เกิดมี ในจิต สันดานของตน เพราะเป็นเหตุให้กุศลธรรมอื่น ๆ ที่ยังไม่เกิดก็จะเกิดขึ้น กุศลธรรมอื่น ๆ ที่เกิดขึ้นแล้ว ก็จะได้ถึงความเจริญงอกงามไปพลอยยิ่งขึ้น^{๑๕๕}

สรุปได้ว่า หลักพุทธธรรมที่พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) นำมาใช้ประยุกต์ ในการพัฒนาประชาชนและพัฒนาชุมชนนั้นคือ หลักสาราณียธรรม หลักกสิกรรมกตัตถประโยชน์ หลักสังคหัตถธรรม และท่านได้นำหลักธรรม คือ ไตรสิกขา ๓ ศีล ๕ สัปปริสธรรม ๗ พรหม วิหารธรรม ๔ ฆราวาสธรรม ๔ และมรรคองค์ ๘ ฯลฯ มาเป็นเครื่องสนับสนุน ซึ่งทั้งหมดนี้เป็น หลักธรรมที่มีจุดมุ่งหมายให้มนุษย์มีชีวิตที่ประเสริฐ และอยู่ร่วมกันอย่างมีความสุข เป็นหลักธรรม ชั้นพื้น ชั้นกลาง และชั้นสูงสุดในการพัฒนาประชาชน พัฒนาชุมชน ได้อย่างครบถ้วนบริบูรณ์ เหมาะสมดีงาม

๒.๘ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒.๘.๑ งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง กับภาวะผู้นำ

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำ ปรากฏว่ามีทรงคุณวุฒิ ทรงความรู้ และนักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาวิจัยเอาไว้ ผู้วิจัยจึงคัดสรรผลงานมานำเสนอไว้ดังนี้ **พระมหารุ่งโรจน์ ธมฺมกฐฺฐเมธี** (ศิริพันธ์) ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การศึกษาวิเคราะห์ผู้นำ ในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, จากการศึกษพบว่า ภาวะผู้นำ เป็นคุณลักษณะที่จำเป็นและสำคัญอย่างยิ่งสำหรับผู้นำและผู้บริหารทุกระดับ และเป็นกลไกให้การบริหารงานบรรลุตามวัตถุประสงค์ และความหมายของภาวะผู้นำ ยังมีมากมายแล้วแต่จะมีผู้นิยาม ตามทัศนะของพระพุทธศาสนา การที่จะเป็นผู้นำที่ดีมีความสามารถ ก็ต้องสร้างภาวะผู้นำให้แก่ตนเองโดยเริ่มพัฒนาที่จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ส่วนหลักธรรมสำหรับผู้นำในพระไตรปิฎก ได้แก่ หลักราชสังคหัตถ์ หลักจักรวรรดิวัตร หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักกตัตถธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสาราณียธรรม หลักอริปไตย และหลักสัปปริสธรรม นอกจากนี้ผู้นำต้อง

^{๑๕๕}ที่.ปา. (ไทย) ๑๑/๓๙๓/๒๙๑.

รู้จักใช้หลักธรรมในการสร้างศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ตนเอง ในผลการศึกษายังพบว่าผู้นำที่มีปัญหาในการบริหารงานกับผู้ร่วมงาน และผู้ใต้บังคับบัญชาส่วนหนึ่งอันสืบเนื่องจากการขาดภาวะผู้นำที่ประกอบด้วยหลักธรรมดังกล่าวเป็นประการสำคัญ^{๑๕๖}

พระสามารถ อานนโท ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗ พบว่า ผู้นำโดยทั่วไปและภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม เป็นผู้นำที่มีลักษณะเป็นศูนย์รวม มีหลักการ มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงาน มีการประเมินตน มีการรู้จักประมาณความพอดีในทุกกรณี รู้จักเวลาที่เหมาะสมในการดำเนินกิจการ รู้ระเบียบโครงสร้างของสังคม ตลอดจนรู้จักประเภทของบุคคลที่ควรคบหา ทำให้สามารถเป็นผู้นำที่เหมาะสมกับหน้าที่ และนำความสงบสุขมาสู่สังคมได้^{๑๕๗}

พระบุญเรือง จิตธมโม ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนาศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า จากผลการศึกษา พบว่า ภาวะผู้นำคือ ผู้มีความสามารถในการตัดสินใจในการนำพาตัวเองและคณะให้ดำเนินไปได้ในสถานการณ์หนึ่ง ๆ ภาวะผู้นำนั้นยังขึ้นอยู่กับบุคลิกภาพเป็นตัวส่งเสริม ในพระพุทธศาสนาแสดงหลักธรรมไว้สำหรับผู้นำ คือ หลักพรหมวิหาร ๔ อิทธิบาท ๔ สังคหัตถุ ๔ ฆราวาสธรรม ๔ ทศพิธราชธรรม ๑๐ และจักรวรรดิวัตร๑๒รวมลักษณะของหลักธรรมทั้งหมดแล้วจะต้องเกื้อหนุนให้หนักปกครองประสบความสำเร็จในการปกครองทั้งสิ้น^{๑๕๘}

มนตรี พืรพลพิพัฒน์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง ”, ผลจากการศึกษาพบว่า ในองค์กรหนึ่ง ๆ ไม่ว่าจะเป็องค์กรของภาครัฐหรือเอกชน บุคคลสำคัญที่จะทำให้กลไกในระบบการบริหารงานขององค์กรใด ๆ ดำเนินไปสู่จุดหมายที่ตั้งงาม ก็คือ “ผู้นำ” ทั้งนี้เนื่องจากผู้นำเป็นผู้มีบทบาทในการกำหนดนโยบายการบริหาร การจัดการ รวมถึงการริเริ่ม การวางแผน การบริการ กำกับ การ และดำเนินการปรับปรุงแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ให้สัมฤทธิ์ผลตามเป้าหมายขององค์กรผู้นำจึงเป็นผู้มีอิทธิพลที่สามารถส่งผลกระทบต่อความเป็นไปขององค์กรในทุก ๆ ด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านที่เกี่ยวกับการบริหาร และการบุคคล ดังนั้นในทุกองค์กรจึงจำเป็นต้องมีผู้นำในสังคมยุคโลกาภิวัตน์ ที่เป็นยุคโลกไร้พรมแดนนี้ในแง่ข้อมูลข่าวสารและเทคโนโลยีต่าง ๆ ย่อมส่งผลให้ศักยภาพในการแข่งขันขององค์กรสูงขึ้นตามลำดับ ไม่ว่าจะเป็นในระดับประเทศในสถาบันของ

^{๑๕๖} พระมหารุ่งโรจน์ ฐมมภูมเมธี, (ศิริพันธ์), “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑), บทคัดย่อ.

^{๑๕๗} พระสามารถ อานนโท, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^{๑๕๘} พระบุญเรือง จิตธมโม (สุทธิชัย), “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), บทคัดย่อ.

ภาครัฐหรือเอกชน ความมั่งคั่งขององค์กรดังกล่าวย่อมขึ้นอยู่กับ การตัดสินใจอย่างถูกต้อง รอบคอบและทันต่อสถานการณ์ของผู้บริหาร ซึ่งก็คือผู้นำขององค์กรนั้น ๆ ดังนั้นในทุกองค์กรจึง จำเป็นต้องมีผู้นำ^{๑๕๙}

สุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษา เฉพาะกรณีกำหนดผู้นำหมู่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับ “ผู้นำ” ปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น อัครัญญสูตร ส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง “ภาวะผู้นำ” ปรากฏใน พระสูตร คือ ลักขณสูตร สัปปริสสูตร ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่พระพุทธ องค์กรได้ตรัสไว้ได้สอดคล้องกับแนวความคิดของนักคิดตะวันตกและตะวันออกต่าง ๆ ที่ได้กำหนด คุณสมบัติและบทบาทหน้าที่ของผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไว้^{๑๖๐}

นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุค โลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธ ธรรม ผู้นำจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย พละ ๔ และสัปปริสธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่าง ได้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบ ผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและ หลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครอง งาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตน พัฒนาคณะ และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์ แบบ^{๑๖๑}

จากการศึกษาเอกสารงานวิจัยด้านภาวะผู้นำ ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ผู้นำและภาวะผู้นำนั้น จำเป็นจะต้องมีในทุกสังคม และสร้างภาวะผู้นำที่ดีได้ควรเริ่มจากตนเองก่อนโดยเริ่มพัฒนาที่ จิตใจของตน และยึดหลักธรรมในการบริหารงาน ผู้นำและภาวะผู้นำที่ดีนั้นจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เป็นแกนหลักสำคัญ อยู่เสมอตลอดเวลาหลักธรรมที่ผู้นำควรยึดเป็นแนวทางปฏิบัติงานได้แก่ หลักราชสังคหวัตถุ หลักจักรวรรดิวัตร หลักสาราณียธรรม หลักทศพิธราชธรรม หลักอคติธรรม หลักพรหมวิหารธรรม หลักสาราณียธรรม หลักอธิปไตย และหลักสัปปริสธรรม อันจะเป็น

^{๑๕๙}มนตรี พีรพลพิพัฒน์, “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะนักวิชาการรัฐศาสตร์ใน มหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ*, (คณะสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐), บทคัดย่อ.

^{๑๖๐}สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำหนดผู้นำหมู่บ้าน จังหวัดนครศรีธรรมราช”, *วิทยานิพนธ์ปริญญาโทศึกษาศาสตร์มหาบัณฑิต*, (คณะสังคมศาสตร์และ มนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๓), หน้า ๑.

^{๑๖๑}นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธ ธรรม”, *วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๙), หน้า ก.

แนวทางที่ก่อให้เกิดการพัฒนาหลักการตน พัฒนาคณ และพัฒนาระบบงานให้มีประสิทธิภาพ คุณภาพและได้ประสิทธิผลอย่างสมบูรณ์แบบ อันเป็นการสร้างภาวะผู้นำและพัฒนากิจการงานในทุก ๆ ด้านอย่างยั่งยืนมั่นคงถาวรต่อไปในอนาคต

๒.๘.๒ งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์

จากการศึกษาทบทวนเอกสารที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ ปรากฏว่ามีทรงคุณวุฒิ ทรงความรู้ และนักวิชาการหลายท่านได้ศึกษาวิจัยเอาไว้ ผู้วิจัยจึงคัดสรรผลงานมานำเสนอไว้ดังนี้

พระมหาจรรยาโรจน์ ปาโส ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “การประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”, โดยมีวัตถุประสงค์ ๑.ศึกษาการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมในชนบทภาคอีสาน รวมทั้งที่เป็นเครือข่ายของทางกลุ่มเสขิยธรรม ๒. เพื่อศึกษาการประยุกต์ใช้หลักพุทธธรรมกับกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม ผลการศึกษาพบว่าหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนาที่สามารถนำมาประยุกต์กับกิจกรรมต่าง ๆ ที่พระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรมนำมาใช้อย่างผสมกลมกลืนได้ เรียนรู้จากกิจกรรมที่พระสงฆ์ได้ทำ การปลูกจิตสำนึกของชุมชนเพื่อเป้าหมายนำไปสู่การพึ่งตนเองได้ในที่สุด บทบาทของพระนักพัฒนา พบว่าพระสงฆ์ควรเรียนรู้ตลอดเวลาและสร้างความเข้าใจในวิชาทางโลกจากสภาพความเปลี่ยนแปลงของสังคมและชุมชน^{๑๖๒}

พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์” จากผลการวิจัยพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการเป็นผู้นำชุมชน ด้วยการกระตุ้นปลูกจิตสำนึก นำเทคนิควิธีการในการเข้าถึงชุมชน การสื่อสารกับชุมชนผ่านการเทศ บรรยาย ป้ายข้อความสื่อด้วยหลักธรรม การส่งเสริมคุณธรรมจริยธรรมและเป็นผู้ให้คำปรึกษาในการพัฒนากิจกรรมกลุ่ม ซึ่งตั้งเป้าหมายไว้ชัดเจน คือชุมชนปลอดจากอบายมุขโดยขั้นตอนของกิจกรรมมุ่งให้เกิดการเรียนรู้ให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมในการแก้ปัญหาของตนเอง^{๑๖๓}

พระมหาวิสมัญญา ทุยไธสงค์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชน เพื่อสร้างทุนชุมชน ศึกษาเฉพาะกรณี: กลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด”, มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรมในการส่งเสริมองค์กร

^{๑๖๒} พระมหาจรรยาโรจน์ ปาโส, “การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต, (คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

^{๑๖๓} พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์”, วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗), บทคัดย่อ.

ชุมชนโดยวิธีศึกษาวิจัยคุณภาพเลือกตัวอย่างแบบเจาะจง กลุ่มและพื้นที่ที่ทำการศึกษา คือกลุ่ม สัจจะออมทรัพย์ ในอำเภอเมืองจังหวัดตราด จากผลการศึกษาได้พบว่า กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เกิดจากพระสงฆ์ที่รับรู้ปัญหาของชุมชนจึงมีการประยุกต์หลักธรรมและปรับเปลี่ยนวิธีการสอน เพื่อใช้แก้ปัญหาในชุมชนได้อย่างเป็นรูปธรรมโดยการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยส่งเสริม กิจกรรมกลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ เพื่อสร้างทุนชุมชนและส่งเสริมการไว้น้ำใจเชื่อใจกันและกัน^{๑๖๔}

พระมหาบุญมี วรรณวิเศษ ได้วิจัยเรื่อง “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม : ศึกษาเฉพาะกรณี พระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน) ผลการวิจัยพบว่า พระธรรมวิสุทธิมงคล เป็นพระสงฆ์ที่เกิดในครอบครัว มีอาชีพเกษตรกรรม แต่ฐานะการเงินของสกุลท่านอยู่ในสภาพค่อนข้างดี ขณะเข้าสู่ความเป็นสมณเพศ สังกัดพระสงฆ์ฝ่ายธรรมยุต ยึดถือธุดงค์วัตร เป็นเครื่องขัดเกลากิเลสเป็นพระสงฆ์ นักปฏิบัติสมถกรรมฐานและวิปัสสนากรรมฐาน ผลการวิจัยสรุปได้ว่า การพัฒนาของท่านมีอยู่ ๒ ด้าน คือ ด้านจิตใจ ได้แก่ การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนมีศีลธรรม คุณธรรม ความดีงาม ตามหลักธรรมคำสอนของพระพุทธศาสนา โดยเน้นการนำไปปฏิบัติมากกว่าสอนให้รู้เท่านั้น ด้านวัตถุ ได้แก่ การพัฒนาการศึกษาสาธารณสุขและสาธารณสุข ประโยชน์อื่น ๆ ตลอดจนการเป็นผู้นำในการตั้งกองทุนผ้าป่าช่วยชาติ^{๑๖๕}

พระอุปการณ์ ชูเชื้อ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบทบาทของพระสงฆ์และกระบวนการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ”, ผลการศึกษาพบว่า พระสงฆ์มีบทบาทในการจัดการป่าด้วยการเป็นผู้ให้การศึกษา ผู้นำทางจิตใจ ผู้ให้การแนะนำส่งเสริมการประกอบอาชีพ ผู้นำด้านกิจกรรมกลุ่ม และผู้นำด้านการอนุรักษ์ป่า บทบาทดังกล่าวได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงทัศนคติ จิตสำนึกและการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่า^{๑๖๖}

กองแผนงาน กรมการศาสนา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน”, จากการวิจัยพบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสวัดทุกรูป มีกระบวนการแบบธรรมาธิปไตย กล่าวคือ การบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วม

^{๑๖๔}พระมหาวิสมัญญา ทูยไธสงค์, “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสัจจะออมทรัพย์จังหวัดตราด” , *วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์*, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^{๑๖๕}พระมหาบุญมี อธิบุญโญ, “บทบาทของพระสงฆ์ในการพัฒนาสังคม ศึกษากรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน)”, *วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต*, (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔), บทคัดย่อ.

^{๑๖๖}พระอุปการณ์ ชูเชื้อ, “บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ”, *วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์*, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕), บทคัดย่อ.

รับฟังข้อคิดเห็นในลักษณะการปรึกษาหารือ โดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน แบ่งเป็น ๒ ปัจจัย คือ

๑. ปัจจัยหลัก หรือปัจจัยโดยตรง ประกอบด้วย ความสามารถพิเศษหรือมีคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ เช่นความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษา และกระบวนการบริหารในการทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นต้น

๒. ปัจจัยเสริม หรือปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนได้แก่ สภาพแวดล้อม ท่าเลที่ตั้ง บรรยากาศในวัด และการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะเช่น เป็นโบราณสถาน มีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่น ๆ^{๑๖๗}

สมนึก อนันตวรรังศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทัศนะของพระผู้นำวิชาการ”, โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทัศนะของพระผู้นำทางวิชาการในมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรม เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลกันต่อการพัฒนาชุมชนในอนาคต จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรม เพื่อให้ประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมไทยนั้น แต่สำหรับอนาคตยังต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่าง ๆ อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาและการพัฒนาคน ส่วนใหญ่มองไม่เห็นปัญหาสำหรับการพัฒนา^{๑๖๘}

มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ และคณะ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “บทบาทพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาในภาคเหนือและภาคใต้” ผลการวิจัยพบว่า กลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าบทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือ บทบาทด้านการอบรมตนทำวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนให้ประชาชนฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การอบรมสั่งสอนจริยธรรม แนวทางการดำรงชีวิตที่ดีงาม การอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การแต่งตั้งสื่อทางพุทธศาสนา การประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ การอนุรักษ์และสนับสนุนส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การอนุรักษ์ทรัพยากรและสิ่งแวดล้อม การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณรให้ทันสมัย การสงเคราะห์ประชาชนและพระสงฆ์ไม่ควรทำบทบาทในการทำนายโชคชะตาและการให้โชคลาภ (หวย) แก่ประชาชน ส่วนการปลุกเสกวัตถุมงคลนั้น พุทธศาสนิกชนบางส่วนในภาคใต้เห็นว่า เป็นบทบาทของพระสงฆ์ เพราะถือว่าเป็นสิ่งยึดเหนี่ยวทางจิตใจให้แก่ประชาชน ค้ำครองความปลอดภัย และทำให้มีความสุขความเจริญก้าวหน้าและกรณีศึกษาในภาคกลางและภาคตะวันออก ผลการวิจัยพบว่า บทบาทที่สำคัญที่สุดของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ คือการอบรมสั่งสอนจริยธรรมและแนวทางใน

^{๑๖๗} กองแผนงาน กรมการศาสนา, ปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^{๑๖๘} สมนึก อนันตวรรังศ์, “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยตามทัศนะพระผู้นำทางวิชาการ”, วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

การดำรงชีวิตที่ดั่งงามถูกต้องให้แก่ประชาชนการอบรมสั่งสอนและให้การศึกษาแก่พระภิกษุสามเณร การอบรมตนการทำวิปัสสนากรรมฐาน การสงเคราะห์ประชาชน บทบาทในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม ส่งเสริมวัฒนธรรมไทย การสอนประชาชนในฝึกปฏิบัติวิปัสสนากรรมฐาน การพัฒนาสถานเลี้ยงเด็ก โรงเรียน โรงพยาบาล ถนนหนทาง การแต่งหนังสือพุทธศาสนา การพัฒนาวัดและพระภิกษุสามเณร และการส่งเสริมวิชาชีพให้ชาวบ้าน^{๑๖๙}

จากการศึกษาบททวนงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยสรุปได้ว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระสงฆ์ตามหลักพระพุทธศาสนาในอดีตจนถึงปัจจุบันนั้น พระสงฆ์มีภาวะผู้นำสูง มีคุณลักษณะ คุณสมบัติ บทบาทหน้าที่ของการเป็นผู้นำที่ดั่งงามและมีประสิทธิภาพสามารถสร้างความศรัทธาพลังแห่งความเชื่อมั่น เสียสละและเป็นเสาหลักแก่นำสำคัญยิ่งในการพัฒนาคนพัฒนาของชุมชน พัฒนาสังคมประเทศชาติให้เจริญมั่นคงสถาพร

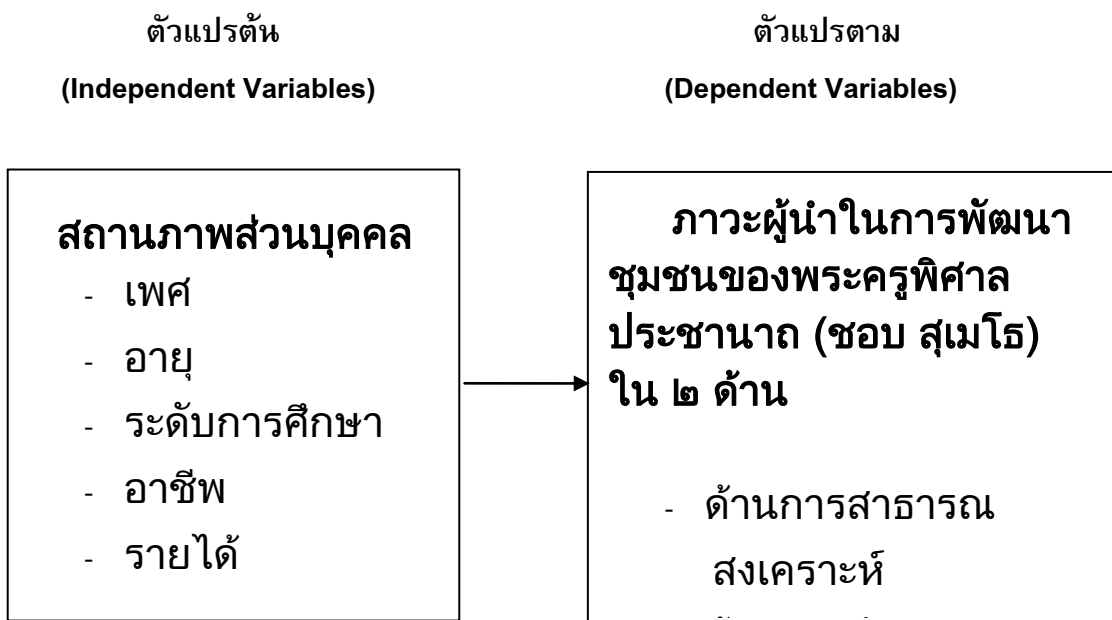
^{๑๖๙} ภาณี ไชยธีรานุวัฒน์ศิริ และคณะ, บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาภาคกลางและภาคตะวันออก, (นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑), หน้า ก.

๒.๙ กรอบแนวคิดการวิจัย

งานวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ผู้วิจัยได้ศึกษาแนวคิด ทฤษฎีและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยกำหนดกรอบแนวคิดการวิจัย (Conceptual Framework) ประกอบด้วยตัวแปรต้น (Independent Variables) และตัวแปรตาม (Dependent Variables) ดังนี้

ตัวแปรต้น (Independent Variables) คือสถานภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

ตัวแปรตาม (Dependent Variables) คือความคิดเห็นของประชาชนต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) จำนวน ๒ ด้าน คือ ๑. ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ดังแผนภาพที่ ๒.๒

แผนภาพที่ ๒.๒ กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ ๓

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของประชาชน ผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน ดังนี้

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

๓.๓.๑ ลักษณะเครื่องมือ

๓.๓.๒ การสร้างเครื่องมือและการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

๓.๑ รูปแบบการวิจัย

งานวิจัย เรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) เป็นการศึกษาโดยใช้ระเบียบการวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) ใช้วิธีการศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) มุ่งศึกษาความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยผู้วิจัยได้กำหนดขั้นตอนการดำเนินการวิจัยตามลำดับดังนี้

๑. ศึกษาหลักการ แนวคิดทฤษฎี ระเบียบ และผลงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

๒. กำหนดกรอบแนวคิด หัวข้อปัญหา และวัตถุประสงค์ในการวิจัย

๓. กำหนดกลุ่มประชากร และกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย

๔. สร้างเครื่องมือสำหรับเก็บข้อมูลการวิจัยร่วมกับอาจารย์ที่ปรึกษา

๕. นำเครื่องมือเสนอผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบเพื่อปรับปรุงแก้ไขให้สมบูรณ์

๖. ทดสอบเครื่องมือกับกลุ่มตัวอย่างที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัย (Try out)

๗. ดำเนินการส่งข้อมูลให้กลุ่มตัวอย่าง และเก็บรวบรวมข้อมูล

๘. วิเคราะห์ข้อมูลและแปลผลข้อมูล

๙. สรุปและรายงานผลการศึกษาค้นคว้าวิจัย

๓.๒ ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง

๑. กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการทดลองเครื่องมือ (Try out) เป็นประชาชนในเขตตำบลหาดเจ้าสำราญ อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จำนวน ๓๐ คน

๒. ประชากรที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ คือ ประชาชน ในเขตตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ตามสำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง ประจำปี ๒๕๕๓ จำนวน ๖,๕๕๓ คน ซึ่งใช้วิธีการสุ่มแบบชั้นภูมิ (Stratified Sampling) และกำหนดขนาดกลุ่มตัวอย่างโดยการเปิดตารางขนาดกลุ่มตัวอย่างของ TARO YAMANE ได้กลุ่มตัวอย่าง จำนวน ๓๘๒ คน และแจกแบบสอบถามจำนวน ๓๘๒ ชุด ได้รับคืน ๓๘๒ ชุด คิดเป็นร้อยละ ๑๐๐ ของแบบสอบถามที่ส่งไปทั้งหมดแยกได้ดังนี้

ตารางที่ ๓.๑ จำนวนกลุ่มตัวอย่างผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนกตามจำนวนหมู่บ้าน

ลำดับ	ชื่อหมู่บ้าน	จำนวนกลุ่มตัวอย่าง		
		จำนวนแจก	ได้รับคืน	ร้อยละ
๑	หมู่ ๑ บ้านพลับน้อย	๒๙	๒๙	๗.๖๐
๒	หมู่ ๒ บ้านดอนคูนอก	๒๕	๒๕	๖.๕๔
๓	หมู่ ๓ บ้านดอนคูใน	๒๕	๒๕	๖.๕๔
๔	หมู่ ๔ บ้านดอนยางโทน	๒๗	๒๗	๗.๐๖
๕	หมู่ ๕ บ้านหนองข้างต่าย	๒๙	๒๙	๗.๖๐
๖	หมู่ ๖ บ้านบ่อลาว	๒๙	๒๙	๗.๖๐
๗	หมู่ ๗ บ้านบ่อโพรง	๓๓	๓๓	๘.๖๓
๘	หมู่ ๘ หนองหว่า	๓๘	๓๘	๙.๙๕
๙	หมู่ ๙ บ้านนาทอง	๓๐	๓๐	๗.๘๕
๑๐	หมู่ ๑๐ ดอนนาสุ่ม	๒๘	๒๘	๗.๓๓
๑๑	หมู่ ๑๑ ดอนนาสุ่ม	๒๙	๒๙	๗.๖๐
๑๒	หมู่ ๑๒ บ้านโตนดน้อย	๓๒	๓๒	๘.๓๗
๑๓	หมู่ ๑๓ บ้านบ่อโพรง	๒๘	๒๘	๗.๓๓
	รวม ๑๓ หมู่	๓๘๒ ชุด	๓๘๒ ชุด	๑๐๐

๓.๓ เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัย

๓.๓.๑ การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

ผู้วิจัยได้ดำเนินการสร้างเครื่องมือในการวิจัย โดยศึกษาเอกสารวิชาการและจากงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับภาวะผู้นำและการพัฒนาชุมชน โดยมีขั้นตอนดังนี้

๑. ศึกษาเอกสาร ตำรา และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
๒. กำหนดกรอบแนวคิดในการสร้างเครื่องมือ
๓. สร้างเครื่องมือ จากกรอบเนื้อหาในคำจำกัดความของศัพท์ที่ใช้ในการวิจัย
๔. เสนอร่างเครื่องมือการวิจัยต่ออาจารย์ที่ปรึกษาและปรับปรุงแก้ไขตามที่อาจารย์ที่ปรึกษาแนะนำ
๕. นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้วให้ผู้เชี่ยวชาญจำนวน ๕ ท่าน (ภาคผนวก ก) เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรง (Validity) ทั้งความตรงของเนื้อหา (Content validity) และความตรงตามโครงสร้าง (Construct validity) โดยการหาค่าดัชนีความสอดคล้องตามวัตถุประสงค์ (Index of Item – Objective Congruence : IOC) ได้ค่า IOC มากกว่า ๐.๕ ขึ้นไปทุกข้อ
๖. นำเครื่องมือที่ตรวจสอบแล้วแล้วไปทดลองใช้ (Try out) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชน ในเขตตำบลหาดเจ้าสำราญ อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จำนวน ๓๐ ชุด เพื่อหาค่าความเชื่อมั่น (Reliability) โดยใช้สูตรสัมประสิทธิ์แอลฟา (Alpha Coefficients) ตามวิธีของ Cronbach^๑ ได้ค่าสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงรายข้อ (ตามภาคผนวก) และสัมประสิทธิ์ของความเที่ยงทั้งฉบับเท่ากับ .๘๗๓๖
๗. นำเครื่องมือที่แก้ไขปรับปรุงสมบูรณ์แล้วไปเก็บข้อมูล จากประชาชนในตำบลหนองขาน อำเภอเมืองเพชรบุรีจังหวัดเพชรบุรี จำนวน ๓๘๒ ชุด

๓.๓.๒ ลักษณะของเครื่องมือ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยได้สร้างขึ้นมา โดยศึกษางานวิจัยที่เกี่ยวข้อง ปรึกษาอาจารย์ที่ปรึกษา และผู้เชี่ยวชาญ แล้วนำมาปรับปรุงแก้ไข ซึ่งแบ่งแบบสอบถามออกเป็น ๔ ตอนดังนี้

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม มีลักษณะเป็นแบบเลือกตอบ หรือตรวจสอบรายการ โดยถามเกี่ยวกับ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ รายได้ โดยใช้แบบสอบถามแบบตรวจสอบรายการ (Check list)

^๑ ประยูร อาษานาม , คู่มือวิจัยทางการศึกษา , พิมพ์ครั้งที่ ๒, คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (มหาวิทยาลัยขอนแก่น ๒๕๔๑), หน้า ๘๗.

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชาชาติ (ชอบ สุขเมโธ) ใน ๒ ด้าน คือ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านการศึกษาสงเคราะห์ โดยแบบสอบถามมีลักษณะเป็นมาตราส่วนประเมินค่า (Rating Scale) มี ๕ ระดับ ตามหลักการของลิเคิร์ท โดยกำหนดค่าของลำดับคะแนนดังนี้

- ๕ หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับมากที่สุด
- ๔ หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับมาก
- ๓ หมายถึง มีการปฏิบัติในระดับปานกลาง
- ๒ หมายถึง มีการปฏิบัติเล็กน้อย
- ๑ หมายถึง มีการปฏิบัติน้อยที่สุด ๒

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามความคิดเห็น และปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชาชาติ (ชอบ สุขเมโธ) ใน ๒ ด้าน คือ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ และด้านการศึกษาสงเคราะห์ โดยใช้คำถามปลายเปิด

๓.๔ การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ ผู้วิจัยดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยตนเอง ดังนี้

๑. ขออนุญาตรับรองจากสำนักงานโครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชน สถานที่ราชการและหน่วยงานของรัฐ และสถานศึกษาต่าง ๆ ในเขตตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ในการทดลองใช้เครื่องมือการวิจัย โดยผู้วิจัยดำเนินการนำไปส่งตัวแทนไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยดำเนินการอำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล

๒. นำแบบสอบถามจำนวน ๓๘๒ ชุด โดยกระจายกลุ่มตัวอย่างจากประชาชน ในเขตตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี ในการใช้เครื่องมือการวิจัย โดยผู้วิจัยดำเนินการนำไปส่งตัวแทนไปยังสถานที่ต่าง ๆ เพื่อช่วยดำเนินการอำนวยความสะดวกในการเก็บรวบรวมข้อมูล และดำเนินการเก็บคืนภายใน ๒ สัปดาห์

๓. รวบรวมแบบสอบถามที่ได้รับคืนจากสถานที่ต่าง ๆ ทั้งหมดโดยอยู่ในสภาพที่สมบูรณ์ จำนวน ๓๘๒ ชุด คิดเป็นแบบสอบถามที่ได้รับคืนร้อยละ ๑๐๐ ของจำนวนแบบสอบถามทั้งหมด

^๒ ประกอบ กรรณสูตร , สถิติ เพื่อ การวิจัย ทางพฤติกรรมศาสตร์ , พิมพ์ครั้งที่ ๓, (กรุงเทพมหานคร : ด่านสุทธาการพิมพ์, ๒๕๔๒), หน้า ๑๐๘.

๓.๕ การวิเคราะห์ข้อมูลและสถิติที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล

ผู้วิจัยดำเนินการวิเคราะห์ข้อมูลตามแนวทางการวิจัยเชิงปริมาณ คือ ใช้โปรแกรมสำเร็จรูปเพื่อการวิจัยทางสังคมศาสตร์ วิเคราะห์หาค่าสถิติต่าง ๆ ดังนี้

ตอนที่ ๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพของผู้ตอบแบบสอบถาม วิเคราะห์ข้อมูลโดยการแจกแจงความถี่และร้อยละ นำเสนอเป็นตารางประกอบการบรรยายผล

ตอนที่ ๒ ข้อมูลเกี่ยวกับระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) เป็นแบบมาตราส่วนประมาณค่า วิเคราะห์ข้อมูลโดยใช้สถิติ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต (\bar{X}) และค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (S.D) นำเสนอในรูปตารางประกอบคำบรรยาย โดยกำหนดเกณฑ์ในการวิเคราะห์และแปลความหมายดังนี้

- ๔.๕๐ - ๕.๐๐ หมายความว่า มีการปฏิบัติในระดับมากที่สุด
- ๓.๕๐ - ๔.๔๙ หมายความว่า มีการปฏิบัติในระดับมาก
- ๒.๕๐ - ๓.๔๙ หมายความว่า มีการปฏิบัติในระดับปานกลาง
- ๑.๕๐ - ๒.๔๙ หมายความว่า มีการปฏิบัติน้อย
- ๑.๐๐ - ๑.๔๙ หมายความว่า มีการปฏิบัติน้อยที่สุด

ตอนที่ ๓ แบบสอบถามความคิดเห็น ถึงปัญหาอุปสรรคและข้อเสนอแนะภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) วิเคราะห์เนื้อหาสาระประเด็นสำคัญ แล้วนำเสนอเป็นการเขียนแบบความเรียง

บทที่ ๔

ผลการศึกษา

การศึกษาวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ผู้ศึกษานำแบบสอบถามที่รวบรวมได้ จากกลุ่มตัวอย่างจำนวน ๓๘๒ ชุด วิเคราะห์ โดยใช้โปรแกรมสำเร็จรูปวิเคราะห์ข้อมูลทางสังคมศาสตร์ โดย แบ่งการนำเสนอผลการศึกษา ออกเป็น ๔ ตอน ดังต่อไปนี้

๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

๔.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ตามความคิดเห็นของประชาชน

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบ ความคิดเห็นของประชาชนต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

๔.๔ ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

๔.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

ผลการวิเคราะห์ข้อมูลสถานภาพทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม จำแนก เพศ อายุ การศึกษา อาชีพ และรายได้ มีรายละเอียดดังตารางที่ ๔.๑

ตารางที่ ๔.๑ แสดงจำนวน และค่าร้อยละของผู้ตอบแบบสอบถาม (n = ๓๘๒)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
๑. เพศ		
ชาย	๑๙๑	๕๐.๐
หญิง	๑๙๑	๕๐.๐
๒. อายุ		
ต่ำกว่า ๒๐ ปี	๒๙	๗.๖
๒๐ - ๓๐ ปี	๘๕	๒๒.๓
๓๑ - ๔๐ ปี	๖๘	๑๗.๘
๔๑ - ๕๐ ปี	๙๙	๒๕.๙
๕๑ - ๖๐ ปี	๕๘	๑๕.๒
๖๑ ปีขึ้นไป	๔๓	๑๑.๓
๓. วุฒิทางการศึกษา		
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ ๖	๑๓๗	๓๕.๙
ประถมศึกษา	๔๙	๑๒.๘
มัธยมศึกษาตอนต้น	๕๒	๑๓.๖
มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า	๔๕	๑๑.๘
อนุปริญญาหรือเทียบเท่า	๑๕	๓.๙
ปริญญาตรี	๗๘	๒๐.๔
ปริญญาตรีขึ้นไป	๖	๑.๖
๔. อาชีพ		
เกษตรกร	๑๓๑	๓๔.๓
ค้าขาย	๔๒	๑๑.๐
แม่บ้าน	๒๒	๕.๘
รับจ้าง	๘๐	๒๐.๙
ธุรกิจส่วนตัว	๒๘	๗.๓
ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	๕๑	๑๓.๔

ตารางที่ ๔.๑ (ต่อ)

ข้อมูลส่วนบุคคล	จำนวน (คน)	ร้อยละ
๔. อาชีพ		
พนักงานเอกชน	๑๒	๓.๑
อื่นๆ	๑๖	๔.๒
๕. รายได้		
ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท	๒๘๑	๗๓.๖
๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท	๗๖	๑๙.๙
๒๐,๐๐๑ - ๔๐,๐๐๐ บาท	๒๒	๕.๘
๔๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป	๓	๐.๘

จากตารางที่ ๔.๑ พบว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งเพศชายและเพศหญิง มีจำนวนเท่ากันคือ ๑๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐.๐ และประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง ๔๑ - ๕๐ ปี จำนวน ๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๙ มีวุฒิการศึกษาในระดับต่ำกว่า ชั้นประถมศึกษา จำนวน ๑๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๙ ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร จำนวน ๑๓๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๓ และมีรายได้ในระดับต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๘๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๖

๔.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

ผลการวิเคราะห์ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยรวม และรายด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ (๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ มีรายละเอียดดังตารางที่ ๔.๒ - ๔.๔

ตารางที่ ๔.๒ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ

พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม

(n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาล ประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)	ระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน		
	\bar{X}	S.D.	การแปลผล
๑. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	๓.๗๐	.๙๓๐	มาก
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๖๖	.๙๙๓	มาก
ภาพรวม	๓.๖๘	.๙๕๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๒ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน ทั้งด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์และด้านการศึกษาสงเคราะห์พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) อยู่ในระดับมากทั้งสองด้าน

ตารางที่ ๔.๓ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ (n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	ระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน		
	\bar{X}	S.D.	การแปลผล
๑. มีการให้คำปรึกษาทั้งปัญหาทางด้านจิตใจและปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน	๓.๗๔	๑.๑๘๕	มาก
๒. มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญปกครองดูแลคนในชุมชนด้วยความยุติธรรม และ มีความสัมพันธ์ใกล้ชิดและรู้ความต้องการของคนในชุมชน	๓.๘๓	๑.๐๘๐	มาก
๓. เป็นผู้นำและส่งเสริมประชาชนในการสร้างสาธารณประโยชน์ให้กับประชาชนและชุมชน ตลอดจนองค์กรต่างๆ	๓.๘๖	๑.๐๒๘	มาก
๔. มีการสนับสนุนส่งเสริมริเริ่มจัดตั้งสถานีนามัยประจำตำบลขึ้นเพื่อรักษาพยาบาลประชาชน	๓.๘๔	๑.๐๒๒	มาก
๕. มีการสนับสนุนจัดหาอุปกรณ์การแพทย์ให้กับสถานีนามัยประจำตำบลเพื่อใช้รักษาพยาบาลประชาชน	๓.๗๐	๑.๐๗๔	มาก
๖. มีการรณรงค์อบรมความรู้แก่ชุมชนในด้านข้อกฎหมาย/การป้องกันยาเสพติด/อบายมุขเพื่อประโยชน์และความสงบสุขของชุมชน	๓.๕๙	๑.๒๑๑	มาก
๗. มีการริเริ่มสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาจัดหาแหล่งน้ำอุปโภคและบริโภคแก่ประชาชน	๓.๘๕	๑.๑๐๓	มาก

ตารางที่ ๔.๓ (ต่อ)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	ระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน		
	\bar{X}	S.D.	การแปลผล
๘. มีการริเริ่มก่อสร้างและสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาถนน เพื่ออำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่างๆ แก่ประชาชน	๓.๙๐	๑.๐๕๖	มาก
๙. มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาอาคาร ข้าวจ้างตำบลเพื่อประโยชน์ด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน	๓.๗๕	๑.๐๕๕	มาก
๑๐. มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนส่งเสริมพัฒนากลุ่ม การเลี้ยงสัตว์ประจำตำบลขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ ประชาชน	๓.๔๐	๑.๑๙๗	ปานกลาง
๑๑. มี การริเริ่มสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาการจัดตั้ง สหกรณ์ประจำตำบลเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน	๓.๖๒	๑.๐๖๓	มาก
๑๒. มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ละฝึก วิชาชีพประจำตำบลเพื่อส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน	๓.๕๗	๑.๑๒๙	มาก
๑๓. มี การริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนเพื่ออนุรักษ์ให้ชุมชน คนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้	๓.๖๔	๑.๐๘๗	มาก
๑๔. มี การอบรมปลูกฝังส่งเสริมความสามัคคีแก่ ประชาชนในชุมชนและสามารถประสานงานทุกอย่างกับ คนในชุมชนสำเร็จลุล่วงด้วยดี	๓.๖๓	๑.๑๑๙	มาก
๑๕. มีการประสานงานกับหน่วยงานทางราชการเพื่อหา งบประมาณมาพัฒนาประชาชนในชุมชน	๓.๗๓	๑.๐๘๕	มาก
ภาพรวม	๓.๗๓	.๙๓๐	มาก

จากตารางที่ ๔.๓ พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนา
ชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยภาพรวม
อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๗๓$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อ
ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ในข้อ มีการริเริ่มจัดตั้ง
และสนับสนุนส่งเสริมพัฒนากลุ่มการเลี้ยงสัตว์ประจำตำบลขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนอยู่ใน
ระดับปานกลาง ส่วนข้ออื่นๆที่เหลือประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ตารางที่ ๔.๔ ค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐานและระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ
พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์	ระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน		
	\bar{X}	S.D.	การแปลผล
๑. มีการริเริ่มจัดตั้งสนับสนุนส่งเสริมและ พัฒนาโรงเรียนการกุศลเพื่อให้พระภิกษุ สามเณรและประชาชนได้ศึกษา	๓.๙๔	๑.๐๘๕	มาก
๒. มี การริเริ่มจัดตั้งสนับสนุนส่งเสริมและ พัฒนาศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นเพื่อ ปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนใน ชุมชน	๓.๙๐	๑.๐๙๙	มาก
๓. มีการส่งเสริมสนับสนุนการจัดสร้างอาคาร เรียนให้แก่โรงเรียนประจำตำบลเพื่อให้เด็กใช้ ในการศึกษา	๓.๗๒	๑.๑๑๐	มาก
๔. มีการส่งเสริมสนับสนุนการสร้างห้องสมุด/ ห้องคอมพิวเตอร์/พิพิธภัณฑ์ แก่โรงเรียนและ ประชาชน	๓.๕๐	๑.๑๓๓	มาก
๕. มีการส่งเสริมสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษา ด้านต่างๆแก่เด็กนักเรียนเยาวชนและโรงเรียน	๓.๖๑	๑.๑๑๔	มาก
๖. มีการสนับสนุนจัดตั้งกองทุนอาหารกลางวัน แก่เด็กนักเรียนและโรงเรียน	๓.๕๖	๑.๑๒๙	มาก
๗. มี การจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์และแจก ทุนการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์แก่ เด็กนักเรียนและเยาวชน	๓.๖๘	๑.๑๕๗	มาก
๘. มีการสนับสนุนส่งเสริมและจัดสร้างสนาม เด็กเล่นและอุปกรณ์ต่างๆ ให้แก่เด็กนักเรียน และโรงเรียน	๓.๖๖	๑.๑๐๕	มาก
๙. มี การสนับสนุนส่งเสริมจัดหาน้ำดื่ม/น้ำใช้ และสร้างประปาประจำโรงเรียนและหมู่บ้าน	๓.๗๗	๑.๑๑๑	มาก

ตารางที่ ๔.๔(ต่อ)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมธ)	ระดับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน		
	\bar{X}	S.D.	การแปลผล
๑๐. มีการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐ เพื่อสนับสนุนงบประมาณด้านต่างๆ เกี่ยวกับการศึกษาเพื่อมาสนับสนุนการศึกษาของเด็ก และโรงเรียน	๓.๖๑	๑.๐๘๓	มาก
๑๑. มีการจัดสถานที่สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ ให้ร่มรื่น สะอาด สงบมีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้ทางวิชาการและจัดกิจกรรมด้าน การศึกษาต่างๆ	๓.๖๐	๑.๐๘๙	มาก
๑๒. มี การส่งเสริมสนับสนุน สถานที่และ บุคลากรให้ความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาแก่ ประชาชนเป็นแหล่งให้ความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาแก่ประชาชน	๓.๗๖	๑.๑๘๒	มาก
๑๓. มี การสนับสนุนรณรงค์ส่งเสริมยกระดับ แหล่งการเรียนรู้ต่างๆ ของชุมชนให้เป็นแหล่ง การเรียนรู้ตลอดชีวิต	๓.๕๙	๑.๑๙๘	มาก
๑๔. มี การสนับสนุนรณรงค์อบรมแนะนำและ ให้ความรู้แก่ประชาชนและเด็กเยาวชนในด้าน ข้อกฎหมายและการป้องกันยาเสพติด/อบายมุข เพื่อความสงบสุขของชุมชน	๓.๕๐	๑.๑๙๔	มาก
๑๕. มี การสนับสนุนรณรงค์ส่งเสริมให้ความรู้ แก่ประชาชนและเด็กเยาวชนในด้านประเพณี ศิลปวัฒนธรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการ อนุรักษ์ให้คงอยู่คู่กับชุมชน	๓.๕๙	๑.๒๓๔	มาก
ภาพรวม	๓.๖๖	.๙๙๓	มาก

จากตารางที่ ๔.๔ พบว่า ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนา ชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์โดยภาพรวม อยู่ใน ระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๖$) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะ

ผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ อยู่ในระดับมากทุกข้อ

๔.๓ ผลการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล

ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ทดสอบสมมติฐานโดยการวิเคราะห์ความแตกต่างระหว่างตัวแปร ได้แก่ เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้ โดยแสดงการวิเคราะห์ด้วยค่าเฉลี่ย (Mean) ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน (Standard Deviation : S.D.) การทดสอบค่าที (t – test) และการวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One Way ANOVA) ดังตารางที่ ๔.๕ – ๔.๑๕

สมมติฐานที่ ๑ ประชาชนที่มีสถานภาพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน

ตาราง ๔.๕ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน

ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) จำแนกตามเพศ (n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)	เพศ				t	Sig.
	เพศชาย (๑๙๑ คน)		เพศหญิง (๑๙๑ คน)			
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D.		
๑. ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๖๓	๑.๐๐๔	๓.๗๙	.๘๔๖	- ๑.๗๑๒	.๐๘๘
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๕๕	๑.๐๕๕	๓.๗๘	.๙๑๔	- ๒.๓๑๑*	.๐๒๐
รวม	๓.๕๙	๑.๐๒๐	๓.๗๙	.๘๖๖	-๒.๐๔๕*	.๐๔๒

จากตารางที่ ๔.๕ พบว่า ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม มีความแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ .๐๕ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านสาธารณสงเคราะห์ ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

สมมติฐานที่ ๒ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ) แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๖ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ) จำแนกตามอายุ

(n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ)	อายุ												F	Sig.
	ต่ำกว่า ๒๐ ปี (๒๙ คน)		๒๐- ๓๐ ปี (๘๕ คน)		๓๑ - ๔๐ ปี (๖๘ คน)		๔๑ - ๕๐ ปี (๙๙ คน)		๕๑ - ๖๐ ปี (๕๘ คน)		๖๑ ปีขึ้นไป (๔๓ คน)			
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	\bar{X}	S.D	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D		
๑. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	๓.๕๙	.๗๒๑	๓.๕๙	.๗๘๙	๓.๕๘	๑.๐๓๗	๓.๘๓	.๙๓๓	๓.๗๙	๑.๐๐๘	๓.๘๘	.๙๘๔	๑.๓๕๔	.๒๔๑
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๕๔	.๗๒๙	๓.๕๐	.๘๘๕	๓.๖๐	๑.๐๗๐	๓.๗๕	๑.๐๒๘	๓.๗๖	๑.๐๘๑	๓.๘๔	๑.๐๐๑	๑.๑๓๘	.๓๔๐
ภาพรวม	๓.๕๗	.๗๑๖	๓.๕๔	.๘๙๑	๓.๕๙	๑.๐๔๗	๓.๗๙	.๙๗๑	๓.๗๗	๑.๐๓๔	๓.๘๖	.๙๘๕	๑.๒๓๖	.๒๙๒

จากตารางที่ ๔.๖ พบว่า ประชาชน ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ) โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชน ที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ) ไม่แตกต่างกันทุกด้าน

สมมติฐานที่ ๓

ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ

(ชอบ สุ่มเื้อ) แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๗ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อการภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุ่มเื้อ)

จำแนกตามระดับการศึกษา

(n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนา ชุมชนของพระครูพิศาล ประชานาถ (ชอบ สุ่มเื้อ)	ระดับการศึกษา														F	Sig.
	ต่ำกว่า ประถมศึกษา (๑๓๗ คน)		ประถมศึกษา ปีที่ ๖ (๔๙ คน)		มัธยมศึกษา ตอนต้น (๕๒ คน)		มัธยมศึกษา ตอนปลาย หรือเทียบเท่า (๔๕ คน)		อนุปริญญา หรือเทียบเท่า (๑๕ คน)		ปริญญาตรี (๗๘ คน)		ปริญญาตรีขึ้นไป (๖ คน)			
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D		
๑. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	๓.๗๗	.๙๖๒	๓.๖๕	.๘๑๓	๓.๕๗	.๗๗๓	๓.๔๔	๑.๐๔๗	๓.๕๗	๑.๐๕๔	๓.๙๕	.๙๒๖	๓.๓๔	.๕๕๓	๒.๐๑๒	.๐๖๓
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๖๘	๑.๐๓๘	๓.๖๒	.๘๘๙	๓.๕๓	.๗๒๒	๓.๓๕	๑.๑๑๒	๓.๔๔	๑.๑๘๔	๔.๐๑	.๙๙๗	๓.๔๓	.๔๘๕	๒.๗๕๐*	.๐๑๓
ภาพรวม	๓.๗๒	.๙๙๑	๓.๖๔	.๘๓๙	๓.๕๕	.๗๓๗	๓.๔๐	๑.๐๗๑	๓.๕๐	๑.๑๑๒	๓.๙๘	.๙๓๖	๓.๓๙	.๔๔๖	๒.๓๙๐*	.๐๒๘

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๗ พบว่า ประชาชน ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยภาพรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชน ที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วน ด้านการสาธารณสงเคราะห์ ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ โดยภาพรวม และของด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำแนกทางระดับการศึกษา ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตาราง ที่ ๔.๘ - ๔.๙

ตาราง ๔.๘ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) โดย
ภาพรวมระดับการศึกษา (N = ๓๘๒)

ระดับการศึกษา	\bar{X}	ระดับการศึกษา						
		ต่ำกว่า ประถม ศึกษา	ประถม ศึกษา ปีที่ ๖	มัธยม ศึกษา ตอนต้น	มัธยม ศึกษา ตอนปลาย หรือ เทียบเท่า	อนุปริญญา หรือ เทียบเท่า	ปริญญา ตรี	ปริญญาตรี ขึ้นไป
	๓.๗๒	๓.๖๔	๓.๕๕	๓.๔๐	๓.๕๐	๓.๙๘	๓.๓๙	
ต่ำกว่า ประถม ศึกษา	๓.๗๒	-	๐.๐๘	๐.๑๗	๐.๓๒*	๐.๒๒	-๐.๒๖	๐.๓๓
ประถม ศึกษา ปีที่ ๖	๓.๖๔	-	-	๐.๐๙	๐.๒๔	๐.๑๓	-๐.๓๔*	๐.๒๕
มัธยม ศึกษา ตอนต้น	๓.๕๕	-	-	-	๐.๑๕	๐.๐๕	-๐.๔๓*	๐.๑๖
มัธยมตอน ปลายหรือ เทียบเท่า	๓.๔๐	-	-	-	-	-๐.๑๑	-๐.๕๘*	๐.๐๑
อนุปริญญา หรือ เทียบเท่า	๓.๕๐	-	-	-	-	-	-๐.๔๘	๐.๑๑
ปริญญาตรี	๓.๙๘	-	-	-	-	-	-	๐.๕๙
ปริญญาตรี ขึ้นไป	๓.๓๙	-	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๘ พบว่า ประชาชนที่มีระดับวุฒิการศึกษา ปริญญาตรี มีความ
คิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดย
ภาพรวม มากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ ๖, ประถมศึกษาปีที่
๖, มัธยมศึกษาตอนต้น, มัธยมศึกษาตอน ปลาย/หรือเทียบเท่า, อนุปริญญา/หรือเทียบเท่า,

ปริญญาตรี, โดยระดับการศึกษาระดับสูงกว่าปริญญาตรีขึ้นไป มีความเห็นน้อยที่สุด อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตาราง ๔.๙ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD)
ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (N = ๓๙๒)

ระดับการศึกษา	\bar{X}	ระดับการศึกษา						
		ต่ำกว่า ประถม ศึกษา	ประถม ศึกษา ปีที่ ๖	มัธยม ศึกษา ตอนต้น	มัธยม ศึกษา ตอนปลาย หรือ เทียบเท่า	อนุปริญญา หรือ เทียบเท่า	ปริญญา ตรี	ปริญญาตรี ขึ้นไป
		๓.๖๘	๓.๖๒	๓.๕๓	๓.๓๕	๓.๔๔	๔.๐๑	๓.๔๓
ต่ำกว่า ประถม ศึกษา	๓.๖๘	-	๐.๐๖	๐.๑๔	๐.๓๒	๐.๒๔	-๐.๓๓*	๐.๒๔
ประถม ศึกษา ปีที่ ๖	๓.๖๒	-	-	๐.๐๙	๐.๒๗	๐.๑๘	-๐.๓๙*	๐.๑๙
มัธยม ศึกษา ตอนต้น	๓.๕๓	-	-	-	๐.๑๘	๐.๑๐	-๐.๔๘*	๐.๑๐
มัธยมตอน ปลายหรือ เทียบเท่า	๓.๓๕	-	-	-	-	-๐.๐๘	-๐.๖๖*	๐.๐๘
อนุปริญญา หรือ เทียบเท่า	๓.๔๔	-	-	-	-	-	-๐.๔๗*	๐.๐๑
ปริญญาตรี	๔.๐๑	-	-	-	-	-	-	๐.๕๘
ปริญญาตรี ขึ้นไป	๓.๔๓	-	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๙ พบว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาปริญญาตรี มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษา สงเคราะห์ มากกว่า ประชาชนที่มีระดับการศึกษาทุกด้าน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๔ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ) แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๐ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อการภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ) จำแนกตามอาชีพ (n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุธเมโธ)	อาชีพ																F	Sig.
	เกษตรกรรม (๑๓๑ คน)		ค้าขาย (๔๒ คน)		แม่บ้าน (๒๒ คน)		รับจ้าง (๘๐ คน)		ธุรกิจส่วนตัว (๒๘ คน)		ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ (๕๑ คน)		พนักงานเอกชน (๑๒ คน)		อื่น ๆ (๑๖ คน)			
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D		
๑. ด้านการสาธารณสงเคราะห์	๓.๕๕	.๙๐๑	๓.๘๑	.๙๕๕	๓.๗๙	.๘๖๐	๓.๗๔	.๘๔๘	๓.๙๓	๑.๒๗๒	๓.๘๕	.๙๑๑	๔.๑๓	๑.๐๙๙	๓.๓๔	.๖๑๐	๑.๑๕๖	.๐๙๕
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๔๖	.๙๕๒	๓.๖๘	๑.๐๖๖	๓.๗๓	.๙๑๑	๓.๗๓	.๘๔๘	๓.๘๗	๑.๓๙๕	๓.๙๖	.๙๔๓	๔.๑๖	๑.๑๗๓	๓.๒๙	.๗๒๒	๒.๕๐๔*	.๐๑๖
ภาพรวม	๓.๕๐	.๙๑๘	๓.๗๔	.๙๙๕	๓.๗๖	.๘๗๔	๓.๗๔	.๘๓๔	๓.๙๐	๑.๓๓๐	๓.๙๐	.๙๑๔	๔.๑๔	๑.๑๓๑	๓.๓๑	.๖๓๓	๒.๑๒๔*	.๐๔๐

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๐ พบว่า ประชาชน ที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชน ที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ โดยพบว่าประชาชน ที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในด้านการสาธารณสงเคราะห์ ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธ สมมติฐานที่ตั้งไว้ ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ โดยภาพรวม และของด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำแนกตามอาชีพ ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตาราง ที่ ๔.๑๑ - ๔.๑๒

ตาราง ๔.๑๑ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) โดยภาพรวม จำแนกตามอาชีพ (N = ๓๘๒)

อาชีพ	\bar{X}	อาชีพ							
		เกษตรกร	ค้าขาย	แม่บ้าน	รับจ้าง	ธุรกิจส่วนตัว	ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	พนักงานเอกชน	นักเรียนนักศึกษา
	๓.๕๐	๓.๕๐	๓.๗๔	๓.๗๖	๓.๗๓	๓.๙๐	๓.๙๐	๔.๑๔	๓.๓๑
เกษตรกร	๓.๕๐	-	-๐.๒๔	-๐.๒๕	-๐.๒๓	-๐.๔๐*	-๐.๔๐*	-๐.๖๔*	๐.๑๙
ค้าขาย	๓.๗๔	-	-	-๐.๐๑	๐.๐๑	-๐.๑๖	-๐.๑๖	-๐.๔๐	๐.๔๓
แม่บ้าน	๓.๗๖	-	-	-	๐.๐๒	-๐.๑๔	-๐.๑๔	-๐.๓๘	๐.๔๔
รับจ้าง	๓.๗๓	-	-	-	-	-๐.๑๗	-๐.๑๗	-๐.๔๑	๐.๔๒
ธุรกิจส่วนตัว	๓.๙๐	-	-	-	-	-	๐.๐๐	-๐.๒๔	๐.๕๙*
ข้าราชการ พนักงาน ของรัฐ	๓.๙๐	-	-	-	-	-	-	-๐.๒๔	๐.๕๙*
พนักงาน เอกชน	๔.๑๔	-	-	-	-	-	-	-	๐.๘๓*
นักเรียน/ นักศึกษา	๓.๓๑	-	-	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๑ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพด้านอื่นๆ นักเรียน/นักศึกษา มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยภาพรวม น้อยกว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่างทุกด้าน และประชาชนที่มีอาชีพ พนักงานเอกชน, ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ, ธุรกิจส่วนตัว มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยภาพรวม มากกว่า ประชาชนที่มีอาชีพต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ตาราง ๔.๑๒ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD)
โดยภาพรวมจำแนกตามอาชีพ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ (N = ๓๘๒)

อาชีพ	\bar{X}	อาชีพ							
		เกษตรกร	ค้าขาย	แม่บ้าน	รับจ้าง	ธุรกิจส่วนตัว	ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ	พนักงานเอกชน	อื่นๆ เช่นนักเรียน / นักศึกษา
		๓.๔๖	๓.๖๘	๓.๗๓	๓.๗๒	๓.๘๗	๓.๙๖	๔.๑๖	๓.๒๙
เกษตรกร	๓.๔๖	-	-๐.๒๒	-๐.๒๗	-๐.๒๗	-๐.๔๑*	-๐.๕๐*	-๐.๗๐*	๐.๑๖
ค้าขาย	๓.๖๘	-	-	-๐.๐๕	-๐.๐๕	-๐.๑๙	-๐.๒๘	-๐.๔๗	๐.๓๙
แม่บ้าน	๓.๗๓	-	-	-	๐.๐๐	-๐.๑๔	-๐.๒๓	-๐.๔๔	๐.๔๔
รับจ้าง	๓.๗๒	-	-	-	-	-๐.๑๔	-๐.๒๓	-๐.๔๓	๐.๔๔
ธุรกิจส่วนตัว	๓.๘๗	-	-	-	-	-	-๐.๐๙	-๐.๒๙	๐.๕๘
ข้าราชการ พนักงาน ของรัฐ	๓.๙๖	-	-	-	-	-	-	-๐.๒๐	๐.๖๗*
พนักงาน เอกชน	๔.๑๖	-	-	-	-	-	-	-	๐.๘๖*
นักเรียน/ นักศึกษา	๓.๒๙	-	-	-	-	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๒ พบว่า ประชาชนที่มีอาชีพพนักงานเอกชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษา สงเคราะห์ มากกว่า ประชาชนที่มีอาชีพด้านต่าง ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

สมมติฐานที่ ๕ ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน แตกต่างกัน

ตารางที่ ๔.๑๓ การเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชน ต่อการภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานถ (ชอบ สุขเมโธ)

จำแนกตามรายได้

(

n = ๓๘๒)

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานถ (ชอบ สุขเมโธ)	รายได้								F	Sig.
	ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท (๒๘๑ คน)		๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ (๗๖ คน)		๒๐,๐๐๑ - ๔๐,๐๐๐ บาท (๒๒ คน)		๔๐,๐๐๑ บาท ขึ้นไป (๓ คน)			
	\bar{X}	S.D	\bar{X}	S.D	\bar{X}	\bar{X}	S.D	S.D		
๑. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์	๓.๖๕	.๙๑๓	๓.๘๖	๑.๐๑๖	๔.๐๐	.๘๑๘	๓.๗๑	.๐๗๖	๑.๘๘๖	.๑๓๑
๒. ด้านการศึกษาสงเคราะห์	๓.๕๘	.๙๗๒	๓.๘๑	๑.๐๙๖	๔.๑๗	.๗๒๗	๓.๙๑	.๒๖๙	๓.๑๙๗*	.๐๒๓
ภาพรวม	๓.๖๑	.๙๓๑	๓.๘๔	๑.๐๔๗	๔.๐๙	.๗๕๕	๓.๘๑	.๑๓๔	๒.๕๒๗	.๐๕๗

จากตารางที่ ๔.๑๓ พบว่า ประชาชน ที่มีรายได้ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชน ที่มีรายได้ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในด้านการศึกษาสงเคราะห์แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ ส่วนด้านการสาธารณสงเคราะห์ประชาชนมีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

ดังนั้นจึงได้ทำการเปรียบเทียบ ความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ โดยภาพรวม ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จำแนกตามรายได้ ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference : LSD) รายละเอียดดังแสดงในตาราง ที่ ๔.๑๔ - ๔.๑๕

ตาราง ๔.๑๔ เปรียบเทียบความแตกต่างรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (LSD) ด้านการศึกษาสงเคราะห์จำแนกตามรายได้ (N = ๓๘๒)

รายได้	\bar{X}	รายได้			
		ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท	๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท	๒๐,๐๐๑ - ๔๐,๐๐๐ บาท	๔๐,๐๐๑ บาท ขึ้นไป
		๓.๕๘	๓.๘๑	๔.๑๗	๓.๓๙
ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท	๓.๕๘	-	-๐.๒๓	-๐.๕๙*	-๐.๓๓
๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท	๓.๘๑	-	-	-๐.๓๖	๐.๔๒
๒๐,๐๐๑ - ๔๐,๐๐๐ บาท	๔.๑๗	-	-	-	๐.๗๘
๔๐,๐๐๑ บาท ขึ้นไป	๓.๓๙	-	-	-	-

* มีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐ .๐๕

จากตารางที่ ๔.๑๔ พบว่า ประชาชนที่มีรายได้ระดับ ๒๐,๐๐๑ - ๔๐,๐๐๐ บาท มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวมมากกว่า ประชาชนที่มีรายได้อื่น ๆ อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕

ผลสรุปโดยภาพรวมการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ตามสมมติฐานที่ ๑-๕ รายละเอียดดังแสดงใน ตารางที่ ๔.๑๕

ตารางที่ ๔.๑๕ สรุปโดยภาพรวมการเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล ตามสมมติฐานที่ ๑-๕

สถานภาพส่วนบุคคล	ความคิดเห็นของประชาชน โดยภาพรวม	
	ยอมรับสมมติฐาน	ปฏิเสธสมมติฐาน
๑. เพศ	✓	
๒. อายุ		✓
๓. ระดับการศึกษา	✓	
๔. อาชีพ	✓	
๕. รายได้		✓

จากตารางที่ ๔.๑๕ สรุปได้ว่า

โดยภาพรวม ประชาชนที่มีเพศ ระดับการศึกษา และอาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) แตกต่างกัน ซึ่งยอมรับสมมติฐานที่ตั้งไว้ สำหรับประชาชนที่มี อายุ และรายได้ ที่แตกต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ไม่แตกต่างกัน ซึ่งปฏิเสธสมมติฐานที่ตั้งไว้

๔.๔ ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

ปัญหาและข้อเสนอแนะเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) จากแบบสอบถามปลายเปิดตามความคิดเห็นของประชาชน ทั้ง ๒ ด้าน ได้แก่ (๑) ด้านการสาธารณสงเคราะห์ (๒) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ ดังปรากฏตามตารางต่อไปนี้

ตารางที่ ๔.๑๖ ปัญหาและข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการสาธารณสงเคราะห์

ปัญหา	ข้อเสนอแนะ
<ul style="list-style-type: none"> - การทำงานไม่ครอบคลุมทั่วถึงทุกพื้นที่ ทำให้ประชาชนในบางพื้นที่ยังรอรับการช่วยเหลือด้านการสาธารณสงเคราะห์ - บุคลากรช่วยเหลือในการทำงาน มีน้อย จึงอาจทำให้การช่วยเหลือประชาชนขาดความรวดเร็วและทันต่อความต้องการ - การสนับสนุนส่งเสริมอาชีพที่ยั่งยืน ยังไม่มีความหลากหลาย ควรเน้นการให้ความรู้ความเข้าใจเพื่อให้ประชาชนสามารถพึ่งพาตัวเองได้ - ความร่วมมือในการทำงานกับหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในลักษณะของเครือข่ายยังมีน้อย ทำให้ขาดความหลากหลาย ซึ่งส่งผลต่อประสิทธิภาพการทำงาน 	<ul style="list-style-type: none"> - ควรกระจายงานแบ่งงานอย่างครอบคลุมในทุกพื้นที่ - ควรสร้างและส่งเสริมบุคลากรที่มีคุณภาพมารองรับงานให้เพียงพอ - ควรนำเครื่องมือสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาช่วยงานจะได้ทำงานได้รวดเร็วยิ่งขึ้น - ควรร่วมมือและประสานงานในด้านต่างๆ กับหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบโดยตรงเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน

ตารางที่ ๔.๑ ๗ ปัญหาและข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานถ
(ชอบ สุเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์

ปัญหา	ข้อเสนอแนะ
<ul style="list-style-type: none"> - ทุนการศึกษา มีจำนวนจำกัดและ ไม่สามารถแจกแก่ผู้ที่มีความต้องการได้อย่างทั่วถึงทุกพื้นที่ - บุคลากร ช่วยเหลือ ในการทำงาน มีน้อย จึงอาจทำให้การดำเนินงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ขาดความรวดเร็วและทันต่อความต้องการ - ความร่วมมือในการทำงานกับหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังมีน้อย โดยเฉพาะการขอรับบริจาคเพื่อตั้งทุนหรือเพิ่มทุนการศึกษา 	<ul style="list-style-type: none"> - ควรหาทุนการศึกษาจาก ผู้มีจิตศรัทธาหรือของบประมาณจาก ส่วนราชการหรือภาคเอกชนที่เกี่ยวข้อง - ควรส่งเสริมความรู้แก่บุคลากรที่มีอยู่ และแสวงหาบุคลากรที่มีคุณภาพจากที่อื่นมาเพื่อรองรับงานให้เพียงพอ - ควรร่วมมือและประสานงานในด้านต่าง ๆ กับหน่วยงานของรัฐหรือหน่วยงานที่เกี่ยวข้องและรับผิดชอบโดยตรงเพื่อประโยชน์สูงสุดของชุมชน

บทที่ ๕

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การวิจัยเรื่อง ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) เป็นการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) โดยมีวัตถุประสงค์ในการวิจัย ดังนี้ ๑. เพื่อศึกษาภาวะผู้นำของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ในการพัฒนาชุมชนตามความคิดเห็นของประชาชน ๒. เพื่อเปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) โดยจำแนกตามสถานภาพส่วนบุคคล และ ๓. เพื่อศึกษาปัญหาอุปสรรค และข้อเสนอแนะของประชาชนที่มีต่อการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ดำเนินการวิจัยเชิงสำรวจ (Survey Research) กับกลุ่มตัวอย่างที่เป็นประชาชนในชุมชนหนองขนาน ตำบลหนองขนาน อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี จำนวน ๓๘๒ คน เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเป็นแบบสอบถามที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเอง โดยมีค่าความเชื่อมั่นเท่ากับ .๙๗๓๖ วิเคราะห์ข้อมูลโดยการหาค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การทดสอบค่าที (t - test) การวิเคราะห์ความแปรปรวนทางเดียว (One way analysis of variance) และทดสอบความแตกต่างของค่าเฉลี่ยเป็นรายคู่ด้วยวิธีผลต่างนัยสำคัญน้อยที่สุด (Least Significant Difference: LSD) ผลการวิจัยสามารถนำมาสรุป อภิปรายผลและมีข้อเสนอแนะดังนี้

๕.๑ สรุปผลการวิจัย

๕.๑.๑ ข้อมูลเกี่ยวกับสภาพส่วนบุคคลของผู้ตอบแบบสอบถาม

ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามทั้งเพศชายและเพศหญิงมีจำนวนเท่ากันคือ ๑๙๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๕๐ และประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่ มีอายุระหว่าง ๔๐ - ๕๐ ปี จำนวน ๙๙ คน คิดเป็นร้อยละ ๒๕.๙ มีการศึกษาในระดับต่ำกว่าชั้นประถมศึกษา จำนวน ๑๓๗ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๕.๙ ส่วนใหญ่มีอาชีพเกษตรกร จำนวน ๑๓๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๓๔.๓ และมีรายได้ในระดับต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท จำนวน ๒๘๑ คน คิดเป็นร้อยละ ๗๓.๖

๕.๑.๒ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ)

ผลการศึกษา ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) สรุปได้ ดังนี้

ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาล
 ประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๘$) เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน
 ทั้งด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์และด้านการศึกษาสงเคราะห์ พบว่า

ประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาล
 ประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} =$
 ๓.๗๓) และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชนมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนา
 ชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ในข้อ มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนส่งเสริม
 พัฒนากลุ่มการเลี้ยงสัตว์ประจำตำบลขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ประชาชนอยู่ในระดับปานกลาง
 ส่วนข้ออื่นๆที่เหลือประชาชนมีความคิดเห็นอยู่ในระดับมาก

ประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาล
 ประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์โดยภาพรวม อยู่ในระดับมาก ($\bar{X} = ๓.๖๖$)
 และเมื่อพิจารณาเป็นรายข้อ พบว่าประชาชน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน
 ของ พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ อยู่ในระดับมากทุกข้อ

๕.๑.๓. การเปรียบเทียบ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาล ประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) จำแนกตามปัจจัยส่วนบุคคล สรุปได้ดังนี้

๕.๑.๓.๑ เพศ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนา
 ชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทาง
 สถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มี
 เพศต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ในด้านการศึกษา
 สงเคราะห์ ส่วนด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ประชาชนที่มีเพศต่างกันมีความเห็นไม่แตกต่างกัน

๕.๑.๓.๒ อายุ ประชาชนที่มีอายุต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการ
 พัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่
 เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ประชาชนที่มีอายุที่ต่างกัน
 มีความเห็นไม่แตกต่างกันทุกด้าน

๕.๑.๓.๓ ระดับการศึกษา ประชาชนที่มีระดับการศึกษาต่างกัน มีความคิดเห็น
 ต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม
 แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณา
 เป็นรายด้าน พบว่า ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ประชาชนที่มีระดับการศึกษาที่ต่างกัน มีความเห็น
 แตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ประชาชน
 มีระดับวุฒิการศึกษาที่ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

๕.๑.๓.๔ อาชีพ ประชาชนที่มีอาชีพต่างกัน มีความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม แตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ประชาชนที่มีอาชีพที่ต่างกัน มีความเห็นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ประชาชนที่มีอาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

๕.๑.๓.๕ รายได้ ประชาชนที่มีรายได้ต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยภาพรวม ไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เมื่อพิจารณาเป็นรายด้าน พบว่า ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ ประชาชนที่มีรายได้ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ ๐.๐๕ ส่วนในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ ประชาชนมีรายได้ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นไม่แตกต่างกัน

๕.๑.๔ ปัญหา และข้อเสนอแนะเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ตามความเห็นของประชาชน สรุปได้ดังนี้

ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีความคิดเห็นว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ส่วนใหญ่ตอบเกี่ยวกับความสงเคราะห์ไม่คอยทั่วถึงและครอบคลุมต่อเนื่อง เพราะหลวงพ่อกำนันมีสุขภาพไม่ดี ประกอบกับการขาดบุคลากรที่จะมาช่วยงาน และสนับสนุนประสานงานดำเนินงานให้ ด้านการนำสิ่งอำนวยความสะดวกที่มีความจำเป็น ทันสมัยและรวดเร็ว เพราะการทำงานประสบปัญหาความล่าช้าไม่ทันเหตุการณ์ และในด้านการส่งเสริมอาชีพที่มีความมั่นคงยั่งยืนและรายได้ที่เพียงพอให้กับชุมชน ตลอดจนการประสานความร่วมมือกับหน่วยงานของรัฐหรือเอกชนที่เกี่ยวข้องยังไม่ชัดเจนและราบรื่น

ดังนั้นประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามต้องการให้หลวงพ่อดูแลรักษาสุขภาพให้ดี และเร่งสร้างสนับสนุนบุคลากรที่มีคุณภาพมาช่วยทำงานอย่างครอบคลุมทุกพื้นที่และมีความต่อเนื่องยั่งยืน ควรมีการนำเทคโนโลยีและเครื่องมือสมัยใหม่ที่เหมาะสมมาช่วยงานเพื่อลดความล่าช้าในการทำงาน ควรมีการส่งเสริมอาชีพที่ดีและมั่นคงแก่คนในชุมชน ตลอดจนมีการร่วมมือและทำงานร่วมกับหน่วยงานอื่น ๆ อย่างมีประสิทธิภาพ งานในการพัฒนาชุมชนก็จะประสบความสำเร็จอย่างมั่นคงแน่นอน

๕.๒ อภิปรายผลการวิจัย

จากการศึกษา ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ข้อค้นพบจากการศึกษา สามารถนำมาอภิปรายผลได้ ดังนี้

๑. ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

๑.๑ ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ จากการศึกษา พบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ โดยภาพรวมอยู่ในระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่างานด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ มากที่สุดคือการริเริ่มก่อสร้างและสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาถนนเพื่ออำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่างๆ แก่ประชาชน รองลงมาคือเรื่อง มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนส่งเสริมพัฒนาอาคารชั่วคราวประจำตำบลเพื่อประโยชน์ด้านต่าง ๆ แก่ประชาชน และในด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ที่อยู่ในระดับน้อยที่สุดคือเรื่อง มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนส่งเสริมพัฒนากลุ่มการเลี้ยงสัตว์ประจำตำบลขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน

ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้เห็นว่า พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ให้ความสำคัญต่อการสงเคราะห์หรือช่วยเหลือสังคมและหน่วยงานต่าง ๆ โดยเฉพาะการช่วยเหลือสังคมในด้านธรรมะเพื่อปลูกฝังคุณธรรม ให้เกิด ให้มี และให้เจริญภายในจิตใจของประชาชนตลอดถึงการช่วยเหลือด้านวัตถุที่อำนวยความสะดวกแก่การปฏิบัติงานให้มีประสิทธิภาพมากที่สุด หรือในเมื่อประชาชนเดือนร้อน ซึ่งตรงกับความหมายที่ พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ) ได้กล่าวถึงการบริหารวัดด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์ไว้ว่า การสาธารณสุขสงเคราะห์ หมายถึง การดำเนินกิจการต่างๆ เพื่อให้เป็นสาธารณประโยชน์แก่หน่วยงาน หรือบุคคลหรือคณะบุคคล หรือการช่วยเหลือเกื้อกูล หรือการอุดหนุนจุนเจือสถานที่ซึ่งเป็นสาธารณสมบัติหรือประชาชนทั่วไป การสาธารณสุขสงเคราะห์ที่เป็นหลักของสวรรค์ของพระสงฆ์ คือ การสงเคราะห์ในด้านจิตใจและวัตถุด้านจิตใจ กระทำได้โดย

๑) เป็นที่ปรึกษา แนะนำในปัญหาชีวิตและด้านอื่นๆ เช่น ทางวิชาการบางอย่าง
๒) ทำให้วัดร่มรื่น ร่มเย็น สมเป็นอารามณ์ให้ความร่มเย็นทางการปฏิบัติตนให้เป็นแบบอย่างของผู้ดำเนินชีวิตอันประเสริฐเป็นที่ตั้งแห่งความเคารพ ศรัทธา เลื่อมใสและนับถือ สร้างความร่มเย็นเมื่อเห็นวัดและพระสงฆ์ ด้านวัตถุ กระทำได้โดย

๑) แนะนำชักจูงให้ผู้อื่นกระทำ เช่น การสาธารณูปโภค จัดให้มีโรงเรียน โรงพยาบาล ถนน บ่อน้ำ เป็นต้น

๒) นำสิ่งของหรือบริการที่รับจากผู้อื่นมาแบ่งปันให้มีประโยชน์กว้างขวางออกไป คือ ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางนำไปบริการสังคม การสาธารณสุขสงเคราะห์ เป็นกิจการของสงฆ์ที่ได้กำหนดไว้เป็นระเบียบกฎหมายมหาเถรสมาคมข้อหนึ่ง “ควบคุมและส่งเสริมการสาธารณสุขสงเคราะห์ของคณะสงฆ์” ในระเบียบการปกครองคณะสงฆ์ส่วนกลางได้กำหนดว่า “เป็นวิธีการดำเนินสาธารณูปการและสาธารณสุขสงเคราะห์ให้เป็นไปตามที่กำหนดในระเบียบมหาเถรสมาคม ” การสาธารณสุขสงเคราะห์แยกโดยลักษณะที่ควรจะมี ๔ ประการ ดังนี้

๑) ดำเนินการเพื่อช่วยเหลือเกื้อกูลได้แก่ วัดหรือคณะสงฆ์ดำเนินกิจการอย่างใดอย่างหนึ่งมีวัตถุประสงค์ให้เป็นสาธารณประโยชน์ เช่น กิจการหน่วยอบรมประชาชนประจำ

ตำบล กิจการห้องสมุดเพื่อประชาชน การตั้งมูลนิธิเพื่อคนยากจนหรือกิจการอื่นๆ กิจการเหล่านี้ อาจเป็นกิจการที่ทำเองหรือ โครงการที่กำหนดเองเป็นกิจการประจำหรือกิจการชั่วคราวก็ได้

๒) การช่วยเหลือกิจการของผู้อื่นซึ่งเป็นไปเพื่อการสาธารณประโยชน์ ได้แก่ การช่วยเหลือสนับสนุนส่งเสริมกิจการของรัฐหรือเอกชนหรือผู้ใดผู้หนึ่งได้ดำเนินการ เพื่อประโยชน์

๓) การช่วยเหลือแก้อุทสาหณที่อันเป็นสาธารณสมบัติ ได้แก่ การช่วยเหลือแก้อุทสาหณที่อันเป็นสาธารณสมบัติ เช่น การสร้างถนนหนทาง ขุดลอกคูคลอง สร้าง ฌาปนสถาน (นอกรวัด) สร้างการประปา สร้างเครื่องกำเนิดไฟฟ้า และอื่นๆ

๔) ช่วยเหลือแก้อุทสาหณประชาชนทั่วไป ได้แก่ การช่วยเหลือประชาชนในกาลที่ ควรช่วยเหลือ เช่น การประสบอุทกภัย การประกันอัคคีภัย การประสบวาตภัย หรือคราวอากาศ หนาวจัด หรือแมตตามปกติตามโอกาส มีการจัดช่วยเหลือด้วยการจัดการสงเคราะห์ เช่น สงเคราะห์คนชรา สงค์เคราะห์คนพิการและสงเคราะห์โดยประการอื่นๆ นอกจากนี้ยังกล่าวได้ ว่า กิจกรรมสาธารณสงเคราะห์ ได้แก่ จัดให้มีที่พักสำหรับประชาชน อาหารกลางวันสำหรับเด็ก ยารักษาโรค ห้องสมุดประชาชน จัดที่ดินให้ประชาชนอยู่อาศัย ตั้งหน่วยสงเคราะห์และฝึกอาชีพ ให้คำปรึกษาปัญหาชีวิตด้านต่างๆ ด้วยเมตตธรรม การสาธารณสงเคราะห์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นตาม โอกาสอันควร จะมีระเบียบปฏิบัติที่ชัดเจน สำหรับผู้จัดการสาธารณสงเคราะห์โดยส่วนมาก ได้แก่วัดและเจ้าอาวาส ซึ่งมีบทบัญญัติว่าด้วยหน้าที่ของเจ้าอาวาส ดังนี้^๑

ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนนั้น เป็นแนวทางในเรื่องที่พระสงฆ์จะต้องให้ ความสำคัญอย่างมากในการสงเคราะห์ประชาชน โดยเฉพาะในระดับผู้นำหรือผู้บริหารในวัดนั้น เป็นผู้สั่งการและดำเนินการให้เป็นไป โดยอาศัยความร่วมมือความสามัคคี ความขยันขันแข็ง จากทุกฝ่ายทั้งผู้บังคับบัญชาและผู้อยู่ใต้ผู้บังคับบัญชาร่วมดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกิดขึ้น โดย ที่ผู้นำต้องเป็นผู้ที่เสียสละประโยชน์ส่วนตัวเพื่อประโยชน์ส่วนรวมและต้องประกอบด้วย คุณธรรมในการสาธารณสงเคราะห์ อันจะส่งผลให้การดำเนินงานด้านต่าง ๆ ให้เป็นไปอย่างมี ระบบและมีประสิทธิภาพ

๑.๒ ด้านการศึกษาสงเคราะห์ จากการศึกษา พบว่า ภาวะผู้นำในการพัฒนา ชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ) ด้านการศึกษาสงเคราะห์ โดยภาพรวมอยู่ใน ระดับมาก เมื่อพิจารณารายละเอียดพบว่างานด้านการศึกษาสงเคราะห์ ที่ประชาชนมีความคิดเห็น มากที่สุดในเรื่อง มีการริเริ่มจัดตั้งสนับสนุนสนับสนุนส่งเสริมและพัฒนาโรงเรียนการกุศลเพื่อให้ พระภิกษุสามเณรและประชาชนได้ศึกษา รองลงมาคือเรื่องมีการริเริ่มจัดตั้งสนับสนุนส่งเสริมและ พัฒนาศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็กเยาวชนในชุมชน และ

^๑พระเทพปริยัติสุธี (วรวิทย์ คงคปญโญ), เอกสารประกอบคำบรรยาย เรื่องการคณะสงฆ์ และการพระศาสนา, หน้า ๖๒-๖๕.

ในด้านการศึกษาสงเคราะห์ที่อยู่ในระดับน้อยที่สุดคือเรื่อง มีการส่งเสริมสนับสนุนการสร้างห้องสมุด/ห้องคอมพิวเตอร์/พิพิธภัณฑ์ แก่โรงเรียนและประชาชน และในเรื่อง ให้การสนับสนุนบรรณกิจอบรมแนะนำและให้ความรู้แก่ประชาชนและเด็กเยาวชนในด้านข้อกฎหมายและการป้องกันยาเสพติด/อบายมุข เพื่อความสงบสุขของชุมชน

ข้อค้นพบดังกล่าวทำให้เห็นว่า งานด้านการศึกษาสงเคราะห์นั้น พระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ให้ความสำคัญต่อการศึกษาสงเคราะห์กับเด็กและเยาวชนทั้งด้านคุณธรรมจริยธรรม และสงเคราะห์เยาวชนที่กำลังศึกษาซึ่งมุ่งเน้นการศึกษาหาความรู้ซึ่งมีความสำคัญต่ออนาคตของเยาวชน ถ้าว่าเยาวชนมีความรู้และคุณธรรมแล้วก็จะส่งผลให้เยาวชนเป็นคนดี และพัฒนาชุมชนสังคมและประเทศชาติให้เจริญรุ่งเรืองได้ ซึ่งตรงกับความหมายที่ กรมการศาสนา ได้ให้ความหมายงานด้านการศึกษาสงเคราะห์ไว้ว่า หมายถึง จัดการศึกษาที่มุ่งเน้นด้านปลูกฝังคุณธรรมและจริยธรรมแก่เด็กและเยาวชนให้มีความรู้ความเข้าใจในหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาและการจัดการศึกษาในการเตรียมความพร้อมแก่เด็กปฐมวัยได้แก่ศูนย์ศึกษาพระพุทธศาสนาวันอาทิตย์ ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ในวัด โรงเรียนเอกชนการกุศลของวัด การมอบทุนการศึกษาแก่เด็กนักเรียนนักศึกษา เป็นต้น ^๒

๒. ผลการวิเคราะห์เปรียบเทียบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) จำแนกตาม เพศ อายุ ระดับการศึกษา อาชีพ และรายได้

๒.๑ เพศ ประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากว่า ประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมีเพศที่แตกต่างกันในปริมาณที่ใกล้เคียงกัน จึงมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน และประกอบด้วยวุฒิภาวะ ประสบการณ์ความใกล้ชิด และผลประโยชน์ส่วนรวมที่ได้รับในการทำงานร่วมกันมีแตกต่างกัน เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ พระสาโรจน์ อานนุโธ ได้ทำวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม ๗” พบว่า ผู้นำโดยทั่วไปและภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม เป็นผู้นำที่มีลักษณะเป็นศูนย์รวม มีหลักการ มีจุดมุ่งหมายในการดำเนินงาน มีการประเมินตน มีการรู้จักประมาณความพอดีในทุกกรณี รู้จักเวลาที่เหมาะในการดำเนินกิจการ รู้ระเบียบโครงสร้างของสังคม ตลอดจนรู้จักประเภทของบุคคลที่ควรคบหา ทำให้สามารถเป็น

^๒ กองแผนงาน กรมการศาสนา, ปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

ผู้นำที่เหมาะสมกับหน้าที่ และนำความสงบสุขมาสู่สังคมได้ และยังพบว่าประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำแตกต่างกัน^๖

๒.๒ อายุ ประชาชนที่มีอายุที่ต่างกัน มีความเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งไม่เป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากว่า อายุของผู้ตอบแบบสอบถามมีระดับที่ใกล้เคียงกัน ดังนั้นจึงมีความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน จึงทำให้ผลของการวิจัยออกมาเช่นนี้ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของนันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, จากผลการศึกษาพบว่า ภาวะผู้นำที่ดีตามหลักพุทธธรรม ผู้นำจะต้องยึดหลัก “ธรรม” เช่น พรหมวิหาร ๔ ธรรมาธิปไตย พละ ๔ และสัปปริสธรรม ๗ เป็นต้น เป็นคุณธรรมสำหรับการปฏิบัติหน้าที่ของตน เพื่อให้สามารถดำเนินกิจการงานทุกอย่างได้บรรลุผลสำเร็จที่วางไว้และนำพาหมู่คณะและสังคมไปสู่ความสงบสุขและมั่นคงตลอดไป รูปแบบผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ที่เกิดจากการประยุกต์ของภาวะผู้นำตามแนวคิดตะวันตกและหลักพุทธธรรม ย่อมประกอบด้วยหลักการ ๓ ประการ คือ หลักการครองตน ครองคน และครองงาน โดยมุ่งเน้นให้ผู้นำเกิดการพัฒนาตน พัฒนาคณะ และพัฒนาระบบงานให้มีคุณภาพและสมบูรณ์แบบ และยังพบว่าประชาชนที่มีเพศต่างกัน มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำไม่แตกต่างกัน^๗

๒.๓ ระดับการศึกษา ประชาชนที่มีระดับการศึกษาที่ต่างกัน มีความเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากว่า ระดับการศึกษาของประชาชนผู้ตอบแบบสอบถามมาจากผู้ที่ได้รับการศึกษาไม่เท่ากันซึ่งมาจากหลากหลายระดับ จึงทำให้มีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนที่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสมนึก อนันตวรรังศ์ ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยในอนาคต ตามทัศนะของพระผู้นำวิชาการ”, โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาทัศนะของพระผู้นำทางวิชาการในมุมมองที่เกี่ยวกับการพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรม เพื่อให้เกิดการเกื้อกูลกันต่อการพัฒนาชุมชนในอนาคต จากการศึกษาพบว่า การพัฒนาสถาบันสงฆ์และการประยุกต์หลักธรรม เพื่อให้ประโยชน์เกื้อกูลแก่สังคมไทยนั้น แต่สำหรับอนาคตยังต้องมีการปรับปรุงสถาบันสงฆ์ในประเด็นต่างๆ อีกมาก โดยเฉพาะเรื่องการศึกษาและการพัฒนาคณะ ส่วนใหญ่มอง

^๖พระสามารถ อานนุโธ, “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม”, วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหจุฬาราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘), บทคัดย่อ.

^๗นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย, “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต, (บัณฑิตวิทยาลัย: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙), หน้า ก.

ไม่เห็นปัญหาสำหรับการพัฒนา และยังพบว่ากลุ่มประชากรที่มีระดับการศึกษาที่ต่างกัน มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน^๕

๒.๔ อาชีพ ประชาชนที่มีอาชีพที่ต่างกัน มีความเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยรวมแตกต่างกัน อย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ ๐.๐๕ ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากว่าประชาชนที่ตอบแบบสอบถามส่วนใหญ่มาจากหลากหลายอาชีพ และอีกทั้งยังเป็นคนรุ่นเก่าและคนรุ่นใหม่ผสมกัน ดังนั้นจึงมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ที่แตกต่างกันไป ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของ กองแผนงาน กรมการศาสนา ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง “ปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน”, จากการวิจัยพบว่า กระบวนการบริหารของเจ้าอาวาสวัดทุกรูป มีกระบวนการแบบธรรมชาติไปโดย กล่าวคือ การบริหารที่ทุกคนมีส่วนร่วมรับฟังข้อคิดเห็นในลักษณะการปรึกษาหารือ โดยมุ่งประโยชน์ส่วนรวมเป็นที่ตั้ง และปัจจัยที่ส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน แบ่งเป็น ๒ ปัจจัย คือ ๑. ปัจจัยหลัก หรือปัจจัยโดยตรง ประกอบด้วย ความสามารถพิเศษหรือมีคุณลักษณะเฉพาะพิเศษของเจ้าอาวาส บุคลิกภาพ ภาวะผู้นำ เช่นความมีมนุษยสัมพันธ์ ความซื่อสัตย์ ระยะเวลาในการบวช ระดับการศึกษา และกระบวนการบริหารในการทำงานอย่างเป็นระบบ เป็นต้น ๒. ปัจจัยเสริม หรือปัจจัยที่มีส่วนสนับสนุนได้แก่ สภาพแวดล้อมทำเลที่ตั้ง บรรยากาศในวัด และการที่วัดมีลักษณะพิเศษเฉพาะเช่น เป็นโบราณสถาน มีโบราณวัตถุทางศิลปวัฒนธรรม และอื่น ๆ และยังพบว่ากลุ่มประชากรที่อาชีพที่ต่างกัน มีความคิดเห็นที่แตกต่างกัน^๖

๒.๕ รายได้ ประชาชนที่มีรายได้ที่ต่างกัน มีความเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) โดยรวมไม่แตกต่างกัน ซึ่งเป็นไปตามสมมติฐานที่ตั้งไว้ เนื่องจากว่าประชกรกลุ่มตัวอย่างเป็นคนท้องถิ่นและประกอบกับมีรายได้ไม่แตกต่างกันมากนัก ดังนั้นจึงมีความคิดเห็นต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ไม่แตกต่างกัน ซึ่งสอดคล้องกับงานวิจัยของสุรศักดิ์ ม่วงทอง ได้เสนอวิทยานิพนธ์เรื่อง พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำหนดผู้นำหมู่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช พบว่า หลักพุทธธรรมที่เกี่ยวกับ “ผู้นำ” ปรากฏในพระสูตรต่างๆ เช่น อคคัญญสูตร ส่วนหลักพุทธธรรมที่แสดงถึง “ภาวะผู้นำ” ปรากฏในพระสูตร คือ ลักขณสูตร สปัริสสุตฺต ซึ่งเป็นคุณลักษณะของผู้นำตามหลักพุทธธรรมที่พระพุทธรองค์ได้ตรัสไว้ได้

^๕สมนึก อนันตวรรังศ์ , "สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยตามทัศนะผู้นำทางวิชาการ" , วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์, (มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

^๖ กองแผนงาน กรมการศาสนา, ปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน, (กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒), บทคัดย่อ.

สอดคล้องกับแนวความคิดของนักคิดตะวันออกและตะวันตกต่างๆ ที่ได้กำหนดคุณสมบัติและบทบาทหน้าที่ของผู้นำที่พึงประสงค์ในสังคมไว้ และยังพบว่ากลุ่มประชากรที่รายได้ที่ต่างกัน มีความคิดเห็นที่ไม่แตกต่างกัน^๗

๕.๓ ข้อเสนอแนะ

ผลการวิจัยเรื่องภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะในการพัฒนาชุมชน ๒ ด้าน ดังนี้

๕.๓.๑ ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

๑. พระสงฆ์ระดับผู้บริหารหรือพระสังฆาธิการในระดับต่างๆ ในฐานะที่เป็นกำลังหลักอันสำคัญยิ่ง โดยเฉพาะเป็นผู้นำทางพระศาสนาและเป็นตัวแทนพระพุทธเจ้าในการประกาศพระศาสนา ต้องมีบทบาทและตั้งเป้าหมายที่ชัดเจน ตลอดถึงการมีส่วนร่วมและให้ความสำคัญกับการพัฒนาชุมชนในการประกอบกิจกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องระหว่างวัด บ้าน โรงเรียนและชุมชน เพื่อเป็นสร้างกำลังใจประสานความสมัครสมานสามัคคีและเป็นการสร้างความมั่นใจและแรงศรัทธาให้แก่ประชาชนในการที่จะบำรุงพระพุทธศาสนาให้มั่นคงถาวร

๒. ควรสนับสนุนทุนการศึกษาแก่เด็กและเยาวชนที่กำลังศึกษาอยู่อย่างต่อเนื่องจนจบชั้นปริญญาตรีเป็นอย่างต่ำ ตลอดถึงการสนับสนุนทุนการศึกษาให้พระภิกษุ สามเณรได้ศึกษาในมหาวิทยาลัยต่างๆ ที่เป็นประโยชน์ต่อการเผยแผ่พระพุทธศาสนาด้วย และสิ่งสำคัญต้องสร้างบุคลากรที่มีคุณภาพและประสิทธิภาพในการทำงานขึ้นมารองรับงานในอนาคตด้วย เพื่อจะได้มีผู้มาสานงานและสืบทอดต่อไป

๕.๓.๒ นโยบายเชิงปฏิบัติ

๑. ควรนำผลของการศึกษาวิจัยนี้ไปเป็นข้อมูลในการพัฒนาชุมชนในสถานที่อื่นๆ โดยการปรับประยุกต์ให้เหมาะสมกับสถานที่นั้น จะเป็นการต่อยอดงานพัฒนาชุมชนให้มีประสิทธิผลและประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น

๒. ควรนำปัญหาที่ได้จากการศึกษาวิจัยนี้มาปรับปรุงแก้ไขในส่วนที่ยังมีปัญหอยู่ โดยให้ทุกๆ ฝ่ายทั้งฝ่ายคณะสงฆ์และฝ่ายบ้านเมืองหรือฝ่ายผู้ที่มีความรับผิดชอบโดยตรงในงานพัฒนาชุมชน ให้มีส่วนร่วมกันในการแก้ไขปัญหา

^๗ สุรศักดิ์ ม่วงทอง, “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำหนดผู้นำใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”, วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต, (คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓), หน้า ๑.

๓. ควรมีการปรับปรุงกลยุทธ์และบูรณาการในการพัฒนาชุมชนคณะสงฆ์ให้เข้ากับยุคโลกาภิวัตน์ แต่ยังมียึดพระธรรมวินัยอันดีงามเป็นแกนหลักสำคัญในการพัฒนาชุมชนของตนเองให้มั่นคงเจริญรุ่งเรืองคู่ชาติไทยต่อไป

๔. พระสงฆ์ในฐานะผู้นำชุมชนและเป็นผู้ดำเนินจิตวิญญาณ ควรพัฒนาการเป็นผู้นำทั้งพระสงฆ์ด้วยกันเองหรือพัฒนาฆราวาสผู้มีความเสียสละแก่ชุมชน

๕. ควรหาหรือสร้างผู้นำแบบพระสงฆ์และผู้นำแบบชุมชน ในลักษณะการทำงานด้านการพัฒนาชุมชนที่จะนำพากิจกรรมการพัฒนาไปสู่ความสำเร็จได้ เป็นผู้ที่สามารถทำงานได้ทั้งฝึกคนรุ่นใหม่ให้สามารถเข้าร่วมทำงานได้

๖. ควรส่งเสริมการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาของผู้นำรุ่นใหม่ เพื่อการเตรียมความพร้อมให้กับการเป็นผู้นำ และส่งเสริมสนับสนุนในเรื่องการเงินและสวัสดิการเพื่อให้ได้ผู้นำที่มีความสามารถในการพัฒนาชุมชนอย่างจริงจัง

๕.๓.๓ ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

ในการดำเนินการวิจัยเกี่ยวกับภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนคณะสงฆ์ของแต่ละสถานที่ไม่ควรที่จะเน้นด้านใดด้านหนึ่ง ควรที่จะดำเนินการวิจัยไปพร้อม ๆ กันทุกด้าน เพื่อจะได้ผลของการวิจัยที่ได้มาปรับปรุงการพัฒนาชุมชนให้ครบทุกด้าน หากมีการวิจัยเกี่ยวกับการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์ในครั้งต่อไป ผู้วิจัยขอเสนอแนะการดำเนินการวิจัยในลักษณะต่อไปนี้

๑. ควรศึกษาวิจัยภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนคณะสงฆ์ ในการประสานความสามัคคีปรองดองลดความขัดแย้งในสังคมโดยมีพระสงฆ์เป็นแกนนำ

๒. ควรศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพในการพัฒนาชุมชนของคณะสงฆ์โดยเฉพาะ

๓. ควรทำการวิจัยเชิงคุณภาพในการประยุกต์หลักธรรมทางพระพุทธศาสนาในการพัฒนาชุมชน

๔. ควรทำการศึกษาวิจัยภาวะผู้นำของคณะสงฆ์ในการอนุรักษ์ธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

๕. ควรทำการศึกษาวิจัยภาวะผู้นำของคณะสงฆ์ในการลด ละ เลิก อบายมุขอย่างเป็นรูปธรรม

๖. ควรมีการศึกษาว่าคุณสมบัติของผู้นำตามหลักธรรมในทางพระพุทธศาสนามีอิทธิพลต่อการปฏิบัติหน้าที่ผู้นำในองค์กรหรือในชุมชนเป็นอย่างไรบ้าง

๗. ควรมีการศึกษาเกี่ยวกับ ผู้นำที่นำหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาไปประยุกต์ใช้ในภาคส่วนต่าง ๆ แล้วนำผลสัมฤทธิ์ในการดำเนินงานว่ามากน้อยเพียงใดนำมาปรับปรุงใช้งานได้

บรรณานุกรม

๑. ภาษาไทย :

ก. ข้อมูลปฐมภูมิ :

มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกภาษาไทย . ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.

ข. ข้อมูลทุติยภูมิ :

(๑) หนังสือ

กรมการพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย. คู่มือการบริหารกองทุนหมู่บ้าน. กรุงเทพมหานคร :
ธันวาคม ๒๕๔๗.

กรมการศาสนา กระทรวงวัฒนธรรม . พระบรมราชาบาทและพระราชดำรัส พระบาทสมเด็จพระ
พระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เกี่ยวกับศาสนาและศีลธรรม. กรุงเทพมหานคร
: โรงพิมพ์ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทยจำกัด, ๒๕๕๒.

กองพุทธศาสนสถาน กรมการศาสนา . มื้อการพัฒนาวัดอุทยานการศึกษาในวัด .
กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา, ๒๕๔๑.

กองพุทธศาสนสถาน สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ. วัดพัฒนา๔๘. กรุงเทพมหานคร : โรง
พิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๔๘.

กิติ ตยัคคานนท์. นพ. เทคนิคการสร้างภาวะผู้นำ. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์เปลวอักษร,
๒๕๔๓.

คณินนิตย์ จันทบุตร . สถานภาพและบทบาทของพระพุทธศาสนาในประเทศไทย .
กรุงเทพมหานคร : กลุ่มประสานงานศาสนาเพื่อสังคม, ๒๕๓๐.

จุฬารัตน์ บุญยากร. การพัฒนาวัด. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงานพระพุทธศาสนา
แห่งชาติ, ๒๕๕๐.

ชัยอนันต์ สมุทวณิช. ประชาธิปไตยสังคมนิยมกับสังคมไทย. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
พิมพ์เกษตร, ๒๕๒๐.

ถวิล ธาราโกษณ์. จิตวิทยาสังคม. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนส์โตร์, ๒๕๓๒.

- เถาว์วัลย์ นันทาภิวพันธ์. **หลักการจัดการ**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๒๑.
- ทินพันธ์ นาคะตะ. **พระพุทธศาสนากับสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สหธรรมมิก, ๒๕๓๗.
- ธรรมรส โชติกุญชร . **มนุษย์สัมพันธ์**. พิมพ์ครั้งที่ ๒ . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์พิมพ์เกษตร , ๒๕๑๗.
- นงลักษณ์ สุทธิวิวัฒน์พันธ์ . **การพัฒนาบุคลิกผู้นำและผู้บริหาร** . พิมพ์ครั้งที่ ๕ . กรุงเทพมหานคร : บริษัทเคล็ดไทย จำกัด, ๒๕๓๗.
- นพพงษ์ บุญจิตราดุลย์. **หลักการบริหารการศึกษา** . กรุงเทพมหานคร : บริษัทการพิมพ์, ๒๕๔๐.
- นาฏวิภา ชลิตานนท์ . **การพัฒนากิจการคณะสงฆ์และการพระศาสนาเพื่อความมั่นคงแห่งชาติ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่, ๒๕๒๔.
- นิตย สัมมาพันธ์ . รศ. **ภาวะผู้นำพลังขับเคลื่อนองค์กรสู่ความเป็นเลิศ** . กรุงเทพมหานคร : บริษัทอินโนกราฟฟิกส์ จำกัด, ๒๕๔๖.
- เนตรพัฒนา ยาวีราช. **ภาวะผู้นำและผู้นำเชิงกลยุทธ์**. กรุงเทพมหานคร : เซ็นทรัลเอ็กซ์เพรส, ๒๕๕๐.
- บัญชา ชื่นชม. “บทบาททางการเมืองของนายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ : ศึกษากรณีบทบาทการดำรงตำแหน่งประนัรัฐสภาในปี พ.ศ. ๒๕๑๗ ”. **วิทยานิพนธ์ ศิลปะ ศาสตร์ มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๓๗.
- ประเวศ วะสี. **ภาวะผู้นำพยาธิสภาพในสังคมไทยและวิธีการแก้ไข** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๒.
- ปริญญา ดันสกุล **ศาสตร์แห่งผู้นำ** กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์จิตจักรวาล, ๒๕๔๓
- ปรีชา เปี่ยมพงศ์สานต์ และคณะ. **วิธีวิทยาการศึกษาสังคมไทยวิถีใหม่แห่งการพัฒนา** . กรุงเทพมหานคร : เอดิสัน เพรสโปรดักส์การพิมพ์, ๒๕๓๗.
- พรประภา กิจโกศล . “บทบาทและผลได้ต่อการพัฒนาชนบทของพระสงฆ์ : ศึกษาเฉพาะกรณีบ้านโนนเมือง จังหวัดนครราชสีมา” . **รายงานการวิจัย สถาบันวิจัยพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย**, ๒๕๓๔.
- พระครูสิริจันทนิวิฐ (บุญจันทร์ เขมกาโม). **ภาวะผู้นำเชิงพุทธ**. กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๔๗.
- พระเทพเวที (ประยุทธ์ ปยุตโต). **ปฏิบัติธรรมให้ถูกทาง** . กรุงเทพมหานคร : มูลนิธิพุทธธรรม, ๒๕๓๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). **พุทธวิธีบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ๒๕๔๗.

พระธรรมโกศาจารย์ (พุทธทาส ภิกขุ). **รากฐานที่มั่นคงแห่งความเป็นมนุษย์** .
กรุงเทพมหานคร : ธรรมสภา, ๒๕๒๑.

พระธรรมโกศาจารย์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) . **พุทธศาสนากับปรัชญา** . กรุงเทพมหานคร :
อมรินทร์พริ้นติ้งกรุ๊ป, ๒๕๓๓.

พระธรรมปิฎก (ป.อ. ปยุตฺโต). **ความสำคัญของพระพุทธศาสนาในฐานะศาสนาประจำ
ชาติ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท สหธรรม จำกัด, ๒๕๓๗.

_____ . **พุทธธรรม (ฉบับปรับปรุงและขยายความ)** . พิมพ์ครั้งที่ ๑๐. กรุงเทพมหานคร
: บริษัท สี่อตะวัน จำกัด, ๒๕๔๕.

_____ . **ภาวะผู้นำ : ความสำคัญต่อการพัฒนาคน พัฒนาประเทศ** . กรุงเทพมหานคร
: สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๔๖.

_____ . **ทศวรรษธรรมทัศน์พระธรรมปิฎก** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ธรรมสภา,
๒๕๓๔.

_____ . **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : สุขภาพใจ, ๒๕๔๐.

พระธรรมวรเมธี (สุชิน อคฺคชิโน). **การพัฒนาวัด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สำนักงาน
พระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.

พระบุญเรือง จิตฺตมฺโฆ (สุทธิชัย). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะ
วิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า” . **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตร์มหาบัณฑิต** . บัณฑิต
วิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๗.

พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ. ปยุตฺโต). **พจนานุกรมพุทธศาสตร์ ฉบับประมวลธรรม** . พิมพ์ครั้งที่
๑๗. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.

_____ . **ภาวะผู้นำ**. พิมพ์ครั้งที่ ๙. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์สุขภาพใจ, ๒๕๕๐.

_____ . **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : บริษัท บิ๊กไทม์ , ๒๕๔๗.

พระมหาประยูร ปยุตฺโต . **บันทึกการสัมมนาเรื่อง พุทธศาสนากับสังคมไทย** .
กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนศิwap, ๒๕๑๓.

พระมหาสุชิน สุชีโว . “การศึกษาวิเคราะห์เรื่องหลักการสงเคราะห์ญาติในพระพุทธศาสนาเถร
วาท” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตร์มหาบัณฑิต**. บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหา
จุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๖.

พระเมธีธรรมาภรณ์ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต) และ เสฐียรพงษ์ วรรณปก . **มณีแห่งปัญญา** .
กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ธรรมสภา, ๒๕๓๖.

- พระราชญาณวิสิฐ (เสริมชัย ชยมงคล) . **ลัทธิธรรมมาภิบาลและประมุขศิลป์** .
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มิ่งมงคลชัยพริ้นติ้ง, ๒๕๔๘.
- พัชนี วรกวิน. **จิตวิทยาสังคม. คณะครุศาสตร์ วิทยาลัยครูจันทระเกษม**, ๒๕๔๔.
- พิสิฐ เจริญสุข . **กองศาสนศึกษา กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ . คู่มือการปฏิบัติงาน
 ของหน่วยอบรมประชาชนประจำตำบล . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์การศาสนา,
 ๒๕๔๑.**
- ไพฑูรย์ เครือแก้ว. **ลักษณะสังคมไทย**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์พิชการพิมพ์, ๒๕๓๘.
- ไพบูลย์ วัฒนศิริธรรม. **สำนักไทยที่พึ่งงานปรารถนา**. กรุงเทพมหานคร : คุรุสภา, ๒๕๔๔.
- ภัทรพร สิริกาญจน. **หน้าที่พระสงฆ์ตามพุทธบัญญัติ : แนวคิดและบทบาทพระคำเขียน
 สุวณโณ ในการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๐.
- รังสรรค์ ประเสริฐศรี. **ภาวะผู้นำ**. กรุงเทพมหานคร : ธนัชการพิมพ์, ๒๕๔๔.
- ราชบัณฑิตยสถาน . **พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒** . กรุงเทพมหานคร :
 นานมีบุ๊คส์พับลิเคชั่นส์, ๒๕๔๖.
- วิฑูรย์ สิมะโชคดี . **ทฤษฎีและเทคนิคปฏิบัติสำหรับยอดหัวหน้างาน** . กรุงเทพมหานคร :
 บริษัทซีเอ็ดยูเคชั่น จำกัด (มหาชน), ๒๕๓๘.
- วิรัช วิรัชนิภาวรรณ. **การพัฒนาชุมชนประยุกต์**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์,
 ๒๕๓๒.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. **รศ. และคณะ. พฤติกรรมองค์กร**. กรุงเทพมหานคร : บริษัทดวงกมลสมัย
 จำกัด, ๒๕๔๑.
- สงวน นิตยารัมภ์พงศ์. **นพ. ภาวะผู้นำเพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ** . พิมพ์ครั้งที่ ๖,
 กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๔๔.
- สถิต วงศ์สุวรรณ. **จิตวิทยาสังคม**. กรุงเทพมหานคร : บำรุงสาส์น ว่างบูรพา, ๒๕๒๙.
- สมคิด จาตุศรีพิทักษ์. **วิสัยทัศน์ขุนคลัง**. พิมพ์ครั้งที่ ๒. กรุงเทพมหานคร : ผู้จัดการ, ๒๕๔๔.
- สมเด็จพระมหารัชมังคลาจารย์ (ช่วง วรปุญโญ). **การพัฒนาวัด**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์
 สำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ, ๒๕๕๐.
- สมพงษ์ เกษมสิน. **การบริหาร**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช, ๒๕๒๖.
- สมัย จิตต์หมวด . **พฤติกรรมผู้นำ** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยรามคำแหง,
 ๒๕๔๗.
- สัญญา สัญญาวิวัฒน์ . **การพัฒนาชุมชน** . กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช,
 ๒๕๓๕.
- สัมพันธ์ เตชะอธิก และคณะ. **ศักยภาพและเครือข่ายผู้นำท้องถิ่น** . พิมพ์ครั้งที่ ๒.
 กรุงเทพมหานคร : เจริญวิทย์การพิมพ์, ๒๕๓๗.

ลีปนนท์ เกตุทัต. **วิสัยทัศน์กว้างไกลปฏิบัติได้ผลจริง**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์มติชน, ๒๕๕๑.

สุเทพ ชาวลิต. **หลักการพัฒนาชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : สำนักพิมพ์โอเดียนสโตร์, ๒๕๔๒.

สุเทพ พงศ์ศรีวัฒน์ . **ภาวะผู้นำ : ทฤษฎีและปฏิบัติ** . กรุงเทพมหานคร : บริษัทวิรัตน์ เอ็ดดูเคชั่นจำกัด, ๒๕๓๗.

สุพานี สฤษฏ์วานิช. **พฤติกรรมองค์การสมัยใหม่ : แนวคิดและทฤษฎี**. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๙.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง . “พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกรณีกำนันผู้ใหญ่บ้านจังหวัดนครศรีธรรมราช”. **วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

เสถียร เหลืองอร่าม **หลักมนุษยสัมพันธ์ต่อการบริหารงานในองค์การกรุงเทพมหานคร**: แพร์พิทยา, ๒๕๑๙.

เสนาะ ดิยาวี . **หลักการบริหาร** . กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , ๒๕๔๔.

โสภา ชูพิกุลชัย และคณะ . **เทคนิคการให้บริการปรึกษา** . กรุงเทพมหานคร : มหาวิทยาลัยรามคำแหง, ๒๕๑๕.

หนังสือประวัติวัดหนองหว้า. เพชรบุรี : เพชรภูมิการพิมพ์, ๒๕๕๐.

อาชวัน วายวานนท์ . **ภาวะผู้นำและประสิทธิผลของผู้บริหาร** . กรุงเทพมหานคร : คณะกรรมการส่งเสริมงานวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๒๐.

อานันท์ ปันยารชุน อ่างใน สงวน นิตยารัมภ์พงศ์ . นพ. **ภาวะผู้นำเพื่อการบริหารคุณภาพสู่ความเป็นเลิศ**.

(๒) วิทยานิพนธ์ :

กองแผนงาน กรมการศาสนา . **ปัจจัยส่งผลต่อความสำเร็จของเจ้าอาวาสในการพัฒนาวัดให้เป็นศูนย์กลางของชุมชน**. กรุงเทพมหานคร : กรมการศาสนา, ๒๕๔๒.

โกศล เพ็ชรวงศ์. “พระพุทธศาสนากับการพัฒนาตน : ศึกษาเฉพาะกรณี ผู้เข้ารับการศึกษาตามหลักสูตร “เตรียมผู้บริหารการศึกษา” ของสถาบันพัฒนาผู้บริหารการศึกษา วัดไร่ขิง”. **วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

- นันทวรรณ อิศรานุวัฒน์ชัย . “ภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ในยุคโลกาภิวัตน์ : ศึกษาจากหลักพุทธธรรม”, **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระบุญเรือง จิตธมโม (สุทธิชัย). “การศึกษาเชิงวิเคราะห์ผู้นำในพระพุทธศาสนา : ศึกษาเฉพาะวิธีการแก้ปัญหาของพระพุทธเจ้า” . **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๙.
- พระมหาจรรยาโรจน์ ปาโส. “การประยุกต์ใช้พุทธธรรมกับการทำกิจกรรมในชุมชนของพระสงฆ์กลุ่มเสขิยธรรม” . **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต** . คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์ : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- พระมหาบุญมี อธิบุญโญ. “บทบาทของพระสังฆาธิการพัฒนาสังคม : ศึกษากรณีพระธรรมวิสุทธิมงคล (บัว ญาณสมฺปนฺโน)” . **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๔.
- พระมหารุ่งโรจน์ ธรรมภูมิจูเมธี . (ศิริพันธ์). “การศึกษาวิเคราะห์หลักภาวะผู้นำในพระพุทธศาสนาเถรวาท” . **วิทยานิพนธ์พุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขารัฐประศาสนศาสตร์** . (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑).
- พระมหาวิเชียร ชาญณรงค์ . “บทบาทพระสงฆ์ในการนำหลักธรรมมาใช้ทำกิจกรรมงานพัฒนาชุมชน เพื่อ ลด ละ เลิก อบายมุข : ศึกษาเฉพาะกรณีพระครูศีลวราภรณ์” . **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์** . (บัณฑิตวิทยาลัย : มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๗).
- พระมหาวิสมัญญา ทูย์ไรสงค์. “บทบาทพระสงฆ์ในการส่งเสริมองค์กรชุมชนเพื่อสร้างทุนชุมชน : ศึกษาเฉพาะกรณีกลุ่มสังฆะออมทรัพย์จังหวัดตราด” . **วิทยานิพนธ์สังคมสงเคราะห์ศาสตร์** . มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๒.
- พระสามารถ อานนุโฑ. “ภาวะผู้นำตามหลักสัปปริสธรรม” . **วิทยานิพนธ์ศาสนศาสตรมหาบัณฑิต** . บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหามกุฏราชวิทยาลัย, ๒๕๔๘.
- พระอุปกรณ์ เชื้อนิล . “บทบาทพระสงฆ์และการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการป่าในบริเวณภาคตะวันออกเฉียงเหนือ” . **วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมศาสตร์** . มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๔๕.
- มนตรี พีรพลพิพัฒน์ . “จริยธรรมกับภาวะผู้นำ : ศึกษาทัศนะนักวิชาการรัฐศาสตร์ในมหาวิทยาลัยแห่งประเทศไทยที่มีต่อผู้นำทางการเมือง” . **วิทยานิพนธ์ปริญญาโทมหาบัณฑิต** . คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๕๐.

มาณี ไชยธีรานุวัตรศิริ และคณะ . บทบาทของพระสงฆ์ในยุคโลกาภิวัตน์ : กรณีศึกษาภาค
กลางและภาคตะวันออก . นครปฐม : คณะสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์
มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๑.

สมนึก อนันตวรรังศ์ . "สถาบันสงฆ์กับการพัฒนาสังคมไทยตามทัศนะผู้นำทางวิชาการ"
วิทยานิพนธ์มหาบัณฑิต คณะสังคมสงเคราะห์ศาสตร์. มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์,
๒๕๔๒.

สุรศักดิ์ ม่วงทอง. "พุทธธรรมกับภาวะผู้นำที่พึงประสงค์ : ศึกษาเฉพาะกำนันผู้ใหญ่บ้าน จังหวัด
นครศรีธรรมราช". วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต. คณะสังคมศาสตร์
และมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, ๒๕๔๓.

(๓) เอกสารอื่นๆ ที่ไม่ได้ตีพิมพ์

สำนักบริหารการทะเบียน กรมการปกครอง ประจำปี ๒๕๕๓
ที่ว่าการอำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี (ข้อมูล ณ วันที่ ๓๐ กันยายน ๒๕๕๓)

(๔) สารนิเทศจาก World Wide Web (WWW) :

วิชช บุญยมณี, ๒๕๕๐ : อ้างใน <http://www.pochanukul.com> , July 2008. (เข้าถึงวันที่
๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓).

ประทาน คงฤทธิศึกษากร. ภาวะผู้นำ, <www.kunkroo.com> , ๔ /๑๒ / ๒๕๔๘. (เข้าถึงวันที่
๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓).

ศิริพร พูนชัย. "ผู้นำและภาวะผู้นำ". <www.ratnc.th>. ๒ กรกฎาคม ๒๕๕๑. (เข้าถึงวันที่ ๒๒
ตุลาคม ๒๕๕๓).

O'Leary, 2000, p. 1 : ชัยเสฏฐ์ พรหมศรี, ๒๕๔๘. อ้างใน <http://www.pochanukul.com>,
กรกฎาคม ๒๕๕๑. (เข้าถึงวันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๕๓).

๒. อังกฤษ :

Cattell R.B.. **Human Relations**. New York : Free Press,1951.

David J.Campbell. **Organizations and the business Environment**. Oxford :
Butterworth Heineman, 1997.

- Don Hellriegel, John W. Slocum and Richard W. Woodman. **Organizational Behavior**. 8th ed..Ohio : South-Western College Publishing, 1998.
- Earl J. Frierich. **An Introduction to Political Theory**. New York : Harper & Row Publishers,1976.
- Emory S. Bogardus. **Leaders and Leadership**. New York : Appleton-century-Croffs, 1934.
- F.E.Fiedler. **A Theory of Leadership Effectiveness**. New York : McGraw Hill Book,1967.
- Frankin Covey. **The Four Roles Leadership**. USA: Frankin Covey Co., Ltd., 1999.
- Fred E. Fiedler and Martin M. Chemers. **Leadership and Effective Management**. Glenview, Ill. : Scott, Foresman, 1974.
- Gary Dessler. **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**. 3rd ed.. New Jersey : Pearson Education, Inc., 2004.
- George R. Terry. **Principles of management**. Illinois : Richard D. Irwin, 1977.
- Hersey and Blanchard. quoted in Robert N. Lussier. **Management Fundamentals**. New York : South -Western College Publishing, 2000.
- I.L.Richardson & Sidney Baldwin. **Public Administration : Government in Action**. Ohio : Charles E. Merrill Publishing Co,1976.
- Likert Rensis. 1961. quoted in Robert N. Lussier. **Management Fundamentals**. New York : South -Western College Publishing, 2000.
- Luis R. Gomez-Mejia and David B. Balkin. **Management**. New York : McGraw-Hill Book Company,2002.
- Micheal W. Drafke and Stan Kossen. **The Human Side of Organizations**. 8th ed.. New Jersey : Prentice-Hall, 2002.
- Normand L. Frigon. Sr.& Harry K. Jackson. Jr.. **The Leader : Developing the Skills & Personal Quarlities You Need to Lead Effectively**. New York : American Management Association, 1996.
- Paul R. Timm and Brent D. Peterson. **People at Work : Human Behavior in Organizations**. 5th ed.. New York : South-Western Publishing, 2000.
- Ralph Stogdill and A.E. Koons, 1965, quoted in Dessler Gary. **Management : Principles andPractices for Tomorrow's Leaders**. 3rd ed.. New Jersey : Pearson Education. Inc., 2004.

- Raymond J. Burdy. **Fundanamental of Leadership Readings**. Massachusetts Addison : Wesley Publishing co., 1972.
- Rensis Likert. **The Human Organization**. New York : McGraw Hill, 1967.
- Rensis Likert et. Al. 1961. quoted in Dessler Gary. **Management : Principles and Practices for Tomorrow's Leaders**. 3rd ed.. New Jersey : Pearson Education. Inc., 2004.
- Rensis Likert. **New Pattern of Management**. New York : McGraw-Hill Book Company, 1961.
- Robert Blake and Jane S. Mouton. **The Managerial Grid**. Houston Texas : Gulf Publishing, 1964.
- Robert J. House. 1974. quoted in Gary Dessler. **Management : Principles and Practicesfor Tomorrow's Leaders**. 3rd ed.. New Jersey : Pearson Education. Inc., 2004.
- Robert Tannenbaum and Others. **Leadership and Organization**. New York : McGraw Hill Book, 1961.
- Tead, Ordway. **The art of leadership**. New York : McGraw Hill, 1935.
- Vroom and Yetton. 1973. quoted in Gary Dessler. **Management : Principles and Practices forTomorrow's Leaders**. 3rd ed.. New Jersey : Pearson Education. Inc., 2004.

ภาคผนวก

ภาคผนวก ก.

รายชื่อผู้เชี่ยวชาญและหนังสือขอความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไข
เครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ๕ ท่าน

รายนามผู้ทรงคุณวุฒิตรวจแก้ไขเครื่องมือในการวิจัย

๑. ผศ.ดร.โกนิฐ์ ศรีทอง

ป.ช.๗, พ.ม., พช.บ., M.A., Ph.D.

หัวหน้าภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา

๒. ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น

พช.บ., M.A., (Econ.), M.A., (Pol.Sc.), Ph.D. (Econ.)

รักษาการหัวหน้าภาควิชาเศรษฐศาสตร์

๓. ผศ.ดร.เต็มศักดิ์ ทองอินทร์

ปก.ศ., พช.บ., M.A., Ph.D.(Pol.Sc.)

อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

๔. ผศ.ดร.รัชชนันท์ อิศรเดช

พช.บ., M.A., Ph.D.(Pol.Sc.)

อาจารย์ประจำภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์

๕. ผศ.เสนีย์ พวงยานี

อาจารย์ประจำภาควิชาการบัญชี

มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลสุวรรณภูมิ ศูนย์สุพรรณบุรี

ภาคผนวก ข

หนังสือขอความอนุเคราะห์เก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัย

ภาคผนวก ค
แบบสอบถามสำหรับงานวิจัย

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.,โทรสาร ๐ - ๒๕๓๔ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ /๓๙๙๗

วันที่ 9 พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.ดร.โกนินทร์ ศรีทอง

ด้วย พระครูสังฆรักษ์พรพรม ฉายา อภิญาโน รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๖ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ขอบสุเมธ)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างดี จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้ตรวจแก้ไขเรียบร้อยแล้ว
ในเรียน 3/11/53
ผศ.ดร.โกนินทร์ (ศรีทอง)
น เว ๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชาวิศวกรรมศาสตร์ คณะวิศวกรรมศาสตร์ โทร.โทรสาร ๐ - ๒๕๓๕ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๓๙๙๗ วันที่ 9 พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจสอบแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.ดร.ภัทรพล ใจเย็น

ด้วย พระครูสังฆรักษ์พรพรหม ฉายา อภิณฺจโน รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๖ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ขอบสุเมธ)" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุยะพรหม)
ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ทรงพลใจ

Dr. Janyon
(ผศ. ดร. ภัทรพล ใจเย็น)
๕/๑๑/๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.โทรสาร ๐ - ๒๕๓๕ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๓๓๙๙ วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.ดร.ธัชชนันท์ อิศรเดช

ด้วย พระครูสังฆรักษ์พรพรม ฉายา อภิภูจโน รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๖ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ขอบสมุทร)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ศาสตราจารย์ ดร.ธัชชนันท์ อิศรเดช
๑/พ.ย./๕๓

บันทึกข้อความ

ส่วนงาน ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ โทร.โทรสาร ๐ - ๒๕๓๕ - ๒๑๒๓ (ภายใน ๒๑๓๐)

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒ / ๓๓๓/๓ วันที่ ๑ พฤศจิกายน ๒๕๕๓

เรื่อง ขอบความอนุเคราะห์ตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์

เรียน ผศ.ดร.เดิมนศักดิ์ ทองอินทร์

ด้วย พระครูสังฆรักษ์พรพรม ฉายา อภิญโญ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๖ นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง "ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ขอบสมุทร)" เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาเกี่ยวกับเรื่องนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ พิจารณาแล้วเห็นว่าท่านเป็นผู้ที่มีความรู้ ความเชี่ยวชาญในเรื่องนี้เป็นอย่างยิ่ง จึงใคร่ขอเรียนเชิญท่านเป็นผู้เชี่ยวชาญพิจารณาตรวจแก้ไขเครื่องมือที่ใช้ในการทำวิทยานิพนธ์ ดังที่ได้แนบมาพร้อมแล้วนี้ โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าคงจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี จึงขอขอบคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุธะพรหม)

ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

ได้อ่านและเห็นชอบแล้ว
ศส.ส.ท. ๒๕๕๓
๑๐ พ.ย. ๒๕๕๓

ที่ ศธ ๖๑๐๕.๒/๕๕๓

องค์การบริหารส่วนตำบลหนองขนาน
 วันที่ 29/11/2562
 11 ก.ย. 63
 ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์.....
 มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
 อาคารเรียนวัดศรีสุदारาม แขวงบางขุนนนท์
 เขตบางกอกน้อย กรุงเทพมหานคร ๑๐๗๐๐
 โทรศัพท์/โทรสาร ๐๒-๕๓๕-๒๑๒๓

พฤษภาคม ๒๕๕๓

เรื่อง ขออนุญาตขอทราบข้อมูลเพื่อการวิจัย
 เรียน นายระวี รุ่งเรือง นายกององค์การบริหารส่วนตำบลหนองขนาน
 สิ่งที่ส่งมาด้วย แบบสอบถามที่ใช้ในการเก็บข้อมูล จำนวน ๑ ฉบับ

ด้วย พระครูสังฆรักษ์พรพรหม ฉายา อภิญาโณ รหัสประจำตัวนิสิต ๕๒๕๑๔๐๔๐๑๖
 นิสิตปริญญาโทหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย ได้ทำการศึกษาวิจัยเรื่อง “ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชา
 นาด (ชอบ สุขเมโอ)” เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรดังกล่าว

ในการศึกษาวิจัยเกี่ยวกับเรื่องนี้จำเป็นต้องเก็บข้อมูลจากประชาชนภายใต้การดูแลของท่านจึง
 ขออนุญาตขอทราบจากท่านเพื่อโปรดพิจารณาอนุญาตให้นิสิตดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลในการวิจัย
 ซึ่งจะประโยชน์ทางวิชาการต่อไป

โครงการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
 กรณราชวิทยาลัย หวังเป็นอย่างยิ่งว่าจะได้รับความอนุเคราะห์จากท่านด้วยดี และ
 ขอขอบพระคุณในความเอื้อเฟื้อทางวิชาการมา ณ โอกาสนี้

จึงเรียนมาเพื่อโปรดพิจารณาให้ความอนุเคราะห์

เรียน นายก อบต.หนองขนาน

- เพื่อโปรดทราบ

- นายพิศบุตร เกษขจรพรหม
 วิชาสังคมศึกษา
 ๑๑ พ.ย. ๕๓

๑๑ พ.ย. ๕๓

๑๑ พ.ย. ๕๓

ภาควิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์
 โทร/โทรสาร ๐-๒๕๓๕-๒๑๒๓ ภายใน ๒๑๓๐

ขอแสดงความนับถือ

(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.สุรพล สุขะพรหม)
 ผู้อำนวยการหลักสูตรพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
 สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ

๑๑ พ.ย. ๕๓
 - ทท
 - นิตยภัต
 ๑๑ พ.ย. ๕๓

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง: ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

คำชี้แจง

๑. แบบสอบถามฉบับนี้ มีวัตถุประสงค์เพื่อต้องการทราบความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ข้อมูลที่ได้รับ จะนำไปใช้ประโยชน์ในทางวิชาการ ข้อมูลจากแบบสอบถามของท่าน ผู้ศึกษาวิจัยจะถือว่าเป็นความลับที่สุด และไม่มีผลกระทบต่อท่านแต่อย่างใด โปรดตอบคำถามให้ครบทุกข้อตามความเป็นจริง เพราะจะเป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่องานวิจัยนี้

๒. แบบสอบถามในงานวิจัยนี้ แบ่งเป็น ๓ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับสถานภาพส่วนตัวของผู้ตอบแบบสอบถาม

ตอนที่ ๒ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ทั้ง ๒ ด้าน จำนวน ๓๐ ข้อ

ตอนที่ ๓ เป็นแบบสอบถามเกี่ยวกับปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

ขอเจริญพรขอใจที่ท่านให้ความร่วมมือตอบแบบสอบถาม

พระครูสังฆรักษ์พรพรหม อภิภูจโน
นิสิตปริญญาโท หลักสูตรปริญญาพุทธศาสตรมหาบัณฑิต
คณะสังคมศาสตร์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ
มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
พุทธศักราช ๒๕๕๓
หน่วยวิทยบริการวัดหลวงพอสถธรรมกายาราม
อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี

แบบสอบถามเพื่อการวิจัย

เรื่อง: ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชนของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ)

ตอนที่ ๑ สถานภาพส่วนบุคคลทั่วไปของผู้ตอบแบบสอบถาม

คำชี้แจง โปรดเขียนเครื่องหมาย ✓ ลงใน หน้าข้อความตามสภาพที่เป็นจริง
เกี่ยวกับผู้ตอบแบบสอบถาม

๑. เพศ

เพศชาย เพศหญิง

๒. อายุ

ต่ำกว่า ๒๐ ปี ๒๐- ๓๐ ปี
 ๓๑ - ๔๐ ปี ๔๑ - ๕๐ ปี
 ๕๑ - ๖๐ ปี ๖๐ ปีขึ้นไป

๓. ระดับการศึกษา

ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ ๖ ประถมศึกษาปีที่ ๖
 มัธยมศึกษาตอนต้น มัธยมศึกษาตอนปลายหรือเทียบเท่า
 อนุปริญญาหรือเทียบเท่า ปริญญาตรี
 ปริญญาตรีขึ้นไป

๔. อาชีพ

เกษตรกรรม ค้าขาย
 แม่บ้าน รับจ้าง
 ธุรกิจส่วนตัว ข้าราชการ/พนักงานของรัฐ
 พนักงานเอกชน อื่นๆ ระบุ.....

๕. รายได้ต่อปีของท่านประมาณ

ต่ำกว่า ๑๐,๐๐๐ บาท ๑๐,๐๐๐ - ๒๐,๐๐๐ บาท
 ๒๐,๐๐๑ - ๔๐,๐๐๐ บาท ๔๐,๐๐๑ บาทขึ้นไป

ตอนที่ ๒ แบบสอบถามเกี่ยวกับความคิดเห็นของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน
ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)

คำชี้แจง โปรดทำเครื่องหมาย ✓ ในช่องระดับความคิดเห็นต่อ ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน
ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ) ท่านมีความคิดเห็นอยู่ในระดับใด ที่ตรงกับสภาพ
ความเป็นจริง โดยกำหนดระดับคะแนน ดังนี้

- ๕ หมายถึง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน ระดับมากที่สุด
๔ หมายถึง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน ระดับมาก
๓ หมายถึง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน ระดับปานกลาง
๒ หมายถึง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน ระดับน้อย
๑ หมายถึง ภาวะผู้นำของพระสังฆาธิการอยู่ใน ระดับน้อยที่สุด

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
	๑. ด้านการสาธารณสงเคราะห์					
๑	มีการให้คำปรึกษาทั้งปัญหาทางด้านจิตใจ เพื่อ แก้ปัญหาการดำเนินวิถีชีวิตให้แก่ประชาชนทั่วไป เพื่อบรรเทาทุกข์แก่ประชาชน					
๒	มีความมุ่งมั่นที่จะพัฒนาชุมชนให้มีความเจริญ เป็นต้นว่า ดูแลคนในชุมชน และมีความสัมพันธ์ ใกล้ชิดและรู้ความต้องการของคนในชุมชน					
๓	เป็นผู้นำและสนับสนุน ประชาชนในการสร้าง สาธารณประโยชน์ให้กับประชาชนและชุมชน ตลอดจนองค์กรต่างๆ					
๔	มีการสนับสนุน ในการ ริเริ่มจัดตั้งสถานีนามัย ประจำตำบลขึ้นเพื่อรักษาพยาบาลประชาชน					
๕	มีการสนับสนุนจัดหาอุปกรณ์การแพทย์ให้กับ สถานีนามัยประจำตำบลเพื่อใช้รักษาพยาบาล ประชาชน					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมโธ)	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๖	มีการรณรงค์อบรมความรู้แก่ชุมชนในด้านข้อกฎหมาย/การป้องกันยาเสพติด/อบายมุข เพื่อประโยชน์และความสงบสุขของชุมชน					
๗	มีการริเริ่มสนับสนุน การพัฒนาจัดหาแหล่งน้ำอุปโภคและบริโภคแก่ประชาชน					
๘	มีการริเริ่มก่อสร้างและสนับสนุน การพัฒนาถนนเพื่ออำนวยความสะดวกในกิจกรรมต่างๆ แก่ประชาชน					
๙	มีการริเริ่ม จัดตั้ง และสนับสนุน การพัฒนาธนาคารข้าวประจำตำบลเพื่อประโยชน์ด้านต่างๆ แก่ประชาชน					
๑๐	มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนกลุ่มการเลี้ยงสัตว์ประจำตำบลขึ้นเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน					
๑๑	มีการริเริ่ม และสนับสนุนการจัดตั้งสหกรณ์ประจำตำบลเพื่อประโยชน์แก่ประชาชน					
๑๒	มีการริเริ่มจัดตั้งและสนับสนุนศูนย์การเรียนรู้ และฝึกวิชาชีพประจำตำบลเพื่อส่งเสริมอาชีพแก่ประชาชน					
๑๓	มีการริเริ่มและสนับสนุน การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของประชาชนเพื่ออนุรักษ์ให้อุชนคนรุ่นหลังได้ศึกษาเรียนรู้					
๑๔	มีการอบรมปลูกฝัง สนับสนุน การสร้าง ความสามัคคีแก่ประชาชนในชุมชนและ สามารถประสานงานทุกอย่างกับคนในชุมชนสำเร็จลุล่วงด้วยดี					
๑๕	มีการประสานงานกับหน่วยงานทางราชการเพื่อหางบประมาณมาพัฒนาประชาชนในชุมชน					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุเมโธ)	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๒. ด้านการจัดการศึกษาสงเคราะห์						
๑๖	มีการริเริ่มจัดตั้ง สนับสนุน การพัฒนาโรงเรียน การกุศลเพื่อให้พระภิกษุสามเณรและประชาชน ได้ศึกษา					
๑๗	มีการริเริ่มจัดตั้ง สนับสนุน ศูนย์อบรมเด็กก่อนเกณฑ์ขึ้นเพื่อปลูกฝังคุณธรรม/จริยธรรมแก่เด็ก เยาวชนในชุมชน					
๑๘	มีการสนับสนุนการจัดสร้างอาคารเรียนให้แก่ โรงเรียนประจำตำบลเพื่อให้เด็กใช้ในการศึกษา					
๑๙	มีการสนับสนุน การสร้างห้องสมุด/ห้อง คอมพิวเตอร์/พีพีธภัณฑ์ แก่โรงเรียนและ ประชาชน					
๒๐	มีการสนับสนุนอุปกรณ์การศึกษาต่าง ๆ แก่ เด็กนักเรียนเยาวชนและโรงเรียน					
๒๑	มีการสนับสนุนจัดตั้งกองทุนอาหารกลางวันแก่ เด็กนักเรียนและโรงเรียน					
๒๒	มีการจัดตั้งกองทุนสงเคราะห์และแจก ทุนการศึกษา เพื่อให้การศึกษาสงเคราะห์แก่เด็ก นักเรียนและเยาวชน					
๒๓	มีการสนับสนุนและจัดสร้างสนามเด็กเล่น อุปกรณ์ต่าง ๆ ให้แก่เด็กนักเรียนและโรงเรียน					
๒๔	มีการสนับสนุน การจัดหาน้ำดื่ม/น้ำใช้และสร้าง ประปาประจำโรงเรียนและหมู่บ้าน					
๒๕	มีการประสานงานกับหน่วยงานของรัฐเพื่อ สนับสนุนงบประมาณด้านต่าง ๆ เกี่ยวกับ การศึกษาของเด็กในโรงเรียน					

ข้อที่	ภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมธ)	ระดับความคิดเห็นของประชาชน				
		มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
๒๖	มีการจัดสถานที่สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้ให้ร่มรื่น สะอาด สงบมีบรรยากาศเอื้อต่อการเรียนรู้ทาง วิชาการและจัดกิจกรรมต่าง ๆ					
๒๗	มีการสนับสนุนบุคลากรให้ความรู้ด้านศีล สมาธิ ปัญญาแก่ประชาชน					
๒๘	มีการสนับสนุน ส่งเสริม ยกกระดับแหล่งการเรียนรู้ ต่าง ๆ ของชุมชนให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอด ชีวิต					
๒๙	มีการสนับสนุน การอบรม แนะนำและให้ความรู้ แก่ประชาชนและเด็กเยาวชน ในด้านข้อกฎหมาย และการป้องกันยาเสพติด/อบายมุข เพื่อความสงบ สุขของชุมชน					
๓๐	มีการสนับสนุน หนุนแรงค์ ให้ความรู้แก่ประชาชน เด็ก และเยาวชน ในด้านประเพณีศิลปวัฒนธรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อการอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่ กับชุมชน					

ตอนที่ ๓ ปัญหาอุปสรรค ข้อเสนอแนะ, ของประชาชนต่อภาวะผู้นำในการพัฒนาชุมชน
ของพระครูพิศาลประชานาถ (ชอบ สุขเมธ)

๑. ด้านการสาธารณสุขสงเคราะห์

ปัญหา อุปสรรค

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ข้อเสนอแนะ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ขอขอบคุณทุกท่านที่กรุณาตอบแบบสอบถาม

ประวัติผู้วิจัย

- ชื่อ : พระครูสังฆรักษ์พรพรหม อภิญาโณ (กุลทอง)
- เกิด : วันจันทร์ ที่ ๙ เดือน เมษายน พุทธศักราช ๒๕๑๖
- สถานที่เกิด : ๑๖๕ ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
- การศึกษา : ประถมศึกษา – โรงเรียนวัดดอนไก่อติ๊ย จังหวัดเพชรบุรี
: มัธยมศึกษาตอนต้น – ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนอำเภอเมืองเพชรบุรี
: ประกาศนียบัตรการบริหารกิจการคณะสงฆ์ (ป.บส.)
: พุทธศาสตรบัณฑิต (พธ.บ.) คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลง
กรณราชวิทยาลัย รุ่น ๕๕ พ.ศ. ๒๕๕๒
: นักรธรรมชั้นเอก
- อุปสมบท : วันพุธ ที่ ๒๒ เดือน เมษายน พุทธศักราช ๒๕๔๑
- สังกัด : วัดช้าง ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
- หน้าที่ : เจ้าอาวาสวัดช้าง
: เลขานุการเจ้าคณะตำบลคลองกระแซง เขต ๒
: ผู้ประสานงาน หน่วยวิทยบริการคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาล
งกรณราชวิทยาลัย ณ วัดต้นสน อำเภอบ้านแหลม จังหวัดเพชรบุรี
ประจำหลักสูตรพุทธศาสตร์ สาขาวิชาการจัดการเชิงพุทธ วัดพระรูป
อำเภอเมืองเพชรบุรี จังหวัดเพชรบุรี
- ที่อยู่ปัจจุบัน : วัดช้าง เลขที่ ๒๓๖ ตำบลคลองกระแซง อำเภอเมืองเพชรบุรี
จังหวัดเพชรบุรี โทร ๐๘๑ – ๙๙๕๙๒๙๕